

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

О. М. СКРИПНИК

ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Навчальний посібник

Умань – 2019

УДК 327(4-60ЄС)(075.8)
С45

*Рекомендовано до друку вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 8 від 29 січня 2019 року)*

*Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 5 від 28 грудня 2018 року)*

Рецензенти:

Морозов Анатолій Георгійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Михальський Ігор Сергійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Священко Зінаїда Василівна – доктор історичних наук, професор, кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Скрипник О. М.

С45 Історія європейської інтеграції : навчальний посібник /
О. М. Скрипник – Умань : ВПЦ «Візаві», 2019 – 370 с.

У навчальному посібнику розглядається історія та витоки європейських інтеграційних ідей, аналізується сучасний стан європейської інтеграції. Структура посібника побудована згідно з основними етапами розвитку європейської інтеграції, що дає можливість розкрити закономірності й послідовність євроінтеграційного процесу. У посібнику приділена увага проблематиці відносин України і Європейського Союзу.

Посібник розрахований для студентів історичних факультетів, усіх хто цікавиться історією європейської інтеграції.

УДК 327(4-60ЄС)(075.8)

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ I. Витоки європейської інтеграційної ідеї	7
1.1. Виникнення ідеї об'єднаної Європи.....	7
1.2. Пан'європейський союз та Р. Куденхов-Калергі.....	14
1.3. Проект об'єднаної Європи А. Бріана.....	18
1.4. Європейські ідеї Т. Масарика.....	23
1.5. Розвиток європейської інтеграції після Другої світової війни.....	28
Розділ II. Початок європейської інтеграції	35
2.1. Створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі (ЄСВС).....	35
2.2. Заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства атомної енергії (Євратом).....	46
2.3. Формування Спільного ринку.....	55
2.4. Європейське Економічне Співтовариство у 1958–1960-х рр.....	59
Розділ III. Розширення Європейського Економічного Співтовариства	69
3.1. Перші розширення Європейських Співтовариств.....	69
3.2. Розвиток ЄЕС у 1973 – 1984 рр.....	78
3.3. Єдиний Європейський Акт (ЄЄА).....	89
3.4. Середземноморське розширення.....	94
Розділ IV. Європейська інтеграція у 1990-х рр	100
4.1. Возз'єднання Німеччини.....	100
4.2. Маастрихтський договір та заснування ЄС.....	103
4.3. Вступ до ЄС Австрії, Фінляндії і Швеції.....	110
4.4. Амстердамський і Ніщський договори.....	117
Розділ V. Інституційна структура ЄС	126
5.1. Формування та розвиток інституційної системи Європейських Співтовариств.....	126
5.2. Конституція для Європи. Лісабонський договір.....	134
5.3. Європейський Парламент.....	138
5.4. Європейська Рада.....	146
5.5. Рада Європейського Союзу.....	156
5.6. Європейська Комісія.....	169
5.7. Суд Європейського Союзу.....	178
5.8. Допоміжні інституції та агенції ЄС.....	184

Розділ VI. Інтеграційна політика ЄС на початку XXI ст.....	207
6.1. Основні етапи розширення ЄС.....	207
6.2. Розширення Європейського Союзу у 2004 – 2007 рр.....	213
6.3. Інтеграційна політика ЄС з 2010 р. по 2018 р.....	224
6.4. Умови вступу до ЄС.....	241
6.5. Країни кандидати на вступ до ЄС.....	249
6.6. Україна та Європейський Союз.....	268
Розділ VII. Спільні політики Європейського Союзу.....	278
7.1. Спільна аграрна політика ЄС.....	278
7.2. Регіональна та транспортна політики.....	288
7.3. Екологічна політика.....	306
7.4. Політика ЄС у сфері енергетики.....	312
7.5. Бюджет Європейського Союзу.....	318
7.6. Соціальна та освітня політика ЄС.....	325
7.7. Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС.....	335
Післямова.....	342
Словник основних скорочень.....	343
Голосарій.....	344
Рекомендована література.....	354

ПЕРЕДМОВА

З перших років незалежності України одним із напрямів її зовнішньої політики стає інтеграція до Європейського Союзу. Проте протягом певного періоду відносини між сторонами не відзначались динамізмом та далекоглядністю. Вони зміцнювалися але не розвивалися і рух України в напрямку Європейського Союзу був не надто помітним для українців. Але з початком 2000-х років ці відносини вийшли на новий рівень, що було спричинено і як змінами в Україні, так і змінами в інтеграційній політиці ЄС. Підписання угоди між Україною та ЄС про Асоціацію ще більше розширило коло співпраці та поглибило євроінтеграційні прагнення України. Саме тому актуальною є наукова та навчальна література присвячена історії заснування і розвитку європейського інтеграційного об'єднання.

У навчальному посібнику «Історія європейської інтеграції» висвітлюється історія та витoki європейських інтеграційних ідей, аналізується сучасний стан європейської інтеграції. Структура посібника побудована згідно з основними етапами розвитку європейської інтеграції, що дає можливість розкрити закономірності й послідовність євроінтеграційного процесу.

Метою навчального посібника є формування у студентів наукового розуміння сутності та особливостей інтеграційних процесів у Європі, основних теоретичних засад і генези європейської єдності, інституційних, правових, економічних аспектів функціонування Європейського Союзу. Поглиблене вивчення історії європейської інтеграції, розкриття особливостей формування та розвитку Європейських Співтовариств, дослідження всіх історичних етапів європейської інтеграції, розкриття основних складових проблематики та особливостей сучасного етапу європейської інтеграції, вивчення взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом.

Навчальний посібник «Історія європейської інтеграції» спрямований на:

- засвоєння теоретичних системних знань про історичні аспекти європейської інтеграції, сутність та природу інтеграції в контексті глобалізаційних процесів, передумови, чинники та види сучасних інтеграційних процесів в Європі;

- визначення проблем європейської інтеграції, конструювання стратегії успішного досягнення Україною членства у Європейському Союзі;
- дослідження процесу політичної, юридичної та економічної інтеграції в розвинених країнах Європи, основних етапів інтеграційних процесів у Європі;
- опанування навичок з вироблення ефективних форм, способів та методів реалізації євроінтеграційного потенціалу країни і формування у фахівців здібностей вирішувати належним чином поточні євроінтеграційні проблеми.

Після його опрацювання слухачі будуть здатні:

- характеризувати основні етапи інтеграційних процесів у Європі, організаційні та правові засади Європейського Союзу;
- пояснювати напрями розвитку субрегіональної інтеграції в Європі на сучасному етапі;
- аналізувати особливості євроінтеграційної політики України;
- давати оцінку основним концепціям європейської інтеграції, проектам «об'єднаної Європи», «європейського федералізму», розвитку пан-європейського руху;
- визначати їх значення у процесі формування європейської ідентичності та сучасних інтеграційних процесів в Європі;
- оцінювати процеси поглиблення європейської інтеграції та розширення Європейського Союзу.

РОЗДІЛ I

Витоки європейської інтеграційної ідеї

1.1. ВИНИКНЕННЯ ІДЕЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

Історичне становлення ідеї об'єднаної Європи неможливо відділити від культурно-політичного сходження континенту загалом. Народження концепту Європи часто пов'язують із раннім Середньовіччям та становленням цивілізації, основою якої слугувало християнство. Саме розкол між його західною і східною частинами став каталізатором формування європейської ідентичності в західній частині континенту.

У дослідженні історії європейської ідеї Д. Хей¹ вказує, що вперше широкого вжитку термін «європейський» набуває після коронації Карла I Великого² імператором Священної Римської імперії у 800 р., якого почали називати «батьком Європи». Сучасники вважали *Карла I «ректором християнського люду і намісником Христовим»*, оскільки він зумів нав'язати свою владу, а в багатьох випадках і християнство, суміжним територіям, заселеним розрізненими племенами. Франкська імперія, на чолі якої він стояв, охоплювала територію сучасної Франції, Австрії, Швейцарії, країн Бенілюксу та півдня Німеччини. Саме за часів імперії Каролінгів в європейській історії вперше появляється держава, яка претендувала не те, щоб представляти всю Європу як єдине політичне ціле. Слід звернути увагу на те, що в каролінгській ідеї «нової Європи» досить відчутним був вплив християнства. Сам Карл позиціонував себе як відданий християнин, всі монастирі у межах імперії були переведені на єдиний бенедиктський статут, а підкорення саксів було завершено їхньою християнізацією.

Загалом в імперії Каролінгів християнство вперше виходить на

¹ Денис Хей (*Denys Hay, 1915 – 1994*) – британський історик, який спеціалізувався на середньовічній і ренесансній Європі, досліджував ефекти італійського Відродження та Церкви в Європі XV століття. Він читав лекції Новітньої історії в Единбурзькому університеті (Шотландія) з 1945 р. до 1954 р. Потім став професором середньовічної та ренесансної історії. Професор історії в Європейському Університеті у Флоренції з 1980 по 1982 рр.

² Карл I Великий (747 – 814) – король франків (768–814), король Ломбардії (з 774), імператор Заходу (800–814), представник династії Каролінгів.

перший план як один із важливих критеріїв європейської ідентичності. З того часу на довгі роки, та навіть століття, конфесійний фактор стає важливим інструментом формування європейської ідеї і європейських проектів. Однак досить швидко імперія Карла Великого розпалась на окремі складові, а Європа поринула в темні часи феодалізму і міжусобиць.

Значний економічний підйом в Європі, що стався в XI – XV ст., призвів до виникнення сучасної системи держав-націй і зменшення світської влади Папи Римського, що в умовах різноманіття державних і політичних форм та масштабних релігійних війн спонукало до пошуку шляхів подолання політичної розрізненості Європи.

Перші прихильники ідеї об'єднання були переконані, що єдина християнська Європа є необхідною умовою виживання Священної Римської імперії перед турецькою навалою. Тому більшість пропозицій об'єднання Європи в цей час виходили з того, що провідні позиції Папи Римського і його світська влада повинні бути збережені. Яскравим прикладом цього напряму ідей європейської єдності є пропозиція французького дипломата *П'єра Дюбуа*, радника Філіпа IV Красивого, який у своєму найбільш відомому трактаті «Про повернення Святої Землі» констатував, що незважаючи на християнське вчення і спільність релігійних переконань, війна в Європі є постійним явищем, що послаблює її перед зовнішніми ворогами.

П'єр Дюбуа викладає ідею європейської єдності, яка мала б зробити хрестові походи успішними. Необхідною умовою для цього є встановлення і підтримання стану миру між християнськими націями Заходу. Для реалізації цього завдання потрібно утворити конфедеративну «Християнську Республіку». Вищим органом цього об'єднання мала стати асамблея, до складу якої входили б володарі всіх частин конфедерації. Основне завдання цього органу вбачалось у забезпеченні миру шляхом запровадження принципів християнства. У випадку виникнення суперечок між європейськими країнами арбітрами мали виступити колегія із дев'яти суддів та Папа Римський як остання апеляційна інстанція.

Подальше посилення держав-націй відносно світської влади Папи Римського та поширення ідей індивідуалізму і республіканізму загалом сприяли витісненню проектів регіональної єдності Європи на периферію політичної думки. Однак варто констатувати збереження незначної когорти ідеалістів, а також тих, хто прагнув вирішити свої

державні справи, пропагуючи ідею створення спільних європейських інституцій. Промовистим прикладом тут є ідея європейської конфедерації, яку запропонували *чеський король Подебрад*¹ та його дипломат *Антуан Маріні*². У такий спосіб вони прагнули забезпечити мирні відносини з Римом. Деякі сучасні дослідники вважають, що запропоновані ними принципи побудови європейської конфедерації подібні до засад, на яких функціонує нинішній Європейський Союз.

Передбачалося, що європейську конфедерацію заснують християнські держави на договірних засадах. Державами-засновниками, на думку авторів ідеї, мали виступити Німеччина, до складу якої входила Чехія, а також Франція та Італія. До них могла приєднатися решта європейських держав. Це об'єднання насамперед передбачало усунення міждержавних суперечностей у Європі. Держави-члени конфедерації мали розв'язувати всі наявні між ними суперечки лише мирним шляхом, а об'єднані зусилля спрямовувати на спільну боротьбу проти Османської імперії. Планувалося створення парламенту, що працював би на регулярній основі та переобирався кожні п'ять років, а також колегії постійних членів, які представляють держави-учасниці. Ці органи мали приймати рішення більшістю голосів, а не одностайно чи з правом вето. Крім того, для розв'язання суперечок доцільно було б утворити раду королів та судову палату.

Король Подебрад позиціонував ідею конфедерації як об'єднання християнських держав (термінів «Європа» чи «європейські країни» в його пропозиції не наведено) задля протистояння туркам, що захопили Константинополь 1453 р., та сподівався підписати відповідну угоду в 1464 р., однак його пропозицію не підтримали у столицях інших європейських королівств.

Ми хочемо, щоб всі війни, ... які всюди поширились в християнському світі, ... були замінені похвальним союзом любові і братства.

Їржі Подебрад

¹ **Їржі з Подебрад** (1420 – 1471) – король Богемії з 1458 р. (а від 1469 року чеський король) по 1471 рік. Прихильник гуситства, проклятий папою Павлом II у 1465 році. Їржі з Подебрад належала ідея загальноєвропейського християнського союзу, названого «Християнською лігою».

² **Антуан Маріні** – був богословом і політичним мислителем XV століття, який мав намір заснувати Європейський суд та загальноєвропейський парламент. Він народився в Греноблі, Франція. Служив радником короля Їржі з Подебрад. У 1461 році опублікував трактат, який закликав до створення федерального союзу всіх християнських держав в Європі.

Наприкінці XVI ст. влада церкви остаточно послабилась, а з нею втратили свою актуальність ідеї об'єднаної християнської Європи задля протистояння іновірцям. Подальші пропозиції базувались не стільки на релігійній спільності європейських країн, скільки на прагненні усунути джерела міждержавних конфліктів в Європі. Таким, зокрема, був лейтмотив *«Великого плану» Максимильєна де Бетюна (герцога Сюллі)*¹, який залишив колекцію мемуарів, що були написані від третьої особи і є досить цінними історичними джерелами.

Об'єднана Європа герцога Сюллі планувалась як утворення із п'ятнадцяти приблизно рівних за силою держав. Основою «Великого плану» герцога Сюллі мали стати нові адміністративні кордони між державами-членами, які б змінювали наявні на той час розміри території держав задля вирівнювання їх сили. Здійснювати керівництво об'єднаною Європою мала б «дуже християнська Рада Європи», завданням якої було врегулювання розбіжностей і керівництво спільною армією. Також передбачалось створення європейського сенату, який мав складатися з 66 осіб та переобиратись кожні три роки. Цей відомий «Великий план», утопічний проект створення християнської республіки, часто подається як перший з грандіозних планів об'єднання Європи, що врешті-решт лягли в основу створення Європейського Союзу. Ідея створення спільних європейських органів задля гарантування миру і вирішення суперечок мирним шляхом визначили подальший напрям ідей створення європейського об'єднання. У розпал чергової війни між європейськими країнами, цього разу між Англією і Францією, *Вільям Пенн*², який відіграв одну із ключових ролей в ранній історії англійських колоній в Америці, в 1693 р. опублікував *«Есе на сьогоднішній і майбутній мир в Європі шляхом створення європейського парламенту»*, в якому європейському парламенту відводив роль інституції, здатної розв'язати суперечки поміж європейських країн.

Рішення майбутній європейський парламент мав ухвалювати кваліфікованою більшістю голосів (три четвертих), причому кількість

¹Максимильєн де Бетюн (1560 – 1641 р.), носив титули барона Роні, а потім і герцог Сюллі – глава французького уряду Короля Генріха IV.

²Вільям Пенн (1644 – 1718) – був англійським підприємцем, філософом, квакер та засновник провінції Пенсильванія, англійської колонії в Північній Америці. Пенн шанується в США як один з батьків-засновників держави і її першої столиці — Філадельфії.

голосів кожної із держав залежала б від її економічної ваги. Передбачалось, що Німеччина матиме 12 голосів, Франція, Іспанія – 10, Італія – 8, Англія – 6, Португалія – 3, Швейцарія – 4, Данія – 3, Польща – 4, Венеція – 3, Об'єднані Провінції (Нідерланди) – 4, Тринадцять кантонів – 2, герцогство Гольштейн і Курляндія – 1. В. Пенн не виключав участі й інших країн, зокрема «у разі приєднання турків чи москвичів вони отримають по десять голосів». Запропонований механізм ухвалення рішень у європейському парламенті дуже подібний до сучасної системи кваліфікованої більшості, що використовує ЄС для ухвалення рішень.

Ідея гарантування миру в Європі шляхом створення спільних інституцій була розвинена *Шарлем-Ірене Кастелем*¹, абатом де Сент-П'єр, який у трактаті «*Проект вічного миру*» закликав до створення зони вільної торгівлі між європейськими країнами та формування спільного сенату. «Проект» було представлено на Утрехтському конгресі (1713 р.), що вирішував питання підписання мирних договорів після війни за іспанську спадщину. На думку абата де Сен-П'єр, який брав участь у цьому конгресі як секретар Мельхіора де Поліньяка, представника короля Франції, Утрехт мав стати столицею нового європейського союзу – Європейської Унії. Це утворення мало бути подібним до колишньої німецької імперії та об'єднувати всі європейські держави. Взаємні права і обов'язки держав-членів повинна встановити майбутня конституційна угода.

Ключова роль у Європейській Унії мала належати парламентові (*diette*), який абат де Сент-П'єр запропонував назвати *Генеральними Зборами Європи*. Парламент мав діяти як законодавчий і судовий орган союзу, що володіє верховною владою щодо своїх членів. У проекті також визначався розподіл голосів між державами-членами та їх фінансовий внесок до бюджету організації. Гарантувати мир і спокій на континенті мала армія, до складу якої входили військові підрозділи держав-членів, і яка мала діяти на підставі рішення Генеральних Зборів. Проект абата де Сент-П'єр включав також рекомендації для укладання майбутніх угод в рамках нового союзу, передбачав застосування санкцій щодо порушників принципів членства, пропонував способи ухвалення рішень і критерії, яким мали відповідати представники держав-членів. Отже, запропонований європейський союз мав ознаки федерації та обмежував суверенну

¹Шарль-Ірене Кастель, абат Сен-П'єр (1658 – 1743) – відомий французький публіцист, один з найвизначніших поборників ідеї вічного миру.

владу своїх членів.

Проект європейського об'єднання абата де Сен-П'єр значно вплинув на багатьох видатних мислителів XVIII – XIX ст. – **Г. Лейбніца, К.-Ф. Вольнея, М. Кондорсе, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміта** та ін. Вони припускали можливість встановлення вічного миру в Європі, але сподівалися на нього не стільки від створення певного спільного політичного утворення, скільки від посилення духовного єднання всього цивілізованого світу і солідарності економічних інтересів. Наприклад, **Дж. Бентам**, англійський філософ і правознавець, у праці *«Про загальний і вічний мир»* писав про свою ідею створення європейської асамблеї та побудову спільної армії. **І. Кант** в роздумах *«До вічного миру»* висловлюється про можливу організацію світового уряду та створення світової федерації, яка б сприяла досягненню миру.

Ж.-Ж. Руссо, звертаючись до праці абата де Сен-П'єр, вказував, що *«ніколи ще розум людський не вправлявся в такому великому, прекрасному і корисному проекті встановлення вічного і загального миру усіма Європейськими народами... Ми живемо в узаконеному стані лише із своїми співвітчизниками, однак в природному з рештою світу, ... тому необхідно поєднати народи в такий же союз, в якому живуть між собою люди»*¹. Ж.-Ж. Руссо підтримав ідею абата де Сен-П'єр про необхідність створення «спільного уряду» та «твердої і тривалої Конференції».

З часом з'явилася велика кількість абстрактних проектів філософсько-теоретичного характеру, розроблених **К.-А. Сен-Сімоном, П.-Ж. Прудомом, В. Гюго** та ін. Автори проектів як правило керувалися романтичними уявленнями про європейську ідентичність та християнське братерство, що формують основу встановлення в Європі «вічного миру».

До речі, саме французькому письменнику В. Гюго належить термін Сполучені Штати Європи. В 1842 р. в Лондоні відбувся I Конгрес мир, який зібрав ряд ліберальних прихильників європейського єднання. І на такому ж форумі – на III Конгресі миру, який відбувся в Парижі в 1849 р., – Віктор Гюго промовив ставши в майбутньому знаменитою фразу про Сполучені Штати Європи.

¹ Руссо Ж.-Ж. Сокращение, сделанное Жан-Жаком Руссо, женеvским гражданином, из проекта о вечном мире, сочинённого господином абатом де Сент-Пиером / Жан-Жак Руссо: переведено с французского И. Ф. Богдановичем. – Санкт-Петербург : Тип. Акад. наук, 1771. – С. 1-4.

Настане день, коли ... всі ви, нації континенту, не втративши ... вашої своєрідності, ... створите європейське братство, ... коли ми на власні очі побачимо два гігантських союзи – Сполучені Штати Америки і Сполучені Штати Європи, які, ... закріпивши дружбу рукостисканням через океан, ... удосконалять все, що створене ними.

Віктор Гюго

Друга половина XIX ст. – початок XX ст. в історії Європи характеризується зростанням ролі Німеччини. Позбавлена можливості значних колоніальних завоювань, вона зосередила основну увагу на європейському континенті й діяла через призму пангерманських устремлінь. Тому об'єднання дрібних німецьких держав у Німецьку імперію на чолі з прусською монархією, видавалося лише початком масштабних об'єднувчих процесів у Європі. Такий стан речей відображено в пангерманських проектах **Ф. Ліста** та **Г. фон Гагерна**. Потенційні переваги від економічної інтеграції здавалися привабливими для європейських політичних еліт, тому в пангерманських проектах переважала тема економічного об'єднання Європи навколо Німеччини. Так, пропонувалося впровадити систему митних союзів: спочатку німецькі держави повинні були утворити митний союз (Zollbund) – митну конфедерацію з певними повноваженнями в політичній сфері, а з часом передбачалось створення митного об'єднання (Zollverband) – альянсу на основі системи митних та торговельних угод, що поєднав би німецькі держави з більшістю країн Європи, в т.ч. Францією, країнами Центральної і Південно-Східної Європи та Балтійського басейну.

В інших проектах також розглядалася можливість створення навколо Німеччини міцного економічного європейського союзу. Так, у 1893 р. в памфлетній формі було змальоване майбутнє Європи як митного союзу Центральної Європи (Mitteleuropa). До майбутнього об'єднання навколо територіально розширеної Німеччини митного союзу мали увійти Польща, Рутенія, Румунія, Сербія, Прибалтійські та, можливо, Балканські країни. Автори ідеї також вважали за необхідне поєднати Німеччину митними угодами з Австрією, Бельгією, Великобританією, Нідерландами, країнами Скандинавії та Швейцарією.

Отже, протягом століть виникало ряд ідей та проектів об'єднаної Європи, які в основному базувалися на встановленні миру між європейськими країнами шляхом об'єднання. Перші

прихильники ідеї об'єднання були переконані, що саме християнство зможе об'єднати Європу, та допомогти європейцям у спільній боротьбі проти ворога.

1.2. ПАН'ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА Р. КУДЕНХОВ-КАЛЕРГІ

Із завершенням Першої світової війни обговорення проєктів об'єднаної Європи значно активізувалося. Різке посилення позицій Сполучених Штатів Америки, незадоволення панування метрополій у колоніях, населення яких було залучене до воєнних дій, Жовтнева революція в Росії, що відколола від Європи третину її території, повоєнна розруха й економічна криза в Європі створили сприятливі умови для відродження ідеї європейської єдності як єдиної можливості виходу з кризи.

Адже після війни в Європі розгорнулась боротьба між переможцями та переможеними, та не менш гостра – в таборі переможців за позицію лідера на континенті. Також після Першої світової війни постала ціла низка нових держав. При їх утворенні велику роль відігравали народи, які раніше знаходилися у стані бездержавності в складі імперій. Це тягнуло за собою ще одну проблему: кордони цих країн були проведені без урахування етнічної приналежності населення, яке там мешкало. На східному кордоні Європи на теренах колишньої Російської Імперії постала нова держава із революційною ідеологією та експансіоністськими цілями – Радянський союз. Це викликало прагнення серед європейських лідерів захистити або ізолювати себе від нової Росії.

Важкими були і економічні наслідки Першої світової війни для Європи: відбулося знищення європейських виробничих сил. Відомий англійський економіст Д. Кейнс у 1921 р. охарактеризував становище на континенті наступним чином: по-перше, тотальний занепад європейського виробництва; по-друге, розвал транспортної системи та грошового обігу; по-третє, неможливість отримувати постачання з-за океану. Економічна руїна, державні борги та інфляція поставили країни колишньої Антанти у стан залежності від німецьких репарацій, а Німеччину – від американських позик. Фактично, це означало втрату Європою передових світових позицій в галузі виробництва.

За таких умов міцніло розуміння того, що тільки об'єднання дасть можливість Європі залишитися серед найбільших акторів світової політики. Саме в цей час з'являється робота австрійського *графа Рішара Куденхове-Калергі* «Пан-Європа» (1923 р.), яка була покладена в основу створення Пан'європейського союзу. На сторінках цього видання викладався так званий конспективний план європейської інтеграції. На думку автора, передумовами європейського єднання насамперед є нагальна потреба повного відновлення економічного потенціалу народів Старого континенту, який був зруйнований перипетіями Першої світової війни. Лише на основі відродження забезпеченого та мирного життя можна буде запобігти новим конфліктам між європейськими державами.

Будучи сином австрійського дипломата та японки, Р. Куденхове-Калергі з дитячих років був громадянином світу, але найбільше на його світогляд вплинула батьківщина батька – Австрія. Розпад Австро-Угорської імперії став приводом для того, аби замислитися над долею Австрії. Своєю публіцистичною та громадсько-політичною діяльністю він сприяв пошуку оптимальної моделі розвитку не лише Австрії, а й Європи загалом. Так космополітичне мислення допомогло сформуванню модерну європейську інтеграційну ідею. Його книга «Пан-Європа» отримала величезний успіх у світі, і здійснила вагомий внесок у прискорення формування й поширення нової європоцентричної філософії на Європейському континенті, що у концентрованому вигляді лягла в основу ідеї щодо формування організації «Пан-Європа».

На європейську інтеграційну ідею значний вплив мала революція в Росії. Адже «більшовицький переворот», як деякі історики називають дану подію, та швидке поширення соціалізму і комунізму викликали занепокоєння у ряді західноєвропейських держав. Р. Куденхове-Калергі говорив, що зростання впливу Росії може значно ослабити вплив європейських країн на міжнародній арені. Більшовицьку революцію він розглядав як загрозу політичній

¹ **Ріхард Ніколас Куденхове-Калергі** (1894 – 1972) – засновник Пан'європейського руху (1923), австрійський філософ, письменник, політик. Генеральний секретар Європейського парламентського союзу (1947), перший лауреат премії Карла Великого за видатний внесок у європейську інтеграцію. Народився 17 (або 16) листопада 1894 р. у Токіо. Він був сином австро-угорського дипломата Хайнріха Куденхова-Калергі та, за однією з версій, японської гейші Мігсу Аояма. У 1899 р. Хайнріх Куденхов-Калергі разом із сином повернувся до Відня. Ріхард навчався в Терезіанській академії, вивчав філософію та історію у Віденському університеті, де 1917 р. здобув ступінь доктора філософських наук.

системі Європи: *«Радянська Росія становить небезпеку для Європи, проти якої єдиним захистом може бути лише об'єднання європейських країн. Основною метою європейської політики має бути недопущення російського нашествия. Тому історія ставить Європу перед вибором: або, не дивлячись на всю міжнаціональну ворожнечу, об'єднатися в єдиний союз держав, або в певний час стати жертвою російського завоювання. Третього Європі не потрібно»*¹.

Також Р. Куденхове-Калергі зауважував, щоб уникнути нової війни потрібно оточити Росію мініатюрними державами Малої Антанти та створити панєвропейську військову організацію.

Р. Куденхове-Калергі в своїх роботах звертався також до визначення критеріїв належності країн до Європи. Географічні кордони континенту не завжди були і будуть сталими. На момент 1920-х років автор визначав їх кордоном європейських країн з Радянською Росією. На його думку, Європа – це поняття не стільки географічного, скільки культурного плану. Європейська культура – це – культура білої раси, яка бере свої початки в Античності та християнстві. У зв'язку з тим, що західна культура поширилась за межі європейського континенту, Р. Куденхове-Калергі для визначення належності країн до неї вводить поняття – політичної культури, під яким розумілася демократична система врядування. За цим критерієм він виключає за межі Європи Росію, оскільки вона являла собою самостійний регіон впливу.

До речі, крім більшовицької Росії до складу об'єднаної Європи на думку Р. Куденхове-Калергі не могла бути включена і Велика Британія: *«Вільна Європа існує між двома євразійськими світовими потугами – Англією та Росією. Британська імперія – кордон Європи як з Азією, так і з Америкою. Британія не може бути членом Європи, якщо Європа не є домініоном чи напівколонією Британської імперії»*².

Ще одна підстава для об'єднання країн континенту за Р. Куденхове-Калергі – це конкуренція з боку США, які були здатні економічно підкорити та поглинути Європу. Одночасно теоретик розглядав цю країну як зразок для Європи, оскільки їх ефективно,

¹Куденхове-Калергі Р.Н. Пан-Європа / Р. Н. Куденхове-Калергі. – М. : Вита Планетаре, 2006. – С. 39.

²Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2011. – С. 23.

конкурентоспроможну та самодостатню економічну систему він пов'язував із географічно широким внутрішнім ринком, відсутністю внутрішніх кордонів, які не перешкоджають вільному обміну товарами та послугами.

Саме на основі цих його ідей і виник «Пан'європейський союз». Ідея утворення союзу була підтримана впливовими бізнесовими колами. Впродовж 1925 – 1926 рр. на фінансування майбутнього «Пан'європейського союзу» було зібрано 650 млн. золотих крон. Для тодішньої європейської інфляційної економіки це була астрономічна сума. Цей аргумент допоміг прихильникам єдиної Європи переконатись у можливості, так би мовити, успішно «продавати» цю ідею. Поступово у Європі створювалась сприятлива політична атмосфера для популяризації ідеї європейського єднання. За підсумками Локарнської мирної конференції 16 жовтня 1925 р. було підписано угоду про гарантії західних кордонів Веймарської Німеччини.

Ідеї Р. Куденхове-Калергі відразу знайшли відгук у колах європейських інтелектуалів. У 1924 р. вийшов перший номер регулярного журналу «Пан-Європа» – офіційного друкованого органу Пан'європейського Союзу.

Восени 1925 р. «Пан'європейський союз» відкрив своє бюро у віденському палаці Хофбург.

У жовтні 1926 р. у Відні відбувся Перший конгрес пан'європейського руху, в якому взяли участь 2000 представників 24 народів Європи, а Р. Куденхове-Калергі був обраний Міжнародним президентом. Серед відомих представників були французи Е. Ерріо та Л. Блюм, німець К. Аденауер, чех Е. Бенеш. На форумі було прийнято Статут «Пан'європейського союзу» як міжнародної організації. Її керівним органом визнавалась Центральна рада, яка складалась із керівників усіх національних відділень Союзу. У своїй вступній промові президент «Пан'європейського союзу» Р. Куденхове-Калергі підкреслив, «що для ворогів союзу європейських народів – шовіністів, мілітаристів та комуністів – він ще довго лишатиметься утопією». Учасники конгресу наголошували, що потреба у глибшому єднанні європейських народів є викликом часу. Її об'єктивною основою є економічні інтереси.

Наступна сесія «Пан'європейського союзу» відбулася в 1930 р. у Берліні, на якій було ухвалено рішення про ширшу пропаганду європейського єднання в пресі та школах провідних європейських

країн. Пропонувалось навіть приступити до розробки проекту спільної європейської Конституції. У 1931 р. Пан'європейський рух видав Меморандум про європейську кризу. Висловлювалась стурбованість з приводу кризи європейського лібералізму. Того ж року 17 травня вперше святкувався «День Пан'Європи», адже рік тому 17 травня 1930 р. французький політик Арістид Бріан вперше від імені уряду запропонував європейським народам єднатись заради кращого майбутнього.

У 1932 р. в Базелі відбувся черговий конгрес «Пан'європейського союзу» на якому Р. Куденхофе-Калергі висунув тезу про непримиренне ставлення до Гітлера і Сталіна. 1935 р. у Віденському парламенті пройшло засідання Четвертого пан'європейського конгресу, присвячене боротьбі з націонал-соціалізмом. У березні 1938 р., після аншлюсу Австрії, нацисти розгромили секретаріат Пан'європейського союзу у Відні, а Р. Куденхофе-Калергі був змушений втекти до Швейцарії. У 1940 р. він емігрував до Нью-Йорка, де в березні 1943 р. відбувся П'ятий конгрес пан-Європи.

Отже, після Першої світової війни відбувається розвиток ідей європейського єднання, автором яких стає Р. Куденхофе-Калергі. Він пропонував наступні підстави для об'єднання європейських країн. З одного боку, визнавалась наявність проблем внутрішнього характеру. Серед них – економічний занепад, політичні та етнічні прикордонні непорозуміння, спричинені наявністю внутрішніх кордонів в Європі. З іншого боку – проблеми зовнішнього характеру, зокрема військова загроза з боку Росії та економічна конкуренція з боку США. Його ідеї знайшли підтримку внаслідок чого і виникає «Пан'європейський союз», який відіграв важливу роль у зародженні європейських інтеграційних інституцій, які виникали уже після Другої світової війни.

1.3. ПРОЕКТ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ А. БРІАНА

Відправною точкою реалізації європейських інтеграційних проектів як системи колективної безпеки стала Ліга Націй. На її основі постала відома ініціатива об'єднання європейських країн, висунута ***А. Бріаном***¹, прем'єр-міністром Франції, яку він

¹ **Арістід Бріан** (1862 – 1932) – французький політик, 11 разів займав посаду прем'єр-міністра, кілька разів був міністром закордонних справ Франції. Лауреат Нобелівської премії

сформулював в промові 9 вересня 1929 р. на осінній сесії Ліги Націй в Женеві. Саме А. Бріан був автором першого проекту Європейського Союзу. Він входив до складу різних урядових кабінетів, один з яких очолював особисто в 1929 р. Як зазначає французький науковець Ж. Б. Дюрозель, А. Бріан із симпатією стежив за різними рухами, що ставили за мету створення «Сполучених Штатів Європи», такими як «Пан-Європа» графа Р. Куденхове-Калергі, «Федеральний комітет європейської співпраці» на чолі з Емілем Борелем, «Європейський митний союз» на чолі з сенатором Івом Ле Троке.

Найбільший вплив на А. Бріана мав саме пан'європейський проект Р. Куденхове-Калергі. В «Європейському маніфесті» 1924 р. автор проекту пише, що Пан-Європа – це об'єднання всіх демократичних держав континентальної Європи в одну інтернаціональну групу, в політичний та економічний цільовий союз. Його складовими частинами мали стати арбітражний договір, оборонний союз та митна унія.

Шлях до ініціативи А. Бріана розпочався восени 1921 р., коли цей французький політик брав участь у Вашингтонській конференції. Тоді А. Бріан побачив небажання Великої Британії та США, союзників Франції по Антанті, надалі брати участь у альянсі проти Німеччини. Відчуття слабкості Франції в умовах відсутності надійних союзників примушувало до пошуку інших шляхів нейтралізації потенційного ворога. В січні 1922 р. в Каннах на союзній конференції по німецьким репараціям А. Бріан вперше розкрив себе як прихильника перемов із Німеччиною. Однак, більшість інших французьких політиків ще не були готові до такого. Це спровокувало падіння кабінету А. Бріана.

Ініціатива створення об'єднання європейських держав стала логічним кроком політики А. Бріана, спрямованої на пошук шляхів досягнення гарантованого миру для Франції. Не менш важливою метою А. Бріана, на думку багатьох істориків (В.Г. Барановський, О.А. Чубарян, А.Є. Панаріна тощо), було закріплення французького домінування на континенті, необхідність чого була спровокована посиленням, в першу чергу економічним, Німеччини. Ініціатива А. Бріана не була несподіванкою для європейських політиків. Вже у

Миру за 1926 р. Один з «батьків-фундаторів» європейської інтеграції. Був прихильником «Федеративної Європи» (Сполучених Штатів Європи).

1927 р. французький політик підтримав проект Р. Куденхове-Калергі, офіційно ставши почесним президентом Пан'європейського Союзу. Наприкінці 1928 р. А. Бріан виступив перед Національними зборами Франції. Тоді він заявив, що кінцевою метою його зовнішньої політики є ліквідація можливості війни в Європі.

5 вересня 1929 р. на X Асамблеї Ліги Націй А. Бріан виступив з великою промовою, в якій досить розпливчасто виклав ідею європейської федерації: *«Я гадаю, що між народами, об'єднаними географічно, як народи Європи, має існувати якийсь федеральний зв'язок; ці народи повинні мати можливість у будь-який момент спілкуватися між собою, обговорювати свої інтереси, приймати спільні ухвали, встановлювати між собою узи солідарності, які дозволили б їм, коли доведеться, протистояти скрутним обставинам, якщо вони виникнуть. Саме ці узи я намагаюся створити»*¹. При цьому А. Бріан додав, що починати треба з економічних зв'язків, зважаючи на загрозу кризи, але потім можна встановити політичні зв'язки, «не зачіпаючи суверенітету жодної з держав». Також ним передбачалося створення незалежних органів типу інституцій Ліги Націй:

- європейська конференція представників усіх європейських держав-членів Ліги Націй;
- виконавчий орган, постійний політичний комітет;
- служба секретаріату.

Проте, не маючи чіткого плану щодо економічної структури майбутнього союзу, А. Бріан пропонував збереження політичного суверенітету для кожної держави, що суперечило принципам, проголошеним ним раніше.

Р. Куденхове-Калергі, з ідеями якого часто пов'язують проект Бріана, був розчарований текстом меморандуму: *«Він був написаний дуже недбало, розпливчасто та туманно. Все базувалося на принципі непорушності суверенітету усіх союзних держав, підлеглості Європи Лізі Націй та на пріоритеті політики над економікою»*².

¹Чубарьян А.О. «Бриановская» Европа / А.О. Чубарьян // Метаморфозы Европы / [Отв. ред. О.А. Чубарьян]. – М.: Наука, 1993. – С.17.

²Корочанська А. О. «Ініціатива Бріана» на рубежі 1920 – 1930-х рр. як етап у формуванні наднаціональної свідомості в Європі / А. О. Корочанська // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 40. – С. 311.

Перша реакція на пропозицію А. Бріана була позитивною. Особливо високо європейські політики оцінили економічні аспекти ідеї. Так, члени німецького уряду, політики кабінету Г. Штреземана назвали європейське митне зближення важливим фактором у вирішенні економічних, фінансових та політичних проблем континенту. Це було особливо важливим для Німеччини.

Відповіді на меморандум А. Бріана до французького уряду надійшли з двадцяти п'яти країн. Характер відповідей напряму залежав від положення країни в існуючій системі міжнародних відносин. За цим критерієм європейські країни умовно можна поділити на дві групи: до першої групи належали країни, що були постраждалими та урізаними в правах в післявоєнному улаштуванні (Німеччина, Італія, Угорщина); до другої групи входили країни, що змогли розширити свої території або здобули незалежність внаслідок післявоєнного врегулювання, тому прогнали зберегти своє положення (Франція, Польща, Румунія, Чехословаччина). Відповідно, від країн, які були незадоволені існуючим європейським ладом, надійшли негативні або критичні відповіді на пропозицію створення об'єднання європейських держав. Навпаки, ініціативу підтримали уряди країн, для яких було вигідним існування Версальсько-Вашингтонської системи.

Повну підтримку проекту А. Бріана висловив уряд Чехословаччини. Позитивні відгуки проєкт Бріана знайшов в Іспанії. Зокрема, в іспанських газетах «Ель-Соль» та «Вангвардіа» наголошували, що кращим способом об'єднати Європу є узагальнення наукових методів та процедур, що призвели до процвітання США.

Позитивно на проєкт А. Бріана в Німеччині відреагували представники ліберально-демократичного напрямку в політиці. Зокрема лідер німецької демократичної партії Е. Кох-Везер назвав проєкт Бріана незамінним з точки зору безпеки в Європі. Проте в німецькому уряді склалося негативне відношення щодо меморандуму А. Бріана. Документ розглядався в першу чергу як спроба посилити французьку гегемонію в Європі.

Відповідь Великої Британії на пропозицію А. Бріана прозвучала в дусі політики ізоляціонізму. Вираз «Британія – не Європа» було дуже розповсюдженим в ті часи. Причинами цього були, з одного боку, небажання втручатися в європейські суперечки, участь в яких могла мати негативні наслідки для стабільності та

безпеки країни, а з іншого, наявність великої кількості колоніальних володінь, які надавали країні певної економічної самодостатності.

Тільки уряди Югославії й Болгарії сприйняли проект А. Бріана в повному обсязі. Інші подали більш-менш чіткі критичні зауваження, суть яких зводилася до наступного:

- побоювання Німеччини щодо закріплення її східних кордонів у разі створення нового міждержавного утворення – Європейського Союзу;
- несприйняття Італією принципу європейської єдності, хоча при цьому вона висловила цілковиту згоду з необхідністю європейської співпраці, і навіть з державами, що не були членами Ліги Націй – СРСР і Туреччиною;
- опір Великобританії створенню особливих наднаціональних органів: вона підтримувала тільки періодичні зустрічі європейських держав-членів Ліги Націй в її рамках (така позиція Великобританії підсилювалася її прагненням розвивати співробітництво з домініонами).

У вересні 1930 р. під час XI сесії Асамблеї Ліги Націй А. Бріан опублікував для обговорення «Білу книгу» зі своїм меморандумом, відповідями держав і доповіддю. З документів було видно, що позиція автора, який проводив ідею європейського «федерального зв'язку», суттєво відрізняється від позиції британського представника Артура Гендерсона, який вживав в оцінці проектних матеріалів про Європейський Союз тільки термін «співробітництво».

Упродовж усього 1931 р. проект про створення Європейського Союзу вивчався спеціальною комісією на чолі з А. Бріаном, яка була створена на пропозицію Франції та Югославії. Розглядаючи переважно економічні питання, вона так і не досягла ніякого результату, що було для А. Бріана серйозною поразкою, яка співпала в часі зі спрямованою проти нього у Франції широкою кампанією звинувачень. Їх суть зводилася до того, що він проводить політику односторонніх поступок уряду Німеччини, який все більше сповідував крайній націоналізм і агресивність.

У травні 1931 р. опоненти А. Бріана здобули певну перемогу, обравши президентом Франції його суперника на виборах Поля Думера, що спричинило блокування подальшого вивчення проекту створення Європейського Союзу. Новий французький уряд відмовився в 1932 р. не лише від ідеї Європейського Союзу, але й від

«послуг» А. Бріана, який невдовзі помер, буквально за кілька місяців до приходу до влади в Німеччині А. Гітлера.

Франція в цей час активно просувала ідею утворення блоку європейських держав навколо французько-німецького союзу на чолі з Парижем та на противагу впливу США та Англії. Вже в цей час вимальовуються два напрямки розвитку інтеграційного об'єднання:

- 1) конфедерація з міждержавними органами управління;
- 2) федерація, на основі інтернаціонального уряду (французький соціаліст – Л. Блюм).

Крім Франції найбільшу зацікавленість в цих проектах виявляла Німеччина, яка бачила в них можливість подолання умов Версальської системи. Представники Великобританії досить стримано оцінювали значення цих проектів. В цей період основною метою політичних лідерів Англії було посилення Британської імперії та орієнтація на її ресурси, хоча були й прихильники європейської ідеї в особі В. Черчілля. США на той час лише частково підтримували «об'єднання Європи». Президент Герберт Гувер повністю схвалив економічні аспекти меморандуму А. Бріана, але при цьому категорично оцінив політичний характер можливого союзу і посилення в ньому Франції.

Таким чином, слід зазначити, що на «бріанівський проект Європейського союзу» негативно впливали й об'єктивні процеси, які супроводжувалися в цей час економічною кризою, що охопила європейські країни, зокрема Австрію, Німеччину, Італію, Великобританію тощо. Під час депресії всюди панував протекціонізм, економічна самоізоляція. Економічна криза 30-х рр. ХХ ст. цілком закономірно зумовила різке невдоволення населення майже по всьому світу, яке в окремих країнах переростало в соціальне й політичне протистояння. У цей же час Німеччину та деякі регіони Європи охопив нацизм, який переріс у фашизм, що й спричинило Другу світову війну. Не дивлячись на жахливі процеси в Європі в 30 – 40-х рр. ХХ ст., що були спричинені тоталітаризмом, європейські прогресивні державні діячі не переставали мріяти про практичну реалізацію об'єднаних ідей.

1.4. ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕЯ Т. МАСАРИКА

Вагомий вплив на розвиток євроінтеграційних ідей здійснила і національно-визвольна боротьба чехів та словаків, на чолі якої був

Томаш Масарик¹. Свої погляди на європейську ідею він сформулював у праці «Нова Європа. Слов'янська точка зору», в якій закликав до демократизації всієї Європи через форму федерації незалежних народів і дотримання прав меншин. Він зазначав, що власне Центральна Європа є тим тереном, на якому ця проблема стала однією з найболючіших. Т. Масарик відкидав ліберальні і марксистські погляди на народ і на відносини між народами як безрезультатні і неправильні. Звільнення народу є одночасно кроком до об'єднання людства як природного живого організму, який складається з клітин – окремих народів.

Загалом Т. Масарик був прихильником федерації, і добровільної, а не нав'язаної згори. Європейська ідея Т. Масарика була регіональним різновидом концепції федеративного об'єднання світу. У 1880-х – 1914 рр. політик оцінював Австро-Угорщину як «Європу в малому» (вислів Ф.Палацького), як варіант можливого втілення ідеї федеративного об'єднання народів за умови внутрішньої реорганізації монархії Габсбургів. Ця думка виникла в нього як представника недержавної нації Австро-Угорщини. Крізь призму чеського питання він симпатизував державницьким прагненням інших малих націй, що перебували в такому ж становищі, як чехи.

У праці «Нова Європа» він детально визначив право малих європейських народів на самовизначення, і лише потім добровільне об'єднання для можливості спільного протистояння ворогові. Національним меншинам як характерному явищу Східної і Центральної Європи випало б завдання підтримки і розвитку міжнародних стосунків. Духовним фундаментом федеративної співпраці мала бути турбота народів про своє моральне і культурне удосконалення як основу єдності в різноманітті. Держави для Т. Масарика є засобом і гарантією розвитку щораз більшої свободи й організації народу.

Першу світову війну Т. Масарик сприйняв як світову катастрофу. Відповідальність за війну він покладав на Німеччину і Австро-Угорщину, правлячі кола яких керувалися принципами середньовічного теократичного монархізму і недемократичного антинаціонального абсолютизму.

¹**Томаш Гарріг Масарик** (1850 – 1937) – чехословацький філософ, політичний і державний діяч, перший президент Чехословаччини (1918 – 1935). Доктор філософії (1876), професор (1882). Народився в м. Годонин (Моравія, нині Чехія), освіти отримав у Віденському і Лейпцизькому університетах. Професор філософії Карлового університету.

У промові «Проблема малих народів і війна», виголошеній у лондонському Королівському коледжі (1916), Т. Масарик констатував існування в Європі 27 суверенних держав, з них 5 – великих, 2 – середні і 20 – малих. Вчений вважав, що вирішення проблеми малих націй можливе шляхом надання їм незалежності в повоєнній Європі. Серед малих націй політик називав і «чехословацьку», наголошував на необхідності збереження національного об'єднання чехів і словаків для підтримки європейської рівноваги, беручи до уваги політику провідних європейських націй, особливо сусідньої німецької, а також як один із засобів вирішення проблеми малих народів.

У 1918 р. виходить його праця «Нова Європа. Слов'янська точка зору». У цій праці політик запропонував власну програму повоєнного врегулювання Європи на основі національного принципу, демократизації повоєнних країн. Національний принцип поширювався і на переможені у Першій світовій війні народи – вони мали обмежитися своїми національними державами і не пригнічувати інші нації.

Т. Масарику належить й ідея «федерації малих держав», передумова якої полягала у здобутті ними свободи. Т. Масарик бачив «Нову Європу» співдружністю великих і малих держав, де *«жодна нація не повинна використовувати іншу націю як засіб для своїх цілей»* – цю тезу він розглядав як моральну основу політичного принципу рівності. При цьому Європа мала бути культурно різноманітною, її народи повинні були зберегти свою культурну індивідуальність. Турбота народів про своє матеріальне й інтелектуальне удосконалення повинна закласти фундамент їх співпраці у федералізованій Європі. Також розглядалося питання формування *«нової людини», європейця (“homo europaeus”)*, який *«не народиться тільки політикою зовнішньою, а головне внутрішньою – всі нації Європи після війни змушені будуть всю свою свідомість присвячувати матеріальному і духовному відновленню... Демократія має стати загальним переконанням, світовим поглядом»*¹. Учений висловив переконання, що *«взаємне вбивство не є великою справою»* – необхідно визначити напрями подальшого розвитку в забезпеченні тривалого миру і гуманності.

¹ Кравчук О. Європейська ідея Томаша Масарика / Олександр Кравчук // Проблеми слов'янознавства. – 2013. – Випуск 62. – С. 51.

Політик підкреслював потребу відокремлення релігії від держави: *«демократія є противага і подолання теократії. Релігія цим не втратить, навпаки набуде, якщо буде звільнена від держави і сваволі абсолютистських династій»*, збережеться її ідея всенародного людства як організованої спільноти.

У жовтні 1918 р. Т. Масарик заснував у США Центральноєвропейську унію з метою координації зусиль на звільнення пригноблених народів. В ній об'єдналися політики-емігранти, що репрезентували 11 народів Центральної і Південно-Східної Європи, загальною кількістю 65 млн. осіб. При її заснуванні обмірковувалась ідея федералізації регіону, але сам Т. Масарик вважав реальною федерацію лише двох-трьох держав і співпрацю між іншими.

Також в цей час виникла ідея утворення «Сполучених Штатів Східної Європи», які мали замінити в Центральній Європі Австро-Угорщину, а згодом – утворити політичне ядро Сполучених Штатів Європи. Проект СШСЄ обговорювався у грудні 1918 р. у Парижі Т. Масариком, румунським міністром закордонних справ Т. Іонеску і грецьким прем'єром Е. Венізелосом. Йшлося про федерацію 13 держав, розташованих між Німеччиною і Росією, яка б з півночі на південь охоплювала країни від Фінляндії до Греції. За винятком ініціаторів, передбачувані члени СШСЄ виступили проти утворення цього об'єднання, надавши перевагу збереженню національної незалежності. Федеративні програми в повоєнній Європі не могли бути реалізовані, оскільки новостворені держави Центрально-Східної Європи прагнули утвердити власну державність.

Водночас чеський політик-філософ застерігав від перетворення нових незалежних держав на буферну зону між Сходом і Заходом або слов'янський бар'єр перед пангерманізмом. Т. Масарик мріяв про виникнення нової «Центральної Європи», яку творили б народи однієї федеративної держави або об'єднаної федерації держав малих народів від Скандинавії до Середземного моря. Проте у міжвоєнні роки сформувати нову Центральну Європу або демократичну федерацію чи конфедерацію малим європейським народам не вдалося. Створена за підтримки Франції Чехословаччиною, Румунією та Югославією на договірній основі у 1921 р. Мала Антанта охоплювала незначний сегмент центрально- і південно-європейського простору. Не зважаючи на активні зусилля чехословацької

дипломатії, Малу Антанту¹ так і не було трансформовано в 20 – 30-х рр. ХХ ст. у міцне і впливове міждержавне об'єднання.

Президент ЧСР наголошував, що Сполучені держави Європи створюватимуться поволі і частинами. Проявом цього процесу він вважав чинні міжнародні союзи, а саме Велику Антанту, Малу Антанту, двосторонні угоди між окремим державами, Лігу Націй тощо. Зокрема, Т. Масарик високо оцінював факт створення Ліги Націй, відзначав, що до неї увійшло 85,4 % всіх націй і держав.

На думку Т. Масарика, участь ЧСР у засіданнях Ліги Націй надзвичайно важлива – вона дає делегатам Чехословаччини можливість постійно захищати її «програму перед представниками усіх держав і бути в контакті з Європою». Однак через самоусунення США від європейських справ утворення Ліги Націй визначальним у міжнародних відносинах не стало.

Т. Масарик підтримав міжвоєнний Пан'європейський рух, що ставив метою створення Сполучених Штатів Європи. Молодий чехословацький громадянин граф Р. Куденхове-Калергі, засновник Пан'європейського руху, вважав Т. Масарика, з огляду на його політичний і моральний авторитет, найвизначнішим європейським державним діячем, ідеальним керівником пан'європейського об'єднавчого проекту. 12 листопада 1920 р. Р. Куденхове-Калергі зустрівся з Т. Масариком і запропонував йому стати «Дж. Вашингтоном Сполучених штатів Європи», на що лідер Чехословаччини відповів: «Вважаю вашу ідею правильною; Сполучені Штати Європи колись стануть дійсністю. Однак боюся, що цей час ще не настав». Завдяки Т. Масарику, в 1920 – 1930-х роках Пан'європейський рух був доволі чітким елементом чехословацької політики.

Отже, європейська ідея Т. Масарика була оригінальною концепцією об'єднання «старого континенту», в основі якої лежали принципи всебічної інтеграції (політичної, економічної, культурної) на засадах свободи і демократичної ідеї; союзних відносин Європи з США і можливої за певних умов співпраці з Росією; врівноваження принципів централізму та автономізму. Проте ідеї євроінтеграції Т. Масарика у міжвоєнний період, в силу різних політичних особливостей розвитку Європи, реалізовані не були. До їх розуміння

¹**Мала Антанга** — альянс, сформований в 1920 р. і 1921 р. Чехословацькою республікою, Королівством Румунія і Королівством сербів, хорватів і словенців з метою захисту від угорського ревізйонізму та запобігання реставрації Габсбургів.

західноєвропейське суспільство на той час не дозріло. Все ж сьогодні погляди Т. Масарика щодо об'єднання Європи зберігають актуальність. Його основні «новоєвропейські» ідеї дістають втілення у сучасній практиці міжнародних відносин у Європі, де складається міцний демократичний союз великих і малих держав – ЄС.

1.5. РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Спроби об'єднання Європи, до яких вдавалися протягом багатьох століть, виявилися безперспективними не тому, що в їх основі лежали недосконалі плани, а тому, що для цього не було необхідних об'єктивних передумов. Такі передумови склалися лише до кінця 40-х рр. ХХ століття. Найперше це Друга світова війна, яка принесла світу загалом, і Європі зокрема, великі економічні втрати, політичну нестабільність, страх та розруху. Багато європейських міст було зруйновано, виробництво промислової продукції та сільське господарство занепадало. Зруйнована транспортна інфраструктура. Фінансова система європейських воюючих країн була у катастрофічному стані. Поліс економічної, фінансової, військової могутності перемістився до Північної Америки, а Європу розчленували армії держав-переможниць – США і СРСР.

Найголовнішим завданням для європейців стало пошук шляхів відновлення економіки й формування системи безпеки на континенті. За таких умов у Європі знову, як і після Першої світової війни, стають популярними гасла об'єднання. Одним із натхненників європейської інтеграції того часу став відомий французький діяч **Жан Монне**¹. У 1930-х рр. він був заступником Генерального секретаря Ліги Націй, а за свої євроінтеграційні погляди дістав прізвисько «батько Європи». Саме він є автором вислову: «*Європи ніколи не було, – Європу ще треба створити*».

Ще на початку Другої світової війни Ж. Монне дійшов висновку, що економічна інтеграція є єдиним засобом, який дасть змогу уникнути конфліктів в Європі. У серпні 1943 р. в записці, адресованій

¹Жан Монне (1888 – 1979), у 1920-х рр. був заступник генерального секретаря Ліги Націй, 1939-1940 рр. очолював французько-британський координаційний економічний комітет, 1940-1943 рр. працював у США комісаром з питань озброєнь, також очолював паризький філіал американського банку «Блейр енд компані». У повоєнні роки був призначений головою Комісаріату планування економіки Франції. Ініціатор та натхненник Європейського об'єднання вугілля і сталі.

Французькому комітету національного визволення в Алжирі, він стверджував, що в Європі не буде миру, якщо державне відновлення базуватиметься на національному суверенітеті з усім, що з цього випливає з позиції політичного престижу та економічного протекціонізму. Ж. Моне пропонував натомість, що держави Європи мають сформувати федерацію або «Європейський організм», що приведе їх до перетворення на єдине економічне ціле.

Рух за європейську єдність у Західній Європі, в основі якого був історичний ідеал європейської інтеграції, активізувався досить швидко зразу ж після розгрому націонал-соціалістичної Німеччини. Його мета зводилася до усунення першопричини минулих міжнародних конфліктів, зокрема стихії ультра націоналістичних поглядів, та запровадження в практику співробітництва європейських народів ідеї (почуття) як їх сучасної національної самобутності, так і спільного минулого. Тому перегляд і переоцінка історії були цілком об'єктивно зумовленими. Перші заходи спрямовувалися на очищення від історичної дезінформації, яка породжувала непорозуміння, та на подолання стереотипів, які міцно вкоренилися в європейських країнах. Подальші заходи передбачали досягнення згоди щодо справжнього змісту нової європейської історії. У перші роки після Другої світової війни європейські політики й урядовці не наважувалися розглядати питання про ті чи інші форми міждержавних утворень типу федерації чи конфедерації народів Західної Європи. Основною причиною такої обережної позиції були побоювання викликати занепокоєння з боку Радянського Союзу та зашкодити колективній безпеці на світовому рівні.

Уособленням європейської єдності на той час став відомий державний діяч *Уінстон Черчілль*¹, який прославився своїми натхненними промовами, спрямованими на підняття духу британців у важкі воєнні 1940 – 1941 рр. Саме він озвучив ідею створення «Сполучених Штатів Європи» у відомій промові в Цюрихському університеті 19 грудня 1946 р. Він вважав, що слід утворити Сполучені Штати Європи «*зادля возз'єднання європейської родини та наділити її такою структурою, яка дозволить їй жити та розвиватися в мирних, безпечних та вільних умовах*». У. Черчілль закликав європейців покінчити з націоналістичною ворожнечею, насамперед із франко-німецьким антагонізмом. Промову У. Черчілля

¹Уінстон Черчілль (1874 – 1965) – державний діяч Великої Британії, письменник, найбільше відомий як прем'єр-міністр цієї країни у 1940-1945 рр., 1951-1955 рр.

вважають ідейним маніфестом об'єднання Європи. Він обстоював значно обмеженішу та обережнішу форму європейської інтеграції, ніж багато хто з його колег. Загалом на той час ідея європейського об'єднання ще не здобула широкої підтримки громадськості й часто розглядалася лише в контексті зовнішньої політики національних урядів.

Після Другої світової війни проблема європейської інтеграції активізувалася. Об'єднання європейських країн стає центральним питанням порядку денного практичної політики держав, воно все частіше обговорюється не лише в широких колах активістів, а й в урядових кабінетах. Протягом 1946 – 1948 рр. формуються основні масові організації федералістського руху, які виявляли відверту прихильність до створення нової західноєвропейської моделі міждержавних стосунків, схожої на федерацію. До них зокрема можна віднести Європейський союз федералістів, Соціалістичний рух за утворення Сполучених Штатів Європи, Європейський рух, Європейська ліга економічного співробітництва, «Тимчасовий комітет Об'єднаної Європи», заснований У. Черчіллем у січні 1947 р.; з витокami від нього – «Європейський рух», заснований у жовтні 1948 р.; «Європейський парламентський союз», «Європейський союз федералістів» тощо.

Рух за об'єднану Європу ґрунтувався на так званих «юніоністських» ідеях, які суттєво відрізнялися від радикальніших «федералістських» ідей Спінеллі, який очолював Союз європейських федералістів. Відмінності між юніоністами та федералістами, що ґрунтувалися на політичних, географічних і культурних міркуваннях, виявились у травні 1948 р. на з'їзді в Гаазі, де зібралося понад 600 впливових європейців з 60 країн. Спільним, що об'єднувало дві сторони, були заклики до створення Європейського Союзу, ґрунтовані на прагненні до європейської єдності та її інституціоналізації через створення міжнародної організації з парламентським органом. Юніоністи уявляли цей орган як такий, що мав бути лише консультативною асамблеєю з обмеженими повноваженнями, підпорядкованою комітету урядових міністрів. Для федералістів, навпаки, це мав бути представницький орган, тобто установчі збори, вповноважені підготувати проект конституції Сполучених Штатів Європи.

Свою роль у повоєнному піднесенні руху за європейську інтеграцію відігравали, з одного боку, такі події, як розкол у таборі

союзників і початок «холодної війни» на фоні безпрецедентного масштабу матеріальних втрат у Другій світовій війні, а з іншого – ці ж події були стримуючими чинниками євроінтеграційних процесів.

Неоднозначно сприймалася в Європі й допомога з боку США, яка спочатку ґрунтувалася на проголошеній 12 березня 1947 р. «Доктрині Трумена». На основі доктрини, якою було закладено принципи підтримки європейських країн і прокладено шлях для надання програми американської допомоги післявоєнній Європі, державним секретарем США Джорджем Маршаллом був розроблений план, який отримав офіційну назву «Програма відбудови Європи». Не дивлячись на те, що Конгрес США законодавчо підтримав пропозицію Дж. Маршалла лише влітку 1948 р., прийнявши Акт про Економічне Співробітництво, План Маршалла почав діяти ще влітку 1947 р. План передбачав фінансову і технологічну допомогу країнам Європи за умови створення спільної комісії, до складу якої мали входити представники країн, що отримуватимуть допомогу. Проте замість комісії була створена *Європейська Організація Економічної Співпраці* (ЄОЕС).

«План Маршалла» відіграв вирішальну роль у відбудові й модернізації Європи, насамперед у відродженні Західної Німеччини та в налагодженні її тісних зв'язків з європейськими партнерами. За період з 1946 по 1952 рр. американською допомогою у вигляді кредитів скористалося 18 європейських держав на загальну суму близько 14 млрд. американських доларів (за тодішнім курсом). В результаті вже на початку 1950 р. у багатьох країнах було зупинено інфляцію, а обсяги європейської внутрішньої та зовнішньої торгівлі значно перевищували показники, очікувані на початку реалізації «Плану Маршалла». Однак, попри те, що План Маршалла мав значний вплив на відбудову європейської економіки, особливо ФРН, а також те, що він посідає особливе місце в історіографії «холодної війни», оскільки був доповненням до політики стримування комунізму, яку проводили США, деякі історики-ревізіоністи неоднозначно його оцінюють. Одні з них вбачають у ньому цілеспрямовані зусилля США на завоювання панівної позиції в Європі. Інші вважають, що діяти саме у такий спосіб американців зумовила слабкість європейської економіки.

Загалом ЄОЕС була першою європейською організацією, що відкрила шлях до майбутніх автономних ініціатив європейців. У 1960 р. ЄОЕС було трансформовано в Організацію економічного

співробітництва і розвитку (ОЕСР), до якої приєднались США і Канада.

Події 1947 – 1948 рр. змусили західноєвропейські держави шукати нову систему союзництва. 17 березня 1948 р. у Брюсселі Велика Британія, Франція і країни Бенілюксу підписали Договір про економічне, соціальне і культурне співробітництво та колективну самооборону терміном на 50 років. А вже в 1949 р. було утворено Організацію Північноатлантичного договору. З появою НАТО Західний союз на деякий час втратив самостійне значення, й у 1954 р. після провалу планів створення Європейського оборонного співтовариства трансформувався в Західноєвропейський союз.

Наступним кроком в об'єднанні Європи став *Гаазький конгрес європейських рухів*, який відбувся у травні 1948 р. під головуванням У. Черчілля. Конгрес започаткував організацію «Європейський рух» і призвів до створення Ради Європи і проголошення Хартії прав людини; ухвалив «Звернення до європейців», де закликав створити об'єднану Європу з вільним обміном думок, осіб і товарів, з загальноєвропейськими законодавчими зборами та судом.

*Рада Європи*¹ була створена 5 травня 1949 р., як форум, у межах якого мали відбуватися дискусії з питань європейської інтеграції. Це була перша європейська організація співпраці. Країнами-засновниками Ради Європи були: Бельгія, Великобританія, Голландія, Італія, Люксембург, Франція та скандинавські країни. Завданням Ради Європи було зміцнення демократії, охорона прав людини та підтримка європейської культурної ідентичності. Міжнародна організація, що з'явилася внаслідок бурхливого Гаазького з'їзду і подальших переговорів, стала ніби компромісом, хоча насправді це була поразка федералістів. Новостворена Рада Європи була дуже далекою від того, чого спочатку хотіли федералісти. Ця міжнародна організація, хоча й прагнула «досягти тіснішого союзу між своїми членами, щоб захищати й просувати ідеали та принципи, які становлять їхнє спільне надбання, та сприяти

¹ **Рада Європи** (англ. *Council of Europe*,) – міжнародна організація 47 держав-членів у європейському просторі. Членство відкрите для всіх європейських держав, які визнають принцип верховенства права і гарантують основні права людини і свободи для своїх громадян. Один з найбільших успіхів Ради це Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка слугує основою для Європейського суду з прав людини. Штаб-квартира Ради Європи знаходиться у Страсбурзі на французько-німецькому кордоні. Спочатку засідання Ради відбувалися в Університетському Палаці Страсбургу, для засідань Ради на околиці міста був зведений Палац Європи.

їх економічному й соціальному поступу», насправді загалом обмежувалася обміном ідеями та інформацією з соціальних, культурних, законодавчих та інших питань.

Починаючи з 1950 р., роль Ради Європи в євроінтеграційних процесах почала зменшуватися з огляду на інтереси країн-членів, які часто не співпадали. Зокрема, Великобританія рішуче виступала проти будь-яких поступок національним суверенітетом. Ще одна причина полягала в надмірній опіці з боку Комітету міністрів, в результаті чого влада Європейської консультативної асамблеї залишалася досить обмеженою. «Холодна війна» та слабкість Ради Європи спричинили появу пропозицій щодо звуження економічної та політичної співпраці між європейськими країнами, і насамперед між Францією та Німеччиною, що гарантувало б мир і безпеку в Європі. Ці основні причини започаткували процеси, в яких зусилля, спрямовані на створення єдиної Європи без Великобританії, почали здійснюватися на іншому підґрунті, зокрема відповідно до планів Р. Шумана та Рене Плевена, про що йтиметься нижче. З часом Рада Європи знайшла свою «нішу» — сферу прав людини, в якій завдяки Європейському Суду з прав людини вона стала оплотом захисту громадянських прав та свобод в усій Європі.

ВИСНОВКИ

- Історичне становлення ідеї об'єднаної Європи неможливо відділити від культурно-політичного сходження континенту загалом. Протягом століть виникало ряд ідей та проектів об'єднаної Європи, які в основному базувалися на встановленні миру між європейськими країнами шляхом об'єднання.

- Після Першої світової війни відбувається розвиток ідей європейського єднання, автором яких стає Р. Куденхове-Калергі. Його ідеї знайшли підтримку внаслідок чого і виникає «Пан'європейський союз», який відіграв важливу роль у зародженні європейських інтеграційних інституцій, які виникали уже після Другої світової війни.

- Ініціатором створення об'єднання європейських держав був і французький політик А. Бріан. В основі його проекту об'єднаної Європи лежала насамперед економічна інтеграція, проте він не заперечував і встановлення політичних зв'язків, «не зачіпаючи суверенітету жодної з держав». Також

ним передбачалося створення незалежних органів типу інституцій Ліги Націй.

- Європейська ідея Т. Масарика була оригінальною концепцією об'єднання «старого континенту», в основі якої лежали принципи всебічної інтеграції (політичної, економічної, культурної) на засадах свободи і демократичної ідеї; союзних відносин Європи з США і можливої за певних умов співпраці з Росією; врівноваження принципів централізму та автономізму. Проте ідеї євроінтеграції Т. Масарика у міжвоєнний період, в силу різних політичних особливостей розвитку Європи, реалізовані не були.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте ідеї європейської єдності XIV – XVI ст.
2. Якого правителя ще у 800 р. називали «батьком Європи»?
3. Яку роль в історії європейської інтеграції відіграв Р. Куденхове-Калергі?
4. Які країни не мали увійти до об'єднаної Європи Р. Куденхове-Калергі?
5. В чому полягала ідея об'єднаної Європи А. Бріана?
6. Які події мали визначальний вплив на формування «бріанівського проекту Європейського Союзу»?
7. Визначте якими були євроінтеграційні ідеї Т. Масарика.
8. Хто став натхненником європейської інтеграції у 40-х рр. XX ст.?
9. Який вплив на об'єднання європейських країн мала Друга світова війна?
10. З'ясуйте яке значення мало заснування організації Ради Європи в історії європейської інтеграції.

Розділ II

Початок європейської інтеграції

2.1. СТВОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА З ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ (ЄСВС)

Рада Європи не об'єднувала країни Західної Європи в політичному, економічному та воєнних питаннях, тому з часом країни на перший план виносять питання економічної взаємодії. Міжнародна ситуація, яка склалася на початку 1950-х років, призвела до того, що все частіше почали вести мову про економічну інтеграцію. США все більше і більше домагалися швидкої відбудови Німеччини та приєднання цієї країни до Західного блоку. Це було пов'язано із багатьма подіями у світі. У 1948 р. СРСР запровадив блокаду Берліна, тоді ж утворилися Федеративна Республіка Німеччини та Німецька Демократична Республіка. Крім того, у 1950 р. вибухнула війна в Кореї. Американські політичні кола вважали, що відбудована Німеччина становитиме протидію комунізму. Водночас новий канцлер ФРН Конрад Аденауер заявив, що його країна має намір стати членом Ради Європи та НАТО. У травні 1950 р. в Парижі Міністром закордонних справ Франції *Робертом Шуманом*¹ було запропоновано новий план часткової економічної інтеграції. Розвиваючи ідеї Ж. Монне він запропонував започаткувати на практиці процес європейського єднання. Наголошувалося, що «єдина Європа не створиться одразу згідно з певним планом. Вона будуватиметься через конкретні досягнення, які спочатку створять солідарність де-факто».

¹**Робер Шуман** (1886 – 1963) – французький дипломат, міністр закордонних справ Франції, один з «батьків-фундаторів» європейської інтеграції. Народився 29 червня 1886 у м. Люксембурзі в родині вихідця з Лотарингії. Мав німецьке підданство і під час Першої світової війни воював в армії імператора Вільгельма. Після того як в 1918 Лотарингія відійшла Франції, змінив громадянство. Закінчив в 1912 р. юридичний факультет університету в Страсбурзі. В 1919 р. був обраний депутатом від департаменту Мозель в Національні збори Франції. Був заарештований гестапо в 1940, сидів у в'язниці, втік в 1942 і брав участь в русі Опору.

Після Другої світової війни Шуман брав участь в організації Народної республіканської партії. У 1946 – 1947 міністр фінансів в урядах Бідо і Рамадьє. Прем'єр-міністр з листопада 1947 по липень 1948 і в серпні-вересні 1948. У 1948 – 1952 обіймав посаду міністра закордонних справ, в 1955 – 1956 – міністра юстиції, з 1958 по 1960 – голова консультативної асамблеї Європейської ради.

Слід зауважити, що *Жан Монне* взагалі тримався осторонь Європейського руху та Ради Європи, адже йому не подобався популізм цього руху. Ж. Монне був прихильником елітарної моделі суспільства, для нього шлях до європейської єдності пролягав непоказною стежиною функціональної інтеграції. Тісна співпраця між країнами в окремих економічних галузях, – вірив Монне, – ось ключ до подолання бар'єрів національного суверенітету і досягнення зрештою європейської федерації. Рішення про запровадження функціональної економічної співпраці мають ухвалювати не 600 делегатів Конгресу Європи, а могутні політики усамітнівшись у своїх міністерствах.

Зростання напруженості між Францією і Німеччиною з приводу Саару в 1948 – 1950 рр. підштовхнуло до економічної інтеграції. Насамперед пропонувалося створити Європейське об'єднання вугілля і сталі. Адже саме вугілля і сталь були ключовими ресурсами у військових справах. Тому, якщо поставити ці ресурси під наднаціональний контроль, можна зробити війну між Німеччиною та Францією просто неможливою. Дане об'єднання повинно було започаткувати динаміку розширення інтеграції на інші сфери виробництва.

9 травня 1950 р. французький міністр закордонних справ Робер Шуман оприлюднив Декларацію, яка, як вважається, офіційно започаткувала процес європейської інтеграції. Р. Шуман закликав Францію, Німеччину та інші європейські країни передати управління виробництвом вугілля та сталі єдиному національному органу. Унаслідок такого об'єднання ключові ділянки військової промисловості мали перейти під спільний контроль, що унеможливило підготовку окремої країни до нової війни.

«Рим і Візантія, підірвані внутрішніми протиріччями, занепали із-за свого необдуманого суперництва. Сучасна Європа, якщо і не досягла такого занепаду, то вже зіткнулася із такою загрозою. Роздробленість затримує її розвиток, суперництво між європейськими народами виснажує її сили». **Робер Шуман.**

У Декларації Р. Шумана можна знайти наступні пропозиції:

– передання французької та німецької видобувної та металургійної галузей під спільне наддержавне керівництво;

¹³ того часу в країнах Європейського Союзу 9 травня відзначається як День Європи, а у Брюсселі ще й як і День Шумана.

- створення спільної економічної бази як передумови утворення європейської федерації;
- звільнення від усіх митних платежів у переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами новоствореної організації;
- скликання міжнародної конференції, яка підготує договір, що міститиме вищезгадані пропозиції.

Також передбачалося, що солідарність, яка виникне в процесі спільного контролю за видобутком вугілля та виробництвом сталі, зробить війну між Францією та Німеччиною не тільки немислимою, але й неможливою фізично. Щоб досягти цього, треба створити наднаціональний найвищий орган управління, покликаний модернізувати виробництво, створити однакові умови для вугілля і сталі на спільному ринку, розвивати спільний експорт, урівняти «в процесі розвитку» умови життя робітників. При цьому міжнародний статус Німеччини не буде обмежений жодним чином. Переслідуючи насамперед політичну мету, суть якої полягала в політичній інтеграції шляхом злиття суттєвих економічних інтересів європейських держав, поетапного створення «Європейської федерації», план Р. Шумана піднімав цілий комплекс і економічних проблем. Проте, цього можна було досягти поступово, через конкретні здобутки, ґрунтовані на спільних політиках.

Франція хотіла об'єднати європейські держави під своєю егідою для того, щоб більше впливати на Західну Німеччину. А французькі металурги бажали й надалі отримувати рурський кокс на вигідних умовах і підтримували ідею об'єднання важкої промисловості обох держав. Натомість Німеччина, навпаки, шляхом інтеграції прагнула домогтися анулювання численних обмежень, встановлених над нею після війни, зокрема контролю над промисловістю, здійснюваного Міжнародним управлінням Руру.

Слід зауважити, що німецький бундесканцлер К. Аденауер вбачав у плані Р. Шумана прикриття справжнього наміру керівника французького Комісаріату планування Жана Монне – стимулювати розвиток французької економіки за рахунок сусіда. Тому, коли Ж. Монне 23 травня 1950 р. прибув для переговорів у Бонн, де вперше зустрівся з К. Аденауером, він доклав чимало дипломатичного хисту і майстерності аби переконати у тому, що проект створення Європейського об'єднання вугілля і сталі апріорі закладає такі структурні механізми управління, які гарантуватимуть повну рівність партнерів.

Позиція Р. Шумана показує, що він запропонував функціональний підхід (принцип) щодо вироблення й реалізації політики європейської інтеграції, відмовившись від конституційного підходу, який передбачав би прийняття передусім конституції федерації. Практична реалізація такої пропозиції означала, що європейські держави, які після Другої світової війни відновили свій національний суверенітет, мали поступово відмовлятися від догми його неподільності. В обмін на готовність поділитися певними частинами національного суверенітету в окремих чітко визначених сферах в майбутньому на користь об'єднаного європейського міждержавного утворення держави здобули б право перевіряти ті справи своїх партнерів, на які мало поширювалося спільне управління, яке, у свою чергу, свідчило б про розширення їх власного суверенітету.

Отже, було запропоновано цілком ефективний спосіб розв'язання тривалої проблеми, зокрема шляхом поступового зменшення суперечностей між ідеями європейської інтеграції та національної незалежності.

Крім Франції та Німеччини до Європейського об'єднання вугілля і сталі могли увійти й «інші країни Європи», під яким Р. Шуман насправді уявляв сусідні Бельгію, Нідерланди і Люксембург на півночі, та Італію на півдні. План Р. Шумана був схвально сприйнятий у США і різко розкритикований у Радянському Союзі. Велика Британія відмовилася брати участь у підготовчій роботі над проектом, оскільки не погоджувалася з принципом наднаціональності й митною інтеграцією, які могли ускладнити її відносини зі Співдружністю Націй. Крім того, лейбористська партія Великої Британії видала у червні брошуру «Європейська єдність», в якій вона категорично відмовлялась поступитись хоч найменшою часткою національного суверенітету. До того ж Британія бачила себе в ролі посередника між Сполученими Штатами та Континентальною Європою, і попри втішні запевняння Вашингтона, боялася поставити під загрозу цей аспект англо-американських «особливих стосунків». Крім того, британські урядовці вважали, що надто активна участь в процесі європейської інтеграції може зашкодити неухильному політичному й економічному курсу Лондона на трансформацію колишньої імперії у Співдружність.

Той факт, що Р. Шуман поінформував Велику Британію про свою декларацію лише за кілька годин до її проголошення, яскраво

ілюструє байдужість Франції щодо участі Лондона в майбутній вугільно-сталеварній спільноті.

Все ж французький уряд тримав двері відчиненими для участі британців у переговорах стосовно вугілля і сталі. Громадянська думка в країнах-партнерах Франції реагувала на план Шумана в цілому прихильно. Водночас проект викликав заперечення з боку комуністів і соціалістів, які боялися, що він сприятиме відродженню трестів¹ і картелів². До речі у Франції він натрапив на жорстку опозицію голлістів³.

Крім Європейської Спільноти вугілля і сталі, Р. Шуман вважав за потрібне створити спільний ринок для інших товарів (як у США, наприклад), на якому завдяки досконалішому розподілові праці та активному використанню нових технологій у виробництві будуть створені умови для швидкого й постійного економічного зростання.

18 квітня 1951 р. у Парижі було підписано Паризький договір про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС)⁴ шістьма європейськими країнами (Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, ФРН), який набрав чинності в липні 1952 р. Договір був підписаний на термін 50 років.

Паризький договір став першим правовим інструментом європейської інтеграції. Він складається із 100 статей, трьох додатків, трьох протоколів і конвенцій з тимчасовими положеннями. Він закріпив найсуттєвішу особливість ЄСВС — її наднаціональний, а не міжурядовий характер. Спільноту було влучно визначено західними вченими як напівфедерація держав-членів у важливому економічному секторі та всіх інших секторах, де вони зберігають свій суверенітет.

Паризький договір набрав чинності 23 липня 1952 р. після його ратифікації національними парламентами.

¹ **Трест** — найбільш централізована форма монополістичних об'єднань, в межах якої підприємства-учасники відмовляються від виробничої, комерційної, а інколи й юридичної самостійності і підпорядковуються єдиному управлінню. Реальна влада в тресті належить правлінню або головній компанії.

² **Картель** — це об'єднання кількох підприємств однієї галузі, учасники якого укладають угоду щодо розподілу ринків збуту й цін і зберігають свою власність на засоби виробництва і продукцію; найпростіша форма монополістичного об'єднання.

³ **Голлізм** — французька політична ідеологія, заснована на ідеях і діях генерала Шарля де Голля.

⁴ **Європейська спільнота з вугілля та сталі** (також *Європейське об'єднання вугілля і сталі*) — міжнародна державно-монополістична організація, що об'єднує кам'яновугільну, залізорудну і металургійну промисловість 10 країн Європейського економічного товариства (ЄЕТ).

З цього приводу *Джон Джиллінгем* зауважив: «Було створено наддержавний орган, ядро майбутньої європейської федеральної системи. Він мав відігравати роль мирної угоди між Німеччиною та Західною Європою. Домовленість про об'єднання важкої промисловості не змінювала кордонів, не створювала нових альянсів і скасувала лише незначну кількість торговельних і фінансових бар'єрів. Вона навіть не поклала край окупації Федеративної Республіки... Однак, розв'язавши вугільно-сталевий конфлікт, який стояв між Францією і Німеччиною з Другої світової війни, вона усунула головну перешкоду на шляху економічного партнерства між двома країнами»¹.

Адже в грудні 1951 р. було ліквідовано міжнародне управління Руром.

Одним із питань яке виникло внаслідок підписання Паризького договору, це було місце перебування самих інституцій ЄСВС. Попри сподівання Ж. Монне, що в Спільноті буде створена особлива зона на кшталт федерального округу Колумбія, національні уряди врешті-решт обрали місце перебування Вищого органу Велике Герцогство Люксембург.

Основною метою ЄСВС було сприяння економічному розвитку, зростанню зайнятості і підвищенню життєвого рівня в державах-членах шляхом створення спільного ринку вугледобувної і сталеливарної промисловості та їх похідних. Також метою об'єднання було створення спільного ринку для модернізації й підвищення ефективності виробництва вугільної та металургійної промисловості, покращення умов праці у цих галузях. Угода про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі передбачала заходи, спрямовані на підтримку науково-технічних досліджень з метою підвищення безпеки в цих галузях економіки.

Інститути ЄСВС повинні були забезпечувати впорядковане постачання спільного ринку, рівний доступ до джерел виробництва для всіх споживачів, встановлення максимально низьких цін, підтримку умов, стимулюючих нарощування виробництва і поліпшення якості виготовлюваної продукції, раціональне використання природних ресурсів, поліпшення умов праці; сприяти

¹Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006, – С. 42.

зростанню міжнародної торгівлі і впорядкованому нарощуванню і модернізації виробництва.

Цілі ЄСВС свідчили про те, що об'єднання носить чисто функціональний характер і вирішує спеціальне коло завдань і проблем, пов'язаних з розвитком сталеливарної і вугільної промисловості, створенням спільного ринку товарів і послуг в цій сфері на основі принципів, визначених Договором.

Органами Європейського співтовариства вугілля і сталі стали:

– **Вища Рада** (Вище правління) – на неї покладалося забезпечення досягнення мети ЄСВС і вирішення практичних задач, пов'язаних із створенням спільного ринку вугілля і сталі. Цей Найвищий керівний орган наділявся правом законодавчої ініціативи, саме він ініціював ухвалення найважливіших рішень. Одночасно він був і основним законодавчим органом ЄСВС, приймаючим обов'язкові за своєю юридичною силою акти і звертаючи їх до виконання. Враховуючи місце і роль Найвищого керівного органу, особливо важливого значення набував порядок його формування і діяльності. Згідно з Договором Найвищий керівний орган складався з представників, які призначалися державами-членами з числа своїх власних громадян. Проте за своїм статусом члени цього органу не були повноважними представниками своїх урядів. Навпаки, це були міжнародні чиновники, однією з головних умов призначення і діяльності яких була їх незалежність по відношенню до національних урядів. Вони не повинні були отримувати або виконувати інструкції і вказівки урядів своїх країн, а діяти виключно на основі засновницького договору і на виконання його положень. Таким чином, Найвищий керівний орган виступав переважно як втілення ідеї наднаціональної співпраці і керівництва.

– **Рада Міністрів** – представляла уряди для координації діяльності Вищого правління з економічною політикою окремих держав. Одноголосне схвалення Радою або більшістю голосів залишалось необхідною умовою для прийняття важливих рішень, що обмежувало федеративний характер інституціональної системи ЄСВС.

– **Парламентська Асамблея** (дорадчий орган, який складався з представників парламентів країн-членів) – формально це був інститут, що здійснював представницькі функції, щось на зразок парламентської установи. Проте Загальна асамблея володіла вельми незначними правами. Можливість самостійної ініціативи і прийняття

нею обов'язкових рішень виключалася, а порядок формування Асамблеї за рахунок делегування представників від національних парламентів забезпечував домінування в рамках цього інституту переважно національних інтересів.

– Суд – він формувався шляхом одноголосного призначення суддів державами-членами, але самі судді при виконанні своїх обов'язків були повністю незалежні і керувалися в своїй діяльності розпорядженнями засновницького договору і чинними нормативно-правовими актами. Суд ЄСВС спочатку виступав втіленням ідеї наднаціональної співпраці. Він був одним з найважливіших інститутів, що забезпечують дотримання юридично обов'язкових вказівок як Договору, так і актів, що видаються інститутами ЄСВС.

Ключову роль в цій системі відігравала Вища рада. Договір недвозначно встановлював її наднаціональний характер. Дев'ять її членів призначалися на свої посади урядами держав-членів, але в особистій якості, за ознакою професійної компетентності, і повинні були бути повністю незалежними, в тому числі і від своїх урядів. Для виконання поставлених перед ним завдань Вищий керівний орган був уповноважений приймати:

- 1) рішення, обов'язкові у всіх своїх частинах;
- 2) рекомендації, обов'язкові в частині, що стосується переслідуваних цілей;
- 3) рішення, що не мають обов'язкової сили.

Паризький договір передбачав незалежне від держав фінансування ЄСВС шляхом впровадження податку на продукцію металургійної і вугільної галузей промисловості – першого справді європейського податку. Вище правління уповноважувалося щорічно встановлювати суму оподаткування різноманітних виробів ЄСВС згідно з їхньою середньою вартістю, але вона не могла перевищувати 1 %.

Першим секретарем Європейського співтовариства вугілля і сталі став Жан Монне. Він очолив виконавчий, колегіальний, незалежний від урядів наднаціональний орган, який мав можливість прийняття рішень обов'язкових для виконання. 10 серпня 1952 р. Ж. Монне урочисто відкрив інституції ЄСВС у Люксембурзі. Протягом перехідного періоду (до 1958 р.) було створено митний союз і запроваджено «спільний митний тариф» щодо третіх країн шляхом зниження митних тарифів у середньому від 12 – 28 % до 6 %. Вільний рух робітників був упроваджений між 1954 і 1961 р.

Великобританія підписала з ЄСВС угоду про асоціацію в 1954 р. і тарифну угоду в 1957 р.

Паризький договір про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі створив не тільки спільний ринок чотирьох продуктів гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь і металобрухт), але й спільне регулювання обсягів виробництва і рівня цін, інвестиційні програми і раціональне використання робочої сили. ЄСВС контролювало 60 % виплавки сталі і 50 % видобутку вугілля у Західній Європі. Діяльність Співтовариства та його економічні успіхи заохотили країни-члени до поглиблення процесів інтеграції, і не лише економічної.

Жан Монне будучи секретарем ЄСВС та в умовах реального початку «холодної війни» запропонував поглибити співпрацю європейських народів у галузі військово-політичних проблем. Він запропонував прем'єр-міністру Франції *Рене Плевену*¹, «розширений план Шумана» щодо питань оборони як альтернативне розв'язання проблеми ремілітаризації Німеччини.

Пропонувалось створити «європейську армію», підпорядковану політичним інститутам єдиної Європи. Причому висувалась ідея інтеграції національних збройних сил на рівні батальйону та полку. Штаби таких інтегрованих частин мали бути укомплектовані офіцерами різних національностей. Для утворення об'єднаної армії проект передбачав створення спільного бюджету країн-учасниць. Зокрема в умовах Корейської війни (1950 – 1953 рр.) прем'єр міністр Франції Р. Плевен виступаючи 24 жовтня 1950 р. на Національних зборах Франції, запропонував реалізувати проект створення «європейської армії» на чолі з об'єднаним командуванням, яке пропонувалось створити за моделлю, аналогічною органам управління Європейського об'єднання вугілля і сталі. Квітесенцією його пропозицій було створення військових структур, що включали б військові контингенти, які виділятимуться державами учасницями, до складу європейської армії як структурні підрозділи. Останні мали бути створені на наднаціональних засадах, що унеможливило існування самостійної німецької військової машини.

В лютому 1951 р. розпочались переговори про формування *Європейської оборонної спільноти (ЄОС)*, яка являла б собою єдину

¹**Рене Плевен** (1901 – 1993) – двічі прем'єр-міністр Франції (1950-1952 рр.), французький політик і державний діяч. 1958-1969 рр. член Європейського парламенту. Неодноразово займав посаду міністра у французькому уряді.

європейську армію Франції, Італії, ФРН, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу. Ці шість держав повинні були домовитися між собою про фактичне злиття своїх армій, флотів і повітряних сил для створення загальної системи оборони з єдиними структурою, бюджетом, військовою формою і стандартним озброєнням. Їх передбачалося об'єднати в сорок три багатонаціональних дивізій (приблизно 100 тис. чол.), включаючи німецькі. Керівним органом організації стало б Правління, що складалося б з громадян шести країн-учасниць. Проте представники держав не мали б права погоджувати свої дії з їх національними урядами. Дев'ять членів правління повинні були обирати голову строком на чотири роки.

У травні 1952 р. шість держав-членів ЄСВС підписали в Парижі договір про створення Європейської оборонної спільноти (ЄОС). За цим договором передбачалося створити єдину наднаціональну армію, загалом підпорядковану вищому командуванню НАТО, окрім випадків, коли країни засновниці одностайно проти. Членами нової Спільноти мали стати держави-члени ЄСВС, а її структура мала бути схожою на структуру організації-попередниці.

Однак 30 серпня 1954 р. Національні збори Франції відмовилися ратифікувати Договір про створення Європейського оборонного союзу. Ж. Монне висловлюючи свій політичний протест проти цього, залишив посаду президента Вищого правління Європейського співтовариства вугілля і сталі. Офіційно Франція аргументувала таке своє рішення побоюваннями щодо обмеження національного суверенітету. Через два роки зі схожою ініціативою виступив міністр закордонних справ Великобританії *Ентоні Іден*¹. Суть його пропозицій полягала в наступному: Раду Європи треба реформувати таким чином, щоб її органи могли обслуговувати міністерські і парламентські інститути ЄСВС, ЄОС і будь-яких інших майбутніх європейських інтеграційних інститутів. У той же самий час Рада Європи продовжувала б служити в якості консультативного органу і як форум для міждержавного та міжпарламентського співробітництва в Західній Європі.

¹**Ентоні Іден** (1897 – 1977) – британський державний діяч, консерватор, у 1935–1938 роках (кабінет Болдвіна) та у 1940–1945 (військовий уряд Черчилля) міністр закордонних справ. 64-й Прем'єр-міністр Великобританії у 1955 – 1957 роках. З 1945 по 1973 роки обіймав посаду ректора Бірмінгемського університету.

«План Ідена» викликав численні заперечення, як з боку США, так і з боку континентальних європейських держав. Американці піддали цей план різкій критиці за те, що один Секретаріат повинен був обслуговувати безліч різних організацій, в результаті чого виникала можливість «витоку» секретної інформації. У Німеччині, Італії та країнах Бенілюксу настрої були з самого початку суто негативні, бо вважали, що прийняття подібних пропозицій тільки сповільнить реальну європейську інтеграцію. Франція, навпаки, привітала деякі положення «плану Ідена». В результаті під час обговорення плану 16 – 21 травня в Страсбурзі на рівні Комітету міністрів Ради Європи виник конфлікт між французькою делегацією і делегаціями інших країн «шістки». 26 – 30 травня обговорення «плану Ідена» було продовжено на Консультативній асамблеї Ради Європи, де були висловлені численні аргументи як «за», так і «проти». В ході дискусії США і Франція поступово все більше і більше відмовляли плану в підтримці. Але внаслідок переговорів 23 жовтня 1954 р. було підписано договір про утворення Західноєвропейського Союзу (ЗЄС). Ця міжнародна організація мала займатися військовими справами, водночас не будучи пов'язаною з ЄСВС та з утвореним згодом Європейським Економічним Союзом.

Європейське співтовариство вугілля і сталі продемонструвало, що економічна інтеграція може бути вигідною, насамперед завдяки функціонуванню спільного ринку. Утворення спільного ринку відбувалося поетапно. Так, 10 лютого 1953 р. було об'єднано ринки вугілля, залізних руд та вторинних металів, 1 травня 1953 р. – було утворено спільний ринок сталі, а 1 серпня 1954 р. – ринок спеціальних сталей. Загалом перехідний етап завершився 9 лютого 1958 р. Європейське об'єднання вугілля і сталі, безперечно, можна назвати першим ринком, що включав території кількох держав і був виведений з-під їхнього національного контролю. Не враховуючи митного союзу країн Бенілюксу, фактично на початку 50-х років ХХ ст. в Європі з'явився перший загальноєвропейський ринок з єдиним правовим регулюванням. Згідно з Паризьким договором розпочали свою діяльність наднаціональні органи контролю Європейського об'єднання вугілля і сталі. В той же час можливості наддержавного регулювання ринку Європейського об'єднання вугілля і сталі не були задіяні в повній мірі не через недоліки Паризького договору, а внаслідок неповного використання наддержавними органами наданих їм повноважень. Так, зокрема, в ЄСВС переважав механізм

координації політики урядів, який був характерним для міжнародних організацій, повноваження інституцій ЄСВС використовувалися обережно і стримано, прямі арбітражні рішення проти волі заінтересованих сторін не приймалися і не застосовувалися. Загалом можна сказати, що завдяки успіхам Європейського об'єднання вугілля і сталі, а також через невдачі політичної інтеграції країн-членів ЄСВС розпочався новий етап європейської інтеграції – створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом).

Отже, на початку 1950-х рр. європейська інтеграція впевнено набирала силу. Підписання Паризького договору про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі стало великим і важливим кроком у об'єднанні західноєвропейських країн. ЄСВС відіграло роль трампліну для подальшого розвитку євроінтеграційних процесів. Ефективне функціонування спільного ринку вугілля і сталі продемонструвало, що економічна інтеграція є не лише можливою, а й вигідною справою.

2.2. ЗАСНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА (ЄЕС) ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ (ЄВРАТОМ)

Після провалу ідеї створення Європейської оборонної спільноти (ЄОО) перша спроба повернутися до концепції європейського об'єднання була зроблена 1954 р. Ініціатором активізації євроінтеграційних процесів знову виступив **Ж. Монне**, який убачав в об'єднанні Європи єдиний шлях до підвищення її ролі на світовій арені й закріплення позицій Німеччини серед західноєвропейських держав.

Ще раніше, коли договір про ЄСВС лише обговорювався, Ж. Монне вже знав, що вугілля швидко втрачає свою позицію як основа промислової потужності, а відповідно і військової міці. На той час атомна енергія вже революціонізувала стратегічну доктрину і здавалось, як еліксир майбутнього, готова була замінити вугілля та нафту. Розвиток атомної енергетики у 1950-х рр. викликав у багатьох жителів Західної Європи суперечливі почуття страху і надії. Страх був пов'язаний з атомною зброєю (яка дуже швидко перестала бути монополією США), а надії покладалися на «мирний атом» як на нове

і практично невичерпне джерело енергії. СРСР, Великобританія (а пізніше – і Франція) включилися в гонку атомних озброєнь. Однак для німців доступ до атомної зброї був закритий, і співробітництво з ними в цій області було неможливе. Зате використання атома в мирних цілях було відкритою областю – тут не заборонявся обмін досвідом навіть з Німеччиною. При цьому доповіді експертів переконували, що саме атом незабаром стане головним джерелом енергії для економічно розвинених країн світу.

Пропозиції Ж. Монне щодо розширення повноважень Європейського співтовариства вугілля і сталі і започаткування інтеграції у сфері цивільної атомної енергетики містилися в листі міністра закордонних справ Бельгії **П. А. Спаака**¹ від 2 квітня 1955 р., переданому міністрам закордонних справ Франції, ФРН та Італії. Проте враховуючи негативне ставлення ФРН Ж. Монне 22 квітня передав П.А. Спааку нові пропозиції, які передбачали отримання згоди від ФРН. Кінцевою метою інтеграції проголошувалось створення Сполучених Штатів Європи.

Поль-Анрі Спаак підтримав даний проект і взявся запевняти своїх колег. Саме він запропонував міністрам закордонних справ «шістки» прийняти цю декларацію за основу для роботи, яка пізніше сприяла появі на світ договорів про ЄЕС та Євратом. Ще в грудні 1952 р. міністр закордонних справ Нідерландів **Йоган-Віллем Беєн**² розробив свій план митного союзу. Тепер він взявся підготувати новий документ – в результаті з'явився «Меморандум країн Бенілюксу до шести країн-учасниць Європейського об'єднання вугілля та сталі». На додачу з пропозицією «Економічного Співтовариства» в документі містилося майже все, що стосується створення нової організації для розвитку атомної енергетики в мирних цілях. Договори про створення «Економічного Співтовариства» і Євратому, згідно з цим планом, треба було підписати на конференції, де повинні були бути присутні уряди «шістки», керівництво ЄСВС і

¹**Поль-Анрі Шарль Спаак** (*Paul Henri Charles Spaak*; 1899 – 1972) – бельгійський політик, співтворець НАТО та Європейської Спільноти. Від 1938 р. до 1957 р. – міністр закордонних справ, міністр фінансів, прем'єр-міністр Бельгії. В 1946 р. – голова першої сесії Генеральної Асамблеї ООН. 1957 – 1961 рр. – генеральний секретар НАТО. 1961–1966 – знову міністр закордонних справ та віце-прем'єр Бельгії.

²**Йоган Віллем (Вім) Беєн** (1897 – 1976) – нідерландський банкір, державний службовець, політик і дипломат. Він служив як міністр закордонних справ Нідерландів у 1952 – 1956 роках. Беєн зіграв важливу роль у створенні Європейського економічного співтовариства, і по праву вважається одним з батьків-засновників Європейського Союзу.

представники британського уряду. Таким чином, провал проектів про створення ЕОС та ЄПС змусив прихильників західноєвропейської інтеграції зосередитися на нагальних економічних проблемах.

Щодо реакції європейських країн на дану пропозицію, то Італія схвально зустріла пропозиції поглиблення економічної інтеграції, кінцева мета яких полягала в політичній інтеграції Західної Європи. Німеччина висловила згоду з меморандумом держав Бенілюксу, однак зробила акцент на необхідності поваги до свободи конкуренції і чотирьох ринкових свобод – руху товарів, капіталу, послуг, працівників. Франція виявила інтерес до секторальної інтеграції, зокрема у сфері атомної енергетики, транспорту, аерокосмічної галузі, однак поставилася із застереженням до формування Спільного ринку побоюючись загострення конкуренції для вітчизняної промислової продукції.

Продовження переговорів щодо формування нового європейського об'єднання відбулося на **конференції в Мессіні 1 – 3 червня 1955 р.**, це була конференція міністрів закордонних справ так званої «шістки». Метою конференції було призначення нового президента Вищого правління Європейського співтовариства вугілля і сталі. На конференції було вирішено продовжити розбудову єдиної Європи шляхом розвитку спільних інституцій, поступового злиття національних економік, заснування Спільного ринку й гармонізації соціальної політики. За основу для угоди міністри закордонних справ прийняли «Меморандум Бенілюксу», додавши до нього лише кілька пом'якшуючих моментів. Проект поширення досвіду ЄСВС на господарські структури країн-членів в цілому викликав загальне схвалення. 2 червня на світ з'явилася резолюція, згідно з якою створювався Комітет експертів, що складався з делегатів та урядових експертів, під головуванням міністра закордонних справ Бельгії П. А. Спаака. Він повинен був до 19 жовтня 1955 р. підготувати доповідь для міністрів, які потім брали на себе зобов'язання дати подальші інструкції з доопрацювання договорів. У комюніке, опублікованому за підсумками конференції, підкреслювалося також, що країни-учасниці дотримуються «єдиної думки» про важливість «спільного розвитку головних шляхів сполучення» з метою об'єднання Європи і подальшого просування по шляху «європейського будівництва». Пізніше Мессінську зустріч почали вважати поворотним моментом європейської інтеграції.

Відповідно до рішень Мессінської конференції до участі у роботі Комітету Спаака була запрошена і Велика Британія, яка на цьому етапі переговорів не бажала знаходитись осторонь від обговорення інтеграційних проектів. Однак, не маючи чітких зобов'язань у Мессіні, Велика Британія обмежилась делегуванням для роботи в комітеті Спаака помічника державного секретаря з питань торгівлі *Рассела Бретертона*¹, не наділивши його серйозними повноваженнями. Після кількох засідань комітету, у листопаді 1955 р. він був відкликаний до Лондона. Демарш британського представника не залишився непоміченим, проте Великобританія як і раніше запрошувалася до участі в роботі Комітету.

Робота Комітету розпочалась у Брюсселі 9 липня 1955 р. було вирішено заснувати чотири комісії і три підкомісії для вивчення питань, визначених у Мессіні: Спільного ринку, інвестицій, соціальної політики, традиційної та ядерної енергетики, транспорту.

П. А. Спаак за темпераментом та переконаннями був саме тією людиною яка була потрібна для роботи Комітету. Завдяки своєму захопленню інтеграцією він уже отримав прізвисько «Містер Європа». Також для роботи в Комітеті ЄСВС виділило свої кращі сили – П'єр Юрі, Поль Делувріє, Дірк Спіренбург. Таким чином, був даний мандат зробити подальші кроки в напрямку західноєвропейської економічної інтеграції.

В той же час Ж. Монне посвятив себе створенню *Комітету боротьби за Сполучені Штати Європи*. Він вважав політичні партії і профспілки реальною силою і вирішив заручитися їхньою підтримкою в цілях досягнення європейської єдності. Головна мета полягала в тому, щоб спонукати уряди європейських країн передавати все більшу частину своєї компетенції європейських інституцій. А для цього потрібно було, щоб якась зовнішня сила постійно впливала на уряди. Зрозуміло, Сполучені Штати Америки підтримували утворення нових Європейських співтовариств, але їхня думка вже переставала вирішальним чином впливати на хід західноєвропейської економічної інтеграції. Ж. Монне зустрівся з відповідальними функціонерами більш ніж 20 партій, які представляли сім десятків виборців в шести країнах, і з керівниками профспілок, які об'єднували 14 млн. робітників.

¹ Рассел Фрідріх Бретертон (1906 – 1991 р.) – британський економіст, державний службовець. Відзначився роботою в комітеті П. А. Спаака в 1955 р.

Йому вдалося об'єднати навколо ідеї підтримки процесу європейської інтеграції представників різних політичних течій – від християнських демократів і лібералів до соціалістів. В результаті християнські демократи, ліберали і соціалісти «шістки» обіцяли Ж. Монне повну підтримку в справі поглиблення європейської інтеграції. Сам Ж. Монне, ще один колишній член Верховного органу ЄСВС Жак ван Хельмонт, Франсуа Дюшен, Річард Мейн і Макс Конштамм зайнялися підготовкою заснування передбачуваного Комітету.

Лідери основних політичних партій та профспілок «шістки» отримали на початку жовтня 1955 р. від Ж. Монне лист такого змісту: *«Я маю честь звернутися до вас з проханням взяти участь у створенні Комітету боротьби за Сполучені Штати Європи. Кожна особа, яка бере участь в створенні Комітету, буде клопотатися про вступ до Комітету тієї організації, яку вона представляє. Мається на увазі, що політичні або профспілкові організації, які вступають до Комітету, будуть представлені там делегатами, які мають відповідний мандат. Комітет здійснюватиме єдність дій організацій-членів з метою конкретними справами домагатися створення Сполучених Штатів Європи. Найближча мета полягає в тому, щоб всі організації довели до відома своїх урядів, парламентів і громадської думки свою рішучість зробити Мессінську резолюцію від 2 червня минулого року реальним кроком до створення Сполучених Штатів Європи ... Щоб цього домогтися, необхідно відмовитися від уявних рішень. Простої співпраці між урядами недостатньо. Необхідно, щоб держави делегували деякі зі своїх владних повноважень федеральним установам, які будуть виступати як представники всіх країн-учасниць. Йдеться також про те, щоб забезпечити тісну участь Великобританії у всіх цих починаннях»*¹.

Згоду лідерів більшості партій і профспілок вдалося отримати, і 13 жовтня 1955 р. одночасно в шести столицях було публічно оголошено про заснування Комітету боротьби за Сполучені Штати Європи. Вільний від будь-якого підпорядкування урядам, він повинен був функціонувати, використовуючи мінімум засобів. Штаб-квартира розташовувалася в Парижі на авеню Фош, всього в двох кімнатах. Фінансове забезпечення Комітету складалося, головним чином, з внесків організацій-членів. Тому апарат залишався нечисленним, а

¹Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары. Пер. с фр. / Ж. Монне. – М. : 2001. – С. 509.

бюджет – мінімальним. Реальна діяльність Комітету розпочалася в січні 1956 р. і тривала двадцять років. Спочатку в Комітет увійшло тридцять колективних членів (двадцять партій і десять потужних профспілкових федерацій) з семи країн («шістка» плюс Великобританія). Пленарні сесії збиралися один-два рази на рік. На них приймалися резолюції, що надавали істотний вплив на політику європейських урядів. Але основна робота Комітету здійснювалася через повсякденні контакти з мережею його членів.

Перша сесія Комітету відбулася 18 січня 1956 р. в Парижі (в той же час в Брюсселі тривали переговори під головуванням П. А. Спаака). Ж. Монне підготував тексти Заяви та Декларації, де пропонувалося створення Євратому за зразком ЄСВС. Проект Євратому отримав одностайну підтримку в Комітеті, але німці і французи голосували за нього з різних причин. Перші бачили в проекті можливість вступити в ядерне століття мирним шляхом, причому Спільний ринок був їх головним завданням, а Євратом – лише невеликим кроком на шляху до нього. Другі, навпаки, вважали Співтовариство з атомної енергії ясною і чіткою ідеєю, здатною забезпечити енергетичну незалежність Західної Європи за допомогою спільних зусиль, а Економічне співтовариство – чимось туманним і далеким. Таким чином, в Парижі було вирішено прискорити створення Євратому, а Спільний ринок мав стати наступним етапом європейської інтеграції (тому розгляд проекту Економічного співтовариства було відкладено).

В той же час в Брюсселі, в комітеті П. А. Спаака, розроблялися одночасно два проекти. П. А. Спаак вважав, що *К. Аденауер*¹ потребуватиме всілякої підтримки, і що об'єднання Європи (замість неможливого в умовах біполярного світу об'єднання Німеччини) дозволить консолідувати здорові сили західнонімецького суспільства. Однак П. А. Спаака турбувало негативне ставлення Великобританії до проектів ЄЕС і Євратому. Він вів з цього приводу жваву дискусію з *Гарольдом Макмілланом*², британським представником на переговорах і майбутнім прем'єр-міністром Великобританії.

¹ **Конрад Герман Йозеф Аденауер** (1876 – 1967) – німецький політик, співзасновник Християнсько-демократичного союзу. Перший канцлер Західної Німеччини (1949 – 1963). Відіграв значну роль у творенні ФРН як незалежної демократичної держави, пов'язаної із Заходом. Разом із президентом Франції Ш. де Голлем він працював над примиренням Франції та Німеччини й посиленням Західного блоку в Європі.

² **Макміллан Гарольд** (Macmillan, Harold) (1894 – 1986), англійський політик і державний діяч, прем'єр-міністр Великобританії в 1957 – 1963 рр.

29 – 30 травня 1956 р. у Венеції була проведена чергова зустріч міністрів закордонних справ країн «шістки», на якій була представлена доповідь Комітету П. А. Спаака. Доповідь Спаака стала основою для подальших розмов про інтеграцію. Після обговорення представлених розробок міністри погодилися з тим, що доцільно вести справу до повної економічної інтеграції, зберігаючи в той же час в якості відокремленого напрямку інтеграцію до сфери атомної енергетики. За рішенням Венеціанської конференції П. А. Спааку запропонували координувати роботу міжурядової конференції, яка була скликана 26 червня 1956 р. у Брюсселі. Переговори відбувалися в рамках трьох комітетів: Спільного ринку, Євратому, голів делегацій, а також окремої редакційної групи.

Помітний політичний вплив на переговори щодо підготовки інтеграційних угод мали події в Угорщині (вторгнення СРСР) та навколо Суецької кризи 1956 р. Відмова США, які намагалися зберегти віру арабів у Захід, підтримати агресію Великої Британії, Франції та Ізраїлю проти Єгипту навіть породила кризу в НАТО. Суецька криза ще раз продемонструвала біполярність світу і домінування лише двох наддержав – США й СРСР. Франція та Німеччина, пізніше Велика Британія були змушені визнати, що вони зможуть повернутися на світову політичну сцену лише у випадку об'єднання західноєвропейських держав.

Здійсненню нових кроків в інтеграції Європи сприяло розв'язання в жовтні 1956 р. франко-німецьких суперечностей навколо Саару, який з 1 січня 1957 р. політично, а через три роки економічно об'єднувався з Німеччиною.

По завершенню переговорів 25 березня 1957 р. у Римі шість країн, а саме: Франція, Італія, Німеччина, Бельгія, Нідерланди і Люксембург підписали два договори: Договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Договір про створення Європейського співтовариства з питань атомної енергії (Євратом) – (Римські Договори).

Договір про ЄЕС має, крім преамбули, шість частин, які налічують 248 статей, а також чотири додатки, що містять роз'яснення з різних сфер застосування певних положень. Основною метою ЄЕС було сприяння гармонійному економічному розвитку, піднесення рівня життя громадян, зміцнення економічної і суспільної єдності асоціації. Співтовариство покликане забезпечити гармонійний економічний розвиток, неухильне, збалансоване і

стабільне економічне зростання, прискорене підвищення рівня життя і зміцнення зв'язків між державами, що об'єдналися (ст. 2 Договору про ЄЕС). В ході подальшого розвитку місія, що покладалась на Європейське Співтовариство, була значно розширена. Вирішальним засобом досягнення цієї мети повинні були слугувати створення «спільного ринку» і реалізація чотирьох свобод, що забезпечують його формування і функціонування. До їх числа віднесені свобода руху капіталів, товарів, послуг і робочої сили.

Договір уточнює заходи, необхідні для побудови Спільного ринку і реалізації чотирьох свобод, а також визначає основні етапи такого будівництва. Протягом трьох етапів – кожен по чотири роки з можливістю продовження окремих етапів, але за умови, що в цілому перехідний період не перевищить п'ятнадцяти років – належало створити Митний союз, ввівши, таким чином, загальний зовнішній митний кордон і ліквідувавши митні кордони і бар'єри усередині Співтовариства. Досягненню поставленої мети були підпорядковані також спільні політики, здійснювані в рамках Співтовариств, а також система інститутів Співтовариства, умови і порядок їх діяльності. Цим же цілям і завданням повинні були відповідати формування і розвиток права ЄЕС.

Договір передбачав заснування Європейського соціального фонду (ЄСФ), який мав сприяти врегулюванню питань зайнятості, та Європейського інвестиційного банку (ЄІБ).

Наднаціональний характер діяльності ЄЕС мав формуватися поступово: рішення спочатку ухвалювалися одноголосно, згодом кваліфікованою більшістю голосів. ЄЕС, як і ЄСВС, було відкритим для нових членів.

Підписання *Договору про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії* стало виявом прагнення Європи долучитися до суперництва між світовими атомними державами, тобто між США та СРСР. Основною метою Євратому була підтримка розвитку ядерної промисловості в державах-членах. Серед заходів спрямованих на досягнення цієї мети, були підтримка наукових досліджень у галузі ядерної енергії, опрацювання єдиних норм безпеки, залучення інвестицій, створення спільного ринку атомних матеріалів і технічного устаткування та контролю за використанням атомної енергії.

Європейське співтовариство з питань атомної енергії було створене для того, щоб контролювати мирне використання ядерної

енергії. Завдання Співтовариства полягало у встановленні норм безпеки для санітарної охорони працівників та населення і в контролі над використанням радіоактивних матеріалів. Євратом не ставив за мету монополізацію державами-членами виробництва атомної енергії чи зброї. Його головною метою було постачання на прийнятих умовах енергії, вкрай необхідної Європі, та забезпечення більшої незалежності коаліції шести держав у сфері атомного виробництва.

Обидва договори набрали чинності 1 січня 1958 р. Окрім вищезгаданих договорів, було також підписано Конвенцію про Деякі Спільні Інституції. Почався етап створення нових структур. Відтак, з'явилися Європейський Парламент та Європейський Суд. **Вальтер Хальштейн**¹ очолив ЄЕС, а **Луї Арман**² – Євратом, головою Європейського парламенту став **Робер Шуман**.

Таким чином, заснування Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії було важливим етапом у розвитку європейської єдності. ЄЕС мало велике значення, як політичне, так і економічне. У своїх мемуарах **Робер Маржолен**³, який наполегливо боровся в Брюсселі й Парижі за те, щоб ЄЕС стала реальністю так описує цінність Римського договору: *«Я не вважаю за перебільшення сказати, що цей день (25 березня 1957 року) є один із найвеличніших моментів європейської історії. Хто міг подумати в 1930-х роках, і навіть упродовж десяти повоєнних років, що європейські держави, які роздирали одна одну в різні боки впродовж стількох століть і дехто з яких, як Франція й Італія, зберігали дуже закриті економіки, формуватимуть спільний ринок з наміром стати економічною зоною, яка може бути частиною одного великого динамічного ринку?»*.

¹**Вальтер Гальштайн** (1901 – 1982) – німецький юрист, академічний вчений, політик і державний діяч Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), юрист. Перший Президент Європейської комісії 1958 – 1967 рр.

²**Луї Арман** (1905 – 1971) – французький інженер, який керував кількома державними компаніями, і грав важливу роль у Другій світовій війні як офіцер Руху Опору. Він був першим головою Євратому і був обраний до Французької академії в 1963 році.

³**Робер Маржолен** (1911 – 1986) був французьким економістом і політиком, брав участь у формуванні Європейського економічного співтовариства.

2.3. ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОГО РИНКУ

Запровадження Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ)

Уже перші роки існування ЄЕС знову продемонстрували, що успіх або невдача інтеграційних заходів безпосередньо залежить від наявності або відсутності необхідних об'єктивних передумов. У тих областях, де такі передумови існували, наприклад, сільське господарство, загальна торгівельна політика, було досягнуто значного прогресу.

З – 11 липня 1958 р. на конференції в Стрезі (Італія) був затверджений механізм спільної сільськогосподарської політики (ССП) (*Common Agricultural Policy, CAP*). До 1962 р. його дія поширилася на половину, а до 1970 р. – на 87 % всіх сільськогосподарських ринків. Основи ССП щодо цін і ринкової політики були сформульовані у 1960 р. У 1962 р. ЄС схвалила пакет заходів аграрної політики, що передбачав створення шістьох спільних організацій на ринках зернових, свинини, яєць, птиці, фруктів і овочів, вина, створення гарантійного фонду і встановлення фінансових правил.

У 1960-х рр. спільна сільськогосподарська політика стала дієвим інструментом солідаризації Спільноти і допомогла реструктурувати західноєвропейське сільське господарство, яке тоді занепадало. Десмонд Дайнені вважає, що без ССП не було б ніякої Спільноти, і митний союз став можливим завдяки, а не всупереч ССП. Також на його думку поява та існування ССП було завдяки зусиллям Шарля де Голля, який був противником вступу Великої Британії до ЄЕС.

Велика Британія була фактично в опозиції щодо європейської інтеграції, але не ставши членом ЄЕС вона не переставала відігравати важливу роль в інтеграційних процесах. Ще під час роботи над створенням ЄЕС в 1955 – 1957 рр. британці пропонували створити економічну організацію, яка б базувалася на меншій, ніж в ЄСВС, кількості зобов'язань. Англійська пропозиція зводилася, зокрема, до такого: створити зону вільної торгівлі, де не було б внутрішніх мит, але кожна держава-член могла б самостійно і незалежно проводити торгівлю з третіми країнами. Виникає запитання: «Для чого і навіщо?», адже вже існувала одна організація, а робота над

¹Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006, – С. 50.

створенням чергових тривала. Однак англійська еліта мала свої міркування: навіщо пов'язувати себе тісною співпрацею в рамках Спільноти, наражаючи себе на небезпеку втрати частини суверенітету та «послаблення» взаємин з США? Ця пропозиція не зацікавила членів ЄСВС, які прагнули до тіснішої співпраці. Великобританія вирішила «власноруч» реалізувати свій план.

З цією метою Велика Британія робить кроки, щоб об'єднати навколо себе країни, які не ввійшли до Спільного ринку, з метою запобігання їхньому зближенню з ЄЕС, насамперед це стосувалося Греції та Туреччини які у червні 1959 р. подали заявки на асоційоване членство в ЄЕС. В результаті переговорів, що проводились на базі англо-шведського проекту, 4 січня 1960 р. Об'єднане Королівство разом з Австрією, Данією, Норвегією, Португалією, Швейцарією та Швецією підписали Стокгольмську конвенцію про утворення Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), яка набрала чинності 3 березня 1960 р. У 1961 р. до ЄАВТ приєдналася Фінляндія, в 1970 р. – Ісландія¹. ЄАВТ становила групу держав, досить розосереджених у географічному плані, серед яких Велика Британія домінувала економічно й політично, маючи половину загальної кількості населення.

Метою ЄАВТ було створення умов для вільної взаємної торгівлі промисловими товарами і захист інтересів її членів в конкуренції з країнами ЄЕС. В торгівлі між країнами-членами ЄАВТ режим вільного безмитного торговельного обороту діє тільки стосовно промислових товарів. Не поширюється на сільськогосподарську продукцію. На відміну від Спільного ринку, кожна держава-член ЄАВТ залишає за собою зовнішньоторговельну автономію і зберігає свої митні тарифи у торгівлі з третіми країнами, тому й не існує єдиного митного тарифу. Кожна держава проводить самостійну торговельну політику стосовно третіх країн, а товари з цих країн не можуть вільно переміщатися усередині ЄАВТ (крім промислових товарів з ЄС).

Ця організація, однак, не підняла міжнародного престижу Великобританії і не сповільнила стагнації англійської економіки, на що Лондон дуже сподівався. У подальшому успіхи ЄЕС призвели до того, що країни члени ЄАВТ почали помічати за собою небезпеку

¹ На 2018 р. членами ЄАВТ є Ісландія, Норвегія, Швейцарія і Ліхтенштейн. Зона вільної торгівлі забезпечує країнам-членам режим вільної торгівлі товарами та послугами, а також гарантує вільний рух капіталів та фізичних осіб.

економічної ізоляції та падіння конкурентної спроможності своїх продуктів і, відповідно, зменшення впливу на ситуацію в Європі.

Спільний ринок ЄЕС

Створення єдиного європейського економічного простору, побудова спільного ринку було однією з основних цілей Римського договору 1957 р. Ст. 2 Договору про Європейське економічне співтовариство встановлювала: *«Спільнота ставить своїм завданням сприяти шляхом створення спільного ринку і прогресуючого зближення економічної політики держав-членів гармонійного розвитку економічної діяльності у всьому Співтоваристві, безперервному і збалансованому зростанню, зростаючої стабільності, прискореного підвищення рівня життя і тісніших зв'язків між державами, які воно об'єднує»*¹.

Римський договір передбачав поступове введення в дію концепції спільного ринку протягом 12 років після вступу договору в силу (три стадії тривалістю чотири роки кожна). По-перше, формування спільного ринку вимагало усунення всіх імпорتنих і експортних мит між державами-членами, тобто перехід до спільного ринку можливий тільки після створення митного союзу. Вільний рух – рушійна сила Спільного ринку – дає змогу таким факторам виробництва, як праця та капітал, діяти без перешкод, отже створює умови для розвитку вільної та відкритої конкуренції.

Серед цілей ЄС, на досягнення яких було спрямоване формування спільного ринку, виділяються наступні:

- гармонійний, збалансований і стабільний розвиток економічної діяльності;
- високий рівень зайнятості і соціального захисту населення;
- стійке та безінфляційне зростання економіки;
- високий рівень конкурентоспроможності та зближення економічних показників;
- економічне та соціальне згуртування.

Запровадження спільного митного тарифу (СМТ), дало змогу встановити однакові митні збори на продукцію яка потрапляла до Співтовариства ззовні. У зв'язку з неоднорідністю тарифів, які діяли в різних країнах-членах митного союзу, СМТ установлювався на середньоарифметичному рівні цих тарифів. Уже на 1 липня 1968 р.

¹ Договір про заснування Європейської Спільноти ЄЕС; Договір, Перелік, Міжнародний документ від 25.03.1957. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017

усі митні збори й кількісні обмеження в рамках ЄЕС було скасовано, і тоді ж було створено митний союз. Скасування митних бар'єрів значно прискорило розвиток торгівлі між державами-членами ЄЕС, що суттєво вплинуло на підвищення рівня матеріального добробуту їхніх громадян.

Якщо митні бар'єри були усунені досить швидко між державами-членами ЄЕС, навіть раніше намічених ними термінів, то формування спільного ринку вимагало не тільки лібералізації торгівлі, а й вільного руху факторів виробництва: праці, капіталу, послуг.

З утворенням митного союзу була досягнута лібералізація руху працівників, що створило фундамент для формування спільного ринку праці. Вільне пересування працівників територією Співтовариства передбачало скасування будь-якої дискримінації за ознакою національної належності громадян держав-членів ЄЕС у питаннях працевлаштування, оплати та інших умов праці й найму.

18 грудня 1961 р. було прийнято дві програми з питань скасування обмежень на свободу підприємництва й надання послуг на 1963 – 1970 рр. З 1970 р. для більшості галузей промисловості й торгівлі в цілому була досягнута свобода підприємництва та надання послуг, що означало узгодження правового режиму для громадян країн, що приймають, і тих осіб, які прибували. Із середини 1970-х рр. розпочалася робота у сфері порівняння й визнання дипломів. Якщо свобода працевлаштування архітекторів була досягнута в 1965 р., то лікарям довелося чекати 1976 р., медсестрам і стоматологам – 1979 р., адвокатам – 1989 р.

Відбувалося поступове впровадження спільної сільськогосподарської політики через організацію окремих ринків сільськогосподарської продукції та створення системи гарантування доходів виробникам цього сектора економіки. Спільна сільськогосподарська політика (ССП) виявилася чудовим стимулятором виробництва. З 1967 р. почали функціонувати єдині ринки зернових, м'яса і молокопродуктів. На 1 липня 1968 р. 85% сільськогосподарської продукції вільно переміщувалось в межах Спільного ринку. В 1970 р. на запит Італії були організовані ринки вина і тютюнових виробів. Поступово відбувається зростання виробництва сільськогосподарської продукції над споживанням, що стимулювало реформування сільського господарства в країнах ЄЕС.

У 1970 р. відбувається уніфікація спільної торговельної політики Європейського Економічного Співтовариства щодо третіх держав. Вона охоплює встановлення спільного митного тарифу, укладення митних і торговельних угод, уніфікацію інструментів експортної політики та охоронних засобів. Органом, уповноваженим щодо реалізації спільної торговельної політики, є Європейська комісія, котра вирішує від імені країн-членів торговельні угоди і конвенції, але у рамках Генеральної угоди з тарифів і торгівлі Світової організації торгівлі (ГАТТ, СОТ).

В цілому станом на 1 січня 1970 р. основи Спільного ринку були закладені. Завершення формування Спільного ринку вимагало гармонізації національних законодавств, узгодження технічних стандартів і нормативів. Концепція Спільного ринку дала імпульс для реалізації концепції внутрішнього ринку (Internal Market), закладеної в Єдиному європейському акті.

Отже, з 1958 р. по 1969 р. відбувалося формування Спільного ринку, який мав стати фундаментом єдиного економічного простору. Договір про ЄЕС визначав ключові принципи Спільного ринку: лібералізм, солідарність Співтовариства, контрольована зовнішня відкритість. Уже 1962 р. були в основному ліквідовані кількісні обмеження товарообміну, одночасно національні митні тарифи замінювались єдиним тарифом. Здійснювався процес формування спільної сільськогосподарської політики, прийнятої під тиском Франції, зацікавленої у розширенні збуту своєї сільськогосподарської продукції у самому Співтоваристві: були введені єдині ціни і правила регулювання ринків основних сільськогосподарських товарів, а також створений протекціоністський механізм торгівлі з третіми країнами.

Перший спільний європейський ринок зробив великий внесок в економічний прогрес держав-членів, активізувавши, поряд з вугільною і сталеливарною, інші не менш важливі галузі промисловості.

2.4. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО У 1958 – 1960-Х РР.

Наприкінці 1950-х початку 1960-х рр. між країнами Європейського Економічного Співтовариства виникало ряд серйозних розбіжностей. Це було пов'язано із поверненням до влади

у Франції в 1958 р. генерала Шарля де Голля, який, довгий час перебуваючи в опозиції, постійно говорив про грандіозний проект єдиної Європи від Атлантики до Уралу, що складається з розташованих поруч суверенних держав. У порівнянні з цим проектом Спільнота шести виглядала доволі незначною. Активний противник всякого «злиття» і будь-якої «наднаціональної влади», генерал, однак, підтримував конфедеративний устрій єдиної Європи. У цій ситуації перескакування через етапи інтеграційного процесу було неможливим, слід було на якийсь час забути про політичне об'єднання і зосередитися на побудові Спільного ринку.

У грудні 1958 р. британський уряд на чолі з *Гарольдом Макмілланом* висловився за переговори про створення зони вільної торгівлі між «шісткою», Великобританією і деякими іншими західноєвропейськими країнами. 1 січня 1959 р. відбулось перше зниження – на 10% – загального рівня митних тарифів країнами «шістки».

На тлі сприятливої економічної кон'юнктури стали з'являтися нові проекти поглиблення інтеграції та надання їй політичного виміру. У 1960 р. вийшла в світ книга французького соціолога *М. Аллі «Об'єднана Європа. Шлях до процвітання»*, де пропонувалося створити «політичний орган» для того, щоб долати «тиск приватних інтересів» окремих країн і громадян, забезпечувати чесну конкуренцію і гарантувати всім верствам населення громадянські та політичні свободи.

5 вересня 1960 р. на одній із прес-конференцій Ш. де Голль, так би мовити офіційно, презентував власну концепцію «Європи націй» (або «Європа вітчизни»), запропонувавши повернутись до ідеї «союзу європейських держав». Він вважав за потрібне запровадити механізм регулярних консультацій країн Західної Європи в політичній, економічній, військовій і культурній сферах. Передбачалось створити постійний секретаріат із місцем перебування в Парижі.

1961 р. був ознаменований зростанням міжнародного визнання успіхів європейської інтеграції. 9 липня в Афінах було підписано угоду про асоціацію між Грецією і ЄЕС. 31 липня Ірландія подала заяву про, приєднання до ЄЕС. За нею послідували два інших члена ЄАВТ – Великобританія (9 серпня) і Данія (10 серпня). 12 грудня Швеція звернулася з проханням про початок переговорів про асоціацію. Кількома днями пізніше Австрія запропонувала ЄЕС почати переговори про укладення економічної угоди. Протягом

наступних місяців з проханнями про приєднання звернулися Іспанія, Норвегія і Португалія.

Переговори про розширення ЄЕС були зірвані через категоричну відмову Ш. де Голля допустити приєднання Великобританії. Поступово було виявлено принципові розбіжності між Францією і її партнерами і з інших питань.

10 лютого 1961 р. на першій в історії Співтовариств конференції голів держав, урядів і міністрів закордонних справ в Парижі була утворена комісія, яка стала носити ім'я її голови *Крістіана Фуше*.

«План Фуше» визначив цілі – спільна зовнішня та оборонна політика, а також співпраця в галузі освіти науки та культури – і окреслив головні інституції, а саме: раду міністрів, комісію з високих представників міністерств закордонних справ та консультативну асамблею з делегатів від національних парламентів. «План Фуше» був явно не сумісний із європейською інтеграцією, хоча спочатку Ж. Монне схвально прокоментував його, проте коли він почав набувати конкретних форм, його протидія зростала. В ході обговорення пропозицій Ш. де Голля К. Аденауер спочатку надав їм повну підтримку. Однак національні делегації в «Комісії Фуше» не змогли відразу виробити компромісне рішення. Боячись французького або франко-німецького панування в майбутній європейській організації, позбавленій запобіжного наддержавного механізму, інші країни-члени ЄЕС на чолі з Нідерландами твердо протистояли ідеї Ш. де Голля. Бельгійці та нідерландці не бажали переходити до політичної інтеграції без участі Великої Британії, це призвело до призупинення роботи комітету Фуше у квітні 1962 р.

Найзаповітнішою мрією президента Франції було символічне відтворення імперії Карла Великого, тобто Європи, в якій Франція буде домінуючою силою. 8 липня 1962 р. в м. Реймсі відбулася відповідна символічна зустріч Ш. де Голля та К. Аденауера, на якій вони погодилися якісно змінити французько-німецькі відносини, які мають стати локомотивом європейської інтеграції.

Відчувши потужну внутрішньополітичну підтримку, де Голль схилився до варіанта побудови «французької» Європи. 14 січня 1963 р. президент Франції офіційно відхилив заявку Великої Британії на вступ до ЄЕС, хоча британський прем'єр-міністр Г. Макміллан і наголошував, що «вважати ніби одна держава може домінувати в

¹Крістіана Фуше (1911 – 1974) – французький посол у Данії.

Європі, так само помилково, як і думати, що Європа може встояти одна»¹.

22 січня 1963 р. Франція і ФРН підписали Договір про дружбу і співробітництво, що зміцнив зв'язки між двома країнами і, як тоді здавалося, додав нового імпульсу процесу західноєвропейської інтеграції. Єлисейський договір передбачав проведення регулярних зустрічей між президентом Франції і канцлером ФРН, міністрами закордонних справ, оборони, культури та освіти, начальниками генеральних штабів обох країн з метою консультацій з найширшого кола питань. Дія договору поширювалося також на Західний Берлін. Проте після відставки у квітні 1963 р. К. Аденауера його наступник, Людвіг Едгард, був непохитним євроатлантистом, і його перебування при владі з 1963 р. по 1966 р. позначилось стабільним погіршенням франко-німецьких відносин.

А 20 липня 1963 р. ЄЕС і 18 африканських країн підписали в м. Яунде (Камерун) Конвенцію про асоціацію. Пізніше даний документ отримав назву Яундська конвенція. Він передбачав пільговий доступ африканських товарів на ринок ЄЕС. 12 вересня 1963 р. асоційованим членом ЄЕС стала Туреччина.

В червні 1964 р. Комітет боротьби за СШЄ зібрався на свою одинадцяту сесію. Вперше засідання проходило не в Парижі, а в Бонні. У прийнятій резолюції намічалася послідовність етапів західноєвропейської інтеграції і пропонувався великий план, який складався з чітких пунктів. Проте наростання кризи у Співтоваристві було очевидним.

8 квітня 1965 р. було підписано Договір про створення єдиної Комісії замість Вищого керівного органу ЄСВС, Комісії ЄЕС і Євратому, а також єдиної Ради для всіх трьох Співтовариств «Договір про злиття». Однак даний Договір вступив в силу лише 1 червня 1967 р. саме через те, що незабаром вибухнула серйозна криза, коли Франція відкликала своїх представників з усіх органів Співтовариства.

У 1965 – 1966 рр. ЄЕС пережило першу в своїй історії кризу, яка ледь не призвела до розпаду об'єднання. Інституційну кризу Спільного ринку спричинили розбіжності щодо фінансування Спільної сільськогосподарської політики (ССП) й незгода генерала

¹Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2011. – С. 145.

Ш. де Голля з принципом прийняття рішень у Раді більшістю голосів, який вводився у дію згідно з договором про ЄЕС 1 січня 1966 р. Обидва цих запланованих кроки означали посилення федеративного характеру Співтовариства та передачу нової порції національного суверенітету органам ЄС.

Франція в особі Президента генерала Шарля де Голля мала намір будь-що зберегти за собою право вето при прийнятті рішень в ЄЕС. За словами Жана Монне, де Голль *«вірив, що Європа буде обертатися навколо Франції, і не визнавав делегування суверенітету. Він не розумів, наскільки ілюзорне його бажання створити співтовариство народів без загальних правил та інститутів, без рівності»*.

В знак протесту проти цих ініціатив французькі представники протягом семи місяців не були на засіданнях спільних органів ЄС. Політика *«порожнього стільця»* завела Спільноту в глухий кут. Але так як інші його учасники не могли рухатися вперед без Франції, їм довелося піти їй назустріч.

У січні 1966 р. після того як Ш. де Голль був знову обраний президентом, французькі представники повернулися на засідання вищих органів ЄЕС в Люксембурзі. Відомий Люксембурзький компроміс полягав у тому, що при прийнятті рішень, які зачіпають *«життєво важливі інтереси»* тієї чи іншої країни, вона зберігала за собою право вето. Робота органів ЄЕС відновилася. У 1970 р. у Товариства з'явилися власні ресурси. Однак до середини 1980-х років голосування кваліфікованою більшість практично не застосовувалося.

Після того як Франція повернулась до Співтовариства у 1966 р., атмосфера залишалась напруженою, хоча можна було відзначити і деякий прогрес у розвитку інтеграційних процесів. 6 липня 1967 р. внаслідок злиття органів управління ЄСВС, ЄЕС і Євратому утворилась триєдина інтеграційна організація з офіційною назвою *Європейські Співтовариства*, або *Європейське Співтовариство*. Співтовариства максимально розвивали свою співпрацю. Першим головою об'єднаної Комісії Європейських співтовариств став бельгійський юрист, доктор права *Жан-Жак Рей*.

У 1966 р. Франція вилучила свій контингент з об'єднаних військових сил у складі НАТО, але залишалась союзницею членів Атлантичного пакту. Ш. де Голль був стурбований тим, що Францію всупереч її волі можуть втягнути у в'єтнамську війну, яку вели США.

21 червня 1966 р. Ш. де Голль прибув з візитом до СРСР. Він уперше завів мову про потребу розрядки міжнародного напруження передусім у Європі. Саме завдяки цьому Європа могла знову належати європейцям під керівництвом Франції та без американського втручання. Британію він продовжував вважати «американським троянським конем» в Європі.

На початку 1967 р. прем'єр-міністр Великобританії *Гарольд Вільсон*¹ разом зі своїм міністром закордонних справ *Джорджем Брауном* відвідав шість європейських столиць і провів ряд консультацій з країнами ЄЕС, готуючись знову висунути англійську кандидатуру для вступу в Спільний ринок. Заручившись підтримкою впливових європейських політичних діячів, а також більшості палати громад, він 11 травня офіційно подав заявку Британії на членство в Співтовариствах. Але вже 16 травня Ш. де Голль заявив на прес-конференції, що Англія – це острів, пов'язаний з Британською Співдружністю і з США, який має несприятливий курс фунта і тому не може вступити в Спільний ринок.

На тринадцятій сесії Комітету боротьби за СШЄ, яка відбулася 15 червня в Брюсселі, було прийнято резолюцію, яка вимагала продовження переговорів з Великобританією і закликала кожен національний парламент «шістки» обговорити дану пропозицію. 13 жовтня таке обговорення відбулося в бундестазі ФРН, причому депутати надали резолюції одностайну підтримку. Але 29 жовтня Ш. де Голль знову підтвердив свою негативну позицію і заблокував тим самим початок переговорів. Проблема ж залишилася і продовжувала привертати до себе увагу все більшого числа європейців. Великобританія, незважаючи на позицію Франції, не відчувала себе в ізоляції: резолюцію підтримали парламенти в Італії, Люксембурзі, Бельгії та Нідерландах.

Загалом в 1966 р., і в 1967 р. продовжувалося зниження загального рівня митних тарифів у взаємній торгівлі «шістки» – на 10% щорічно. В результаті 1 липня 1968 р. було завершено – на півтора роки раніше наміченого в Договорі про ЄЕС терміну – створення митного союзу. Внутрішні митні кордони в межах Співтовариства були повністю скасовані, а на зовнішніх кордонах

¹Гарольд Вільсон (*Harold Wilson*, 1916 – 1995) – політик-лейборист, лідер партії з 1963, прем'єр-міністр Великобританії (1964 – 1970 і 1974 – 1976); вважається одним з найвидатніших британських державних діячів ХХ століття. Під його керівництвом лейбористи виграли 4 рази загальні вибори.

введені загальні митні тарифи. Темпи приросту промислової продукції в ЄЕС виявилися на цілих 50 % вище, ніж в ЄАВТ. З 1960 р. по 1970 р. частка країн Спільного ринку в світовому експорті зросла на 6 %, а частка ЄАВТ впала на 1,5 %. В результаті багато країн-членів ЄАВТ стали стукати в двері ЄЕС – змагання з конкурентами було виграно. Відтепер саме Товариства уособлювали собою європейську інтеграцію.

28 вересня 1968 р. Ж. Монне звернувся до Гарольда Вільсона, голови Лейбористської партії Великобританії, Ентоні Барбера, лідера Консервативної партії, і Джеремі Торпу, лідера британських лібералів, з пропозицією долучитися до Комітету боротьби за СШЄ: *«Політичні партії і профспілки, що входять до комітету і представляють дві третини електорату і трудящих шести країн європейського Співтовариства, висловлюють одностайну думку, що Великобританія повинна стати повноправним членом Товариства з тими ж правами обов'язками, що і шість інших країн які входять до нього. Вони сповнені рішучості прокласти шлях для вступу Великобританії до Співтовариства, як тільки це стане можливо. Вони вважають важливим, щоб вже зараз країни Шістки і Великобританія приступили до вироблення єдиних підходів до європейських проблем».*

Відповідь від Г. Вільсона прийшла негайно: *«Цілі Комітету боротьби повністю збігаються з тими завданнями, які ставить перед собою Лейбористська партія. Наша партія вважає, що політична інтеграція Європи життєво необхідна для того, щоб Європа могла привести в дію всі свої можливості і внести свій незамінний внесок в підтримку і зміцнення миру в усьому світі. Ваш комітет і його шановні члени роблять величезну справу. Запрошення взяти участь у цій роботі є честю для Лейбористської партії, і я як голова партії щасливий прийняти його і підтвердити, що Лейбористська партія згодна увійти в Комітет боротьби за Сполучені Штати Європи в якості його повноправного члена»*¹. Виконком Лейбористської партії призначив своїми представниками в Комітеті Джорджа Брауна, Уолтера Педлі і Майкла Стюарта.

¹ Європа: проблемы интеграции и развития. Монография. В 2-х томах. - Т.1.История объединения Европы и теория европейской интеграции. - Ч.1. Кол. авт. /Под общей редакцией академика О.А. Колобова. – Нижний Новгород: ФМО/ИСИ ННГУ; Изд-во АГПИ им.А.П. Гайдара, 2008. – С. 126.

Потім прийшла відповідь від Е. Барбера, який також дав позитивну оцінку діяльності Комітету. Як представники від Консервативної партії в Комітет були призначені Реджинальд Модлінг, сер Алек Дуглас Хоум і Селвін Ллойд. Нарешті, прийшла позитивна відповідь від Джеремі Торпа, який був готовий особисто брати участь в роботі Комітету. Таким чином, основні політичні сили Великобританії виявили готовність сприяти вступу своєї країни в Європейські Співтовариства.

Що ж до позиції Ш. де Голля, то в цей час Франція переживала ряд внутрішніх проблем, це і збільшення безробіття, відставання заробітної плати від інфляції, проблеми вищої освіти. З травня 1968 р. в країні розпочалися студентські виступи, до яких приєдналися і професійні спілки. Після референдуму 27 квітня 1969 р. з питання про децентралізацію і створення регіонів та реформу Сенату, президент Франції Ш. де Голль, не будучи підтриманий французьким народом, пішов у відставку. «Я, – наголошував Ш. де Голль, – поважаю лише тих, хто мені опонує, але я не маю наміру терпіти їх». Він зазначав, що «залишилось виконати ще один борг – морально піти у відставку».

15 червня 1969 р. новим президентом Франції був обраний голліст **Ж. Помпиду**¹. Ставши господарем Єлисейського палацу, Жорж Помпиду відразу ж оцінив вигоду, яку французька економіка могла отримати з Економічного Співтовариства. Будучи прагматиком, він, на відміну від генерала де Голля, вважав цілком можливим вступ Великобританії в ЄС. Між Францією та її партнерами встановилися відносини, засновані на прагматизмі. У жовтні 1969 р. в ФРН канцлером був обраний **Віллі Бранд**², відкритий прихильник західноєвропейської інтеграції. Він і Ж. Помпиду були людьми різного складу, але обидва не надавали цьому зайвого значення. Конференція в верхах в Гаазі мала стати для них першим випадком заявити про себе як про політичних діячів європейського масштабу.

¹**Жорж Помпиду** (повне ім'я **Жорж Жан Раймон Помпиду**, 1911 – 1974) – французький державний діяч, прем'єр-міністр (1962 – 1968) і президент (1969 – 1974) П'ятої республіки, лідер правих (голлістів). Його прем'єрство і президентство ознаменувалися економічним підйомом і технічною модернізацією Франції, а також подальшим розвитком європейських структур.

²**Віллі Бранд** (справжнє ім'я Герберт Ернст Карл Фрам, 1913 – 1992) – німецький соціал-демократичний політик, голова Соціал-демократичної партії Німеччини в 1964-1987 рр., четвертий федеральний канцлер ФРН (1969 – 1974), лауреат Нобелівської премії миру (1971).

Таким чином, 1958 – 1960-ті рр. були доволі суперечливими в питаннях майбутньої європейської інтеграції. Переважно співробітництво розвивалось у торгівлі та у регулюванні сільського господарства. Було створено Митний союз, запроваджено Спільні митні тарифи, скасовано митні бар'єри між державами-членами ЄЕС. Різні уявлення про держав-членів та політичних сил про майбутнє об'єднаної Європи породили чимало суперечок та непорозумінь, які навіть призвели до кризи, так званого періоду «порожнього стільця». Суперечки також виникали із-за небажання Франції дозволити Великій Британії вступити в ЄЕС. Проте незважаючи на певні проблеми було ряд здобутків та очевидних переваг об'єднаної Європи. Європейська інтеграція розвивалась далі.

ВИСНОВКИ

- У 1951 р. відбулося підписання Паризького договору про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі, що стало великим і важливим кроком у об'єднанні західноєвропейських країн. ЄСВС відіграло роль трампліну для подальшого розвитку євроінтеграційних процесів. Ефективне функціонування спільного ринку вугілля і сталі продемонструвало, що економічна інтеграція є не лише можливою, а й вигідною справою.

- Заснування Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії у 1957 р. було важливим етапом у розвитку європейської єдності. ЄЕС мало велике значення, як політичне, так і економічне.

- З 1958 р. по 1969 р. відбувалося формування Спільного ринку, який мав стати фундаментом єдиного економічного простору. Договір про ЄЕС визначав ключові принципи Спільного ринку: лібералізм, солідарність Співтовариства, контрольована зовнішня відкритість. Перший спільний європейський ринок зробив великий внесок в економічний прогрес держав-членів, активізувавши, поряд з вугільною і сталеливарною, інші не менш важливі галузі промисловості.

- З 1958 по 1960-ті рр. було створено Митний союз, запроваджено Спільні митні тарифи, скасовано митні бар'єри між державами-членами ЄЕС. Різні уявлення про держав-членів та політичних сил про майбутнє об'єднаної Європи породили чимало суперечок та непорозумінь, які навіть призвели до кризи, так званого

періоду «порожнього стільця». Суперечки також виникали із-за небажання Франції дозволити Великій Британії вступити в ЄЕС.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Визначте роль Жана Монне в євроінтеграційних процесах.
2. В чому полягала суть Декларації Р. Шумана?
3. Охарактеризуйте договір про заснування Європейського співтовариства з вугілля та сталі.
4. Назвіть основні причини та передумови створення ЄЕС та Євратому.
5. Охарактеризуйте діяльність П. А. Спаака.
6. Дайте визначення поняттю ЄАВТ.
7. З'ясуйте, якою була позиція Ш. де Голля щодо вступу в ЄЕС Великої Британії.
8. Проаналізуйте зміст та значення Римських договорів.
9. В чому полягала суть Спільної сільськогосподарської політики (ССП)?
10. Визначте чим був викликаний, так званий, період «порожнього стільця».

Розділ III

Розширення Європейського Економічного Співтовариства

3.1. ПЕРШІ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ

Після відставки генерала Ш. де Голля, доля Європейського Співтовариства перейшла до рук президента Ж. Помпіду, який більшу частину 1960-х рр. обіймав посаду прем'єр-міністра Франції і був просякнутий голлізмом, та це не означало, що він в усьому наслідував політику генерала щодо Європи. Він намагався балансувати між голлістською ворожістю до політичної інтеграції, з одного боку, і зростанням обурення в Спільноті через французьку упертість – з іншого. Розширення становило очевидну дилему. Для затятих голлістів вето на вступ Британії стало священним. Водночас для дедалі більшої частини французької громадськості та партнерів по Європейському Співтовариству відкликання вето становило для Франції єдиний засіб збереження свого впливу й авторитету в Спільноті.

Незалежно від особистих і політичних смаків Ж. Помпіду, наприкінці 1960-х рр. у Франції відбулась очевидна об'єктивна зміна ситуації, яка схилила президента до того, щоб погодитись на розширення. Події 1968 р. ослабили Францію економічно. Високий рівень інфляції та погіршення торгівельного балансу стали наслідками щедрості Ш. де Голля у врегулюванні профспілками питання зарплати та його невдалої монетарної політики, яка мала прискорити відновлення і стимулювати зростання. Це призвело до такого різкого зростання попиту на франк, що в серпні 1969 р. Ж. Помпіду прийняв рішення про девальвацію¹. Нескінченні економічні й політичні проблеми знизили міжнародний авторитет Франції і зробили її участь в ЄЕС важливою, як ніколи.

Наприкінці 1960-х рр., в той самий час, коли Франція переживала економічний спад, Німеччина вирвалась уперед. Під

¹**Девальвація** (від лат. *de* — префікса, що означає рух униз, та лат. *valeo* — маю значення) — офіційне зменшення золотого вмісту грошової одиниці чи зниження курсу національної валюти щодо золота, срібла, певної іноземної валюти.

керівництвом нового канцлера Віллі Брандта, вона ставала політично наполегливою. Відмова Німеччини ревальвувати 1 марку, щоб призупинити падіння вартості франка, та рішення висунути амбітну ініціативу стосовно Східної Європи й Радянського Союзу, демонстрували рішучі наміри Бонна². На тлі зростання економічного потенціалу Німеччини та її політичного авторитету, перспектива британського членства мала для Ж. Помпіду привабливіший вигляд. Разом Британія і Франція могли б урівноважити збільшення ваги Німеччини та встановити в ЄЕС геополітичну симетрію.

В середині 1960-х рр. В. Брандт, будучи на посаді міністра закордонних справ, вже робив спробу «нормалізувати» відносини Німеччини зі Сходом. Як канцлер В. Брандт зробив *Ostpolitik* (східна політика) головним пріоритетом німецької зовнішньої політики. Християнські демократи засуджували *Ostpolitik*, як таку, що зраджує німецькі інтереси на Сході та загрожує відносинам Німеччини із Заходом. Занепокоєння союзників і німецьких християнських демократів через *Ostpolitik*, змусило В. Брандта наголосити на своїй відданості європейській інтеграції: «*Наша східна політика мала починатись на Заході*», східна політика мала сприяти збереженню трансатлантичної солідарності. Важливу зовнішньополітичну частину програми становила заява В. Брандта щодо підтримки розширення Європейського Економічного Співтовариства, насамперед, він підкреслював значення вступу Британії, як засобу заспокоєння держав-членів, котрі побоювались відродження Німеччини. Прем'єр-міністр Великої Британії Г. Вільсон скористався *Ostpolitik*, щоб наблизитись до своєї мети – вступу ЄЕС: він наголошував на тому, що присутність Британії стримуватиме німецькі націоналістичні амбіції.

Сповнений тривожних передчуттів стосовно можливих наслідків *Ostpolitik* і відчуваючи необхідність висунути власну європейську ініціативу, Ж. Помпіду закликає провести спеціальний саміт лідерів ЄЕС у грудні 1969 р.

¹**Ревальвація (ревалоризація)** – підвищення курсу вартості національної валюти відносно іноземних чи міжнародних валют.

²**Бонн** – місто в Німеччині, в землі Північний Рейн-Вестфалія, на річці Рейн.

З 3 листопада 1949 по 3 жовтня 1990 року – столиця Федеративної Республіки Німеччини. Після об'єднання Німеччини в 1990 році столицею єдиної держави став Берлін. В даний час Бонн залишається великим політичним центром Німеччини, де на постійній основі залишилося ряд федеральних відомств, має статус федерального міста.

Гаазький саміт

1 – 2 грудня 1969 р. на саміті ЄЕС в Гаазі глави держав і урядів «шістки» схвалили ідею створення Економічного і валютного союзу і європейського Резервного Фонду, розширення Співтовариства та зміцнення його інститутів, а також висловилися за більш тісне політичне співробітництво. Таким чином, відбулося відродження духу Європейської спільноти. Держави члени ЄС почали реально координувати свою зовнішню політику в рамках процесу, названого пізніше «Європейським політичним співробітництвом» (ЄПС). Тон на саміті ставив Віллі Брандт, який висунув далекосяжні пропозиції та потягнув за собою інших. Разом із Ж. Помпиду було досягнуто компромісу щодо проведення спільної сільськогосподарської політики (ССП), погодилися із потребою відновлення й активізації переговорів стосовно вступу до ЄЕС Великої Британії. Крім того була досягнута домовленість про подальший розвиток європейської інтеграції та визначення джерел формування бюджету Спільного ринку, його трансформації в економічний і валютний союз.

В результаті 21 – 22 квітня 1970 р. було прийнято рішення про створення власних ресурсів Співтовариства, утворених за рахунок митних зборів з імпортованих із третіх країн промислових товарів, усіх податків на сільськогосподарський імпорт, а також відрахувань у розмірі 1 % зібраного податку на додану вартість. На відміну від початкової пропозиції 1965 р., яка провокувала кризу «порожнього стільця», ця угода надавала Європейському Парламенту дуже обмежені бюджетні повноваження. Члени Парламенту змогли вносити зміни до бюджету, але мали право збільшувати його загальну суму лише в певних вузьких рамках. В квітні 1970 р. міністри закордонних справ ухвалили новий фінансовий регламент як поправку до Римського договору. Нарешті у ЄС з'явилися власні фінансові кошти!

Нова бюджетна процедура була запроваджена ***Люксембурзьким договором від 22 квітня 1970 р.*** який набув чинності 1 січня 1971 р. після ратифікації національними парламентами. Він надав ЄЕС власні, незалежні від національних урядів ресурси і зобов'язав Комісію готувати попередні проекти бюджету Співтовариства. Бюджетна угода позначила важливий етап у розвитку ЄЕС. Без сумніву, надання чітко визначених фінансових ресурсів безпосередньо у розпорядження Спільноти, та розширення

бюджетних повноважень Парламенту стали важливими кроками до політичної інтеграції.

Головою Комісії Європейських співтовариств в 1970 – 1972 роках був **Франко Марія Мальфатті**¹. Журналіст за професією, член Християнсько-демократичної партії Італії, він в 60-70-ті роки минулого століття неодноразово входив в італійський уряд, займаючи пости заступника міністра і міністра в самих різних міністерствах (наприклад, торгівлі і промисловості, зовнішніх зносин, з питань державного регулювання, пошти і телекомунікацій, освіти), а також незмінно обирався депутатом італійського парламенту. Практичний досвід роботи часто компенсувався Мальфатті неоліком спеціальної освіти. У скрутному для європейської економіки 1973 р. італійського журналіста на посаді голови Комісії змінив французький економіст **Франсуа-Ксав'є Ортоллі**². Ортоллі пробув на посаді голови до 1977 р., після чого не залишив роботу в Комісії, а був призначений віце-головою з питань економічної і валютної політики (і займав цю посаду до 1985 р.).

27 жовтня 1970 р. міністрами закордонних справ «шістки» було ухвалено доповідь Комісії експертів на чолі з бельгійським експертом **Етьєном Давіньоном** щодо створення системи **Європейської політичної співпраці (ЄПС)** з метою координації зовнішньої політики держав-членів Співтовариства. У Люксембурзькій декларації, зокрема, говорилося: «Сучасний розвиток Європейських Співтовариств настійно вимагає від країн-учасниць зміцнення їх політичного співробітництва; на першому етапі вони повинні створити практичні передумови для того, щоб мати можливість гармонізувати свої позиції в галузі міжнародної політики». Цілями співпраці було оголошено «забезпечення за допомогою періодичної інформації та консультацій кращого взаєморозуміння з важливих проблем міжнародної політики; узгодження точок зору і позицій, а також ... створення найбільш сприятливих умов для спільних дій і зміцнення солідарності». Механізм зовнішньополітичних консультацій (так зване «Європейське політичне співробітництво») передбачав проведення чотири рази на рік зустрічей політичних

¹**Франко Марія Мальфатті ді Монтетретто** (1927 – 1991) – італійський державний діяч, голова Європейської комісії (1970 – 1972), міністр закордонних справ Італії (1979 – 1980).

²**Франсуа-Ксав'є Ортоллі** (1925 – 2007) – французький голлістський політик і бізнесмен. Працював на різних міністерських посадах у 1968 – 1969 рр., включаючи міністра фінансів. Він був французьким єврокомісаром з 1973 по 1985 р., обіймав різні посади насамперед Президента з 1973 р. по 1977 р.

директорів міністерств закордонних справ в рамках Політичного комітету (що відповідає за підготовку нарад міністрів закордонних справ і виконання прийнятих рішень), а також не менше двох разів на рік – консультативних зустрічей самих міністрів закордонних справ. У разі виникнення серйозної кризи або при особливій необхідності передбачалися позачергові консультації.

Люксембурзька декларація створила умови для поживлення зовнішньополітичних консультацій між країнами ЄС. Приблизно в цей же час інша комісія експертів, очолювана прем'єр-міністром Люксембургу *П'єром Вернером*¹, надала план створення Економічного і валютного союзу. На початку наступного року цю програму затвердила Рада, яка прийняла рішення вважати початком першого етапу реалізації «Плану Вернера» 1 січня 1971 р. кінцевою датою цього етапу інтеграції був намічений 1980 р. За десять років учасники передбачуваного союзу повинні були в три етапи вирішити такі завдання:

- ввести повну взаємну оборотність валют;
- забезпечити свободу пересування капіталів;
- об'єднати всі офіційні золотовалютні резерви;
- створити Європейський фонд валютного співробітництва (який підтримував би паритети валют, стежив за рівновагою платіжних балансів і координував національні грошово-кредитні політики);
- поступово об'єднати національні центральні банки в Європейську систему центральних банків – інструмент управління фінансово-кредитною й валютною сферою Співтовариства;
- поглибити гармонізацію бюджетної, податкової, валютної політики;
- твердо зафіксувати обмінні курси, і, можливо, перейти до єдиної валюти.

Однак план створення Європейського фонду валютного співробітництва (ЄФВС) зазнав в 70-і роки минулого століття повну

¹**П'єр Вернер** (1913 – 2002) – люксембурзький політик. Прем'єр-міністр Люксембургу з 2 березня 1959 по 15 червня 1974 рр. і з 16 липня по 20 липня 1984 року. Він також займав посаду міністра культури. У 1970 році Вернер отримав мандат від глав держав і урядів на створення експертної групи, що займалася розробкою проекту створення економічного та валютного союзу в рамках ЄЕС. «План Вернера» був пізніше відроджений і розширений Жаком Делором. Його принципи були закріплені в Маастрихтському договорі, що проклав шлях до єдиної європейської валюти, тобто євро.

невдачу, причому головну роль в цьому зіграли зовнішні обставини. Насамперед фінансова криза 1971 – 1973 рр.

15 серпня 1971 р. Річард Ніксон зробив заяву про припинення обміну доларів на золото для офіційних фінансових установ інших країн. У грудні 1971 р. відбулася перша девальвація долара. Вашингтонські угоди (18 грудня 1971 р.) поклали початок урегулюванню курсових паритетів із девальвованим доларом. Проте призупинення вільної конвертації долара в золото привело до розладу всієї міжнародної валютної системи, девальвації не тільки долара, але і більшості валют держав, що входили в ЄЕС.

21 березня 1972 р. в Брюсселі Рада міністрів ЄЕС ухвалила резолюцію, яка передбачала введення в дію автономної системи регулювання валютних курсів країн-членів і отримала назву «**валютної змії**»¹.

24 квітня 1972 р. за рішенням Паризького саміту «шістка» взяла зобов'язання утворити Валютний союз і ввела в дію «валютну змію». Але цей механізм з самого початку не був досконалий. Вже 19 березня 1973 р. «змія» фактично розвалилася. У травні 1973 р. Комітет боротьби за СШЄ, зібравшись в Брюсселі, запропонував, щоб Сполучені Штати і Європейське Співтовариство призначили по одному незалежному представнику, які склали б перелік існуючих комерційних і валютних проблем. Таким чином, керівники держав отримали б об'єктивну картину труднощів, на подолання яких їм варто було спрямувати свої головні зусилля. Запропоновано було також об'єднати валютні резерви держав ЄЕС і вийти на світовий фінансовий ринок з облігаціями позик Товариства.

У квітні 1973 р. був створений *Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС)*, який об'єднав ресурси національних центральних банків, які виділялися для взаємних кредитів. Але тут ще одним ударом по економіці західноєвропейських країн стало чотириразове підвищення цін на нафту, прийняте за рішенням арабських держав-експортерів в листопаді 1973 р. Під час арабо-ізраїльської війни країни ОПЕК підвищили експортні ціни на нафту в 4 рази. У 1978 р. підйом нафтових цін відновився. В цілому з 1970 по 1980 рр. вони виростили в 10 разів. Це спричинило за собою різке

¹Європейська валютна змія – система узгоджених валютних курсів між європейськими державами. Введена в дію в 1972 р. з ціллю обмеження амплітуди коливання валют країн, які входили в Співтовариство, по відношенню один до одного. У 1979 р. роль «змії» замінила нова колективна грошова одиниця – екю.

зростання цін на промислову продукцію, порушення платіжних балансів і інші негативні наслідки (країни ЄЕС покривали більше 60 % своїх енергетичних потреб за рахунок імпорту близькосхідної нафти).

«Валютна змія» дала Західній Європі перший досвід валютного співробітництва в умовах плаваючих курсів, однак її учасники занадто часто вдавалися до девальвація і ревальвація, а деяким державам навіть доводилося залишати систему (наприклад, Франції і Італії). Залишились лише ФРН, країни Бенілюксу і Данія. Подальше функціонування неповної «змії» втратило сенс.

Перші приєднання до ЄЕС

У червні 1970 р. **Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС)** розпочався третій раунд переговорів про вступ до ЄЕС Великобританії, Ірландії, Данії і Норвегії. У Великобританії до влади прийшла Консервативна партія. Її лідер **Едвард Хіт** використовував весь свій авторитет (і свій політичний успіх), щоб зрушити з мертвої точки справу входження до єдиної Європи. У травні 1971 р. відбулася його зустріч з Ж. Помпіду, яка встановила взаєморозуміння між двома політиками. Після цього учасники переговорів перестали нагнітати труднощі. На самому початку наступного року Комісія висловила свою позитивну думку з приводу розширення Співтовариства.

В результаті **22 січня 1972 р. був підписаний Договір про приєднання Великої Британії, Ірландії, Норвегії та Данії**. У зв'язку з тим, що рішення про приєднання до ЄЕС Норвегії було відкинуто на референдумі 1 січня 1973 р., було прийнято рішення про часткову зміну Договору. У той же день він вступив в силу в уже модифікованому вигляді.

Протягом другої половини 1972 р. відбулася ратифікація угод про вступ кандидатів до Європейського Співтовариства. У Норвегії 54 % населення країни проголосували проти вступу. І хоча результати референдуму не мали обов'язкового характеру, прем'єр-міністр пообіцяв піти у відставку у разі негативного результату, вірний своєму слову за два тижні він пішов із посади.

Ірландці на референдумі в травні 1972 р. активно підтримали членство в ЄЕС, і 83 % висловилися за вступ. Адже економічний

¹Едвард Хіт (Edward Heath, 1916 – 2005) – політик-консерватор, прем'єр-міністр Великої Британії з 1970 до 1974 р.

добробут Ірландії досить відчутно залежав від добробуту британської економіки, і для Ірландії було б економічним безглуздом лишатися поза Спільнотою після того, як до неї вступила Британія. Попри здобуту 1922 р. незалежність, Ірландія залишалась порівняно ізольованою від Європи, скутою задушливо міцними зв'язками з Британією. Членство в ЄЕС надавало Ірландії шанс перенести відносини з Великою Британією в іншу площину.

В Данії також відбувся референдум, і попри всі страхи щодо втрати національного суверенітету та можливий розрив традиційних зв'язків із скандинавськими країнами, 63 % данців проголосували за вступ.

Парламент Великої Британії ратифікував угоди 13 липня 1973 р. Після ратифікації відповідних угод з 1 січня 1973 р. зазначені країни вступили до ЄЕС. Перехідний період їхньої адаптації до функціонування як членів ЄЕС тривав до 1 січня 1978 р. «Шістка» перетворилася в «дев'ятку». Одночасно набула чинності угода про вільну торгівлю між Співтовариствами та деякими країнами ЄАВТ – Австрією, Португалією, Швейцарією і Швецією. Пізніше до нього приєдналися інші члени та асоційовані члени ЄАВТ – Ісландія, Норвегія і Фінляндія. Однак ще багато в Британії різко критикували входження в Співтовариство. Після перемоги лейбористів у лютому 1974 р. до влади повернувся Гарольд Вільсон, який змусив відступити тих, кого в Англії називали «антириночниками». Референдум 1975 р. став остаточним визнанням існуючого стану речей¹.

В результаті першого розширення 80 % промислового потенціалу Західної Європи зосередилося в ЄЕС. Територія ЄЕС збільшилася на 31 %, а чисельність населення – на 32 %. Однак ВВП в розрахунку на одну людину зменшилося на 3 %.

Приєднання Великої Британії, Ірландії та Данії, окрім певних привілеїв, зобов'язало нових членів до певних дій. Усі нові члени отримали п'ятирічний перехідний період для пристосування національного законодавства до норм Спільнот, які виникли з

¹ Консервативний уряд Едварда Хіта не провів референдуму до того, як Об'єднане Королівство приєдналося до Європейських Співтовариств у 1973 р. Маніфест Лейбористської партії для загальних виборів 1974 р. включав обіцянку проведення позачергового референдуму після переговорів про його членство. Відповідно, після того як Лейбористської партії на чолі із Гарольдом Вільсоном повернулася до влади, 5 червня 1975 р. відбувся референдум на якому було розглянуто питання залишення країни в ЄЕС. Результат був на користь залишення, за – 67,2%, проти – 64,0%.

членства. Хоча вони й отримали для себе певну свободу в питаннях, пов'язаних з рухом капіталу, що було додано до Договорів про вступ у вигляді Додатків.

Паризький саміт

У жовтні 1972 р. Ж. Помпідю запросив в Париж своїх колег з їх численним почтом. Крім глав держав і урядів «шістки» вперше на подібній зустрічі був присутній Е. Хіт, а також прем'єр-міністри Ірландії і Данії в якості рівноправних учасників. Цей саміт став знаменитий останнім реченням «урочистої декларації», яку додали до кінцевого комюніке: *«Держави-члени Спільноти, рушійної сили європейської розбудови, стверджують свій намір до кінця цього десятиліття перетворити весь комплекс їхніх стосунків на Європейський Союз»*¹. Таким чином, держави-члени ЄЕС визнали необхідність політичної інтеграції. Проте ніхто не знав як на практиці перейти від проголошення принципів політичної інтеграції до будівництва Європейського Союзу.

Остаточна форма Союзу не визначалася, але його зміст розкривався в спільному комюніке, в якому крім посилок на економічний та монетарний союз і європейську політичну співпрацю, згадується також регіональна та індустріальна політики, енергетика та охорона довкілля. Було прийнято і пропозицію створити Європейський валютний фонд, названий Фондом регіонального розвитку. Європейське співтовариство, не дивлячись на фінансові та енергетичні проблеми, продовжувало закріплювати свої позиції в світовій політиці. Воно виступало як єдине ціле перед лицем Східного блоку на Нараді з безпеки і співпраці в Європі. Воно відповіло єдиним голосом на запит президента США Річарда Ніксона у зв'язку з оголошенням 1973 р. «роком Європи». Однак ставало очевидним, що порушено відповідність між зовнішнім виглядом ЄЕС, його роллю в міжнародній політиці, і його реальною силою. Проте у питаннях політичної уніфікації Європи та розбудови майбутнього Європейського Союзу єдності не було.

Франція і Велика Британія протистояли будь-яким спробам передання національного суверенітету інституціям Співтовариства. Інтереси Великої Британії обмежувались проведенням слабкої

¹Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006, – С. 77.

європейської політики зі слабкими європейськими інституціями. Щодо політичної уніфікації, то французький президент висловлювався на користь майбутньої конфедерації держав, які вирішили інтегрувати свої економіки й гармонізувати політику. Франція висловлювалась на користь проведення сильної спільної зовнішньої політики, але за наявності слабких європейських інститутів. В. Брандт, канцлер ФРН, навпаки, був прихильником європейської федерації. Зокрема, виступаючи 13 листопада 1973 р. в Європейському парламенті, він наголосив, що класичні національні держави є державними утвореннями минулого.

Отже, кінець 1960-х початок 1970-х рр. був періодом змін у Європейському Співтоваристві, це насамперед стосується входження до ЄЕС Великої Британії, Ірландії та Данії. Зміни відбулися і в питаннях бюджетного врегулювання ЄЕС, а саме формування спільного бюджету за рахунок власних коштів, незалежних від національних урядів. Також створено систему погодження зовнішньополітичних курсів держав-членів ЄЕС. Однак невирішеність спільного політичного майбутнього, економічна та енергетична кризи гальмували інтеграційні процеси в Європі.

3.2. РОЗВИТОК ЄЕС У 1973 – 1984 РР.

Історію європейської інтеграції середини 1970-х рр. можна назвати такими словами, як «євросклероз» та «європесимізм». Крім наслідків від розширення та першої нафтової кризи, ЄЕС мусила долати такі обставини, як нестабільність у стосунках супердержав, зміцнення позицій Німеччини, коливання обмінних курсів і дуже різні показники економічного зростання країн-членів.

На початку 1974 р. в усіх країнах «великої трійки» ЄЕС змінилось керівництво. В Британії до влади повернувся Г. Вільсон, В. Брандт пішов у відставку і новим канцлером ФРН став **Гельмут Шмідт**¹. У квітні 1974 р. помер Ж. Помпідю, і на президентських виборах перемогу здобув **Валері Жискар д'Естен**². Нова плеяда

¹ **Гельмут Шмідт** (1918 – 2015) – німецький політичний і державний діяч, п'ятий канцлер ФРН у 1974 – 1982 рр. У 1982 р. був міністром зовнішніх справ, міністр фінансів у 1972 – 1974 рр. Міністр економіки у 1972 р. Міністр оборони 1969 – 1972 рр. З 1998 по 2005 р. був радником канцлера Герхарда Шредера.

² **Валері Жискар д'Естен** (2 лютого 1926) – президент Французької республіки (П'ята республіка), 1974 – 1981. Правоцентристський політик.

лідерів і внутрішні проблеми, які перед ними постали, мали очевидний вплив на Спільноту.

Тим не менш, було б помилкою позначити цей період в історії ЄС лише чорною фарбою. Незважаючи на те, що реалізацію великомасштабних проектів було відкладено, інтеграційне будівництво тривало, хоча й шляхом «малих кроків». У 1970-ті роки новий етап НТР обумовив необхідність розробки і спільної політики структурної перебудови економіки в Співтоваристві – країни-члени об'єднали свої зусилля для подолання технологічного відставання від США та Японії. На цей час у ряді галузей промисловості великі американські та японські фірми за рахунок технологічної переваги та скорочення витрат настільки поширились в економіці Європейського Співтовариства, що почали виштовхувати з ринку національних виробників та диктувати свої умови. Щоб протистояти цьому, було вирішено відійти від домінування єдиної сільськогосподарської політики на користь вирішення інших економічних та соціальних проблем. Коло сфер інтеграції розширилось. Зокрема, країни об'єднали зусилля на широкомасштабних наукових та технологічних дослідженнях, почалось формування спільної індустріальної політики. За рахунок цих заходів ситуацію вдалось переломити.

9 – 10 грудня 1974 р. в Парижі відбулася чергова зустріч, де було прийнято рішення обирати Європейський Парламент загальним і прямим голосуванням. Кількісний склад Європейського Парламенту зріс до 198 депутатів за рахунок 36 британських, 10 датських і 10 ірландських представників. Число суддів у Суді Європейських Співтовариств зросло від семи до дев'яти.

10 грудня відкриваючи зібрання «дев'ятки», Жискар д'Естен заявив: *«Саміт помер, хай живе Європейська Рада!»*. Таким чином, невизначені в часі зустрічі лідерів країн-членів ЄЕС більш їх не влаштовували, було вирішено замінити їх регулярно діючим органом. Ж. Монне написав з цього приводу членам Комітету боротьби за СШЄ: *«Глави урядів показали свою здатність домовлятися. Вони вирішили регулярно збиратися разом не менше трьох разів на рік. Займаючись справами Співтовариства, вони будуть дотримуватися існуючих договорів ... вони оголосили, що в роботі Ради перестануть керуватися правилом одноголосного прийняття рішень з усіх питань, і що з 1978 року європейська Асамблея буде обиратися загальним*

голосуванням ... Нарешті, пану Тіндеманса доручено підготувати доповідь про Європейський Союз до кінця 1975 року»¹.

Європейська Рада була наступницею попередніх самітів голів держав і урядів держав-членів, але на відміну від них, її засідання мали відбуватися регулярно, тричі на рік або частіше у випадку необхідності. Європейська Рада могла залучати до роботи міністрів закордонних справ і, для деяких питань, голову Комісії. Її роль полягала у спрямуванні й регулюванні євроінтеграційних процесів, вирішенні найважливіших питань, які стосувалися внутрішнього життя Співтовариства, політичних відносинах між державами-членами, зовнішньополітичних відносин.

У лютому 1975 р. Комітет боротьби за СШЄ припинив свою роботу, так як зі створенням Європейської Ради Ж. Монне вважав його місію вичерпаною. Зустрічі вищих керівників стали регулярними, формально організованими заходами. Ж. Монне, який розглядав цей процес як народження «європейської влади», склав із себе повноваження 9 травня на урочистій церемонії в Салоні годин на Ке д'Орсе в присутності деяких глав держав і урядів «дев'ятки». Естафету прийняв **Л. Тіндеманс**², який за дорученням Європейської Ради провів цілу серію консультацій в політичних, соціально-економічних і наукових колах країн ЄЕС в пошуку консенсусу щодо майбутнього Європейського Союзу. На основі доповідей вищих органів ЄЕС він повинен був підготувати спільну доповідь, де визначалися б параметри передбачуваного союзу і практичні завдання, пов'язані з його створенням.

«Доповідь Тіндеманса»

Доповідь Л. Тіндеманса була представлена 29 грудня 1975 р. і опублікована у січні 1976 р. під назвою «Про Європейський Союз». У ній зазначалося насамперед про посилення економічної інтеграції за допомогою Економічної і валютної ради. Пропонувалось розробити спільну нову політику у зовнішніх відносинах. Покращити спільну політику у світовій економіці, відносинах між ЄЕС і США, безпеки. Для підвищення ефективності інституціонального апарату доповідач

¹Монне, Ж. Реальность и политика. Мемуары. Пер. с фр. / Ж. Монне. – М., 2001. – С. 635.

²**Лео Тіндеманс** (*Leonard Clemence Tindemans*, 1922 – 2014) – прем'єр-міністр Бельгії (1974 – 1978). Член партії Християнські демократи і фламандці. Депутат Європарламенту 1979 – 1981 та 1989 – 1999 років. У 1973–1974 рр. – віце-прем'єр та міністр фінансів, відповідальний за проведення інституційних реформ; 1981 – 1989 рр. – міністр закордонних справ. Лео Тіндеманс брав активну участь у процесах європейської інтеграції. За свою діяльність 1976 року був нагороджений Міжнародною премією Карла Великого.

рекомендував частіше використовувати метод делегування. Європейський парламент слід було обирати прямим голосуванням і надати йому право законодавчої ініціативи. Нарада міністрів закордонних справ, згідно з проектом, вливалася додатковими повноваженнями в області координації політики. Також були передбачені спеціальні наради, покликані формувати «спільну політику в галузі оборони».

Різкі заперечення в керівних колах Співтовариства викликала запропонована Л. Тіндеммансом «двухшвидкісна» інтеграційна модель, яка передбачала різні темпи розвитку інтеграційних процесів «сильних» держав, таких як ФРН і країни Бенілюксу, і «слабких», таких як Італія та Великобританія. Франція в даній схемі займала проміжне місце.

У лютому 1976 р. в Брюсселі було скликано Європейський Конгрес, в якому взяло участь понад 900 осіб, в тому числі прем'єр-міністри Бельгії та Люксембургу, міністри закордонних справ цих країн і Ірландії, керівні діячі КЕС і інших органів ЄЕС, лідери політичних партій і профспілок, представники парламентських, наукових і ділових кіл Спільного ринку. У зв'язку з тим, що Комітет боротьби за Сполучені Штати Європи (СШЄ) припинив свою діяльність, ініціативу проведення даного форуму взяв на себе Європейський рух. На Конгресі відбулося перше публічне обговорення «Доповіді Тіндемманса». Після тривалих дискусій Європейський Конгрес підтримав основні ідеї даного плану і закликав населення західноєвропейських країн докласти зусиль для їх реалізації.

Офіційне обговорення «Доповіді» відбулося лише на сесії Європейської ради в листопаді 1976 р. в Гаазі. Положення, що зачіпали суверенітет країн-учасниць, підтримки не отримали. Однак зазначалося, що співпраця в галузі зовнішньої політики має бути направлена на розробку спільної зовнішньополітичної стратегії Співтовариства. Було також вирішено робити щорічні доповіді «про стан просування на шляху до Європейського Союзу».

У це й же час на фоні світової валютної кризи виникає потреба регулювання фінансових питань ЄЕС. У квітні 1975 р. Р. Маржолен був змушений констатувати про поразку «європейської валютної змії». 21 квітня 1975 р. держави-члени ЄЕС вирішили прийняти нове

визначення Європейської розрахункової одиниці – СДР¹, яка базувалась на «валютному кошику» дев'яти національних валют держав-членів ЄЕС з урахуванням їхньої частки у валютному продукті й внутрішній торгівлі Співтовариства протягом 1969 – 1972 рр.

Криза показала, що ЄЕС має великий запас міцності і політичної волі. У 1975 р. був створений Європейський фонд регіонального розвитку (ЕФРР), а в 1976 р. розпочала свою діяльність Європейська Рада. Таким чином, Співтовариства розпочали проведення власної регіональної політики і вироблення спільної зовнішньої політики.

Протягом 1978 – 1979 рр. була введена в дію **Європейська валютна система**. Чималу роль відіграли у цьому британський лейборист Рой Харрис Дженкін, голова Комісії Європейських Співтовариств в 1977 –1981 рр., і Франсуа Ортоллі, віце-голова Комісії з питань економічної і валютної політики. **Європейська валютна система (ЄВС)**, що почала функціонувати з березня 1979 р., мала чітко визначені чотири головні цілі:

- досягнення валютної стабільності в межах ЄС;
- спрощення конвергенції процесів економічного розвитку;
- забезпечення стратегії зростання в умовах стабільності;
- стабілізація міжнародних валютних та економічних взаємовідносин.

Базовим елементом ЄВС є запровадження розрахункової валютної одиниці – **екю**². Завдяки цьому, зокрема країнам ЄС вдалося побороти валютну кризу початку 1980-х років. ЄВС, в яку увійшли всі дев'ять країн, розпочала свою роботу з 13 березня 1979 р. Проте Великобританія, батьківщина голови Європейської комісії, не прийняла механізм валютних курсів (який пов'язував валюти між собою), а реальне використання ЕКЮ почалося лише 1 січня 1981 р.

Загалом слід зауважити, що Велика Британія в той період висуває ряд вимог до ЄЕС для покращення свого економічного становища. З приходом до влади у 1979 р. **Маргарет Тетчер**³ Велика

¹ Спеціальні права запозичення (СПЗ) (*special drawing rights, SDR*) – резервний та платіжний засіб, що емітується Міжнародним Валютним Фондом (МВФ). Існує лише у безготівковій формі у вигляді записів на банківських рахунках.

² Екю – європейська грошова одиниця, попередниця євро. Грошову одиницю екю запроваджено 1979 р. як центральний елемент Європейської монетарної системи задля підтримки механізму обмінних курсів. В її основу покладено зважений «кошик валют».

³ **Маргарет Гільда Тетчер** (*Margaret Hilda Thatcher, 1925 – 2013*) – 71-й прем'єр-міністр Великої Британії (Консервативна партія Великої Британії) у 1979 – 1990 рр.

Британія вимагала від ЄЕС зменшення її бюджетних внесків та поверненню Британії коштів. У 1980 р. їй вдалося домовитися про зменшення внесків Великої Британії з 1784 млн Екю до 609 млн Екю у 1980 р., і з 2140 млн Екю до 730 млн Екю у 1981 р. Різницю у 2585 млн Екю мали компенсувати партнери Великої Британії, зокрема ФРН і Франція. У 1984 р. Велика Британія отримувала компенсацію в розмірі 1 млрд Екю, в наступні роки Співтовариство компенсувало 66 % різниці між тим, що вносила Велика Британія до бюджету ЄЕС й отримувала з нього. Також деяких поступок М. Тетчер домоглася і у сфері сільського господарства, змусивши партнерів відмовитись від принципу автоматичних інтервенцій і необмеженої цінової підтримки для гарантування прибутків сільськогосподарських виробників.

«Доповідь комітету трьох»

У грудні 1978 р. Європейська Рада доручила Роберту Маржолену підготувати доповідь про інститути Співтовариства, яка містила конкретні рекомендації на шляху до Європейського Союзу. У написанні документа взяли активну участь також два інших видних політичних діяча – Б. Біжевел і Е. Делл, тому остаточний текст отримав назву «Доповідь Комітету трьох». Рівно через рік, в грудні 1979 р. експерти представили свої пропозиції, які викликали значний резонанс в керівництві Співтовариства. Особливу увагу в доповіді приділено ролі голови Ради міністрів і Комітету постійних представників. Пропонувалося посилити вплив виконавчих органів ЄЕС на окремі країни-члени. Містилися в доповіді і рекомендації уникати по можливості голосування в Раді на основі принципу одноголосності, якщо це не обумовлено вимогою Римського договору. При цьому наголошувалося на необхідності попереднього дослідження того чи іншого питання з метою вивчення можливості досягнення компромісу. Лише потім це питання слід виносити на голосування. Особливо уточнювався той випадок, коли якась держава заявляє, що порушені її «важливі національні інтереси» і під цим приводом не підтримує голосування. Представнику даної країни слід було тоді відкрито заявити про це від імені свого уряду і взяти на себе відповідальність за всі подальші наслідки. Проте, після поверхового обговорення на Дублінському саміті звіту «комітету трьох» він знайшов собі місце в архіві Спільноти по сусідству із звітом Тіндеманса.

Вступ до ЄЕС Греції

У другій половині 70-х років ХХ ст. почалися переговори про вступ до ЄЕС з Грецією, Іспанією і Португалією. Падіння диктаторських режимів у 1974 – 1975 рр. у цих країнах усунуло важливі політичні перешкоди на шляху вступу цих країн до Європейських Співтовариств.

Падіння «режиму полковників»¹ у Греції в липні 1974 р. та демократизація політичної системи не лише сприяли відновленню функціонуванню угод про асоціацію, а й створили додаткові умови політичного характеру для формування європейського вибору Греції. Значною мірою це було зумовлено також тим, що прихід до влади демократичного уряду К. Караманліса супроводжувався ускладненням міжнародного становища Греції внаслідок інтервенції Туреччини проти Кіпру. Загострення відносин Греції із Туреччиною і США та її подальший вихід із військової організації НАТО значно посилили європейський вектор зовнішньої політики. Вже 12 червня 1975 р. уряд Греції звернувся з проханням про вступ до ЄЕС. 28 березня 1977 р. із заявою на вступ до ЄЕС звернулась Португалія, 27 липня 1977 р. – Іспанія.

28 травня 1979 р. Греція підписала договір з ЄЕС про приєднання до Співтовариств, який набув чинності 1 січня 1981 р. Греція стала десятою державою-членом ЄЕС і першою православною країною в межах об'єднаної Європи. Договором установлювався п'ятирічний перехідний період для сільського господарства, протягом якого мало бути забезпечене поступове вирівнювання цін на сільськогосподарську продукцію Греції з відповідними цінами Співтовариства. Територія Товариства збільшилася на 132 тисячі квадратних кілометрів, а населення – на 10 мільйонів. У масштабах ЄЕС це було досить незначне збільшення.

Вступ Греції до Співтовариства мав принципове значення, оскільки не тільки передував подальшому розширенню ЄЕС на Середземноморський регіон, а й сприяв удосконаленню самого механізму розширення.

¹Режим полковників (або Чорні полковники – термін, який використовувався в радянській пресі) – військова диктатура в Греції, встановлена 21 квітня 1967 р., щоб запобігти перемозі на виборах лівого «Союзу центру» Георга Папандреу. Проіснувала до 1974 р. Очолювали військову диктатуру правого спрямування Георгіос Пападопулос (1967-1973) і Дімітріос Іоаннідіс (1973-1974).

Після вступу Греції 7 – 10 червня 1979 р. відбулися перші прямі вибори до Європейського Парламенту. Акт про запровадження загальних прямих виборів депутатів Європейського Парламенту Рада Міністрів закордонних справ прийняла 20 вересня 1976 р. Акт установлював кількість депутатів у 410 осіб (434 після вступу Греції), які обиралися на п'ять років. У перших прямих виборах взяло участь 111 млн. чоловік, що склало 61,9 % від тих які мали право голосу. При цьому в Бельгії на виборчі дільниці прийшло 87,6 %, в Італії – 85,9 %, в Люксембурзі – 85,6 %, у ФРН – 65,9 %, в Ірландії – 63,5 %, у Франції – 60,9 %, в Нідерландах – 57 %. Тільки в двох державах ЄЕС явка виборців виявилася недостатньою: в Данії голосувало 46,8 % допущених до виборів, а в Великобританії – всього 30,5 %. Тут явно переважали сили, критично налаштовані по відношенню до процесів західноєвропейської інтеграції.

Перші прямі вибори до Європейського Парламенту стали новим кроком вперед по шляху політизації ЄС. Однак надії прихильників політичної інтеграції на те, що представницький орган Товариства перетвориться в «мотор інтеграції» не справдилися. І хоча християнські демократи, зокрема, голосно вимагали наділення Парламенту функціями конституційних зборів і доповнення Римських договорів новим актом про розширення його компетенції, їхні голоси не були почуті.

У червні 1981 р. Комісія опублікувала свою програму перетворень в ЄЕС. Головою Комісії в 1981 – 1984 рр. був люксембурзький адвокат *Гастон Торн*¹. У 1959 – 1981 рр. він неодноразово очолював в Люксембурзі різні міністерства (наприклад, закордонних справ і зовнішньої торгівлі, економіки і середніх класів, юстиції) і постійно обирався в парламент країни від Демократичної партії, в 1974 – 1979 рр. був прем'єр-міністром і міністром закордонних справ Люксембургу. Торн дотримувався ліберального бачення єдиної Європи, бо в 1970 – 1980 рр. був президентом Ліберального інтернаціоналу, а в 1976 – 1980 рр. – головою Федерації ліберальних і демократичних партій ЄЕС. При ньому з'явилися перші ознаки пожвавлення ЄЕС після довгої сплячки. Період «європесимізму» добігав кінця.

¹Гастон Егмонд Торн (1928 – 2007) – люксембурзький і європейський політик. Прем'єр-міністр Люксембургу з 1974 по 1979 і сьомий Голова Європейської комісії з 12 січня 1981 по 6 січня 1985.

Пропозиції Комісії щодо реформування інститутів ЄЕС були уважно розглянуті Радою Міністрів. У грудні 1981 р. *Ганс-Дітріх Геншер*¹, міністр закордонних справ ФРН, виступив з пропозицією об'єднати інститути ЄЕС, зв'язати воедино механізми зовнішньополітичного співробітництва та зовнішніх зносин Співтовариств, розширити функції Європарламенту і перейти до прийняття рішень в Раді міністрів ЄЕС більшістю голосів. Передбачалося також поширення системи узгодження політичних курсів країн Співтовариства на сферу безпеки. Ці положення в подальшому лягли в основу так званого «Плану Геншера-Коломбо», який активно обговорювався в 1981 – 1983 рр. Проект Геншера відтворював багато ідей «Плану Тіндеманса». Він показав прагнення об'єднати в загальну політичну систему діяльність різних органів ЄЕС які функціонують під егідою Європейської ради «системи співробітництва» (зовнішньополітичного, військово-політичного, культурного).

Таким чином, проект мав далекосяжні пропозиції щодо політичної консолідації ЄЕС і зміцнення його інститутів. Після схвалення іншими видними політичними діячами голова Комісії ЄЕС Гастон Торн виступив за проведення чергової конференції в Мессіні для визначення цілей і принципів подальшого розвитку Товариства.

Західнонімецька ініціатива знайшла широку підтримку правлячих кіл Італії і в листопаді 1981 р. дві країни висунули вже спільний проект «Європейського Акту». Керівники зовнішньополітичних відомств Італії та ФРН, *Еміліо Коломбо*² і *Ганс-Дітріх Геншер*, сформулювали основні принципи «Європейського Союзу» і заходи щодо його створення:

1) об'єднання «структур прийняття рішень» в рамках Співтовариств і Європейського політичного співробітництва під егідою Європейської ради;

¹**Ганс-Дітріх Геншер** (1927 – 2016) – німецький політик, член Вільної демократичної партії Німеччини. У 1969 – 1974 роках обіймав посаду міністра внутрішніх справ, в 1974 – 1992 роках – міністра закордонних справ і віце-канцлера ФРН. У 1974 – 1985 роках був головою партії.

²**Еміліо Коломбо** (1920 – 2013) – італійський політик, член Християнсько-демократичної партії. У 1970 – 1972 був прем'єр-міністром Італії. У 1976 р. обраний депутатом Європейського парламенту, в 1977 – 1979 рр. – став його головою. У 1980 – 1983 і в 1992 – 1993 – був міністром закордонних справ Італійської республіки.

2) спільні дії в області «політики забезпечення безпеки» країн НАТО, включення питань цієї політики в сферу зовнішньополітичного співробітництва;

3) активізація консультацій в рамках Європейського політичного співробітництва і надання їм більш обов'язкового характеру з метою досягнення «єдності дій при обговоренні всіх питань міжнародної політики, що становлять взаємний інтерес»;

4) розширення культурного співробітництва і створення Ради культурного співробітництва; гармонізація та уніфікація законодавства з метою створення «правового союзу»; узгоджений підхід до вирішення «міжнародних проблем громадського порядку»; створення Ради міністрів юстиції;

5) розширення сфери дії принципу прийняття рішень більшістю голосів в Раді міністрів ЄЕС та обмеження які міститься в «Люксембурзькому компромісі», 1966 р. права вето, відповідно до якого рішення, що зачіпають важливі національні інтереси, повинні прийматися одностайно;

6) розширення повноважень Європарламенту і визначення його ролі в процесі створення політичного союзу;

7) підвищення ролі наднаціональної Комісії ЄЕС в якості «берегині договорів», укладених в Парижі (1951) і Римі (1957), а також в якості «сили, що надає імпульс процесу європейської інтеграції»;

8) через п'ять років після підписання цієї декларації всі досягнуті результати повинні бути узагальнені в тексті Договору про Європейський Союз.

Проте на Лондонській зустрічі в 1981 р. План не був прийнятий.

В лютому 1984 р. парламентська асамблея ЄЕС схвалила проект договору про Союз: 237 голосів – «за», 31 – «проти», 43 – утрималися. У проекті всі три угоди (про створення ЄСВС, ЄЕС, Євратому), а також договори про європейську валютну систему, політичну співпрацю і розвиток зв'язків в нових областях були об'єднані спільними інституційними рамками. Проект Союзу, що складався з 142 статей, мав на меті якісний ривок за допомогою спільного освоєння нових областей: охорони навколишнього середовища, культури та інформації, але в першу чергу – сферу міжнародних відносин і безпеки. Документ передбачав також розширення повноважень Європейського Парламенту (на шкоду національним представницьким органам), який повинен був

розділити з Радою законодавчу функцію. Рада Союзу, яка б складалася з представників урядів, була б фактично рівноправною Європарламенту. Разом ці дві установи склали б «законодавчу і бюджетну владу» Союзу. Згодом передбачалося скасування принципу одноголосності з переходом до практики прийняття навіть найважливіших рішень простою більшістю голосів. Головним виконавчим органом оголошувалася КЕС, голова, якої призначався рішенням Європейської Ради і затверджувався Парламентом (також простою більшістю голосів).

Зовнішні відносини

Вступ до ЄС в 1973 р. Великої Британії, яка мала до війни безліч колоній, дозволило країнам Співтовариства розширити особливий діалог з країнами, що розвиваються. Упродовж двох Яундських конвенцій в 1975 р. в столиці Того м. Ломе була підписана нова конвенція з 46 країнами Африки, Карибського басейну і Тихого океану (АКТ). 31 жовтня 1979 р. ЄЕС та 58 **країн АКТ**¹ підписали Другу Ломейську конвенцію, яка набрала чинності 1 січня 1981 р. Ломе-II не тільки відновила договори, укладені раніше, але і розповсюдила співробітництво на нові області, такі як гірничорудна промисловість, енергетика, рибальство, законодавство про працю. На п'ятирічний термін було виділено 5,2 млрд ЕКЮ. Крім фонду стабілізації експортних доходів країн, що розвиваються від сільськогосподарської продукції (Стабекс) з'явився аналогічний фонд, який гарантує компенсацію в разі падіння цін на гірничодобувну продукцію (Сісмін). 12 – 13 червня 1980 року в Венеції Європейська Рада ухвалила Декларацію про євро-арабський діалог і ситуацію на Близькому Сході, підтвердивши пріоритетність даного напрямку в зовнішній політиці країн-членів ЄС.

Отже, у 1973 – 1984 рр. Співтовариство розвивалось в умовах серйозної економічної і фінансової кризи. Проте інтеграція не припинялась і шукались нові шляхи до поглиблення співпраці. Виникає ряд нових ідей щодо майбутнього ЄЕС, які частково були втілені в життя. Також в цей час до співтовариства приєдналась Греція, що ознаменувало початок розширення ЄЕС на південь. В цей час відбулося заснування Європейської Ради як найвищої політичної

¹Країни Африки, Карибського басейну і Тихоокеанського регіону, скор. Країни АКТ – міжнародна організація, що об'єднує на сьогодні 79 країн (48 в Африці, 16 в Карибському басейні і 15 в Тихоокеанському регіоні), більшість з яких були раніше французькими та британськими колоніями.

інстанції Співтовариства, відбулися перші прямі вибори до Європарламенту. Протягом даного періоду Співтовариство намагалось провадити спільну зовнішню політику і виробити узгоджений зовнішньополітичний курс.

3.3. ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АКТ (ЄЄА)

Починаючи з середини 1980-х років Співтовариство вступило в 20-річний період динамічного розвитку. До цього часу структурна перебудова західноєвропейської економіки в цілому завершилася. Вона знову почала стрімко зростати, хоча не таким високими темпами, як в 1950-і і 1960-і роки. Перші ознаки активізації інтеграційного процесу в самій Західній Європі з'явилися в середині 1983 р. 17 – 19 червня на засіданні Європейської ради в Штутгарті була підписана «урочиста декларація» про Європейський Союз, в якій глави держав і урядів держав-членів ЄЕС підтвердили частково забуту стратегічну мету європейської інтеграції. Однак практичний рух вперед розпочався лише з призначенням головою Європейської комісії відомого політичного діяча Франції, колишнього міністра фінансів цієї країни *Жака Делора*¹.

«Значення Делора в сьогоднішніх подіях можна порівняти із значенням Жана Монне в 1950-х рр.»

*Стенлі Гофман*²

Очолювана ним Комісія приступила до виконання своїх обов'язків 7 січня 1985 р. Аналізуючи участь Франції в процесі європейської інтеграції часів президента Ф. Міттерана, Жак Делор висунув теорію «концентричних кіл» у розвитку європейської інтеграції. Її вплив можна прослідкувати і в ідеї формування «ширшої Європи» та надання країнам, які не є членами ЄЕС, але мають з ним спільні кордони, статусу «особливих сусідів». Саме він запропонував політичні засоби для посилення європейського інтеграційного оптимізму. У 1985 р. Ж. Делор висунув концепцію створення спільного європейського ринку до 1992 р.

¹ **Жак Делор** (нар. 20 липня 1925 р.) – французький економіст і політик, видатний європейський діяч, президент Європейської Комісії (1985–1995). З 1981 по 1984 р. був міністром економіки й фінансів Франції. На посаді президента Європейської Комісії готував Єдиний Європейський Акт (1986 р.),

² Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006, – С. 111.

Жак Делор у короткий термін зміг досягти компромісу із Великою Британією, яка наполягала на перегляді розміру свого внеску до бюджету ЄЕС, врегулював проблеми реалізації та фінансування спільної сільськогосподарської політики ЄЕС, провів реструктуризацію інституційних та наповнення регіональних фондів ЄЕС.

7 січня 1985 р. голова Європейської комісії Ж. Делор озвучив «Білу книгу» – план прискореної європейської інтеграції. По суті, було запропоновано «пакет Делора», який окресли можливості подальшого коопераційного єднання європейських народів. У Білій книзі доволі у простій формі обстоюється ринкова лібералізація та чітко викладено як і чому ЄЕС мусить сформувати єдиний ринок.

Важливе політичне значення мала й робота комітету *Дж. Дуге*, до якого входили чиновники високого сану і нинішні чи колишні міністри. Члени комітету одностайно підтримували необхідність завершити формування єдиного ринку. Крім того Комітет розглядав величезну кількість варіантів поліпшення законодавчого процесу, зміцнення Комісії та Європейського Парламенту, і виведення Ради з безвиході. Також було розглянуто де-юре розширення повноважень ЄЕС, зокрема в таких галузях, як конкуренція, науково-дослідна діяльність, захист споживачів та монетарна політика, і обговорив посилення європейської політичної співпраці – процедури координації зовнішньої політики держав-членів.

Європейська Рада розглянула Білу книгу й звіт Дж. Дуге на Міланському саміті який відбувся 28 – 29 червня у м. Мілан 1985 р., це був один із найзнаменитіших самітів в історії ЄС.

До речі, саме за ініціативи Ж. Делора на саміті у м. Мілані було вирішено відзначати офіційне свято – День Європи, визначений на 9 травня, тобто на день проголошення в 1950 р. Декларації Робера Шумана. Водночас, на міланській зустрічі Європейської Ради, німецький канцлер *Гельмут Коль*² прохолодно поставився до пропозиції Ж. Делора щодо розширення повноважень Європейської Комісії, яка мала перетворитись на мотор європейської інтеграції, охоронця її результатів та чесного маклера в погодженні різних національних інтересів. Під час засідання Європейської Ради в Мілані

¹Джеймс Дуге (1922 р. – 2010 р.) – ірландський політик, міністр закордонних справ Ірландії у 1981 – 1982 рр. Був інженером, кліматологом, гідрологом і академіком.

²Гельмут Коль (1930 – 16 червня 2017) – німецький політик, канцлер ФРН з 1982 по 1998 рр.

Беттіно Краксі, прем'єр-міністр Італії, яка головувала на той час у Співтоваристві поставила на голосування питання скликання міжурядової конференції з метою перегляду Римського договору. М. Тетчер виступила проти перегляду договорів, але багато чого змінив виступ Ж. Делора, який переконливо довів, якщо ЄЕС всерйоз має намір втілювати в життя пропозиції Білої книги, то в договори необхідно обов'язково внести зміни.

Міжурядова конференція розпочала роботу 9 вересня 1985 р. Її метою був перегляд Римських договорів і оформлення політичного співробітництва країн-членів ЄЕС. Основу для роботи конференції становили письмові пропозиції від держав-членів і Комісії. Переговори велися паралельно у двох групах: директори департаментів МЗС країн членів систематизували цілі і практику міжурядового співробітництва у сфері зовнішньої політики, водночас підготовча Комісія склала перелік поправок до Римського договору. Таким чином, в результаті довгих дебатів з'явився проект **Єдиного Європейського акта (ЄЄА)**, який вносив суттєві зміни в Договори про заснування ЄСВС, ЄЕС і Євратому.

2 – 4 грудня 1985 р. на сесії Європейської ради в Люксембурзі проект ЄЄА, що передбачав створення єдиного внутрішнього ринку і посилення зовнішньополітичного співробітництва держав-членів, був схвалений лідерами держав і урядів ЄЕС. Власне, отримали схвалення два документа: переглянутий Римський договір про Європейське економічне співтовариство і новий міжурядовий договір про європейську політичну співпрацю. Ж. Делор допоміг Ф. Міттерану і Г. Колю домовитися про неформальну угоду, суть якої полягала в наступному. ФРН, змінивши Великобританії, погоджувалася на скромну згадку про ЄВС. Франція ж визнавала принцип вільного руху капіталів. Таким чином, нова Преамбула перегукувалася з прийнятим в 1972 р. зобов'язанням про поступове утворення Економічного і валютного союзу.

Остаточний текст ЄЄА (який складається з чотирьох частин) був підписаний 17 і 28 лютого 1986 р. Люксембурзі і Гаазі. Ст.1 закріплювала зв'язок між ЄЕС і механізмом європейського політичного співробітництва, причому підкреслювалося, що їх органічне поєднання служить довгостроковою метою створення Європейського Союзу. Ст.2 вносила зміни в Римські договори, доповнюючи їх положенням про Європейську Раду. Ст.6 встановлювала процедуру співпраці Ради ЄЕС з Європейським

Парламентом та Комісією. Тут закріплювався відхід від принципу одностайності в розробці європейського права. Ст. 30 ставила завдання розробки і проведення спільної політики країн ЄЕС, що також не було передбачено в Римських договорах. Спеціально з цією метою було створено Секретаріат в Брюсселі, який повинен був забезпечити регулярні консультації Політичного комітету з Комісією та Європейським парламентом.

Єдиний акт не міг вступити в силу раніше, ніж його ратифікують всі 12 держав. У десяти з них це було зроблено парламентським голосуванням. У Данії та Ірландії провели референдуми і схвалили документ відповідно 56 і 70 відсотками голосів. Таким чином, ратифікація ЄЄА завершилася до кінця 1986 р. і вже 18 січня 1987 р. голова Комісії виступив із заявою «Єдиний Європейський Акт: нові рубежі Європи». Однак документ вступив в силу лише 1 липня 1987 р.

Акт, крім усього іншого, передбачав створення єдиного внутрішнього ринку країн ЄЕС до 31 грудня 1992 р. Саме тому він був підтриманий навіть прагматичними британцями і датчанами, вважаючи, що ЄЄА призначений головним чином для виконання Програми-92.

Єдиний Європейський Акт помітно розширив юрисдикцію Європейських Співтовариств, поширивши її, зокрема, на сферу соціальної політики. Передбачалося розширити співпрацю держав у таких важливих питаннях, як охорона праці, здоров'я, розвитку і підтримання діалогу між соціальними партнерами. ЄЄА закріплював поширення сфери відання Співтовариств на регіональну політику, організацію і проведення наукових досліджень і забезпечення технологічного розвитку, а також захист навколишнього середовища.

Певні зміни були внесені до системи інститутів ЄС, порядку і умов їх функціонування. Найбільш значними змінами в цій сфері стали перш за все інституціоналізація Європейської Ради і демократизація процедури прийняття рішень. Ще з 70-х рр. ввійшло у вжиток проведення самітів держав-членів ЄС, які збиралися періодично для обговорення найбільш важливих питань життєдіяльності Європейських Співтовариств і вирішення тих або інших спірних проблем, які не вдавалося вирішити на рівні інших інститутів – Комісії, Ради. ЄЄА встановив, що Європейська Рада, яка складається з керівників держав-членів Європейських Співтовариств,

збиратиметься періодично не менше двох разів на рік, визначив її статус і повноваження.

Єдиний Європейський Акт закріпив зміни, внесені до процедури прийняття рішень, в сторону їх демократизації. Це знайшло своє віддзеркалення, зокрема, в ширшому застосуванні принципу кваліфікованої більшості при прийнятті рішень в рамках Ради ЄС, а також в розширенні участі Європарламенту в процедурі прийняття нормативно-правових актів ЄС. ЄЄА чіткіше сформулював положення, відповідно до якого на Комісію покладалося здійснення функцій по виконанню рішень Ради. Хоча чіткої регламентації планів діяльності Європейського Парламенту в ЄЄА закладено не було, передбачалось у перспективі (згідно із заявою Ж. Делора), що 80 % важливих економічних, фінансових і соціально-політичних рішень прийматимуться на європейському рівні. Отримавши згідно з ЄЄА можливість вносити поправки в пропозиції, що обговорюються, Парламент отримав своєрідне право законодавчої ініціативи.

Нарешті, ЄЄА передбачив створення Суду першої інстанції (СПІ). Його створення повинно було допомогти розвантажити Суд Європейських співтовариств і помітно прискорити процедуру розгляду справ в цій найважливішій судовій установі.

Крім положень, що вносили ті або інші зміни до Договорів про ЄЕС, ЄСВС і Євратом, Єдиний Європейський Акт містив також нові положення, що відносяться до європейської співпраці в сфері зовнішньої політики. У цих положеннях йдеться, зокрема, про взаємні консультації та інформування держав-членів з питань зовнішньої політики, що представляють загальний інтерес в цілях координації зближення позицій і вчинення спільних дій. Вироблення і визначення загальних позицій повинні були послужити відправною точкою для проведення зовнішньої політики всіма державами-членами ЄС. Слід відмітити, що процедури здійснення загальної зовнішньої політики були описані в загальних рисах, а спеціальні інститути або органи, що відають питаннями вироблення загальної зовнішньої політики та її реалізації, не були встановлені з достатньою чіткістю. Проте, ці недоліки Єдиного європейського акту не мали принципового значення, оскільки система взаємних консультацій та співпраці в рамках Ради, в якій періодично зустрічаються міністри закордонних справ, і функціонування допоміжних органів Ради були вже до цього часу досить добре відпрацьовані і йшлося скоріше не

про створення системи нових інститутів або органів, а про легітимацію їх діяльності у сфері зовнішньої політики.

ЄСА зробив застарілим назву «Європейське економічне співтовариство», замінивши його на «Європейське співтовариство» (ЄС). У 1986 р. була затверджена і державна символіка ЄС – важливий крок на шляху перетворення інтеграційного об'єднання у федерацію. До цього окремі інститути Співтовариства мали власні прапори. Так, Європарламент використовував синє полотнище з написом «ЕР/РЕ», а Комісія вважала за краще стилізовану грецьку букву «Епсілон». Сучасний прапор ЄС – синє полотнище у формі прямокутника з співвідношенням довжини і висоти 1,5:1, в центрі якого розташовані по колу 12 золотих зірок. Радіус зоряного кола відповідає одній третини висоти прапора. Всі зірки – п'ятикутні, їх верхні промені орієнтовані строго вертикально. Вперше новий прапор було піднято перед будівлею Європейської комісії в Брюсселі 29 травня 1986 р. Тоді ж пролунав вперше і державний гімн ЄС – «Ода до радості», фрагмент Дев'ятої симфонії Людвіга ван Бетховена.

ЄСА і програма єдиного ринку (Програма-92) відродили інтерес до економічного і монетарного союзу. Разом з тим рух за реформи в Центральній та Східній Європі у відповідь на схожі політичні й економічні проблеми, прискорив крах комуністичної системи.

Отже, Єдиний Європейський Акт це була комплексна угода, спрямована на поліпшення процесу ухвалення рішень, зміцнення демократії, ринкову лібералізацію і водночас – на економічне й соціальне гуртування.

3.4. СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКЕ РОЗШИРЕННЯ

Після вступу у 1979 р. до Європейського Співтовариства Греції, Португалія та Іспанія також не полишали надії на приєднання до Європейської спільноти. Іспанія і Португалія добивались вступу до Співтовариства з 1970-х рр. Після «революції гвоздик»¹ в квітні 1974 року Португалія стала на шлях демократичного розвитку. Швидка деколонізація португальських колоній в Африці після революції призвела до переорієнтації португальського експорту на країни Спільного ринку. Після тривалих переговорів та візитів по столицях

¹«**Революція гвоздик**» – безкровний переворот в Португалії який був здійснений 25 квітня 1974 р. Відбулося повалення правління диктатора Марселло Каetano та встановлення протягом дворічного періоду ліберально-демократичного правління.

країнах ЄЕС 28 березня 1977 р. уряд *Маріо Соареса*¹ подав заявку на вступ до співтовариства.

В Іспанії після смерті Франко (в листопаді 1975 р.) також відбувається демократизація політичного режиму. В липні 1977 р. уряд *Адо́льфо Суареса*² звернувся до ЄЕС із заявою про вступ, а в лютому 1978 р. було утворено нове міністерство для розвитку зв'язків зі Співтовариством. Характерно, що ставлення до членства в ЄЕС серед політичних кіл Іспанії та Португалії значно різнилося. В Іспанії існувала певна політична єдність щодо вступу в ЄЕС. Членство в ЄЕС практично всіма розглядалося як каталізатор внутрішніх економічних і політичних реформ. Щодо Португалії, то тут загальнопартійного консенсусу щодо членства в ЄЕС не було. Проти виступала Комуністична партія Португалії, натомість Соціалістична партія на чолі із М. Соаресом вважала вступ до Співтовариства єдиним шляхом, який міг запобігти загрози державного перевороту в країні.

Держави-члени ЄЕС також не мали єдиної думки щодо майбутнього розширення. Наприклад, британський прем'єр-міністр Маргарет Тетчер енергійно виступала за вступ Португалії у Спільноту, причому окремо від Іспанії. Натомість Франція не була зацікавлена щоб до ЄЕС приєднувались і Португалія, і Іспанія.

Серед найбільш складних питань, з якими зіткнулось Співтовариство під час другого розширення, було сільське господарство країн Іберійського півострова, яке ставило перед країнами ЄЕС низку економічних та політичних проблем. Фактично йшлося про те, наскільки необхідно буде використовувати фонди Співтовариства для трансформації структури і виробничого потенціалу іберійського сільського господарства та його приведення у відповідність до вимог ССП.

У травні й листопаді 1978 р. рекомендації Комісії щодо прийняття Португалії та Іспанії було представлено Раді Міністрів.

¹**Маріо Соареса** (7 грудня 1924 – 7 січня 2017, Лісабон) – португальський державний і політичний діяч, соціаліст. 17-й Президент Португалії з 10 березня 1986 по 9 березня 1996 р. Був також двічі прем'єр-міністром Португалії, 5-м і 12-м після Революції гвоздик.

²**Адо́льфо Суареса** (1932 – 2014) – іспанський державний діяч. За професією адвокат, член колегії адвокатів Мадрида. Перший голова уряду Іспанії з 3 липня 1976 р. по 29 січня 1981 р. Після падіння режиму Франко Адо́льфо Суаресу вдалося об'єднати Іспанію, легалізувати політичні партії, провести перші демократичні вибори, прийняти конституцію країни.

Проте переговори ще велися. Президент Комісії *Гастон Торн*¹ вів переговори не лише по сільському господарству, а також із питань руху капіталів, регіональної політики, транспорту і послуг, риболовлі, текстилю та вільного руху робочої сили. У грудні 1981 р. він на засіданні Європейської Ради в Лондоні висловив безумовну підтримку Комісією вступу Іспанії та Португалії до ЄЕС, проте питання у сфері сільського господарства суттєво ускладнювали переговори. Європейська Рада на цьому засіданні порекомендувала іспанському уряду скористатися передвступним періодом, щоб ретельно підготуватися до розширення, запроваджуючи необхідні реформи, аби реалізувати потенційні вигоди для обох сторін.

Ситуація поліпшилась, коли *Феліпе Гонсалес*² сформував у Мадриді новий уряд. Він був палким єврофілом, і найпершою його політичною метою було привести Іспанію в ЄЕС. Під час зустрічі з німецьким канцлером Г. Кодем Ф. Гонсалес дав зрозуміти, що участь Іспанії в НАТО напряму залежить від підтримки Німеччиною вступу Іспанії до ЄЕС. Уряд Ф. Гонсалеса активізував також переговори із соціалістичним урядом Франції. Прорив у переговорах настав коли Європейська Рада в жовтні 1983 р. прийняла рішення про доступ середземноморських товарів на Спільний ринок. ЄЕС запропонувало встановити досить тривалий десятирічний перехідний період, розрахований на два етапи. Під час першого етапу Іспанія мала прийняти повною мірою комунітарні принципи у сфері торгівлі сільськогосподарською продукцією з третіми країнами. Лише на другому етапі планувалося використання класичного перехідного механізму, що передбачав взаємне скорочення тарифів та квот у сфері торгівлі. Однак уряд Іспанії запропонував максимальний перехідний період у сім років.

Португалія ж вибрала стратегію прохача, адже основне завдання у переговорах з ЄЕС полягало в отриманні від Співтовариства підтримки, необхідної для реструктуризації її економіки, що було першочерговою умовою її повного членства в ЄЕС. У квітні 1984 р. Співтовариство запропонувало виділити Португалії 700 млн Екю на підтримку її сільського господарства протягом десяти років.

¹**Гастон Егмонд Торн** (1928 – 2007) – люксембурзький і європейський політик. Прем'єр-міністр Люксембургу з 15 червня 1974 р. по 16 липня 1979 р. і сьомий Голова Європейської комісії з 12 січня 1981 р. по 6 січня 1985 р.

²**Феліпе Гонсалес Маркес** (нар. 5 березня 1942) – іспанський державний і політичний діяч, прем'єр-міністр Іспанії з 1982 р. по 1996 р.

Протягом другої половини 1984 р. на саміті в Дубліні було досягнуто консенсусу з одного із ключових питань переговорів в аграрній сфері – контролю над національним сільськогосподарським виробництвом.

У лютому 1985 р. на завершенні чергового засідання новий голова у Комісії Ж. Делор піддав іспанців публічній критиці за їх домагання і недостатньо широкий погляд на речі. Багатьом телеглядачам в Іспанії навіть здалося, що їх націю образили. Але в березні Ж. Делор виступив з пакетом пропозицій, який включав «Зведену середземноморську програму». Дана програма була націлена на допомогу країнам «оливкового поясу» і передбачала знижки на внески до загального бюджету і ряд хитромудрих форм звітності по рибальським квотами. У сукупності ці нові пропозиції знімали розбіжності між країнами Іберійського півострова і «десяткою».

На спеціальній зустрічі представників країн-членів ЄЕС на вищому рівні, що відбулася в березні 1985 р., були прийняті рішення щодо остаточного врегулювання сільськогосподарських проблем та приєднання Греції до Середземноморської інтеграційної програми.

12 червня 1985 р. Іспанія і Португалія підписали договори про вступ до Співтовариства. Офіційно вони стали його членами з 1 січня 1986 р. Нове розширення було більш істотним, ніж попереднє: територія ЄС збільшилася на 596,8 тисяч квадратних кілометрів, населення – більш ніж на 49 мільйонів чоловік. Однак рівень економічного розвитку нових країн-членів істотно відставав по більшості показників від рівня початкової «шістки».

Шенгенська угода

Ще однією знаменною подією в історії ЄС було підписання *14 червня 1985 р. у прикордонному люксембурзькому селищі Шенген* Люксембургом, Бельгією, Нідерландами, Францією та Німеччиною на судні «Принцеса Марі-Астрід» посеред Мозеля, в місці сходження кордонів Люксембургу, Франції та ФРН, угоди щодо вільного пересування громадян своїх країн через спільні кордони. Точка сходження кордонів саме цих трьох країн була обрана в зв'язку з тим, що аналогічне законодавство про скасування паспортного контролю на той час вже застосовувалося країнами Бенілюксу.

19 червня 1990 р. п'ять членів початкової «шістки» (крім Італії) підписали другу Шенгенську угоду про ліквідацію прикордонного контролю на внутрішніх кордонах Співтовариства. Крім поступового

скасування прикордонного контролю на внутрішніх кордонах країн-членів Угоди регулювали розгляд заяв на надання притулку та співпрацю поліцейських відомств за межами державних кордонів.

Тим самим було покладено початок так званої «Шенгенської зони». Реальна свобода пересування приватних осіб всередині ЄЕС була ще дуже обмеженою (особливо це стосувалося поїздок до Великобританії). Єдина Шенгенська віза для громадян інших країн також була ще попереду. Італія, будучи європейською «Меккою» туризму, не хотіла втрачати додатковий прибуток. У Греції, Іспанії та Португалії були аналогічні міркування, пов'язані з розвитком курортного бізнесу. Данія вичікувала, так як мала певні зобов'язання перед іншими скандинавськими країнами, а Ірландія залежала від волі Великобританії щодо прикордонного контролю (бо найістотнішим питанням для неї була відкрита межа з Північною Ірландією). Однак Шенгенська угода, навіть підписана всього лише п'ятьма країнами ЄЕС, означала зримий і істотний прорив в справі поглиблення європейської інтеграції. Після ратифікації 26 березня 1995 р. Шенгенські угоди набули чинності. Звичайно залишилися мовні, освітні професійні бар'єри, але Європейська комісія на чолі із Ж. Делором наполегливо проводила політику економічного й соціального згуртування Європи.

Таким чином, Іспанія та Португалія провівши ряд реформ на вимогу Європейської Спільноти зуміли приєднатися до ЄЕС. Хоча середземноморське розширення було найтривалішим за часовими межами, залучення Іспанії та Португалії до європейських інтеграційних процесів після їхнього вступу до ЄЕС було досить швидким і не викликало будь-яких серйозних суперечностей. Цьому сприяли як економічні так і політичні фактори.

ВИСНОВКИ

- Після відставки генерала Ш. де Голля, доля Європейського Співтовариства перейшла до рук президента Ж. Помпіду, в це й же час Німеччину очолює новий канцлер В. Брандт, які відігравали провідну роль в подальшій європейській інтеграції.

- Кінець 1960-х початок 1970-х рр. був періодом змін у Європейському Співтоваристві, це насамперед стосується входження до ЄЕС Великої Британії, Ірландії та Данії. Зміни відбулися і в питаннях бюджетного врегулювання ЄЕС, а саме

формування спільного бюджету за рахунок власних коштів, незалежних від національних урядів. Також створено систему погодження зовнішньополітичних курсів держав-членів ЄЕС.

- У 1973 – 1984 рр. Співтовариство розвивалось в умовах серйозної економічної і фінансової кризи. Проте інтеграція не припинялась і шукались нові шляхи до поглиблення співпраці. В цей час відбулося заснування Європейської Ради як найвищої політичної інстанції Співтовариства, відбулися перші прямі вибори до Європарламенту.

- У 1981 р. Греція вступила до Європейського Співтовариства. Даний вступ мав принципове значення, оскільки не тільки передував подальшому розширенню ЄЕС на Середземноморський регіон, а й сприяв удосконаленню самого механізму розширення.

- У січні 1987 р. був прийнятий Єдиний Європейський Акт, це була комплексна угода, спрямована на поліпшення процесу ухвалювання рішень, зміцнення демократії, ринкову лібералізацію і водночас – на економічне й соціальне гуртування.

- У 1986 р., провівши ряд реформ на вимогу Європейської Спільноти, до ЄЕС приєдналися Іспанія та Португалія.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Коли відбулося перше розширення Європейського Співтовариства? Які зобов'язання отримали нові країни-члени ЄС?
2. Які зміни відбулися в євроінтеграційному процесі за Ж. Помпиду і В. Брандта?
3. Охарактеризуйте процес вступу Великої Британії в ЄЕС.
4. Проаналізуйте вступ Греції в ЄЕС.
5. Дайте визначення поняттю «Європейська валютна система».
6. З'ясуйте в чому полягала суть «прискореної європейської інтеграції» Ж. Делора.
7. Проаналізуйте Єдиний Європейський Акт (ЄЄА).
8. Які наслідки для ЄЕС мали вступ Іспанії та Португалії?
9. Як розвивалась економіка Європейського Співтовариства у 1970-х рр.?
10. Що таке «Шенгенська зона»?

Розділ IV

Європейська інтеграція у 1990-х рр.

4.1. ВОЗЗ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ

9 листопада 1989 р. відбулося падіння Берлінської стіни – символ поділу міста, німецької нації і цілого континенту який існував 40 років. Процес об'єднання німецької держави пішов стрімкими темпами. Реакція на цю подію Європейського Співтовариства була доволі стриманою. Адже перспектива об'єднання Німеччини лякала держав-членів ЄЕС, особливо Британію та Францію. Спільноті довелося розв'язувати водночас і процедурні (як приєднати порівняно слаборозвинену Східну Німеччину), і політичні проблеми (як примусити Німеччину дотримуватись своїх обов'язків у Спільноті та не допустити домінування возз'єднаної Німеччини). Перед Німеччиною постало завдання переконати партнерів по ЄЕС у своїй відданості справі європейської інтеграції.

Ж. Делор взяв ініціативу у свої руки. У жовтні 1989 р., за місяць до падіння стіни, він виступив з промовою в Європейському коледжі в Брюгге, де закликав Спільноту зробити велетенський «стрибок уперед», аби вписатися у нові реалії міжнародної системи. У свою чергу Г. Коль у зверненні до німецького парламенту в листопаді 1989 р., намагаючись заспокоїти стурбованих сусідів, проголосив, що «конструкція майбутньої Німеччини має вписатися в архітектурну композицію майбутньої Європи в цілому». Відтак взаємозв'язок між возз'єднанням Німеччини та європейською інтеграцією зробився незмінною темою усіх офіційних висловлювань. Але Г. Колю не вдалося заспокоїти всіх своїх колег по ЄЕС, найбільш занепокоєна була М. Тетчер та Ф. Міттеран. Вже 18 листопада 1989 р. Г. Коль заявив Ф. Міттерану та М. Тетчер, що «неможливо ігнорувати волю німецького народу до єдності».

Наміри ФРН щодо підтримки руху до єднання нації збігались з волею більшості східних німців та поклали край історії НДР¹. На думку Г. Коля, поворотним моментом в єдності стала його зустріч 19

¹ **Німецька Демократична Республіка**, або **Східна Німеччина** – соціалістична німецька держава, утворена 7 жовтня 1949 р. на території, підконтрольній СРСР (зокрема, радянський сектор Берліна). Пройснувала до Возз'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 р.

грудня 1989 р. у Дрездені з *Х. Модровим*¹. Саме тоді барометр суспільних настроїв східних німців схилився на користь прискореного досягнення національної єдності. На виборах до Народної палати НДР, які відбулися 18 березня 1990 р., кожен громадянин відчув, що від його голосу залежить майбутнє не лише Німеччини, а й усієї Європи.

Європейська Рада в Страсбурзі (грудень 1989 р.) підтримала об'єднання Німеччини за умов, що її самовизначення відбуватиметься відповідно до Гельсінських принципів та непорушності існуючих кордонів і уніфікація Німеччини не гальмуватиме євроінтеграційні процеси. У відповідь Німеччина підтримала вимоги Франції щодо скликання міжурядової конференції у грудні 1990 р., де мало вирішитися питання *Економічного і валютного союзу (ЕВС)*, а також ідею європейської валюти, чому Німеччина раніше опонувала.

Вже 4 січня 1990 р. під час чергової зустрічі з французьким президентом Ф. Міттераном Гельмут Коль погодився вирішувати питання німецької єдності в «пакеті» з поглибленням європейської інтеграції. У залучені потужної Німеччини до наднаціональних структур союзники вбачали додаткові надійні гарантії збереженню миру та стабільності в Європі.

Тим часом останній уряд НДР був сформований на широкій коаліційній основі. На чолі уряду був християнський демократ Л. де Мез'єр. В урядовій декларації 12 квітня 1990 р. була поставлена мета досягти об'єднання Німеччини так швидко, наскільки це можливо, й так успішно, як це необхідно.

20 квітня 1990 р. Гельмут Коль і Франсуа Міттеран у зверненні на ім'я головуючого в Європейській Раді підкреслили необхідність прискорити трансформацію сукупності відносин між державами-членами в Європейський Союз. Вони вимагали від Європейської Ради розпочати підготовку конференції з питання політичного союзу, яка відбувалася паралельно з конференцією стосовно ЕВС. 28 квітня 1990 р. Г. Коль у Дубліні на засіданні Європейської Ради домогся від європейських союзників підтримки прискорення процесу об'єднання Німеччини ціною згоди на поглиблення європейської інтеграції. Канцлер Г. Коль постійно повторював слова Томаса Мана, що його ідеалом є не «онімечена Європа, а європейська Німеччина».

¹**Ханс Модров** (нар. 27 січня 1928 р.) – німецький політик. Голова Ради Міністрів НДР, Останній комуністичний голова уряду НДР.

18 травня 1990 р. було підписано Договір про створення валютного, економічного й соціального союзу НДР і ФРН, який набув чинності 1 липня. На території Східної Німеччини було введено західнонімецьку марку. 10 – 11 липня 1990 р. Г. Коль провів у Кемп-Девіді переговори з президентом США Дж. Бушем-старшим, на яких США погодились на об'єднання Німеччини, та збереження статусу члена НАТО вже об'єднаної Німеччини.

Влітку 1990 р. Європейська Комісія підготувала 60 директив, спрямованих на усунення юридичних та бюджетних труднощів, пов'язаних з возз'єднанням Німеччини. Рада міністрів просто проштампувала їх, таким чином, Ж. Делор забезпечив становище, при якому ЄЕС не створювало німцям ніяких труднощів на шляху до національної єдності. В результаті східнонімецькі землі увійшли **3 жовтня 1990 р. одночасно до складу і Західної Німеччини, і ЄЕС**. На святкування німецького возз'єднання Г. Коль запросив тільки двох іноземних політиків: Ж. Делора і голову Європейського парламенту Енріке Барона. Особиста дружба, що виникла між Ж. Делором і Г. Кодем, згодом не раз ґрунтовно допомагала голові Комісії в критичні моменти. Наприклад, в 1990 – 1991 рр., коли Комісія піддавалася нападам по ходу переговорів про політичний союз, Г. Коль кілька разів виступав на її захист. У свою чергу, Ж. Делор часто відстоював інтереси Німеччини в ЄС більше, ніж інтереси інших держав (включаючи Францію), що, на його думку, служило справі будівництва єдиної Європи.

Водночас, оскільки приєднання нових федеральних земель відбувалося без тривалого перехідного періоду, ЄЕС запровадив певні винятки для східнонімецького сільського господарства, рибальства, металургії, суднобудування, захисту довкілля. Також слід зауважити, що оскільки об'єднання Німеччини було здійснено на основі 23 статті Конституції ФРН, її зміст було замінено на положення про те, що *«ФРН буде об'єднану Європу з демократичною, соціальною, федеративною структурою, заснованою на принципах правової держави»*¹.

Об'єднання Німеччини змінило внутрішню рівновагу у Співтоваристві. У 1991 р. ФРН представляла 23 % населення і 30 % ВВП Співтовариства. Однак, за винятком Європейського

¹Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2011. – С. 260.

Парламенту, кількісне представництво Німеччини в європейських інститутах залишалось без змін. Рішенням Європейської Ради в Единбурзі кількість німецьких євродепутатів збільшилася з 81 до 99 осіб, тоді як Франція, Італія і Велика Британія збільшили відповідно цю кількість від 81 до 87 депутатів.

Отже, возз'єднання Німеччини стало важливою подією в історії європейської інтеграції, адже після цього відбувається прискорення економічної та політичної інтеграції країн не лише Західної, а й Східної Європи.

4.2. МААСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР ТА ЗАСНУВАННЯ ЄС

У липні 1990 р. офіційні заявки на вступ в ЄЕС подали Кіпр і Мальта (4 і 16 числа відповідно). У жовтні того ж року Швеція оголосила про свій намір вступити в ЄЕС (офіційна заявка надійшла роком пізніше – 1 липня 1991 р.). Тим самим починався новий етап розширення ЄЕС. Однак, офіційна позиція Співтовариства полягала в тому, що ніякі заявки не розглядатимуться по суті до тих пір, поки в 1992 р. не буде завершено утворення єдиного ринку.

Велику роль у розробці проекту Європейського Союзу зіграв Жак Делор. У переддень міжурядової конференції, яка відбулася в грудні 1990 р. в Римі, він висунув від імені Єврокомісії концепцію «єдиного Співтовариства». Цей проект передбачав інкорпорування в існуючий установчий договір про ЄЕС всіх сфер і напрямків інтеграції, включаючи спільну зовнішню політику, політику безпеки і питання боротьби з злочинністю. Поняття «Спільнота» при цьому могло бути просто замінено на «Союз». Подібний варіант формування Європейського Союзу перетворював його в централізовану організацію з власною міжнародною суб'єктністю і надзвичайно широкою компетенцією. Фактично мова йшла про федералізацію Європи. Проект підтримали лише керівництво Нідерландів, Люксембургу та, частково, ФРН. Більшість європейських урядів виступило за збереження «комунітарного методу» інтеграції, коли лише досягнення «фактичної солідарності» в тому чи іншому конкретному питанні дозволяло зробити новий крок в інституціоналізації співпраці.

14 грудня 1990 р. в Римі одночасно розпочали роботу дві міжурядові конференції: одна розглядала питання про політичний союз, друга – про Економічний і валютний союз. Підготовча робота

здійснювалась на рівні міністрів та експертів з широким використанням пропозиції Комісії: доповіді Ж. Делора, проекту Статуту Європейського Центрального Банку (ЄЦБ), меморандуму про політичний союз.

У першій половині року Люксембург головував у ЄЕС і, відповідно на Міжурядових конференціях. У травні з'явився люксембурзький проект договору про створення ЕВС, який увібрав в себе по частинах пропозиції, які розділяли німців і французів: раду керівників планувалося створити в 1994 р., а ЄЦБ – в 1996 р. Зустрівшись в травні в Люксембурзі, міністри домовилися про три принципи, якими країни повинні керуватися при переході до третього етапу: ніякого примусу, ніякого вето і ніяких «довільних відставок». Ці принципи означали, що Великобританія не може бути примусово «загнана» в Союз, але не може і зупиняти просування інших держав в цьому напрямку. У той же час жодній країні, що досягла необхідного рівня економічної конвергенції, не можна заважати в подальшому просуванні вперед.

Проект політичного договору, підготовлений самою Комісією, надходив частинами з лютого по червень 1991 р. Більшу його частину написав *Франсуа Ламуре*. Серед комісарів не було повної єдності: *Франс Андриєсен* намагався надати документу якомога більш федералістського духу, тоді як *Леон Бріттан* прагнув цю лінію приглушити. У підсумку проект передбачав, все ж, зміщення інституційного центру ваги в ЄС в сторону федералізму.

У другій половині 1991 р. головували у Європейській Раді Нідерланди, які розробили свій проект майбутнього союзу. Проте їхній проект був відхилений майже усіма країнами-членами ЄЕС, окрім Бельгії. Це водночас посприяло схваленню люксембурзького проекту і таким чином визначилась «трьох опорна» структура майбутнього Європейського Союзу. Відповідно до даного проекту для того, щоб Європейський Союз був життєздатним, він повинен забезпечувати достатній простір і міждержавне співробітництво. Пропонувалось зробити Європейську Спільноту головною опорою Союзу, а нові напрямки інтеграційного процесу – додатковими, відносно самостійними його опорами. Ці додаткові опори пропонували побудувати на принципах міждержавного співробітництва, але «під дахом» спільних інтеграційних інститутів та спільних законодавчих актів. Саме цей підхід і отримав у кінцевому рахунку підтримку.

З урахуванням усіх висловлених побажань експертні групи Єврокомісії під керівництвом Ж. Делора розробили компромісний план поетапного оформлення Економічного і валютного союзу і проект політико-правової організації Європейського Союзу. Підготовлений проект був затверджений главами держав та урядів на черговому засіданні Європейської Ради в Маастрихті (Нідерланди) 9 – 10 грудня 1991 р. Там же **7 лютого 1992 р. був підписаний Договір Європейського Союзу (Маастрихтський договір)**. Договір про ЄС мав набути чинності одночасно зі створенням єдиного ринку Європейського Співтовариства – 1 січня 1993 р., після його ратифікації національними парламентами.

Процедура ратифікації Маастрихтського договору державами-членами, що була необхідною умовою вступу Договору в силу, зайняла досить великий проміжок часу. Пов'язано це з тим, що майже у всіх державах-членах Європейських Співтовариств введення у дію цього Договору вимагало попереднього внесення змін до тексту національного основного закону. Обумовлено це було в першу чергу тим, що із створенням Європейського Союзу помітно розширювалося коло суверенних повноважень, що передавалися державами-учасниками у відання Союзу.

У тих країнах, де для ратифікації договору було необхідно лише рішення парламенту (в Італії, Іспанії, Португалії, Греції, Голландії, Бельгії та Люксембурзі), ця процедура не викликала труднощів. Лише в Німеччині після схвалення Маастрихтського договору бундестагом і бундесратом знадобилося додаткове рішення Конституційного суду про правомірність делегування частини повноважень національного парламенту європейським органам. Складніше процес ратифікації проходив у країнах, де він був винесений на референдум. Навіть у Франції на підтримку Маастрихтського договору висловилися лише незначна більшість громадян.

У Данії референдум взагалі дав негативний результат. Для забезпечення позитивного результату при повторному голосуванні Європейська Рада пішла на поступки і відповідно особливим протоколом закріпила право Данії відмовитися від повномасштабної участі у створенні Економічного і валютного союзу, а також зберегти статус спостерігача при проведенні Спільної оборонної політики. Підтвердила свою «особливу позицію» щодо європейської інтеграції і Великобританія. Для позитивного голосування в Палаті громад британського уряду довелося пригрозити опозиції достроковими

виборами. В цілому ратифікація Маастрихтського договору відбувалась понад півтора роки. **Офіційно договір набув чинності 1 листопада 1993 р. Членами Європейського Союзу стали Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Франція, ФРН (12 держав).**

Договір про Європейський Союз став справжнім проривом в процесі європейської інтеграції. Суттю угоди стала франко-німецька угода. Ф. Міттеран умовив Г. Коля погодитися на єдину валюту і на визнання метою Союзу загальної політики безпеки. Г. Коль же умовив Ф. Міттерана прийняти німецьку модель ЕВС і погодитися на деяке розширення повноважень Європейського Парламенту. Федералістськи налаштовані Італія та країни Бенілюксу отримали підставу говорити, що договір закладає основи майбутньої європейської держави. Четвірці найбідніших країн (Іспанії, Португалії, Ірландії та Греції) були обіцяні грошові вливання. Незадоволеними залишилися лише Великобританія і Данія.

Положення Маастрихтського договору

Маастрихтський договір вніс ряд фундаментальних змін в природу і механізм інтеграційного процесу. Його суть зводилася до наступного:

- перетворення Європейського Економічного Співтовариства в Європейський Союз, розширення кола його компетенції;
- просування від єдиного ринку до економічного і валютного союзу;
- надання економічної інтеграції соціального виміру на базі загальної соціальної політики;
- об'єднання всіх «трьох опор» в рамках єдиної системи Європейського Союзу (ЄС).

Договір складається із семи розділів:

Розділ I – Загальні положення;

Розділ II – Положення про внесення змін до договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства з метою заснування Європейського Співтовариства;

Розділ III – Положення про внесення змін до Договору про заснування Європейського Співтовариства з вугілля та сталі;

Розділ IV – Положення про внесення змін до Договору про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії;

Розділ V – Положення про спільну зовнішню політику і політику безпеки;

Розділ VI – Положення про співробітництво у сфері охорони порядку та внутрішніх справ;

Розділ VII – Заключні положення.

Зміна назви Європейських Спільнот на Європейський Союз жодним чином не є формальністю, оскільки трансформація спільнот у союз передбачає перехід держав-членів від координації дій національних урядів у багатьох сферах співробітництва до проведення спільної політики. Це випливає із положень статті 1 ДЄС, згідно з якими Союз засновується на базі Європейської Спільноти, доповненої сферами політики та формами співробітництва згідно з цим договором.

Європейський Союз, згідно з Маастрихтським договором, поставив перед собою такі цілі:

— сприяти економічному й соціальному прогресу та високому рівню зайнятості шляхом зміцнення економічної й соціальної єдності і валютного союзу через єдину валюту;

— стверджувати свою рівноцінність на міжнародній арені, особливо втілюючи спільну зовнішню та безпекову політику;

— посилити захист прав та інтересів громадян держав-членів через надання громадянства Союзу;

— зміцнювати й розвивати Союз у сфері свободи, безпеки та правосуддя, за яких вільний рух людей забезпечується поєднанням відповідних заходів прикордонного контролю, притулку, імміграції та запобіганням і боротьбою зі злочинами;

— підтримувати *acquis communautaire*¹ і вирішувати за його допомогою питання про те, у який спосіб варто переглянути форми співробітництва та політики, представлені цим договором, для забезпечення ефективності механізмів та інституцій Спільноти.

Такі цілі треба було досягти Спільноті згідно з договором, дотримуючись принципу субсидіарності, як це визначено у ст. 5 ДЄСп: «У сферах, які не є винятковою компетенцією Спільноти, вона має право діяти на основі принципу субсидіарності, лише настільки, наскільки поставлене завдання не може бути повною

¹ **Acquis communautaire (acquis)** ([a.ki kɔmyɔ 'te:v]), що означає «доробок спільноти» – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ.

мірою розв'язане окремими державами-членами, і тому, зважаючи на його масштаби і результати, буде краще виконано Спільнотою»¹.

Природа Союзу відображена у ст. 6 ДЄС, яка передбачає, що Союз засновано на принципах волі, демократії, поваги до прав людини й основних свобод, правових нормах, спільних для держав-членів. Союз має поважати основні права, гарантовані Європейською Конвенцією, як основні принципи закону Спільноти, та національну самобутність своїх держав-членів.

Згідно з Маастрихтським Договором, ЄС базується на трьох стовпах. Перший стовп включав сфери, до складу яких входили:

- спільний внутрішній ринок, тобто вільний рух осіб, капіталу, товарів та послуг;
- митний союз;
- спільна торговельна політика, спільна сільськогосподарська політика та політика рибальства;
- спільна транспортна та енергетична політика;
- Європейський Соціальний Фонд;
- спільна політика з питань охорони навколишнього середовища;
- захист конкуренції;
- підтримка наукового та технологічного розвитку;
- охорона здоров'я та споживачів;
- цивільна оборона;
- туризм та спорт.

Другий стовп — це Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗППБ). Її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та в світі.

Цілі СЗППБ:

- охорона спільних цінностей, життєвих інтересів, незалежності та цілісності ЄС, згідно з принципами Хартії Об'єднаних Народів;
- зміцнення безпеки ЄС та його членів;
- збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки;
- підтримка міжнародної співпраці;

¹ Договір о Европейском Союзе. Консолидированная версия. Документы Европейского Союза. (Маастрихт, 7 февраля 1992 года). Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029

- розвиток та зміцнення демократії, а також легітимних урядів та поваги до прав людини та основних свобод.

Третій стовп включав співпрацю у сфері правосуддя та внутрішніх справ. Визначаючи обов'язки країн-членів у межах третього стовпа, творці Договору про ЄС не включили до діяльності ЄС питання, пов'язані з дотриманням громадського спокою та охорони внутрішньої безпеки. У рамках третього стовпа ЄС зобов'язується:

- забезпечити громадянам ЄС високий рівень охорони з питань свобод, безпеки та юстиції;
- запобігати расизму і ксенофобії, а також боротися з цими явищами;
- запобігати організованій злочинності та боротися з нею;
- боротися з тероризмом, торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, торгівлею зброєю, корупцією та зловживаннями.

З метою боротьби з цими явищами було створено європейську поліцію — *Європол*, а також висловлена мета в майбутньому уніфікувати покарання за такі дії у всіх країнах-членах.

Маастрихтський Договір давав можливість перегляду та змін деяких положень, зокрема тих, що стосувалися Європейського Парламенту та СЗБП, а також права ЄС. Вирішено проводити інституційні та правові реформи таким чином, щоб підготувати ЄС до розширення на Схід.

Маастрихтський Договір передбачав створення *Економічного і Валютного союзу держав-членів ЄС (ЄВС)*. На січень 1994 р. було заплановано створення Європейського валютного інституту у Франкфурті. Ця установа мала координувати грошову політику окремих країн, відстежувати динаміку екю і вести підготовку до заключного етапу, з початком якого Інститут стане *Європейським Центральним Банком (ЄЦБ)*. Ця подія була запланована на 1997 р.

Отже, створення політичного союзу країн-членів ЄС стало дійсно новим етапом у розвитку західноєвропейських інтеграційних процесів. З того часу голова Європейської Комісії міг представляти на міжнародній арені не тільки економічне, але і політичне ціле – Європейський Союз.

4.3. ВСТУП ДО ЄС АВСТРІЇ, ФІНЛЯНДІЇ І ШВЕЦІЇ

Створення Європейського Економічного Простору (ЄЕП)

2 травня 1992 р., незабаром після укладення Маастрихтського договору, в Опорто (Португалія) було підписано Угоду, яка засновує *Європейський економічний простір (ЄЕП)* і між 12 державами – членами ЄС і 7 державами – учасниками Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ). Ці країни пройшли довгий шлях до зближення. У 1972 р. країни Європейського Співтовариства і держави-члени ЄАВТ підписали Угоду про вільну торгівлю, яка де-факто утворювала в рамках ГАТТ² зону вільної торгівлі в межах усієї Західної Європи, практично поклавши край її економічному поділу, що існував із 1960 р. Етапним на шляху інтеграційного зближення країн ЄЕС та ЄАВТ було підписання 9 квітня 1984 р. Люксембурзької декларації, яка передбачала консолідацію та посилення співробітництва у справі гармонізації стандартів, усунення технічних бар'єрів, спрощення прикордонних формальностей з метою утворення «динамічного європейського економічного простору».

У 1989 р. Жак Делор виступив перед Європейським Парламентом із розробленою спільно з прем'єр-міністром Норвегії Гро Харлем Брунтленд пропозицією більш структурованого партнерства та формалізації інституційних рамок співробітництва між країнами ЄЕС та ЄАВТ. Ініціатива Ж. Делора привела до початку переговорів щодо утворення Європейської економічної зони. 18 червня 1990 р. Рада Міністрів Співтовариства, за активної участі Комітету постійних представників, прийняла документ, який фактично становив директиву щодо переговорів про ЄЕП.

21 – 22 жовтня 1991 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ країн ЄЕС та ЄАВТ у Люксембурзі, було досягнуто ряд компромісів, насамперед з питання транзиту важкого автотранспорту через дві альпійські країни ЄАВТ – Австрію і Швейцарію, також із

¹Європейський економічний простір (ЄЕП) або Європейська економічна зона (ЄЕЗ) – зона вільного руху товарів, послуг, капіталів і робочої сили, що включає в себе країни Європейського Союзу і країни Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), крім Швейцарії. ЄЕЗ не поширюється на риболовлю та сільське господарство.

²Генеральна угода з тарифів і торгівлі (*GATT*) – міжнародна угода, досягнута 30 жовтня 1947 р. між 23 державами у Женеві (Швейцарія), згідно з якою кожна з них погодилася забезпечити іншим рівний і недискримінаційний режим торгівлі, скорочувати ставки мита на основі багатосторонніх домовленостей, і з часом усунути імпорتنі квоти. У 1995 р. перейменовано на Світову організацію торгівлі (СОТ).

рибальства. У фінансовій сфері країни ЄАВТ брали на себе зобов'язання надати Співтовариству кредит на п'ять років у розмірі 1,5 млрд Екю та виділити 0,5 млрд Екю у вигляді субсидій. Країнами-бенефіціантами¹ виступали Греція, Португалія, Ірландія та деякі регіони Іспанії. Погоджуючись на такі досить обтяжливі умови нового об'єднання, країни ЄАВТ очікували, що ЄЄП буде тимчасовим формуванням, яке сприятиме їхньому поступовому переходу до повного членства в ЄС.

Саме таким чином 2 травня 1992 р. була підписана Угода про Європейський економічний простір. Угода набула чинності 1 січня 1994 р., вона передбачає поширення «чотирьох свобод», що діють на Єдиному внутрішньому ринку ЄС, на країни ЄАВТ. Це передбачало в першу чергу гармонізацію правил конкуренції та інших спільних правил економічної діяльності в країнах ЄС і країнах ЄАВТ з метою досягнення однорідності економічного простору в країнах-учасниках угоди. Для досягнення цієї мети країни ЄАВТ в односторонньому порядку прийняли *acquis communautaire*. Був створений міжнародно-правовий механізм, що дозволяє країнам ЄАВТ в подальшому інтегрувати нові акти ЄС в своє національне законодавство.

Четверте розширення ЄС

З семи первинних учасників угоди з боку ЄАВТ лише три – Австрія, Фінляндія і Швеція, 1 січня 1995 р. стали повноправними членами ЄС.

Їх вступ до ЄС став можливим в результаті закінчення холодної війни. З точки зору рівня соціально-економічного розвитку, міцності ринкової економіки, громадянського суспільства і політичної демократії ці країни були не тільки ідентичні «дванадцяти», а й перевершували більшість з них. Головними економічними партнерами Австрії, Швеції та Фінляндії завжди були країни ЄС. Ще на початку 70-х років всі три держави підписали з ЄС угоди про вільну торгівлю. Проте протягом декількох десятиліть ні та, ні інша сторона не проявляли готовність до більш тісного зближення. Більш того, вступ Австрії, Швеції та Фінляндії в ЄС вважалось немислимим. Причина полягала в тому, що всі три держави, кожна в силу своїх особливих причин, твердо дотримувалися принципу нейтралітету. Дотримання нейтралітету було вищим пріоритетом їх зовнішньої політики, більш важливим завданням, ніж будь-яке інше. Це апріорі

¹Бенефіціар — одержувач визначених вигод, що виникають у результаті реалізації проекту.

виключало їх участь в європейській інтеграції. Як заявив один раз офіційний представник Австрії, *«інтеграція в реальному сенсі цього слова і з урахуванням тих вимог, які вона має на увазі в інституційній сфері, несумісна зі статусом постійного нейтралітету»*¹.

Такої ж позиції дотримувалися і керівники Фінляндії та Швеції, незалежно від їх партійної приналежності. і Розуміючи, які обмеження нейтралітет накладає на політику трьох країн, держави-члени ЄС, в свою чергу, не бажали, щоб їх присутність в Співтоваристві стримувала розвиток інтеграції, особливо в інституційній сфері. Головним джерелом нейтралітету трьох держав було їх особливе становище в суперництві двох протилежних суспільних систем і військово-політичних блоків. Тому їх політика, в тому числі і ставлення до європейської інтеграції, різко змінилася з початком перебудови в Радянському Союзі, падінням Берлінської стіни і особливо зі зникненням реального соціалізму спочатку в країнах Східної Європи, а потім і СРСР.

Закінчення холодної війни зробило приєднання нейтральних країн до ЄС можливим. Поглиблення інтеграції, зокрема завершення будівництва Єдиного внутрішнього ринку і перспектива створення Економічного і валютного союзу, перетворило цю можливість в необхідність. Спочатку реалізація перспективи приєднання Австрії, Швеції та Фінляндії до ЄС зіткнулася з силою інерції як з однієї, так і з іншої сторони. Голова Європейської комісії Ж. Делор спробував знайти компромісне рішення проблеми участі цих країн в Єдиному внутрішньому ринку ЄС. За його пропозицією було вирішено створити Європейський економічний простір, який об'єднав би на певних умовах країни ЄС і країни ЄАВТ економічно. За задумом Ж. Делора, економічні переваги, які повинні були отримати країни ЄАВТ, в тому числі Австрія, Швеція і Фінляндія, повинні були зняти питання про їх приєднання. Як вважав Ж. Делор й інші керівники ЄС, у разі повномасштабного приєднання цих країн вантаж їх традиційного нейтралітету завадив би «дванадцяти» почати здійснення спільної зовнішньої політики і політики безпеки і рухатися далі в напрямку політичного союзу. Як уже зазначалось вище, Європейський економічний простір було створено 1992 р., і ця подія стала засобом прискорення приєднання Австрії, Швеції та Фінляндії до Спільноти.

¹Nickoll William and Salmon Trevor C. Understanding the European Union. – Harlow, 2001. – P. 492.

Подання офіційних заяв цими країнами щодо вступу в ЄС відбувалось поступово: Австрія – 17 липня 1989 р., Швеція – 1 липня 1991 р., Фінляндія – 18 березня 1992 р. Одночасно в штаб-квартиру Європейського Союзу надійшли заяви і від інших членів ЄАВТ – Швейцарії (травень 1992 р.) і Норвегії (листопад 1992 р.). У міру того як в Західній Європі все глибше усвідомлювали справжній масштаб і характер змін, побоювання щодо «нейтралітету» трьох майбутніх країн-членів поступово слабшали. Всі три держави повідомили про те, що вони приймають в повному обсязі положення Договору, що стосуються спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Одночасно в ряді своїх заяв Комісія підкреслювала, що ряд питань були ще не вирішені.

На засіданні Європейської Ради в Единбурзі в грудні 1992 р. було вирішено розпочати переговори з країнами-кандидатами. 1 лютого 1993 р., не чекаючи закінчення ратифікації Маастрихтського договору, як спочатку передбачалося, переговори закінчилися в рекордно короткі терміни – в квітні 1994 р. Це пояснювалося в першу чергу тим, що країни-кандидати не пред'являли ніяких претензій на фінансову допомогу Спільноти, а навпаки, вони повинні були бути чистими донорами бюджету ЄС. Проблеми, які потрібно було узгодити в процесі переговорів, також не викликали особливих труднощів. Йшлося, зокрема, про те, як примирити стандарти ЄС в галузі охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки праці з більш високими нормами, прийнятими в країнах-кандидатах. Були знайдені шляхи вирішення і деяких специфічних проблем, таких як підтримки «арктичного» сільського господарства в Фінляндії і державної монополії на продаж алкоголю в Швеції. До цього часу Швейцарія відмовилася від свого наміру вступити в ЄС у зв'язку з тим, що на референдумі з питання про приєднання до Європейського економічного простору населення країни проголосувало проти. Негативний результат дав і референдум в Норвегії в листопаді 1994 р. в зв'язку з чим питання про приєднання було знято. Референдуми в Австрії, Фінляндії та Швеції, навпаки, продемонстрували широку підтримку урядової політики.

1 січня 1995 р. ці три країни стали повноправними членами Європейського співтовариства і Європейського Союзу. Незважаючи на спільність причини, що зумовили приєднання Австрії, Швеції та Фінляндії до ЄС, кожна з країн прийшла до цього переломного моменту своєї історії власним шляхом. У кожній з них необхідність

участі в інтеграції змусила змінити свій специфічний і міцно вкорінений лад. Кожна з них внесла свій, оригінальний внесок в життя Європейських Співтовариств.

Фінляндія

З трьох країн четвертого розширення найбільш віддаленою від ЄС була Фінляндія. Зазнавши поразки в двох війнах з Радянським Союзом (в 1939-1940 і 1941-1944 рр.), Фінляндія будувала всю свою зовнішню політику та зовнішньоекономічну діяльність на основі Договору про дружбу, взаємодопомогу і співпрацю з Радянським Союзом, який був підписаний в 1948 р. У фінському суспільстві склався міцний консенсус щодо того, що мирні і дружні відносини зі східним сусідом відповідають найвищим національним інтересам, і є історично зумовленими. Разом з тим політика Фінляндії була позбавлена будь-якої ідеологічної спрямованості і носила суто прагматичний характер. Фінляндія змогла витягти значні економічні вигоди зі свого становища привілейованого партнера СРСР. Дружні і рівні відносини з могутнім сусідом сприяли зміцненню внутрішньополітичної стабільності і міжнародного престижу. Одночасно Фінляндія активно розвивала політичні та економічні відносини і з протилежним табором. Вона майстерно використовувала своє становище «мосту» між Сходом і Заходом. Зокрема, Фінляндія зіграла провідну роль у підготовці і підписанні Гельсінського акту 1975 р. і розвитку НБСЄ.

Разом з тим ціною дружби з Радянським Союзом були певні самообмеження в стосунках із Заходом. Фінляндія, природно, і не думала про вступ до НАТО. Вона не розглядала і питання про вступ в ЄС, тим більше, що велика частина її зовнішньої торгівлі припадала на Радянський Союз.

Закінчення холодної війни і розпад Радянського Союзу зробили двоякий вплив на Фінляндію. З одного боку, крах вкрай вигідних зовнішньоекономічних зв'язків зі східним сусідом привів до масштабної економічної кризи. З іншого боку, зникли традиційні обмеження в зовнішній політиці країни, відкрилися нові можливості розвитку політичних і економічних зв'язків із Західною Європою.

Економічна система Фінляндії змогла швидко переорієнтуватися на західні ринки і довести свою високу конкурентоспроможність. Необхідність завоювання цих ринків змусила фінську промисловість різко прискорити впровадження новітніх високих технологій, перебудувати методи маркетингу і фінансування. Кілька провідних

фінських фірм зайняли міцне місце в числі західноєвропейських транснаціональних корпорацій. Одночасно росла зовнішньополітична активність Фінляндії, насамперед щодо офіційного вступу в ЄС.

Фіни виступили з цілою низкою великих ініціатив, що зробили помітний вплив на політику Європейських Співтовариств і Європейського Союзу. Як і інші колишні нейтральні країни, фіни дбали про збереження свого суверенітету в рамках ЄС. Проте вони не раз підкреслювали, що розглядають Союз як «асоціацію незалежних держав», які добровільно і в строго визначених рамках делегують свої повноваження загальним інститутам для вирішення спільних завдань.

Фіни наполягали на безумовній рівності всіх держав-членів ЄС. У зв'язку з цим вони виступали проти концепцій Європи «декількох швидкостей», або «декількох рівнів». Гнучкість в політиці ЄС, на їхню думку, повинна проявлятися лише у виняткових обставинах і на тимчасовій основі. Прийняті тимчасові рішення повинні бути підпорядковані загальним цілям і загальним критеріям.

Австрія

Австрія була також країною яка підтримувала постійний нейтралітет після Другої світової війни. Після поразки гітлерівської Німеччини територія країни була окупована союзниками. Короткочасне потепління в стосунках між Сходом і Заходом після смерті Сталіна дозволило відновити австрійську державність і підписати в 1955 р. австрійський Державний договір. У так званому московському меморандумі, оприлюдненому в квітні 1955 р. було зазначено, що країна володіє необхідною політичною волею для того, щоб в майбутньому дотримуватися нейтралітету швейцарського типу. В жовтні того ж року австрійський парламент прийняв Федеральний конституційний закон, в якому було офіційно встановлено, що країна проводить політику постійного нейтралітету. Статус постійно нейтральної держави, природно, виключав участь Австрії в НАТО – це питання аж до кінця 80-х років ніколи і не ставилося. Разом з тим цей статус не перешкоджав участі Австрії в ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), Раді Європи і ЄАВТ. Однак радянський уряд прямо заявив в 1962 і 1972 рр., що вступ Австрії до Співтовариства було б порушенням її нейтрального статусу. Саме це змушувало австрійський уряд вважати, що інтеграція і постійний нейтралітет несумісні. Найбільше, на що пішла

Австрія в розвитку відносин з ЄЕС, – це підписання Угоди про вільну торгівлю в 1972 р.

Приєднання до ЄС було для Австрії потужним засобом самоствердження. Тому вона стала домагатися цього раніше і активніше, ніж інші нейтральні країни, ще до падіння Берлінської стіни. Парадокс полягає в тому, що, добившись здійснення цієї мети, Австрія значно знизила свою активність і, будучи членом ЄС, стала проводити досить стриману і обережну політику, що не виходить за межі позиції інших малих країн. Австрія відстоює принцип безумовної рівності держав-членів ЄС і виступає проти надмірної диференціації. Австрія виступає за максимальне збереження існуючої інституційної системи, бачучи в ній гарантію прав малих держав. Австрія виступає за істотне зміцнення політики Співтовариства в таких областях, як соціальні відносини, зайнятість, охорона навколишнього середовища. Без будь-яких проблем Австрія увійшла до складу держав-засновників Економічного і валютного союзу.

Швеція

Історичне коріння шведського нейтралітету було набагато глибшими, ніж ті обмеження, які були накладені на зовнішню політику Австрії і Фінляндії після Другої світової війни. По суті, шведи вирішили проблему позбавлення від руйнувань європейських воєн, яка була головною пружиною інтеграції, ще в 1815 р., але по-своєму, в односторонньому порядку. Починаючи з Віденського конгресу Швеція взяла за правило не брати участь у військово-політичних аспектах європейської політики. Це допомогло Швеції не бути залученою ні в один військовий конфлікт, не виключаючи і обидві світові війни. Тому, хоча шведський нейтралітет ніколи не було зафіксовано в жодному конституційному, чи в міжнародному праві, він міцно утвердився в суспільній свідомості, набув характеру «священного принципу» національної політики. У роки холодної війни шведський нейтралітет підтримувався створенням власного військового потенціалу, який повинен був зробити будь-яку потенційну агресію занадто дорогою для агресора. Крім того, уряд Швеції розглядав свій нейтралітет як важливий засіб підтримки «північного балансу», гармонізації відносин між Норвегією, найактивнішим членом НАТО, і Фінляндією, «прив'язаною» до радянського табору.

Вступивши в ЄС, Швеція виявилася одним з найбільш своєрідних держав-членів. З одного боку, вона стала відігравати

активну і впливову роль на багатьох напрямках спільної політики. З іншого, подібно Австрії і Фінляндії, Швеція прагнула максимально зберегти традиції свого зовнішньополітичного нейтралітету. Це прагнення знайшло своє відображення в меморандумі, який вона спільно з Фінляндією направила іншим державам-членам у 1996 р. Уряд Швеції не раз підкреслював свою рішучість утримати повний контроль над своєю зовнішньою політикою. Як і Фінляндія, Швеція не проявляє симпатій до федералістських проєктів, підкреслюючи, що розглядає Європейський Союз як специфічний механізм співпраці між незалежними, рівними, суверенними державами.

Швеція виступає за непорушність і суворе дотримання *acquis communautaire*, зокрема при подальшому розширенні ЄС. Вона вважає за необхідне збереження ситуації інституційної системи.

Таким чином, розширення 1995 р. внесло в ЄС чимало різноманітних змін. Найнаочніше, воно розширило ЄС на північ Європи, збільшивши розмір Союзу на 33 %, водночас приріст населення склав тільки 6,2 %. Економічно, розширення привело до лав ЄС три заможні країни, три чистих донора в бюджет. Політично, розширення сприяло зміцненню традицій демократії та партнерства. В державній політиці нові члени привнесли в ЄС більше уваги до проблем охорони природи, беззаперечну відданість вільній торгівлі та глобальному розвитку, прогресивну соціальну політику та нові перспективи у стосунках з іншими країнами.

4.4. АМСТЕРДАМСЬКИЙ І НІЦЬКИЙ ДОГОВОРИ

Необхідність ревізії та внесення суттєвих змін і доповнень або навіть прийняття нового договору почала обговорюватись фактично відразу після підписання Маастрихтських документів. Підготовка до чергової міжнародної конференції була розпочата вже в грудні 1995 р.

Офіційно ця конференція почалася 29 березня 1996 р. у Турині (Італія), а її результатом стало рішення про вдосконалення системи інституцій з огляду на майбутнє прийняття нових членів, наближення ЄС до його громадян, а також надання ЄС нових функцій у сфері юстиції та внутрішніх справ. Передбачалося, що робота конференції продовжиться до середини 1997 р., і з огляду на її тривалість, склад учасників конференції був непостійним. Конференцією відкрили голови держав і урядів держав-членів, надалі роботу з розробки й

узгодження проектів рішень узяли на себе міністри закордонних справ та інші функціонери держав-членів.

Міжурядова конференція мала вирішити такі завдання:

- подальша розробка концепцій європейського громадянства та культурного виміру інтеграції: удосконалення механізму внутрішньої безпеки (візовий режим, імміграційна політика), забезпечення відкритості процесу прийняття рішень;
- проведення більш послідовної зовнішньої політики Союзу;
- підвищення ефективності його зовнішньополітичних акцій;
- забезпечення спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС міцною юридичною базою;
- формування європейської концепції безпеки та оборони;
- реформування інститутів з урахуванням нових потреб;
- перехід до прийняття рішень більшістю голосів;
- розробка гнучкіших механізмів управління.

Проект договору, підготовлений під час роботи міжурядової конференції, був у цілому схвалений у червні 1997 р. на сесії Європейської ради в Амстердамі. **2 жовтня 1997 р. уряди держав-членів схвалили Амстердамський договір** про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, які заснували Європейські Співтовариства, та пов'язаних із ними актів. Цей документ набрав чинності 1 травня 1999 р. після ратифікації в усіх державах-членах.

Метою Амстердамського договору стала підготовка ЄС до розширення на Схід та до інших глобальних процесів.

До компетенції Співтовариства були включені:

- політика у сфері зайнятості;
- розширилась компетенція Європейського співтовариства у галузі захисту прав людини. Так, інститути Співтовариства отримали повноваження щодо можливих дій, спрямованих проти дискримінації з мотивів статі, раси, релігії, етнічного походження, віку;
- з'явилося положення, відповідно до якого права держави-члена, що надані договором, в тому числі право голосу представника уряду цієї країни, можуть бути призупинені, якщо вона умисно порушує принципи свободи, демократії, верховенства права;
- однією з найбільш суттєвих змін, внесених до Договору про Співтовариство, є віднесення частини питань, що раніше регулювалися в третій опорі (співробітництво з юстиції та поліції в кримінальних справах), до першої опори (Співтовариство) та

включення їх до розділу, що розглядає вільне пересування осіб: візи, імміграція, надання притулку, співпраця у цивільних справах;

- Амстердамський Договір також інтегрував Шенгенські домовленості про візову політику для громадян інших країн у законодавство Співтовариства, завдяки чому було усунено дублюючі структури у механізмі роботи Європейського Союзу;
- розширювались повноваження Європарламенту.

Амстердамський Договір встановив принципи «прозорості» та «відкритості» ЄС. Таким чином, рішення в рамках ЄС мають прийматися максимально відкрито і бути наближеними до громадян ЄС. Проголошувалися принципи поваги прав людини, демократії та верховенства права, на яких ґрунтується ЄС, і дотримання яких є умовою для вступу до нього.

Цілковим новим було положення Договору, яке передбачало можливість використання в певних ситуаціях формули «тіснішої співпраці» окремими країнами-членами задля реалізації спільних цілей.

Ще в період ратифікації Амстердамського договору британська дипломатія виступила з важливою ініціативою. Уряд Е. Блера запропонував активізувати зусилля з формування спільної європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО). Саміт Європейської Ради в Портшахе в жовтні 1998 р. підтримав цю пропозицію і висловився за розвиток самостійних збройних сил ЗЄС / ЄС, а також модернізацію європейської військової промисловості. Вашингтонський саміт НАТО в квітні 1999 р. також висловив підтримку «рішучості Європейського Союзу мати здатність самостійних дій, що передбачає прийняття рішень та затвердження військових акцій тоді, коли альянс не задіяний». У червні і грудні 1999 р. Кельнський і Гельсінський саміти Європейської Ради заклали основи нової інституційної структури ОВПБ/ЄПБО. Був заснований інститут Високого представника з СЗБП/Генерального секретаря Ради (ВП/ГС). На цей пост був обраний колишній Генеральний секретар НАТО *Хав'єр Солана*¹.

¹ **Франсіско Хав'єр Солана де Мадаріага** (нар. 14 липня 1942 р.) – іспанський політичний діяч, 9-й генеральний секретар НАТО (1995–1999). З 1999 р. до 2009 р. – Генеральний секретар Ради Європейського союзу і Верховний представник із загальної зовнішньої політики і політики безпеки. У липні 2004 р. призначений на другий 5-річний термін. Генеральний секретар Західноєвропейського союзу (1999 – 2009). З 2004 р. до 2009 р. – голова Європейського оборонного агентства (EDA).

Були створені Комітет з питань політики та безпеки, а також Військовий штаб, який виконує функції військово-оперативного планування та експертизи. Паралельно було створено Комітет з цивільних аспектів кризового управління. У тому ж 1999 р. Європейська Рада затвердила франко-британську ініціативу щодо створення *Європейських сил швидкого реагування*, для проведення гуманітарних і миротворчих акцій, а також датсько-нідерландську ініціативу з формування *Європейського поліцейського корпусу* (ЄПК).

Відповідно до Амстердамського договору була значно переглянута європейська система співпраці у сфері правосуддя та внутрішніх справ. Замість колишньої назви СПВД вона стала іменуватися Співробітництвом поліцій і судових органів у кримінально-правовій сфері (СПСО). Принципи співробітництва у сфері СПСО були уточнені на саміті Європейської Ради в Тампере в жовтні 1999 р. У підсумковому документі саміту, що отримав назву «Віхи Тампере», була підтверджена особлива значимість системи безпеки як одного з ключових компонентів «європейського правового простору». Учасники саміту визнали необхідність конвергенції правоохоронних систем країн Євросоюзу, у тому числі забезпечення права громадян звертатися на рівних умовах до суду в будь-якій країні Євросоюзу, розробки принципів взаємного визнання країнами-учасницями рішень національних судів, уніфікації процесуальних норм кримінального права.

Особливе значення було надано боротьбі з організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків, нелегальною імміграцією. Для забезпечення цих заходів було прийнято рішення про створення спеціального відомства *Євроюст* у складі прокурорів національних держав, суддів і офіцерів поліції високого рангу – свого роду прообраз Європейської генеральної прокуратури. Водночас Європейська Рада закликала до дотримання прав іммігрантів, що проживають на легальних підставах, і підтвердила переважні повноваження в цій сфері Європейського Співтовариства, а не органів СПСО. Політична декларація «Віхи Тампере» отримала практичне втілення в рішеннях засідання Ради міністрів внутрішніх справ і юстиції в грудні 1999 р. в Брюсселі, за підсумками якого була прийнята комплексна програма «Брюссель-1». Зберіг свою дію і Пакт по боротьбі з організованою злочинністю, укладений Радою міністрів внутрішніх справ і юстиції за участю міністрів країн-кандидатів на вступ до Євросоюзу в травні 1998 р.

Проте, знову нерозглянутими залишилися питання, пов'язані зі вступом нових членів, зокрема:

- створення нового принципу «урівноваження» голосів у Раді;
- визначення кількості членів Комісії та депутатів Європейського Парламенту для кожної країни-члена, з врахуванням новоприйнятих.

Подальші внутрішні реформи, як визначив саміт, мали стосуватися боротьби з безробіттям, обмеження злочинності та охорони навколишнього середовища.

Після того, як почав діяти Амстердамський договір, стало зрозуміло, що функціонування ЄС буде неможливим без загальної та ґрунтовної зміни його діяльності. З огляду на це країни-члени запропонували Комісії, щоб вона якнайшвидше підготувала проект нової реформи. У відповідь, 13 грудня 1997 р. Європейська Комісія представила План дій — 2000, в якому представила стратегію зміцнення ЄС перед розширенням, передбачаючи також потребу реформування систем спільної сільськогосподарської політики, інституцій, соціальної політики, охорони навколишнього середовища та наукових досліджень. План дій був прийнятий Радою ЄС під час її засідання в Берліні 24 – 25 березня 1999 р.

У червні 1999 р. на саміті в Кельні було прийняте рішення про організацію міжнародної конференції, присвяченої справам інституцій та прийняттю нових членів. Як і було заплановано, конференція розпочалася 14 лютого 2000 р. і завершилася зустріччю Європейської Ради в Ніцці, яка тривала з 7 до 11 грудня 2000 р. Міжнародна конференція завершилася підписанням у ніч з **10 на 11 грудня 2000 р. нового договору — Ніццького**.

Положення цього договору були офіційно визнані такими, яких цілком достатньо для потреб розширення ЄС. Після підписання Договору підлягав процедурі ратифікації як в національних парламентах, так і в Європейському Парламенті. Для того, щоб Договір набрав чинності, потрібна була його ратифікація у всіх країнах-членах ЄС. Ратифікація може здійснюватися через парламенти або через всенародні референдуми. Такий референдум, наприклад, відбувся в Ірландії, де при низькій участі громадян (35 % з тих, хто має право голосу) понад половини (54 %) проголосувала проти прийняття договору, що вважалось відмовою від розширення ЄС. Другий референдум, якому передувала потужна інформаційна

кампанія, проведений 19 жовтня 2002 р., і приніс очікуваний успіх. При участі 50 % тих хто має право голосу аж 63 % населення погодилися на прийняття Ніццького договору. **В силу Ніццький договір вступив 1 лютого 2003 р.**

Основні дискусії в ході Ніццького саміту розгорілися з питань інституційної реформи. Йшлося про чотири важливих новації, кожна з яких виявилася вирішена вельми половинчасто. По-перше, відбулося подальше розширення сфери застосування кваліфікованої більшості при голосуванні в Європейській Раді. Проте за наполяганням Великобританії і низки інших держав право вето було збережено при голосуванні з питань оподаткування та соціального забезпечення, що різко ускладнювало інтеграцію в цих сферах з урахуванням дуже різного рівня розвитку та специфіки країн-претендентів на вступ до Євросоюзу.

По-друге, відбувся перерозподіл голосів в Раді, що мало особливо велике значення при голосуванні кваліфікованою більшістю. Для розподілу квот голоси держави були умовно розбиті на групи і підгрупи. В цілому цей поділ відображав їх демографічну вагу і економічний вплив, але в багатьох випадках визначалось політичними компромісами. Так, наприклад, ФРН, Великобританія, Франція та Італія, які мали у Раді ЄС 10 умовних голосів, отримували однакову кількість голосів – по 29. Іспанії дісталось 27 голосів; Нідерландам – 13; Бельгії, Греції, Португалії, – по 12 (з 5); Швеції, Австрії – по 10; Данії, Фінляндії, Ірландії, – по 7; Люксембургу, – 4 голоси. Такий розподіл було визнано відносно справедливим, але повністю він не влаштував жодного з європейських лідерів. Франція побоювалася переваги прогерманськи налаштованої коаліції всередині Євросоюзу, а ФРН вимагала більш чітко враховувати пропорції населення країн-учасниць. Звертав на себе увагу і той факт, що за «новачками» виявилось зарезервовано 108 голосів з 333 (тобто 27 %), тоді як їх внесок до сукупного ВВП Євросоюзу поки міг скласти лише 6 %.

Адже для майбутніх держав-членів ЄС квоти для голосування у Раді ЄС розподілені були наступним чином: Польща – 27 умовних голосів; Румунія – 14; Угорщина та Чехія – по 12 голосів; Болгарія – 10; Словаччина та Литва отримали по 7 умовних голосів; Естонія, Латвія, Словенія та Кіпр – по 4; Мальта – 3 голоси.

По-третє, на період до 2010 р. встановлювалася верхня межа з 27 чоловік для загального числа членів Комісії та зберігалася квота по

одному члену від кожної держави-учасника (при подальшому розширенні Євросоюзу планувалося введення системи обмеженої ротації у призначенні членів Комісії).

З січня 2005 р. кандидат в голови Європейської Комісії та її члени індивідуально, а потім і весь склад Європейської Комісії колегіально повинні були затверджуватися Європейським Парламентом і призначатися Європейською Радою. Політично таке рішення було єдиним прийнятним варіантом, але зовсім не вирішувало організаційних проблем, які могли виникнути в роботі Комісії при різкому розширенні її складу, а також загрозу перетворення Комісії з єдиної політичної «команди» в полі для лобювання національних інтересів. Для блокування цих загроз Ніццьким договором були істотно розширені повноваження голови Комісії (у тому числі закріплено його право самостійно вирішувати питання внутрішньої організації Комісії, розподіляти повноваження між її членами і призначати своїх заступників). Ці заходи явно підвищили ефективність Комісії, але перетворили її голову у ще більш впливову політичну фігуру, що лише підсилило побоювання «євроскептиків» в «бюрократизації» Євросоюзу.

Ніццький договір був сприйнятий неоднозначно, і тому викликав ряд критики. *«На саміті в Ніцці на першому плані виявилися не загальноєвропейські інтереси, а національні»*, – писала в ті дні бельгійська газета «Суар».

І все ж, незважаючи на найпесимістичніші відгуки, саміт у Ніцці виконав своє основне завдання і дав поштовх для самого масштабного розширення складу Євросоюзу в його історії. На саміті було заявлено, що на членство в ЄС претендують 13 країн: Болгарія, Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Румунія, Туреччина, Чехія і Естонія. Вони отримали визнання в якості офіційних кандидатів і взяли на себе зобов'язання з проведення реформ, які приведуть їх законодавство у відповідність з нормами Євросоюзу. Ступінь готовності кандидатів повинна була визначатися в ході так званої «перевірки» («скринінгу») по 31 досьє. У більш віддаленій перспективі претендентами на членство були названі Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія і Хорватія, поки що отримали преференції з розвитку асоціативних угод з Євросоюзом.

Таким чином, Ніццький договір був спрямований насамперед на реформування інституційного механізму Європейського Союзу у зв'язку з майбутнім розширенням цієї організації, коли до неї повинні

приєднатися нові європейські країни. Реформи стосувалися чисельного складу Комісії, розподілу голосів між членами Ради ЄС, визначення сфер, в яких постанови приймаються більшістю голосів, тощо.

ВИСНОВКИ

- Важливою подією в історії європейської інтеграції стало возз'єднання Німеччини в 1990 р., адже після цього відбувається прискорення економічної та політичної інтеграції країн не лише Західної, а й Східної Європи.

- 7 лютого 1992 р. відбулося підписання Маастрихтського Договору про створення Європейського Союзу, також договір передбачав створення Економічного і Валютного союзу держав-членів ЄС. Створення політичного союзу країн-членів ЄС стало дійсно новим етапом у розвитку західноєвропейських інтеграційних процесів. З того часу голова Європейської Комісії міг представляти на міжнародній арені не тільки економічне, але і політичне ціле – Європейський Союз.

- У 1995 р. відбувається четверте розширення ЄС, до Спільноти вступили Швеція, Австрія і Фінляндія. Економічно, розширення привело до лав ЄС три заможні країни, три чистих донора в бюджет. Політично, розширення сприяло зміцненню традицій демократії та партнерства.

- 2 жовтня 1997 р. уряди держав-членів ЄС схвалили Амстердамський договір про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, які заснували Європейські Співтовариства, та пов'язаних із ними актів. Цей документ набрав чинності 1 травня 1999 р. після ратифікації в усіх державах-членах. Метою Амстердамського договору стала підготовка ЄС до розширення на Схід та до інших глобальних процесів.

- У ніч з 10 на 11 грудня 2000 р. відбулося підписання Ніццького договору, який був спрямований насамперед на реформування інституційного механізму Європейського Союзу у зв'язку з майбутнім розширенням цієї організації, коли до неї повинні приєднатися нові європейські країни.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Яке значення для європейської інтеграції мало об'єднання Німеччини?

2. Проаналізуйте «Маастрихтський договір» 1992 р.
3. Назвіть основні аспекти Договору про створення Європейського Союзу («Маастрихтський договір»).
4. Окресліть передумови і наслідки п'ятого розширення ЄС і прийняття постсоціалістичних країн до Європейської Спільноти.
5. Назвіть авторів «Маастрихтського договору».
6. В чому полягає «трех опорна» структура Європейського Союзу?
7. Дайте визначення поняттю «acquis communautaire».
8. Визначте причини вступу Австрії, Фінляндії та Швеції в ЄС.
9. Охарактеризуйте Амстердамський договір.
10. Які зміни в ЄС відбуваються з прийняттям Ніццького договору.

Розділ V

Інституційна структура ЄС

5.1. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ

У Європейському Союзі функціонує форма правління, в якій розподіл влади не лише відбувається за оригінальною схемою на основі принципу розподілу влади, але й постійно розвивається. Суть застосовуваного в ЄС принципу розподілу влади полягає в тому, що, з одного боку, він забезпечує повну незалежність між собою законодавчих, виконавчих і судових органів ЄС, а з іншого – допускає суміщення цими органами законодавчої, виконавчої та судової функцій. Засновники Європейських Спільнот спочатку планували віддати перевагу інституційній системі, яка могла б відображати склад держав-членів у законодавчому органі (виборній асамблеї), у виконавчому органі (який віддзеркалював би рівновагу сил усередині цієї асамблеї) та в судовому органі (який розглядав би всі спори щодо застосування права Європейських Спільнот); всі інституції Європейських Спільнот мають бути незалежними від органів національної влади держав-членів і розміщуватися в одному місці на території Європейських Спільнот.

Інституційна система – найважливіша складова частина механізму ЄС. Згідно з установчими договорами, Європейський Союз для виконання, покладеної на нього місії повинен володіти необхідними інститутами і ресурсами. Інституційна система органічно вписується в механізм формування і функціонування ЄС. Під **інституційною системою** розуміють сукупність керівних органів ЄС, наділених особливим статусом і повноваженнями. Що стосується безпосередньо розмежування понять «інститут ЄС» та «орган ЄС», то в літературі можна зустріти наступне тлумачення: під інститутом слід розуміти головні органи ЄС, наділені повноваженнями, а під терміном «орган» – ті структури, які створюються інститутами ЄС в якості допоміжних, для підвищення ефективності своєї діяльності.

Щодо історії формування інституційної системи ЄС, то слід зазначити, що згідно з Паризьким договором про заснування ЄСВС 1951 р. інститутами Об'єднання були: Європейська парламентська

асамблея, Рада, Комісія і Суд. Крім цих органів для досягнення цілей ЄСВС утворювалися й інші органи, які переважно мали допоміжний характер.

Така модель у короткий термін себе виправдала і стала базовою при створенні двох інших співтовариств – Європейського економічного співтовариства та Євратому, утворених у 1957 р. на підставі Римських угод. Навіть у договорі про ЄЕС, який, як вважається, став основою «конституції» Співтовариств, у модель врядування не були внесені будь-які принципові зміни. Аналогічним чином було вирішене питання щодо моделі органів Євратому. Установчі договори передбачали, що в ЄЕС і Євратомі інституційну основу утворюють Рада, Комісія, Асамблея, Суд. З самого початку передбачалося, що кожне із трьох Співтовариств буде мати свою власну систему інститутів. Однак, перші ж роки показали недоцільність паралельного існування трьох окремих систем керівних органів. Частково ця проблема була вирішена ще під час укладення Римських договорів 1957 р. Прийнята разом із ними додаткова угода – Конвенція про деякі спільні інститути – передбачила злиття двох інститутів Співтовариств і створення спільних Суду та спільної Асамблеї.

Завершення процесу інституційного об'єднання не було реалізоване негайно, а тому протягом кількох років кожна спільнота зберігала свій власний виконавчий орган (ЄСВС – Вищий керівний орган; ЄЕС та Євратом – Комісії) і Раду. Ця інституційна відокремленість впливала із застосування до європейської інтеграції двох підходів – галузевого (ЄСВС і Євратом) і функціонального (ЄЕС): три спільноти були засновані окремими договорами й зорієнтовані на досягнення конкретних, але різних цілей. Крім того, роль Комісій і Рад відносно ЄЕС і Євратому істотно відрізнялася від ролі Вищого керівного органу і Спеціальної Ради міністрів стосовно ЄСВС, що й стало притаманним для цих окремих інституцій в 1957 р.

Коли у 1958 р. ЄЕС та Євратом приступили до своєї роботи, їх представницький та судовий органи почали функціонувати як органи усіх трьох Співтовариств. При цьому два основних політичних інститути у всіх Співтовариств залишалися різними: продовжував самостійну роботу Вищий керівний орган ЄСВС, паралельно з ним функціонувала Комісія ЄЕС і Комісія Євратому; аналогічно здійснювали діяльність три різних Ради. Ця практика, як відомо завершилася 8 квітня 1965 р., коли у Брюсселі був підписаний, а 1

червня 1967 р. вступив у силу Договір про встановлення єдиної Комісії і єдиної Ради, відомий під неофіційною назвою «Договір про злиття». Таким чином інститути, які з самого початку створювалися окремо для кожного із Співтовариств з 1967 р. стали спільними для усіх трьох організацій.

Цей договір встановлював єдину Комісію, яка замінювала Вищий керівний орган ЄСВС і Комісії ЄЕС і Євратому, та єдину Раду, яка замінювала окремі Ради цих трьох спільнот. «Договір про злиття», що закінчив інституційне злиття трьох спільнот, символізував подальший крок у напрямі до можливого об'єднання спільнот у формі єдиної Європейської Спільноти. Об'єднання суверенності в такій спільноті на практиці означає, що країни-члени делегують частину своїх законотворчих повноважень європейським інституціям, які вони створили, для того щоб рішення з конкретних питань, які становлять спільний інтерес, могли б прийматися спільно на європейському рівні.

Асамблея, яка утворилася на кшталт парламенту для ЄЕС та Євратому сама назвала себе Європейським парламентом, після чого вже в Єдиному Європейському Акті 1986 р. нова назва отримала офіційне підтвердження (Ст.6 Акту встановила, що у тексті Договору про ЄЕС назва інституту «Асамблея» замінюється на «Європейський парламент»).

Після першого розширення Європейського Співтовариства (1 січня 1973 р.) змінився кількісний склад інститутів ЄЕС, але функціональна рівновага між ними залишалася без змін. Рада Міністрів збільшилася з шести до дев'яти членів, змінилося співвідношення голосів: Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія мали відтепер по десять голосів кожна, Бельгія й Нідерланди – по п'ять, Данія та Ірландія – по три, Люксембург – два голоси. Була прийнята нова кваліфікована більшість – 41 на 58 голоси. Кількісний склад Комісії 9 членів на 1970 р. збільшився з приходом двох британських, одного датського й одного ірландського комісарів. Кількісний склад Європейського Парламенту зріс до 198 депутатів за рахунок 36 британських, 10 датських і 10 ірландських. Число суддів у Суді Європейських Співтовариств зросло від семи до дев'яти.

Улітку 1973 р. Ж. Монне, розчарований динамікою розвитку розширеного Співтовариства, запропонував заснувати новий орган ЄЕС – «тимчасовий європейський уряд», який би надав нового імпульсу інтеграційним процесам. Ж. Монне мав на увазі

інституціоналізацію наявної практики проведення самітів голів держав і урядів, але під іншою назвою. Цей «тимчасовий уряд» мав регулярно збиратися (чотири рази на рік) з метою розбудови Європейського Співтовариства і його трансформації в Європейський Союз. Пропозиція Монне зацікавила Німеччину, Францію і Велику Британію, але країни Бенілюксу виявили занепокоєння перспективою домінування у новій інституції «великих» держав. До того ж висловлювалися застереження щодо можливої підміни наявних інститутів новим органом.

З часом стало зрозумілим, що вирішення найважливіших питань Співтовариства вимагає безпосередньої участі «перших осіб держав», тобто голів держав і урядів держав-членів. Рада Міністрів у традиційному складі, особливо коли вона складалася з керівників галузевих міністерств і відомств, не мала достатнього авторитету, і члени Ради Міністрів мусили погоджувати свої позиції дії з вищим керівництвом держави. Під час *Паризького саміту 1974 р.*, скликаного за ініціативою президента Франції В. Ж. д'Естена, було прийнято рішення про заснування Європейської Ради як найвищої політичної інстанції Співтовариства, компетенція якої охоплювала б усі сфери співробітництва партнерів.

Європейська Рада була наступницею попередніх самітів голів держав і урядів держав-членів, але, на відміну від них, її засідання мали відбуватися регулярно, тричі на рік або частіше у випадку необхідності. Європейська Рада могла залучати до роботи міністрів закордонних справ, і для деяких питань голову Комісії. Її роль полягала у спрямуванні й регулюванні євроінтеграційних процесів, вирішенні найважливіших питань, які стосувалися внутрішнього життя Співтовариства, політичних відносин між державами-членами, зовнішньополітичних відносин.

У діяльності Європейської Ради в другій половині 70 – 80-х рр. ключову роль відігравали франко-німецькі ініціативи. Водночас цей орган використовувався Великою Британією для тиску на партнерів з метою досягнення власних цілей.

Також на Паризькому саміті було вирішено питання поліпшення функціонування Ради Міністрів шляхом відмови від практики підпорядкування одностайній згоді держав-членів рішень з усього кола питань діяльності Співтовариства. Відтепер другорядні питання розглядалися на рівні Комітету постійних представників (КОРЕПЕР), що дало можливість суттєво розвантажити роботу власне Ради.

Брюсельський договір від 22 липня 1975 р. заснував *Рахункову палату* (Палату аудиторів), яка почала функціонувати в жовтні 1977 р. члени Рахункової палати призначалися Радою Міністрів на шестирічний термін у кількості, яка відповідала числу держав-членів Співтовариства. Як один із найважливіших принципів діяльності Палати проголошувалася її незалежність: під час виконання обов'язків її члени не повинні були отримувати жодних інструкцій від національних органів влади. До обов'язків Палати належить установлення справжнього становища й забезпечення гласності у фінансовій сфері Співтовариства.

Під час засідання Європейської Ради у Фонтенбло в березні 1974 р., було прийнято рішення про заснування двох комітетів ЄЕС:

1. *Комітету громадян Європи*, зобов'язаного готувати й координувати заходи у справі активізації участі громадян держав-членів у європейському будівництві, а також вивчення питання європейського громадянства;
2. *Комітету з інституціональних питань*, зобов'язаного готувати пропозиції з метою поліпшення функціонування європейського співробітництва, зокрема у сфері зовнішньої політики.

Також під час Паризького саміту (1974 р.) було прийнято рішення про проведення загальних і прямих виборів до Європейського Парламенту.

Рішення Ради Міністрів від 20 вересня 1976 р. на виконання договірної обіцянки провести прямі вибори до Європейського Парламенту закінчилося в 1979 р. докорінною реформою цієї інституції. Замість наявного органу делегатів від національних законодавчих органів Парламент став справжнім представником європейських виборців і національних політичних партій. Прямі вибори посилили легітимність цього органу і, піднявши його престиж, відкрили шлях до більш активної та впливової участі громадян у житті Спільноти.

Однак процес європейської інтеграції, початої об'єднанням інституцій, як виявилось, був значно важчим завданням, ніж передбачалося. Спроба захистити еволюційний підхід до євроінтеграційних процесів була зроблена так званою доповіддю Тіндеманса (грунтувалася на рекомендаціях глав держав або урядів держав-членів у Парижі в грудні 1974 р.) у січні 1976 р.

У доповіді наголошувалося на необхідності поступового розвитку в напрямі до Європейського Союзу, який має базуватися на існуючих інституціях і методах, що розвинулися поза рамками засновницьких договорів. Положення доповіді передбачали більш тісне співробітництво між державами-членами, особливе узгодження їхньої зовнішньої політики й регулярні зустрічі глав урядів, що діють як Європейська Рада. Пропонувалося покінчити з відмінністю, яка все ще існує між зустрічами на рівні міністрів, що розглядають питання політичного співробітництва і тими, котрі розглядають питання, передбачені договором. У доповіді також наголошувалося на необхідності посилити роль Європейської Ради шляхом утворення Ради Міністрів з питань зовнішньої політики, яка відповідала б за підготовку її зустрічей, і через Європейську Раду визначала б інституцію, відповідальну за виконання її рішень. Доповідь Тіндеманса, не маючи успіху, спонукала Європейську Раду в 1978 р. визначитися стосовно розробки нової концепції щодо політико-управлінської реформи в Європейських Спільнотах. Така концепція була підготовлена й стала відомою під назвою «доповідь трьох мудрих людей» (автори Б.Бішевел, Е.Ділл і Р.Мерйолін).

З прийняттям *Маастрихтського договору 1992 р.* колишні інститути збереглися, також не зазнали змін їх сфера діяльності, основні функції та компетенція. Але варто мати на увазі, що змінилися назви деяких інститутів. Рада Європейських Співтовариств прийняла рішення надалі іменуватися Радою ЄС, також були перейменовані: Комісія Європейських Співтовариств – в Європейську Комісію; Рахункова Палата – в Європейську палату аудиторів, що сприяло демократизації інституціональної системи ЄС. Головним досягненням Маастрихтського договору стало закріплення Європейської Ради в якості головного керівного органу: *«Європейська Рада дає Союзу необхідний спонукальний імпульс для розвитку і визначає загальні політичні орієнтири».*

Найбільші зміни були пов'язані з функціонуванням Європарламенту, який отримав право виступати не лише як консультативний орган, а й як інститут, що бере участь у прийнятті рішень. Єдиний європейський акт (ЄЄА) представив це у вигляді «співробітництва» Ради і Європейського Парламенту, Договір про ЄС – прийняття «спільного рішення» у сфері діяльності, що стосується Співтовариства. Як і раніше, більшість найважливіших нормативних актів мала прийматись шляхом використання процедури «подвійного

читання». Таким чином, три форми діяльності Європарламенту – спільне рішення, співробітництво й консультації – розширили його участь у законодавчому процесі Співтовариства.

Маастрихтський договір поширив голосування кваліфікованою більшістю, а також удосконалив процес прийняття рішень. Передбачалося, що поступово сфера питань, де парламент приймає рішення простою більшістю голосів, буде розширюватись. Новим елементом, що збільшував шанси досягнути консенсусу, був новоутворений Погоджувальний комітет. Також договір розширив контролюючі можливості Європарламенту, зокрема у бюджетній сфері. Таким чином, Маастрихтський договір підвищив роль Європарламенту, який він поставив на перше місце серед інститутів ЄС.

2 жовтня 1997 р. уряди держав-членів ЄС схвалили *Амстердамський договір* про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, які заснували Європейські Співтовариства, та пов'язаних із ними актів. Цей документ вніс поправки в інституційну систему ЄС. Насамперед були розширені законодавчі повноваження Європарламенту. Так, Договір розширив процедуру прийняття спільного рішення, яка змінила процедуру співробітництва. Процедура прийняття спільного рішення відтак поширилась на такі сфери: Європейський соціальний фонд, розвиток транспортної інфраструктури, заборона дискримінації, свобода переміщення, зайнятість, митне співробітництво тощо. Амстердамський договір суттєво підвищив роль Європарламенту при формуванні Комісії ЄС. Відтепер призначення Голови Комісії урядами держав-членів мав затверджувати Європарламент. Уряди держав-членів разом із новопризначеним Головою призначають інших членів Комісії, повний склад якої затверджується голосуванням у Парламенті.

Амстердамський договір розширив сферу прийняття рішень у Раді кваліфікованою більшістю, яка становила 62 голоси з 87, коли рішення приймалося за пропозиціями, внесеними Комісією, під час вирішення особливо гострих питань кваліфікована більшість мала підкріплюватись голосуванням десяти держав із п'ятнадцяти. Кваліфікована більшість за п'ятнадцяти членів ЄС означала такий розподіл голосів у Раді: Німеччина, Італія, Франція, Велика Британія – по 10; Іспанія – 8; Бельгія, Греція, Нідерланди, Португалія – по 5; Австрія, Швеція – по 4; Данія, Ірландія, Фінляндія – по 3; Люксембург – 2 голоси.

Наступним важливим етапом в історії розвитку інституційної системи ЄС було ухвалення рішення про інституційну реформу ЄС під час Кельнської сесії Європейської Ради 3 – 4 червня 1999 р. Міжурядова конференція (МУК), скликана на початку 2000 р., виробила протягом року узгоджені рішення з питань, які залишилися не вирішені в Амстердамі:

- розміри і склад Європейської Комісії;
- перебалансування позицій стосовно голосування в Раді ЄС;
- генералізація принципу кваліфікованої більшості.

Рішення Європейської ради викликали бурю протестів з боку політичних та громадських кіл, засобів масової інформації, так як вони вважали, що інституційна реформа, яка є обов'язковою умовою розширення ЄС, не може зводитися лише до вирішення цих трьох завдань. А вимагає глибокого перегляду принципів європейського будівництва.

Реформи, необхідні для ефективнішого функціонування ЄС після його подальшого розширення, були узгоджені під час саміту *Європейської Ради в Ніцці – 7-11 грудня 2000 р.* За його підсумками була розширена сфера застосування голосування кваліфікованою більшістю в Раді ЄС: вибори керівництва ЄС, контроль над бюджетом, надання фінансових послуг, також було прийнято рішення про розстановку позицій при голосуванні в Раді ЄС, яке повинне було вступити в силу після розширення ЄС.

У результаті, ФРН, Великобританія, Франція, Італія, які мали в Раді ЄС по 10 голосів, отримували кожна по 29 голосів. Іспанія, яка мала 8 голосів отримувала 27 голосів; Нідерланди отримали 13 голосів, раніше мали 5; Бельгія, Греція, Португалія – по 12 кожна, а раніше мали по 5, Швеція і Австрія – по 10, раніше по 4; Данія, Фінляндія, Ірландія – по 7, раніше – 3; Люксембург – 4 голоси, раніше мав 2. Після вступу до ЄС 12 нових країн кваліфікована більшість повинна була становити не менше 255 голосів із загальної кількості 342, але лише в тому випадку, якщо вони будуть представляти не менше 62 % загального населення ЄС.

Також, в Ніцці було прийнято рішення про те, що після розширення, кожна країна-член ЄС матимемо по одному комісіонеру в Європейській Комісії, кількісний склад якої не буде перевищувати 27 комісарів. Президент Європейської Комісії та її члени будуть призначатися главами держав і урядів ЄС за процедурою голосування кваліфікованою більшістю голосів. Були розширені повноваження

Голови Комісії: він повинен призначати віце-голів, розподіляти обов'язки між членами Комісії. Кількість европарламентарів мала збільшитися до 738 осіб. На саміті в Ніцці було прийнято рішення про скликання в 2004 р. міжурядової конференції, на якій планувалося розробити Конституцію ЄС.

Таким чином, формування інституційної системи ЄС відбувалось поступово, від створення перших органів ЄСВС в 1951 р. аж до теперішнього часу. Важливим етапом у формуванні спільних інститутів Європейських Співтовариств став «Договір злиття» 1967 р., відповідно до якого почали існувати єдині органи для всіх Співтовариств. З прийняттям Маастрихтського договору колишні інститути збереглися, але змінилися назви деяких інститутів. Найбільші зміни у інституційній системі ЄС відбулися з прийняттям Амстердамського та Ніццького договорів, а також Лісабонської угоди.

5.2. КОНСТИТУЦІЯ ДЛЯ ЄВРОПИ. ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР

Конституція Європейського Союзу

Питання про необхідність створення й ухвалення єдиної Конституції для всіх європейських держав, що входять у Європейський Союз, постало після саміту в Копенгагені 1993 р., коли вперше було озвучено ідею можливого розширення ЄС за рахунок країн Центральної та Східної Європи.

Згодом на саміті ЄС в Лакені у грудні 2001 р. було ухвалено рішення про створення Європейського конвенту з метою реформи загальноєвропейських органів управління. До цього дорадчого органу увійшли представники Єврокомісії, Европарламенту, урядів і парламентів 15 країн-членів ЄС, а також 13 країн-кандидатів. Робота конвенту тривала з лютого 2002 по липень 2003 р. В рамках її роботи був підготовлений проект Конституції для Європи. Слід зазначити, що важливий вклад в розробку цього проекту зробив колишній президент Франції, Валері Жискар д'Естена, який головував протягом засідань конвенту.

Одним із ключових моментів у розгляді проекту єдиної європейської конституції став саміт ЄС у Салоніках 19 – 20 червня 2003 р. Під час обговорення проекту майбутньої конституції було виявлено дві позиції. Одна група країн – Франція, Німеччина, Італія,

Бельгія, Голландія і Люксембург – виступила за передачу повноти влади наднаціональним органам ЄС. Натомість Польща, Іспанія та деякі інші висловилися за збереження значної частини суверенітету під національною юрисдикцією.

Договір про започаткування Конституції для Європи було підписано 29 жовтня 2004 р. представниками двадцяти п'яти країн членів ЄС. Вже 12 січня 2005 р. Європейський Парламент висловив підтримку цьому проекту, прийнявши відповідну резолюцію. Проект Конституції для Європи містив преамбулу, чотири частини та 448 статей.

Серед основних положень цього документу варто відзначити наступні:

- Європейському Союзу надано власну правосуб'єктність (ст.7);
- містить гасло ЄС – «Єдність в різноманітті» (ст. 8);
- для здійснення компетенції ЄС, інститути ЄС отримували можливість ухвалювати наступні акти: Європейські закони, Європейські рамкові закони, Європейські регламенти, Європейські рішення. Рекомендації та думки не мали зобов'язуючої сили (ст. 33);
- вводилася посада союзного міністра закордонних справ (ст. 28);
- зменшення кількісного складу Європейської комісії;
- збільшення ролі Європейського парламенту;
- розширення сфер голосування Радою відповідно до процедури кваліфікованої більшості;
- введення посади президента Європейської ради.

Станом на кінець 2005 р. Конституційний договір ратифікували: Австрія, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Німеччина, Словаччина, Словенія, Угорщина.

Натомість, після негативних результатів референдумів на підтримку Конституції у Франції (29 травня 2005 р.) та Нідерландів (01 червня 2005 р.), було вирішено призупинити процес ратифікації, і шукати інші форми реалізації інтеграційного потенціалу. Аналізуючи причини провалу процесу ратифікації, можна зробити висновок, що держави-члени не були готові до введення єдиної для Європи Конституції та впровадження посади союзного міністра закордонних справ.

Лісабонський договір

Наступні зміни в інституційній системі Європейського Союзу відбуваються з прийняттям *Лісабонської угоди*¹. Згідно з Лісабонським договором Європейський Союз стає повноцінним суб'єктом міжнародного права. *Європейський Парламент* – це інституція ЄС, депутатів якої напряду обирають громадяни держав Союзу яка їх представляє. Лісабонський договір збільшив кількість сфер, в яких Європейський Парламент виконує законотворчу роботу спільно з Радою Міністрів. Також він зміцнює свої повноваження щодо бюджету ЄС. Спільна законотворча діяльність Європейського Парламенту та Ради Міністрів називається спільним ухваленням рішень. З того часу процедура спільного ухвалення рішень стала «звичайною законотворчою процедурою». Це посилює законодавчу владу ЄП.

Також зміни відбулися і в *Європейській Раді*, згідно з Лісабонським договором, Європейська Рада стала повноправною інституцією ЄС. Створено нову посаду Президента Європейської Ради, якого її члени обирають на термін до 5 років. Першим Президентом ЄР обрано *Германа Ван Ромпея*², який до того обіймав посаду прем'єр-міністра Бельгії. Наявність посади Президента Європейської Ради надає діям ЄС більшої видимості та послідовності. Президент головує на засіданнях Ради, спрямовує її роботу та представляє ЄС на найвищому рівні за кордоном. До набуття Лісабонським договором чинності у Європейській Раді головували голови держав, які позмінно очолювали ЄС протягом шести місяців свого Головування.

Після набуття Лісабонським договором чинності відбуваються зміни і в Раді Європейського Союзу яку називають також Радою Міністрів. Вона складається з 27 державних міністрів, які представляють кожну державу-члена ЄС. Відповідно до договору голосування в Раді ЄС кваліфікованою більшістю стає поширенішим,

¹**Лісабонська угода** — нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу. Офіційно іменується *Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти*. Офіційне підписання Лісабонської Угоди відбулося 13 грудня 2007 р., після чого документ підлягав ратифікації національними парламентами 27 держав Євросоюзу. Станом на 13 листопада 2009 р. Угоду затвердили всі 27 країн ЄС. Угода набрала чинності 1 грудня 2009 р.

²**Герман Ашиль ван Ромпей** (нар. 31 жовтня 1947, Еттербек, Бельгія) – бельгійський політик, голова Європейської ради (2010 – 2014 рр.); 28-й прем'єр-міністр Бельгії (з грудня 2008 р. до листопада 2009 р.).

ніж одностайне голосування. Від 2014 р. почала діяти система, яка називається «подвійною більшістю»: рішення Ради потребують підтримки 55 % держав-членів, які представляють щонайменше 65 % населення Європи.

Згідно з Лісабонським договором, у ЄС створено нову посаду **Високого представника Європейського Союзу з закордонних справ та безпекової політики**, який одночасно є **Віце-президентом Європейської Комісії**. Першою на цю посаду було призначено **Кетрін Ештон**¹, котра доти працювала Комісаром ЄС з питань торгівлі. Високий представник Європейського Союзу з закордонних справ та безпекової політики призначається Європейською Радою. Він (вона) головує у Раді міністрів закордонних справ та водночас є Віце-президентом Європейської Комісії. Високий представник має вносити пропозиції щодо сфери його компетенції, здійснювати зовнішню політику від імені Ради та представляти позицію ЄС на міжнародній арені.

Також Лісабонський договір уточнив повноваження **Європейської Комісії**, а саме:

- які владні повноваження належать компетенції ЄС;
- які владні повноваження належать компетенції держав-членів ЄС;
- які владні повноваження спільно належать і ЄС, і державам-членам Союзу. Договір чіткіше, ніж раніше, визначає межі владних повноважень ЄС. Основним правилом є те, що Європейський Союз зможе впливати лише в межах тих владних повноважень, які надали йому держави-члени. Він повинен поважати той факт, що усі інші владні повноваження залишаються у держав-членів ЄС;
- ЄС має ексклюзивні владні повноваження у сферах дотримання правил конкуренції, монетарної політики євросони та спільної торговельної політики
- держави-члени ЄС мають першочергову відповідальність у сферах охорони здоров'я, освіти та промисловості
- ЄС та його держави-члени мають спільну компетенцію у сферах внутрішнього ринку, сільського господарства, транспорту та енергетики.

¹ **Кетрін Ештон** (нар. 20 березня 1956, Апхолланд, Ланкашир) – британський політик, баронеса, Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки з 2009 по 2014 р.

Відповідно до Лісабонського договору, Суд ЄС складається з Європейського суду (вища інстанція), Суду загальної юрисдикції (перша інстанція) і Трибуналу цивільної служби. Від кожної держави в ньому представлений один суддя; в ньому також представлені 11 генеральних адвокатів. Судді та адвокати обираються з числа видатних особистостей і призначаються за спільною згодою урядів країн-членів на шість років після консультацій зі спеціальним комітетом.

Таким чином, у 2004 р. був підписаний Договір про Конституцію для Європи, однак не всі країни ЄС ратифікували її, тому Конституція не була введена в дію. Певні зміни в інституційну структуру ЄС вніс Лісабонський договір 2009 р.

5.3. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ

Європейський парламент, скор. Європарламент (англ. European Parliament) – законодавчий орган Європейського Союзу, що обирається прямим голосуванням громадянами Європейського Союзу. Спільно з Радою Європейського Союзу і Європейською Комісією парламент виконує законодавчі функції в ЄС і вважається одним з найбільш потужних законодавчих органів у світі. Нині парламент складається з 750 членів і 1 головуєчого, які представляють найбільший міжнаціональний демократичний електорат у світі (500 мільйонів виборців у 2013 р.).

Історія створення Європейського Парламенту невід'ємно пов'язана з євроінтеграційними процесами, які розпочались у перше повоєнне десятиліття. Так, протягом 1950 – 1970 рр. у Європі виникла значна кількість регіональних економічних організацій, основною метою діяльності яких стало об'єднання асоціацій та підприємств різних галузей для захисту інтересів виробників продукції на європейському ринку. Попередником Європейського Парламенту була Асамблея Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС), яка складалася з 78 членів і мала обмежені повноваження. На відміну від національних парламентів, члени Асамблеї не були обрані населенням – вони призначалися на свої пости відповідним національним законодавчим органом.

¹Станом на 2017 р.

Зі створенням у 1957 р. ЄЕС та Євратому Асамблея стала спільною для всіх трьох Європейських Співтовариств і кількість членів її збільшилася до 142. Члени Асамблеї з метою надання більшого авторитету цій установі двічі її перейменовували: в березні 1957 р. вона отримала назву Європейської парламентської асамблеї, в березні 1962 р. – Європейського Парламенту. Проте повноваження Європейського Парламенту на той час залишалися обмеженими. Згідно з Римськими договорами Асамблея була позбавлена законодавчих та бюджетних можливостей і могла лише формулювати «думку» на пропозиції Комісії, залишаючи Раду останньою інстанцією в прийнятті рішень. Установчі договори визнали дві функції Асамблеї: консультативну й контролюючу. Сфера обов'язкових консультацій з Європейським Парламентом у перші роки його функціонування включала: свободу рухів товарів, спільну сільськогосподарську й транспортну політику, угоди про асоціацію з ЄЕС.

За умовами Римського договору, члени Європейської парламентської асамблеї повинні були обиратись громадянами держав, які ввійшли до складу Співтовариства, на основі прямого і загального виборчого права за єдиною для всіх держав процедурою. Аналогічний підхід до визначення порядку формування Асамблеї було закріплено у відповідній конвенції Європейської парламентської асамблеї, прийнятій у 1960 р. Однак, на практиці до 1979 р. депутати представницького органу ЄЕС обирались непрямыми виборами: кожен національний парламент держав-учасниць у межах квот, відведених відповідній країні, обирав зі свого складу представників до Європейської парламентської асамблеї за системою, встановленою національним законодавством. І лише у вересні 1976 р. Радою ЄЕС було схвалено Акт *«Про вибори до Європейської парламентської асамблеї загальними прямими виборами»*, положення якого, однак, були закріплені внутрішнім законодавством держав-учасниць лише у 1979 р.

Кожна наступна реформа установчих документів ЄС (Амстердамський договір 1997 р., Ніццький договір 2001 р. і, особливо, Лісабонський договір 2007 р.) ще більше розширювала прерогативи Європейського парламенту, перш за все, в області законодавчої влади. Одночасно Європейський парламент, аналогічно представницьким органам парламентарних республік і монархій, придбав право обирати керівника головного виконавчого інституту

ЄС (Голови Європейської комісії) і стверджувати весь склад Комісії шляхом вотуму довіри.

Таким чином, Європарламент поступово перетворився з переважно консультативного в повноцінний інститут політичної влади на європейському рівні. Ще в 1999 р. цей факт отримав підтвердження в одній із постанов Європейського Суду з прав людини: *«Після Маастрихтського договору повноваження Європейського парламенту більш не кваліфікуються як повноваження щодо «обговорення і контролю». Усунення подібної термінології має розглядатися як свідчення того, що Європейський парламент більше не є чисто консультативний орган, адже перетворився в орган, покликаний відігравати визначальну роль в законодавчому процесі Співтовариства».*

Після реформи, проведеної Лісабонським договором, система основних напрямків діяльності (функцій) Європейського парламенту закріплюється в § 1 ст. 14 Договорі про Європейський Союз наступним чином: *«Європейський парламент спільно з Радою здійснює законодавчу і бюджетну функції. Він здійснює функцію політичного контролю та консультативну функцію згідно з умовами, передбаченими Договорами. Він обирає Голову Комісії»¹.*

Таким чином, в даний час Європейський парламент як інститут, що представляє на європейському рівні загальні інтереси громадян ЄС, здійснює чотири функції:

1) **законодавча функція**, тобто прийняття законодавчих актів ЄС (спільно з Радою ЄС). Дана функція полягає в участі Європарламенту у виданні законодавчих актів ЄС в формі регламентів, директив, а також рішень. Форми такої участі розрізняються залежно від того, в рамках якої законодавчої процедури приймається рішення;

2) **бюджетна функція**, тобто прийняття щорічного бюджету ЄС та інших актів, що відносяться до його розробки і виконання (спільно з Радою ЄС);

3) **функція політичного контролю**, перш за все, за Європейською Комісією. Результатом цього контролю може стати винесення Комісії вотуму недовіри. Важливими контрольними прерогативами Європарламенту є його право звертатися з питаннями

¹ Договір о Европейском Союзе. Консолидированная версия. Документы Европейского Союза. (Маастрихт, 7 февраля 1992 года). Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029

до Комісії та Ради ЄС, а також право створювати зі свого складу слідчі комісії для розслідування зловживань в ході застосування права ЄС;

4) **консультативна функція** – найстаріша з функцій Європарламенту, за допомогою якої він бере участь в обговоренні та прийнятті рішень на рівні ЄС, але з правом дорадчого голосу (в формі консультативних висновків і/або юридично не обов'язкових резолюцій). З початку 50-х рр. і до початку 70-х рр. ХХ ст. консультативна функція і однойменна процедура були єдиною формою участі Європарламенту в законодавчому процесі Європейських співтовариств, а також в прийнятті інших рішень на європейському рівні.

Система функцій Європейського Парламенту визначає зміст наданих йому повноважень, тобто конкретних прав і обов'язків при виданні законодавчих та інших актів ЄС. Крім повноважень, кореспондуючих функцій, Європарламент також має ряд інших повноважень з управління ЄС, в тому числі щодо формування інших інститутів, органів і установ ЄС.

Основними повноваженнями Європейського Парламенту є:

- Європейський парламент бере участь у законотворчому процесі, й за останні роки його повноваження у цій сфері неабияк розширилися.
- Європейський Парламент на вимогу чвертини своїх членів може створювати тимчасові Комітети для розслідування випадків порушення законодавства ЄС або його неслухного впровадження (ст. 226 Договору про діяльність ЄС).
- Може призначати посадову особу, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб (Європейський омбудсмен).
- Парламент здійснює демократичний напярм за діяльністю інституцій ЄС, зокрема Комісії. Він уповноважений схвалювати чи відхиляти кандидатури комісарів і має право не схвалювати діяльність Комісії в цілому.
- Затверджує Голову Європейської Комісії.
- Може відправити Європейську Комісію у відставку, якщо винесе їй вотум недовіри, прийнятий кваліфікованою більшістю 2/3 голосів.

- У Договорах про бюджет в 1970 і 1975 рр., було вказано, що саме Європейський Парламент встановлює бюджет, що надало йому значних повноважень щодо фінансів Співтовариства.






















Розподіл місць у Європейському парламенті. Депутати Європейського Парламенту обираються кожні п'ять років. Згідно Лісабонського договору, місця розподіляються в кожній державі відповідно до населення. Інше питання, яке потребує уважного розгляду, полягає в розподілі кількості місць серед держав-членів. З одного боку, передача рівної кількості місць для кожної держави-члена стала б пародією з огляду на різну чисельність їх населення. Якби місця були розподілені виключно пропорційно до складу населення, то Німеччина отримала б 127 місць, а Люксембург – жодного, оскільки останній був би надто малим для того, щоб мати виборче представництво. Знайшовши компроміс між цими двома крайностями, місця розподілили так, щоб задовольнити вимоги пропорційності й національні почуття. Виборчі системи, які використовуються на виборах до нього, дуже відрізняються одна від одної. Більшість країн звертаються до різних форм пропорційного представництва. Деякі держави застосовують систему виключно пропорційного представництва; в інших передбачається голосування за багатомандатною системою, тоді як деякі все ще базуються на одномандатних системах голосування. Але певної пропозиції щодо єдиної виборчої системи ще не було висунуто.

Відповідно до Лісабонського договору з 2014 р. кількість депутатів Європейського Парламенту зменшилася з 785 до 750. Кількість депутатів визначається за коефіцієнтом від кількості населення країн-членів.

Наразі (2018 р.) кількість депутатів становить 751 особу. В період 2011 – 2014 рр. вона становила 754 депутати, в 2009 – 2011 рр. було 736 депутатів, в 2007 – 2009 рр. – 785, а в 2004 – 2007 рр. – 732.

Розподіл місць у Європейському парламенті (2018 р.)

1	 Німеччина	96 (12.8%)
2	 Франція	74 (9.9%)
3	 Італія	73 (9.7%)
4	 Велика Британія	73 (9.7%)
5	 Іспанія	54 (7.2%)
6	 Польща	51 (6.8%)
7	 Румунія	32 (4.3%)

8	 Нідерланди	26 (3.5%)
9	 Бельгія	21 (2.8%)
10	 Чехія	21 (2.8%)
11	 Греція	21 (2.8%)
12	 Угорщина	21 (2.8%)
13	 Португалія	21 (2.8%)
14	 Швеція	20 (2.7%)
15	 Австрія	18 (2.4%)
16	 Болгарія	17 (2.3%)
17	 Данія	13 (1.7%)
18	 Фінляндія	13 (1.7%)
19	 Словаччина	13 (1.7%)
20	 Хорватія	11 (1.5%)
21	 Ірландія	11 (1.5%)
22	 Литва	11 (1.5%)
23	 Латвія	8 (1.1%)
24	 Словенія	8 (1.1%)
25	 Кіпр	6 (0.8%)
26	 Естонія	6 (0.8%)
27	 Люксембург	6 (0.8%)
28	 Мальта	6 (0.8%)

Депутати Європарламенту. Незважаючи на систему квот, депутати Європарламенту не є представниками окремих держав-членів. Відповідно до § 2 ст. 14 Договору про ЄС «Європейський парламент складається з представників громадян Союзу». Це означає, що депутати Європейського парламенту представляють всіх громадян Європейського Союзу, разом узятих, а не тільки громадян держави-члена, на території якої вони обрані.

Відповідно до ст. 2 Статуту 2005 р. депутати Європейського парламенту як представники всіх громадян Союзу мають *вільні мандати* («є вільними і незалежними»), вони не пов'язані наказами своїх виборців (так як представляють всі народи Європейського Союзу, а не тільки свою країну або свій виборчий округ), не можуть бути відкликані і голосують у відповідності зі своєю совістю і переконаннями. Статутом забороняються, зокрема, будь-які угоди, які зобов'язують депутатів достроково йти у відставку або голосувати певним чином, отримання депутатами обов'язкових для них інструкцій або імперативного мандата.

Статут 2005 р. врегулював питання про *грошове утримання* європейських депутатів, яке раніше виплачувалося з національних бюджетів в розмірі, відповідному платні національних парламентаріїв. Подібна система приводила до дискримінації, так як, наприклад, платня депутатів парламенту Італії в кілька разів перевищує платню членів Державних зборів (парламенту) Угорщини. Відповідно «італійські» депутати Європарламенту оплачувалися значно більш щедро, ніж їх «угорські» колеги. Відповідно до Статуту 2005 р. платня депутатів Європарламенту виплачується з бюджету ЄС і є однаковою для всіх (його сума визначена в розмірі 38,5 % від окладу судді Суду ЄС). Депутатам також гарантується право на отримання інших грошових допомог, в тому числі в рамках пенсійного забезпечення, і компенсації витрат на депутатську діяльність.

Ще одна важлива гарантія незалежності і ефективної діяльності європейських парламентаріїв закріплена в Акті про прямі вибори Європарламенту 1976 р. – *несумісність посад*. Згідно з цим Актом депутатам, зокрема, забороняється займати посади в інших інститутах, органах і установах ЄС, входити до складу національних урядів і парламентів.

Політичні переконання (точніше, партійна приналежність), а не національність визначають характер депутатських об'єднань в стінах Європейського Парламенту. Як і в національних парламентах, його депутати об'єднуються у фракції, офіційно звані *політичними групами*. При цьому політична група не може включати депутатів з однієї держави. У залі засідань парламентарії розташовуються не за національною, а за партійною приналежністю. Двома найбільшими групами є *Європейська народна партія (ЄНП) та Соціалісти і демократи (S & D)*. Ці дві групи домінували в парламенті протягом більшої частини свого існування, постійно тримаючи від 50 до 70 відсотків місць. Жодна група ніколи не отримувала більшості в парламенті.

Порядок роботи Європейського парламенту. Організація й процедура Європарламенту визначені Регламентом. Парламент працює в сесійному порядку. Передбачається можливість скликання чергових та позачергових сесій. Щомісяця, виключаючи серпень, парламент зустрічається в Стразбурзі на чотириденному пленарному засіданні, шість разів на рік депутати на два дні збираються в Брюсселі. Обов'язок проводити один тиждень кожного місяця в

Страсбурзі був покладений на парламент державами-членами під час саміту в Единбурзі в 1992 р.

Організація, структура й порядок роботи Європарламенту будуються й розвиваються по класичних парламентських зразках. Перше засідання відкриває найстарший депутат, а потім керівництво бере у свої руки знову обраний голова.

Робота Європейського Парламенту поділяється на два основних етапи:

1) *підготовка до пленарної сесії* – депутати працюють у різних парламентських комітетах, які спеціалізуються на конкретних напрямках діяльності ЄС.

2) *пленарна сесія* – на сесії, парламентарі розглядають запропоновані законопроекти, за необхідності вносять до них поправки і голосують за текст у цілому. До порядку денного сесії може також вноситися спілкування з представниками Ради ЄС або Комісії щодо стану загальноєвропейських або міжнародних справ.

Крім того, європарламентар може бути членом міжнародної делегації і зустрічатися з іноземними делегаціями, що приїжджають до Брюсселя чи Страсбурга, або відвідувати комітети чи парламенти іноземних держав та областей. Існує кілька міжнародних парламентів, в яких беруть участь євродепутати. Ця робота тягне за собою повні щорічні парламентські зустрічі і частіші засідання комітетів. Парламентарії беруть участь у місіях зі спостереження за виборами.

Структура Європарламенту.

– *Голова* (обирається Парламентом на 2,5 роки з правом переобрання) головує на пленарних засіданнях, засіданнях президії та конференції голів, представляє Парламент у його відносинах з іншими інститутами ЄС та третіми країнами, підписує бюджет ЄС¹.

– *Заступники Голови* (14 осіб) головують на пленарних засіданнях за відсутності Голови і представляють Парламент в узгоджувальному комітеті під час законодавчої процедури спільного прийняття рішень.

¹З 17 січня 2017 р. президентом Європейського парламенту було обрано Антоніо Таяні. **Антоніо Таяні** (нар. 4 серпня 1953, Рим) – італійський політичний діяч, голова Європарламенту, єврокомісар з питань промисловості та підприємництва, також один з п'ятьох заступників Голови Європейської Комісії Баррозу. У травні 2008 р. замінив Франко Фраттіні на місці представника Італії в Єврокомісії. 9 лютого 2010 р. в оновленому складі Єврокомісії отримав портфель комісара з питань промисловості та підприємництва, а також залишився на посаді віце-очільника ЄК.

– *Конференція Голів* (складається з Голови Парламенту та лідерів політичних груп) займається організацією практичних аспектів роботи Парламенту та вирішує всі питання планування законодавчого процесу, зокрема:

- визначає порядок денний пленарних засідань;
- визначає структуру комітетів і делегацій та їх функції;
- обговорює річну законодавчу програму.

– *Бюро* (складається з Голови Парламенту, 14 заступників Голови та 6 квесторів, які мають статус спостерігачів) обирається Парламентом на 2,5 роки з правом переобрання. Бюро керує внутрішнім функціонуванням парламенту, ухвалює головні бюджетні та кадрові рішення.

– *Квестори* (6 пересічних депутатів), які, відповідно до вказівок Бюро, відповідають за адміністративні та фінансові питання, пов'язані з діяльністю депутатів, виконання ними своїх обов'язків.

Таким чином, Європейський Парламент це «перша інституція» ЄС, який першим згадується в договорах, і розділяє законодавчі та бюджетні повноваження з Радою. Європарламенту підзвітна Європейська Комісія, зокрема, парламент обирає голову Комісії та затверджує чи відкидає призначення комісії в цілому. Вибори до Європарламенту проводяться починаючи з 1979 р., проте з того часу явка на виборах не зростає, а лише падає, 1999 р. вона впала нижче, ніж 50 %. 2009 р. явка склала 43 %, починаючи з 90 % у Люксембурзі та Бельгії до 20 % у Словаччині. Явка виборців була нижчою 50 % в 18 з 27 держав-членів. Європарламент засідає в трьох місцях: *Брюссель* (Бельгія), *Люксембург*, *Страсбург* (Франція). Пленарні засідання проходять у Страсбурзі і Брюсселі, у той час, як Люксембург є домом для адміністративних офісів. Засідання Комітету проводяться також у Брюсселі.

5.4. ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА

Найважливіше місце у системі органів Євросоюзу посідає Європейська Рада (англ. *the European Council, EC*), до якої входять керівники держав або урядів держав-членів даного Союзу, голова Єврокомісії, а їх помічниками є міністри закордонних справ та один із членів Комісії. Європейську Раду не слід ототожнювати з Радою Європи та Радою Європейського Союзу.

Установчими договорами Європейська Рада не була передбачена, але сформувалася під впливом потреб і з плином часу стала ефективною формою співпраці держав-членів. В основі створення Європейської ради лежала ідея президента Франції Шарля де Голля про проведення неформальних зустрічей керівників держав Європейського союзу, що мала перешкоджати зменшенню ролі національних держав у процесі інтеграційного об'єднання. Як форма зустрічей керівників держав-членів Європейських Співтовариств вона була започаткована в 1960-х рр. Спочатку в Парижі, а потім в Бонні відбулися конференції на самітті поза чинними структурами Співтовариств. У 1969 р. на конференції в Газі президент Франції Жорж Помпиду запропонував інституціоналізувати ці зустрічі. У 1973 р. Комітет боротьби за Сполучені Штати Європи, очолюваний Ж. Монне, з метою прискорення інтеграційного процесу також запропонував створити в ЄС керівний орган у складі вищих посадових осіб всіх держав-членів. Назвати його передбачалося «Тимчасовий європейський уряд».

Проект Ж. Монне отримав підтримку з урахуванням того, що керівники держав-членів вже мали досвід проведення зустрічей у верхах для обговорення проблем ЄС. Однак запропонований варіант назви був відхилений – частково через заперечення уряду Великобританії, але, головним чином, тому, що він не відповідав реальному статусу нового органу.

І лише на саміті в Парижі в 1974 р. було ухвалено рішення про постійні зустрічі керівників держав та урядів держав-членів та їх найменування Європейською Радою. Передбачалося, що керівники держав-членів за участю голови Європейської комісії будуть проводити неформальні дискусії, під час яких обмінюватимуться думками, шукатимуть порозуміння між собою, визначатимуть напрями подальшого розвитку, тобто зосередяться на політичній стороні питання, тоді як технічні питання будуть передані іншим інститутам Співтовариств. Європейська Рада повинна була виробляти від імені Європейських співтовариств єдину узгоджену політику. Запровадження нового органу символізувало досягнення компромісу між прибічниками ідеї створення конфедерації «Сполучених Штатів Європи» і тими, хто ратував за створення Європейського уряду.

Перше засідання Європейської Ради, яке називають міжурядовою конференцією, відбулося в Дубліні 10 – 11 березня 1975 р. На початку такі зустрічі відбувалися тричі на рік – раз у

Брюсселі і два рази – в державах, які головували в Раді. З 1986 р. зустрічі почали відбуватися двічі на рік, була передбачена можливість організації позачергових зустрічей. В прийнятій у Ніцці, *Декларації про місце проведення засідань Ради* визначено, що починаючи з 2002 р. половина засідань Ради і щонайменше раз на рік буде відбуватися в Брюсселі, а з часу розширення Європейського Союзу місцем усіх зустрічей буде Брюссель. І з 2004 р. місто Брюссель стало постійним для зустрічей Європейської Ради.

Окрім того очільники держав-членів зустрічалися декілька разів на рік, на так званих неформальних самітах, що найчастіше відбувалися на території держави, яка головувала в ЄС. Основними учасниками цих конференцій були президенти Франції та Фінляндії, прем'єри інших держав-членів та голови Європейської Комісії. Їх супроводжували міністри закордонних справ. На зустрічах Європейської Ради головував основний представник держави-члена, яка здійснювала президенство в тому півріччі.

Спочатку саміти Європейської Ради проходили тричі на рік, сьогодні ж – чотири. Однак, за необхідності, Європейська Рада може провести позаплановий саміт, як це було під час загострення іракського (2003 р.), російсько-грузинського (2008 р.) і українсько-російського (2014 р.) військових конфліктів.

Європейська Рада є основним політичним органом ЄС. Сфера її повноважень та режим роботи окреслені в таких документах: Лондонській декларації, прийнятій Європейською Радою 1977 р.; Декларації про Європейський Союз, прийнятій у Штутгарті 1983 р.; Єдиному Європейському акті 1987 р. та Договорі про Європейський Союз 1992 р.

Європейська рада у 2009 р. стала однією з офіційних інституцій Європейського Союзу. Крім цього, у 2009 р. згідно з Лісабонським договором було запроваджено пост Голови Європейської Ради.

Голова Європейської Ради (Президент Європейської Ради) – головний представник Європейського Союзу на світовій арені, а також головує в Європейській Раді. Посада Голови Європейської Ради – одна з інституцій ЄС, яка забезпечує політичне керівництво Європейським Союзом. Відповідно до Лісабонської угоди, статті 15 Маастрихтського договору, термін повноважень голови Європейської ради становить 2 роки і 6 місяців з можливістю продовження на 2-й термін. Призначення, а також зняття з посади голови, вимагає підтримки кваліфікованої більшості Європейської Ради.

Першим постійним президентом Європейської Ради одноголосно був обраний *Герман Ван Ромпей*¹ який вступив на посаду з набуттям чинності Лісабонського договору 1 грудня 2009 р., та який закінчився 31 травня 2012 р. 1 березня 2012 р. Герман Ван Ромпей був переобраний на другий термін, який почався 1 червня 2012 р. і тривав до 30 листопада 2014 р. 1 грудня 2014 р. головою Європейської Ради був обраний *Дональд Туск*². 9 березня 2017 р. Дональд Туск був переобраний на посту Голови Європейської Ради. Переобрання відбулося за підтримки європейських політиків і спротиву Польщі – всі 27 країн проголосували ЗА.

Президент Європейської Ради:

- головує на її засіданнях та спрямовує її роботу;
- забезпечує підготовку та безперервність роботи Європейської Ради у співпраці з Головою Комісії і на основі роботи Ради із загальних питань;
- докладає зусилля досягнення згуртованості і консенсусу у рамках Європейської Ради;
- представляє доповідь Європейському парламенту за підсумками кожного засідання Європейської Ради.

Президент Європейської Ради на своєму рівні і у своїй якості представляє Європейський Союз у зовнішніх відносинах з питань спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

Президент Європейської Ради є також головою самміту Єврозони. У цій ролі він грає провідну роль в управлінні Єврозоною. Не менш ніж один раз на місяць він обговорює питання Єврозони з президентами держав-учасниць Єврогрупи, щоб визначити, проведення економічної політики і конвергенції, питання розширення в Єврозоні та її стратегічні орієнтири. Президент Європейської Ради протягом строку свого головування здійснює вище керівництво Союзу у сфері міжнародних відносин.

¹**Герман Ашиль ван Ромпей** (нар. 31 жовтня 1947, Еттербек, Бельгія) – бельгійський політик, голова Європейської Ради (2010 – 2014); 28-й прем'єр-міністр Бельгії (з грудня 2008 до листопада 2009).

²**Дональд Францішек Туск** (нар. 22 квітня 1957, Гданськ, ПНР) – польський політик, Голова Європейської Ради з 1 грудня 2014р., колишній прем'єр-міністр Польщі, співзасновник та голова партії «Громадянська платформа», колишній заступник голови Сенату.

³Прем'єр Польщі *Беата Шидло* написала листа лідерам ЄС з проханням підтримати нового кандидата від Польщі *Яцека Саріуш-Вольського* і з проханням не переобирати Д. Туска. Свої прохання вона аргументувала тим, що Саріуш-Вольський зможе реформувати ЄС, а Туск «перевищив повноваження та використав авторитет глави Європейської Ради в гострих внутрішніх суперечках ... підтримував антидемократичні дії нинішньої польської опозиції».

Функції Європейської Ради. Головною функцією Європейської ради є визначення основних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики ЄС. Ця функція в урочистих виразах закріплена в § 1 ст. 15 Договорі про Європейський Союз: «Європейська Рада дає Союзу необхідні для його розвитку спонукальні імпульси і визначає його загальні політичні орієнтири і пріоритети». Згідно з тією ж статтею «Європейська Рада не здійснює законодавчу функцію», яка покладена на Європейський Парламент і Раду ЄС.

На практиці Європейська Рада виконує ще одну функцію, також обумовлену його високим складом – *функцію політичного арбітражу*. Завдяки наявності в складі Європейської Ради вищих керівників вона є інстанцією, за допомогою якої забезпечується врегулювання найбільш серйозних розбіжностей між державами-членами. Після реформи Лісабонського договору роль Європейської Ради як політичного арбітра стосовно деяких питань законодавчого процесу прямо визнана в установчих документах ЄС.

З урахуванням своїх функцій Європейська Рада може бути названою вищим інститутом політичної координації в ЄС – координації, яку вона здійснює саме завдяки тому, що її членами є вищі керівники всіх країн Європейського Союзу і ЄС в цілому.

Повноваження. Повноваження Європейської Ради вперше було визначено в Лондонській Декларації, яку прийнято 29 – 30 червня 1977 р. у м. Лондоні (Великобританія). Пізніше положення установчих договорів, якими визначено статус Європейської Ради, було дещо розширено й доопрацьовано в Урочистій Декларації про Європейський Союз, прийнятій на самміті в Штуттгарті (місто у Німеччині, столиця землі Баден-Вюртемберг) 19 червня 1983 р.

Першим Договором, у якому чітко сформульовано повноваження Європейської Ради, є Договір про створення Європейського Союзу, проте у цьому договорі повноваження Європейської Ради окреслено значно вужче, аніж у раніше згаданих деклараціях. Частина 1 статті 4 Договору про ЄС ще раз наголошує на провідній ролі Європейської Ради як органу, який має забезпечити Союз необхідним імпульсом для його розвитку і повинен визначити загальнополітичні керівні принципи: відповідно до цього, Європейська рада «...надає Союзу необхідний імпульс для розвитку і визначає узагальнені вектори його політики».

Надавши імпульс розвитку нових напрямів в європейській політиці, що належить до рішення проблем у галузі споживання,

екології і соціальної сфери, Європейська рада ініціювала створення валютного союзу і сприяла зміцненню співпраці у сфері зовнішньої політики.

Європейська Рада ухвалює рішення про відстрочення прав будь-якої держави-учасниці ЄС, керівництво якого викриває в систематичному порушенні основних прав і свобод людини. Розглядає питання подальшого розширення Європейського союзу, питання зовнішньої політики і політики безпеки, а також оборони.

Європейська Рада обговорює також стратегічні питання діяльності ЄС. Про кожне своє засідання вона представляє Європейському Парламенту доповідь і щорічну письмову доповідь про прогрес ЄС. Досягнуті на основі консенсусу домовленості слугують у майбутньому директивами для розроблення та проведення спільної політики держав-учасниць ЄС. Такі директиви не мають загального застосування, а встановлювані ними права та обов'язки набувають юридичної сили тільки за умови введення їх відповідними національними урядами до системи законодавства. Однак, директиви Європейської Ради покладають на держав-учасниць обов'язки забезпечити досягнення визначених ними цілей у встановлені терміни, надаючи національним органам право вибору механізму їх імплементації.

Європейська Рада визначає основні стратегічні напрями розвитку ЄС. Це означає, що основною місією Європейської Ради є вироблення генеральної лінії політичної інтеграції. До переліку тем, які постійно обговорюються на засіданнях Європейської Ради, входять також питання про стан європейської економіки та міжнародних відносин. Спільно з Радою Міністрів, Європейська Рада наділена політичною функцією, яка полягає у зміні основоположних договорів європейської інтеграції.

З самого початку існування Європейської Ради, створюючи механізм політичної консультації, що відрізняється від подібного механізму щодо інституцій Співтовариства, уряди держав-учасниць диференціювали питання міжнародної політики на міжурядовому рівні, з одного боку, і дії Співтовариств, що ґрунтуються на правових зобов'язаннях, зафіксованих у договорах, – з іншого.

В діяльності Європейської Ради особливі акценти поставлено на тіснішу співпрацю в політичних, економічних, технологічних та індустріальних аспектах європейської безпеки.

Європейська Рада може прийняти до розгляду практично будь-яке питання, що має істотне значення для життєдіяльності та еволюції Співтовариств та Союзу. Цьому, зокрема сприяє формула, відповідно до якої на розгляд Європейської Ради може бути передано усі спірні проблеми, що виникають на інших рівнях, в тому числі на рівні Ради.

Саме завдяки Європейській Раді було досягнуто домовленості, які призвели до прямих виборів до Європарламенту, а також введення нової європейської валюти. Крім того, поштовх до створення Європейського Союзу було надано спеціальним комітетом, який утворено у Європейській Раді.

Отже, на Європейську Раду було покладено завдання забезпечити надання такого стимулу. Тому на сьогодні роль Європейської Ради полягає, по-перше, у тому що вона забезпечує форум для вільного й неофіційного обміну думками між головами урядів, по-друге, класифікує компетенційні питання, закріплені в засновницькому договорі, питання політичного співробітництва та спільного опікування стосовно держав-учасниць та, по-третє, генерує імпульси для прогресивного розвитку Співтовариства. Її основна роль загалом полягає у розвитку Союзу як європейської юридичної особи та його статусу у світі.

Європейська Рада наділена правом брати участь у *формуванні інших інститутів ЄС – Європейської комісії і Європейського центрального банку*. Європейська Рада призначає Голову, Віце-голову Європейського Центрального Банку та інших членів його внутрішнього органу поточного управління – Дирекції.

Формування Європейської Комісії Європейська Рада здійснює спільно з Європейським парламентом за участю Ради ЄС (ст. 17 ДЕС). На першому етапі Європейська Рада пропонує Європейському Парламенту кандидата на посаду Голови Комісії (у разі відхилення протягом місяця представляє нову кандидатуру). Після затвердження Радою ЄС та Європейським Парламентом всього складу Комісії Європейська Рада приймає рішення, офіційно призначає членів даного інституту.

Європейська Рада може ухвалювати тільки загальнополітичні рішення, які згодом дістають законодавчого обґрунтування під час зустрічей Ради на рівні міністрів. Питання, які виносяться на розгляд засідань Європейської Ради, а також ухвалені нею рішення визначають стратегію та майбутнє ЄС загалом. Цілком природним є те, що всі ці питання потребують серйозного попереднього

розроблення та узгодження, особливо у тих випадках, коли позиції окремих держав-учасниць, не співпадають за багатьма критеріями.

Зокрема, основними з питань, які вирішує Європейська Рада, є такі:

- перехід до того чи іншого етапу розвитку;
- ухвалення рішень, необхідних для розроблення та запровадження нових установчих актів;
- скликання міжурядових конференцій;
- розгляд та схвалення (або несхвалення) нових програм розвитку;
- прийом нових держав до Союзу;
- визначення загальних орієнтирів економічного, фінансового та соціального розвитку Союзу;
- вище керівництво загальною зовнішньою політикою та політикою безпеки, а також оборонною політикою;
- визначення критеріїв вступу до ЄС;
- координація та контроль співробітництва поліцій та судів у кримінально-правовій сфері та деякі інші.

Важливим елементом підготовки засідань Європейської Ради є визначення мети її проведення. Виходячи з цього планується порядок денний Європейської Ради шляхом узгодження пропозиції держав-учасниць. Крім цього, визначаються й напрями врегулювання та розв'язання питань, що включено до порядку денного. Після цього приймається рішення про скликання Європейської Ради, яке стосується питань уточнення складу, часу й місця проведення тощо.

Проведенню засідань Європейської Ради передують також значна організаційна й підготовча робота – забезпечення необхідних приміщень, допоміжних служб, підготовка документів та ін. Необхідну підготовчу роботу напередодні сесій проводять не тільки головуєчий, але й Рада ЄС та Європейська Комісія, а також спеціалізований допоміжний апарат.

Важливу роль у цьому механізмі відіграє, відповідно до положень Амстердамського договору 1997 р., *Високий представник з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки*¹.

¹Лісабонським договором було введено нову посаду в Європейському Союзі – Верховного представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки, що призначається кваліфікованою більшістю від складу Європейської Ради за погодженням з Президентом Європейської Комісії та Європейським парламентом. Тоді ж, у 2009 р., на цю посаду була призначена баронеса *Кетрін Ештон* з Великої Британії.

Він також є Генеральним секретарем Ради.

Мета та організаційні засади діяльності Європейської Ради повинні відповідати цілям ЄС та принципам європейського права. Метою проведення засідань Європейської Ради зокрема є таке:

- офіційне підбиття підсумків реалізації програм та виконання установчих документів ЄС, а також аналіз діяльності та розвитку Союзу загалом (наприклад, Ганноверська сесія Європейської ради у червні 1988 р. констатувала про досягнення порогу «неповоротності» у процесі інтеграції. Був сформований спеціальний комітет для вивчення проблеми утворення валютного союзу, а також зроблено інші кроки вперед в політиці охорони навколишнього середовища та в утворенні «інформаційної Європи»);

- визначення основних завдань подальшого розвитку ЄС;

- формування спільної зовнішньої політики і політики у сфері безпеки (СЗПБ), що має охоплювати всі аспекти зовнішніх відносин;

- формулювання основних організаційно-правових принципів оформлення окремих союзів в межах ЄС – наприклад, валютно-економічного і політичного союзів ЄС, яке було визначено на зустрічах, що проходили в грудні 1990 р. в Брюсселі;

- обговорення питань внутрішнього розвитку ЄС (як це відбулося на сесії Європейської Ради, що проходила у грудні 1990 р. у Римі);

- обговорення засобів забезпечення ефективності діяльності інститутів ЄС;

- заслуховування звітів Президента Комісії та Високого Представника, а також звітів із дебатів окремих держав про майбутнє Європи у країнах-учасницях ЄС тощо.

Під час проведення засідань Європейської Ради також здійснюється:

- обговорення окремих проблем, пов'язаних із діяльністю ЄС;

- прийняття спільних заяв;

- обмін думками та інформацією з окремих питань;

- розроблення рекомендацій.

Прийняття рішень. Європейська Рада приймає рішення шляхом консенсусу, якщо установчими договорами не передбачено інше. У деяких випадках Європейська Рада приймає рішення одногосно або кваліфікованою більшістю голосів відповідно до положень установчих Договорів.

Європейська Рада не видає правових актів самостійно, вона постає як орган стратегічного планування та політичного керівництва. У зв'язку з цим, рішення Європейської Ради мають політичний, а не правовий характер. Відповідно, вони не є нормативно-правовими актами та є політично обов'язковими лише для держав-учасниць (але не для приватних юридичних або фізичних осіб). Єдиним виключенням при цьому є лише загальні стратегії у сфері зовнішньої політики, які, однак, також мають переважно політичний характер. Такі рішення, з урахуванням самої їх природи, не підлягають оскарженню в судовому порядку.

Ще однією важливою особливістю рішень Європейської Ради є те, що вони є обов'язковими для держав, які їх підтримали, та не є обов'язковими для держав, які утрималися під час голосування.

Отже, *рішення Європейської Ради – це ухвалені на основі консенсусу країн-учасниць політично значущі директивні вказівки, яким мають відповідати та якими повинні керуватися у своїй практичній діяльності уряди держав-учасниць та інститути ЄС.*

Засідання Європейської Ради мають закритий характер. Їх підсумки повідомляються у короткому *комюніке*, в якому викладено перелік питань, що обговорювалися, а також резюме ухвалених рішень. В широкому значенні *термін комюніке визначено як офіційне повідомлення уряду про підсумки міжнародних переговорів та угоди, які досягнуто між державами.* Роз'яснення підсумків засідання Європейської Ради детально викладається в заяві головуючого. Більш докладно результати сесії Європейської Ради викладаються у окремій спеціальній доповіді, яка надається Європейському Парламенту.

Таким чином, Європейська Рада надає Європейському Союзові необхідні для його розвитку імпульси і визначає його загальні політичні орієнтири та пріоритети. Європейська Рада вирішує організаційні питання. Вона встановлює квоти держав-членів при виборах до Європарламенту, визначає порядок ротації держав-членів при призначенні членів Комісії, висуває кандидатуру на посаду голови Комісії, призначає Високого представника Союзу із зовнішніх справ і політики безпеки, поширює повноваження Європейської прокуратури на тяжкі злочини транскордонного характеру. Європейська Рада визначає критерії вступу до Союзу, а також орієнтири для переговорів про вихід з ЄС.

5.5. РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Рада Європейського Союзу (англ. Council of the European Union) – інституція Європейського Союзу, (Рада або Рада міністрів) головний орган ухвалення рішень в Європейському Союзі. До її складу входять по одному міністрові від кожної країни Союзу. Рада Європейського Союзу, поряд із Європейською Радою, Європейською Комісією, Європейським Парламентом і Судом відповідно до положень Договору про Європейський Союз, є одним із головних органів управління Європейського Союзу.

Раду ЄС було створено 1952 р. як Спеціальну Раду міністрів в рамках Європейського об'єднання вугілля та сталі, щоб урівноважити Вищий керівний орган (наднаціональний керівний орган ЄСВС, сьогодні – Європейська комісія). В перші періоди існування Європейської спільноти більшість рішень Ради вимагали одностайного рішення. Поступово більшого застосування набуває спосіб прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів. При цьому кожній державі належить певна кількість голосів залежно від її населення та економічного потенціалу.

З 1 липня 1967 р. ради трьох Співтовариств згідно з Договором про злиття 1965 р. були об'єднані в єдину для всіх Співтовариств Раду. Рада стала організаційною структурою, в межах якої уряди держав-членів беруть безпосередню участь у процесі прийняття рішень. Лише Рада може приймати документи вторинного законодавства за пропозиціями Комісії і з урахуванням висновків Європейського Парламенту, тобто Рада є основним інститутом, що створює право Співтовариств. Протягом двох перших етапів перехідного періоду 1958 – 1965 рр. Рада ухвалювала рішення лише одностайно. Перехід до прийняття Радою рішень простою чи кваліфікованою більшістю голосів було затримано внаслідок опору Франції.

Нарешті, після вступу в силу Договору про Європейський Союз (1 листопада 1993 р.) вона отримала своє сучасне повне найменування – *Рада Європейського Союзу*. Це найменування поряд з коротким використовується в діючих установчих документах ЄС та інших джерелах права ЄС.

Оскільки Рада ЄС (Рада) складається з представників національних урядів на міністерському рівні, її неофіційно (в засобах масової інформації та іноді в науковій літературі) також називають

«Рада міністрів» ЄС. У 2004 р. була зроблена спроба зробити цю назву офіційною (поки не вступить в силу Договора, який визначав би Конституцію для Європи, тобто проект Конституції ЄС). Однак Лісабонський договір який замінив проект Конституції ЄС не підтримав подібних змін.

Функції. Рада ЄС здійснює на рівні ЄС функції, які в державах здійснюють органи як законодавчої, так і виконавчої влади. Вона спільно з Європейським Парламентом (а іноді самостійно, після консультації з Європарламентом) приймає законодавчі акти ЄС. Одночасно Рада наділена низкою прерогатив в області формування політики та поточного управління ЄС. При цьому головним носієм виконавчих повноважень на європейському рівні виступає не Рада, а Європейська комісія, яка складається з незалежних від держав-членів посадових осіб (комісарів), зобов'язаних діяти в загальних інтересах ЄС в цілому.

Офіційна система функцій Ради, як і інших інститутів, закріплюється в установчих документах ЄС наступним чином: *«Рада спільно з Європейським Парламентом здійснює законодавчу і бюджетну функції. Вона здійснює функцію визначення політики та координаційну функцію згідно з умовами, передбаченими Договорами»*¹.

Таким чином, Рада ЄС здійснює чотири функції, дві спільно з Європейським Парламентом, дві самостійно:

1) *законодавча функція*, тобто прийняття законодавчих актів ЄС (спільно з Європарламентом);

2) *бюджетна функція*, тобто прийняття щорічного бюджету ЄС та інших актів, що відносяться до його розробки і виконання (спільно з Європарламентом);

3) *функція визначення політики*;

4) *координаційна функція*.

Третя і четверта функції Ради тісно пов'язані одна з одною і фактично утворюють єдине ціле: завдяки тому, що до складу Ради входять представники національних урядів, вона забезпечує координацію діяльності держав-членів в різних областях і тим самим сприяє виробленню спільної політики ЄС в цілому.

Відповідно до Протоколу про встановлення місцезнаходжень інститутів, деяких органів, установ і служб ЄС місцезнаходженням

¹ ст. 16 Договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір). Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029?lang=uk

Ради ЄС є столиця Бельгії Брюссель. У той же час три місяці на рік (квітень, червень і жовтень) Рада проводить свої засідання в Люксембурзі, де спочатку розміщувався прообраз даного інституту (Спеціальна рада міністрів ЄСВС).

Рада Міністрів складається з представників від кожної держави-учасниці ЄС (28), які представляють свою державу на міністерському рівні та мають повноваження виступати від імені свого уряду. Як правило, цими представниками є міністри закордонних справ, але ними також можуть бути інші міністри, залежно від питання, що обговорюється. Таким чином, делегати відстоюють як інтереси своєї держави, так і ЄС в цілому. *Головування в Раді Міністрів по черзі здійснюють представники трьох держав-учасниць ЄС на 18-місячний строк* у порядку, який визначається Радою Міністрів (ст. 236 Договору про діяльність ЄС).

Залежно від порядку денного, збираються міністри закордонних справ (Рада з загальних справ та зовнішніх відносин), економіки та фінансів (Екофін), сільського господарства тощо. Кількість засідань протягом року залежить від масштабів та інтенсивності законодавчого процесу в ЄС і політичних рушіїв того чи іншого особливого питання. Деякі конфігурації Ради збираються раз на місяць; інші – раз на півроку.

Засідання Ради Міністрів проводяться закрито, якщо вона одностайно не прийме рішення про відкрите засідання. Рішення в Раді Міністрів приймаються голосуванням міністрів держав-учасниць ЄС. Відповідно до характеру питання, що розглядається застосовується один з трьох видів голосування:

- 1) *проста більшість* – стосується процедурних питань;
- 2) *кваліфікована більшість* (коли кожна країна використовує визначену кількість голосів (наприклад: Німеччина – 29 голосів, Мальта – 3 голоси)) – стосується питань внутрішнього ринку, економічних справ і торгівлі;
- 3) *одностайне схвалення* – застосовується при розгляді питань про вступ нових держав-учасниць до ЄС, оподаткування, співробітництва в галузі закордонних справ і безпеки, правосуддя та внутрішніх справ.

Основними напрямками роботи Ради ЄС є такі:

- загальні справи і зовнішні відносини;
- економіка і фінанси (ECOFIN);
- правові і внутрішні справи;

- зайнятість, соціальна політика, здоров'я і захист прав споживачів;
- конкуренція (внутрішній ринок, виробництво і дослідження);
- транспорт, телекомунікації та енергетика;
- рибне господарство і сільське господарство;
- навколишнє середовище;
- освіта, молодь і культура.

Повноваження. Провідною функцією Ради Міністрів є *забезпечення координації загальної соціально-економічної політики держав-учасниць ЄС.* Формування Внутрішнього ринку ЄС потребує проведення спільної політики держав-учасниць ЄС у таких сферах, як гармонізація законодавства, соціальна політика, освіта, культура, охорона здоров'я, промисловість, транспорт та ін. Проте вони не знаходяться у виключній компетенції ЄС. Вироблення спільної політики в цих сферах потребує активної співпраці самих держав-учасниць ЄС. Саме Рада Міністрів має забезпечити координацію цієї діяльності.

На виконання цієї функції, Рада Міністрів має повноваження приймати рішення і здійснює це відповідно до положень Договору про ЄС (ст. 16 Договору про ЄС). У більшості випадків вона може *приймати рішення тільки на підставі розроблених Європейською Комісією пропозицій та після консультацій з Європейським Парламентом.* Якщо Рада Міністрів бажає внести зміни до пропозиції, то таке рішення може бути прийнято лише одностайно, проте такі зміни та доповнення не можуть змінювати основ пропозиції.

Рада Міністрів може надавати право на впровадження норм, встановлених Європейською Комісією, а також висувати вимоги до виконання цих повноважень. В особливих випадках Рада Міністрів може залишати за собою право самостійно здійснювати повноваження щодо імплементації прийнятих нею законодавчих актів.

Закріпленими за Радою повноваженнями в узагальненому вигляді є:

- 1) повноваження на законодавчу діяльність;
- 2) право на висунення та призначення президента Єврокомісії, Верховного представника Європейського Союзу, членів Єврокомісії, Економічно-соціального комітету, Комітету регіонів, Європейської рахункової палати, Європейського суду, правління Європейського

центрального банку, адміністративної ради Європейського інвестиційного банку, Економічно-фінансового комітету, комітетів з вивчення окремих проблем Євратому;

3) право звільняти з посади членів правління Європейського інвестиційного банку, а також порушувати питання про звільнення з посади членів Європейської комісії за рішенням Європейського суду;

4) право вимагати від Єврокомісії ініціювання нового правового акта;

5) обмежені функції контролю за діяльністю Єврокомісії щодо виконання бюджету;

6) координаційні повноваження в сфері економічної політики та політики зайнятості;

7) право наділяти Єврокомісію повноваженнями на ведення переговорів з третіми країнами чи міжнародними організаціями;

8) право на укладання договорів з третіми країнами чи міжнародними організаціями;

9) право на встановлення посадових окладів;

10) право на складання проекту плану бюджету;

11) право на встановлення обсягу власних коштів співтовариства.

Голова Ради ЄС, або Президент – це не конкретна фізична особа, а держава – член Європейського Союзу загалом. Від його імені відповідні обов'язки виконують міністри та інші відповідальні посадові особи, які ведуть засідання, підписують ухвалені Радою рішення тощо.

Посаду голови Ради Європейського Союзу держави-члени обіймають по черзі упродовж шести місяців. Іншими словами, країни, одна за одною, беруть на себе клопіт організації роботи Ради, контроль за виконанням її завдань, сприяння ухваленню політичних та правових рішень та посередницьку функцію між державами-членами. Головою Ради Європейського Союзу є міністр закордонних справ країни-голови; він головує на засіданнях Ради з загальних питань.

Голова Ради визначає пріоритетність питань і пропонує компромісні рішення. Залучення до головування накладає на державу-члена певні обов'язки та обмеження, оскільки головування загалом вимагає не лише переходу від ролі сторони до ролі арбітра, але й наявності необхідних адміністративних та політичних можливостей для виконання цієї ролі.

Голова Ради виконує такі завдання:

- підготовка та проведення всіх засідань Ради;
- забезпечення узгодженості й безперервності процесу ухвалення рішень;
- здійснення пошуку практичних рішень із різних проблем ЄС.

До найважливіших *функцій голови Ради та його апарату* належать *адміністративна, ініціативна, координаційна, та представницька*. У зв'язку зі зростаючою складністю вирішуваних завдань, роль Президента Ради також продовжує зростати.

В межах *адміністративної функції* ця держава складає графік і порядок денний численних засідань, що відбуваються протягом головування не лише на рівні Ради, але й на рівні Комітету постійних представників і значної кількості робочих груп, що функціонують під її егідою. Держава, що головує, також має право з власної ініціативи розпочати голосування, а у випадках, якщо за ініціативи члена Ради або Комісії Рада більшістю голосів ухвалить відповідне рішення, вона навіть зобов'язана це зробити. На державу, що головує, покладається обов'язок ведення протоколу та підбиття підсумків цих засідань, підготовка прескомюніке, які за потреби опубліковують. Ця держава також підписує ухвалені Радою акти.

Ініціативна функція передбачає організаційні дії держави-члена, що головує, спрямовані на створення умов для досягнення консенсусу, оскільки вона не може здійснювати жодного примусу стосовно урядових делегацій інших держав-членів. Успіх програми діяльності цієї держави залежить від того, як вона зможе поєднувати різні пріоритети держав-членів і визначити лінії компромісу з важливих питань. В межах співробітництва у сфері зовнішньої та безпекової політики та співпраці поліцій і судів у кримінально-правовій сфері держава, що головує, з дозволу Ради розпочинає переговори щодо укладання угод з однією чи декількома державами-членами або міжнародними організаціями.

Голова Ради здійснює також *координаційну функцію*, яка полягає у визначенні пріоритетів між важливими й побічними питаннями, оперуванні термінами й часом, збільшуючи або зменшуючи їх, і загалом визначає здатність Голови Ради досягати компромісу з найскладніших питань. Із цього приводу цікавим є приклад урегулювання Головою серйозних протиріч, що виникають між членами Ради у процесі обговорення, який дістав назву *tour de table* (франц.) – *обхід столу*. Він обходить стіл, за яким засідають

члени Ради, та шляхом індивідуальної бесіди з кожним намагається змінити позицію тих, хто заперечує проти ухвалення акту. Нерідко, хоча й не завжди, йому це вдається.

Представницька функція Голови Ради здійснюється ним у двох напрямках:

– з одного боку, Голова представляє Раду як інституцію у відносинах з іншими органами Співтовариства, зокрема у відносинах з Європарламентом та його комітетами у межах першого стовпа. В межах другого та третього стовпів держава, що головує, зобов'язана консультуватися з Європарламентом з найважливіших аспектів і напрямів спільної зовнішньої і безпекової політики з метою забезпечення належного врахування думки Європейського Парламенту. Крім того, Рада повинна постійно інформувати Європарламент про хід роботи у сфері співробітництва поліцій з кримінального правосуддя;

– з іншого боку, ця держава виражає позицію Європейського Союзу у відносинах з третіми країнами, зокрема в межах політичного співробітництва. Розвиток зовнішніх повноважень Європейських Співтовариств неодноразово змушував Раду наділяти Голову компетенцією діяти від імені держав-членів під час зустрічей на міжнародних конференціях.

У здійсненні представницької функції Голови Ради йому надають допомогу Генеральний секретар Ради та держава-член, яка здійснюватиме наступне головування – тобто майбутня головуюча держава. Остання здійснює *de facto* функції заступника Голови (*de jure* такої посади в Раді не передбачено). Відповідно до внутрішнього регламенту Ради (параграф 2, ст. 20), «Голові надає допомогу представник держави-члена, яка буде головувати наступною. На вимогу Голови та відповідно до його інструкцій, останній за необхідності є його заступником, який бере на себе деякі адміністративні завдання, забезпечує наступництво роботи Ради».

До повноважень Голови Ради належить скликання засідань Ради, складення проекту порядку денного, плану роботи Ради, проведення голосування, а також підписання протоколів і правових актів, прийнятих Радою самостійно або у співпраці з Європейським Парламентом. Крім того, Голова представляє Раду в контактах з іншими органами Європейського Союзу і третіми суб'єктами.

Голова Ради також виступає постійним представником ЄС загалом з питань зовнішньої політики і політики безпеки. Практика

обіймання посади Голови Ради є максимально наближеною до міжурядового складу цього інституту. Однак, обіймаючи посаду Голови, держава-член бере на себе відповідальність за Раду та Європейський Союз загалом (особливо у межах другої та третьої опор). Відповідно, він повинен дбати про інтереси усіх країн та народів, що становлять цю організацію, за необхідності жертвуючи при цьому вузьконаціональними, внутрішньополітичними завданнями та пріоритетами. Наприклад, держави-члени на період головування у Раді намагаються не проводити дострокових виборів, уникати загострення внутрішніх конфліктів, що досягається спільними зусиллями правлячої партії (коаліції) та опозиції.

Відповідальність Голови має суто політичний характер (її не передбачено установчими договорами), при цьому вона може бути як *негативною*, так і *позитивною*. Голова, який бере на себе відповідальність за роботу найголовнішого законодавчого органу Європейського Союзу, сприймається громадськістю як основна рушійна сила роботи цього інституту. Від Голови також значною мірою залежить престиж Європейського Союзу на міжнародній арені.

Залежно від того, наскільки успішно працює Рада та яке зовнішньополітичне положення Союзу, визначається й неформальний рейтинг і авторитет самого Голови. Отже, посідаючи цей впливовий пост, держави-члени намагаються якомога ефективніше виконати свої повноваження та навіть змагаються одне з одним, хто зробить це краще.

Конфігурації. З юридичної точки зору Рада є єдиним цілим, але на практиці вона розділена на десять різних *конфігурацій (складів)*. У статті 16 (6) Договору про Європейський Союз сказано:

- *«Рада повинна збиратися різними складами, список яких повинен бути затверджений відповідно до статті 236 Договору про функціонування Європейського Союзу».*
- *«Рада з загальних питань узгоджує роботу всіх конфігурацій. Разом з президентами Європейської Ради і Єврокомісії вона повинна підбивати підсумки засідань Європейської Ради».*
- *«Рада міністрів закордонних справ повинна розробити зовнішні дії Союзу на основі стратегічних орієнтирів, встановлених Європейською радою і забезпечити те, щоб дії Союзу були послідовним».*

Кожен склад ради має свою власну галузь на кшталт сільського господарства і риболовлі. У цьому формуванні Рада складається з

міністрів від кожної держави, які відповідають за цю область – міністерства сільського господарства і риболовлі. Головою цього складу стає міністр з країни, що головує. Аналогічно Рада міністрів економічних і фінансових справ складається з національних міністрів фінансів, а головою є міністр економіки країни, що головує на даний момент. В даний час існує десять конфігурацій:

- **Рада з загальних питань** координує роботу Ради, організовує засідання Європейської Ради і вирішує питання, що виникають у різних формацій Ради.

- **Рада міністрів закордонних справ** – єдина конфігурація, яка очолюється Верховним представником, а не міністром закордонних справ країни, що головує. Вона керує спільною зовнішньою та безпековою політикою, спільною політикою безпеки і оборони, торгівлею та розвитком співробітництва.

- **Рада з економічних і фінансових питань** складається з міністрів фінансів і міністрів економіки держав-членів. Працює над бюджетними питаннями і питаннями, пов'язаними з діяльністю Євросони.

- **Рада юстиції та внутрішніх справ** об'єднує міністрів юстиції і міністрів внутрішніх справ держав-членів. Обговорюється цивільний захист.

- **Рада з питань зайнятості, соціальної політики, охорони здоров'я і захисту прав споживачів.** Складається з міністрів з питань зайнятості, соціального захисту, захисту прав споживачів, захисту здоров'я і рівних можливостей.

- **Рада з питань конкурентоспроможності** створена в червні 2002 р. шляхом злиття трьох попередніх конфігурацій: внутрішнього ринку, промисловості та наукових досліджень. В залежності від питань, включених до порядку денного, ця формація складається з міністрів, відповідальних за такі області, як європейські справи, промисловість, туризм та наукові дослідження. З набуттям чинності Лісабонського договору, космічна політика була віддана Раді з питань конкурентоспроможності.

- **Рада з питань транспорту, телекомунікацій та енергетики** створена в червні 2002 р. шляхом злиття трьох політик в рамках однієї конфігурації, склад формації залежить від порядку денного. Це утворення зустрічається приблизно раз на два місяці.

- **Рада з питань сільського господарства та риболовлі** є однією з найстаріших формацій, що один раз на місяць об'єднує

міністрів сільського господарства і рибальства та комісіонерів, відповідальних за сільське господарство, рибальство, безпеку харчових продуктів, ветеринарні питання та питання охорони здоров'я.

- **Екологічна рада** складається з міністрів навколишнього середовища, які зустрічаються приблизно чотири рази в рік.

- **Рада з питань освіти, молоді, культури та спорту** складається з міністрів освіти, культури, молоді, спорту та зв'язку, які зустрічаються приблизно три або чотири рази на рік.

Генеральний секретаріат – є адміністративним органом, допоміжним у роботі Ради Європейського Союзу. Генеральний секретаріат також працює у Брюсселі, здійснює підготовку рішень Ради і контроль за їх виконанням.

Генеральний секретаріат є підрозділом Ради, який забезпечує організаційну та технічну сторони роботи цього інституту, а також може представляти Раду перед іншими органами Європейського Союзу (у тому числі в Суді ЄС). Він відіграє важливу роль у взаємодії різних дієвих осіб, яка відбувається у процесі діяльності Співтовариства. Зокрема спочатку виникає діалог між делегаціями держав-членів у межах спеціалізованих робочих груп, потім – на рівні КОРЕПЕРу¹, і насамкінець – на рівні міністрів. Паралельно відбувається діалог між делегаціями держав-членів і Комісією, а також у кожній державі-члені між різними компетентними органами управління задля інтегрування приписів Співтовариства та поєднання їх із вимогами національного законодавства.

На чолі цього органу стоїть *Генеральний секретар*, котрий із набранням чинності положеннями Амстердамського Договору також виконує функції Верховного Представника у справах спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Йому допомагає *Заступник Генерального Секретаря*, відповідальний за управління Секретаріатом. Відповідно до ст. 207 р. 2 ДЄС, як Генеральний секретар Ради, так і його Заступник призначаються Радою в результаті одностайного рішення.

Окрім своїх повноважень щодо керівництва Секретаріатом, Генеральний секретар (або його заступник) скріплюють своїм підписом акти, які ухвалюються Радою (перший підпис ставить

¹ **Комітет постійних представників** (фр. *Comité des représentants permanents, Coreper*) – впливове об'єднання глав (послів) і членів постійних представництв країн Європейського Союзу у Брюсселі.

Голова). Вони також забезпечують розсилання та публікацію рішень Ради. Генеральний Секретар може призначатися також як депозитарій в угодах Європейських Співтовариств та Союзу, які укладаються ними з третіми країнами та міжнародними організаціями, та конвенцій, укладених між державами – членами Союзу. До складу Генерального Секретаріату входять 7 головних управлінь, або генеральних дирекцій, які виконують підготовчу роботу для Ради за такими напрямками:

- юридична служба;
- управління, бюджет, переклад;
- регіональна, соціальна, освітня політика, соціально-економічний Комітет;
- внутрішній ринок, промислова політика, інтелектуальна власність, транспорт, навколишнє середовище, охорона споживачів, підприємства і послуги, сталеві промисловість;
- наука, технологія, енергія;
- іноземні зносини та співпраця для розвитку;
- економічні та фінансові справи, інформація, публікації, співпраця з Європейським Парламентом.

Загалом штатна чисельність головних управлінь є значною і становить близько 2,5 тис. службових осіб. На відміну від інших допоміжних органів і від самої Ради, співробітниками Генерального секретаріату є не представники держав-членів, а посадові особи, які перебувають на цивільній державній службі Європейських Співтовариств. Посадовці Генерального секретаріату складають звіти робочих засідань різних груп, та направляють звіти робочих груп КОРЕПЕРові, а потім – Раді. Вони також надають допомогу державі, що головує, та пропонують до її послуг свій досвід.

Генеральний секретаріат працює на постійній основі, а його співробітники отримують грошове винагородження за свою роботу безпосередньо з бюджету Європейського Союзу. Роль Генерального секретаріату істотно зросла після набуття чинності Договором про Європейський Союз. В системі «трійки», що об'єднує чинного голову Ради, комісара у сфері зовнішніх відносин та Генерального секретаря Ради, саме Генеральний секретар забезпечує безперервність, цілісність і прозорість заходів, які здійснює Європейський Союз. Крім того, роль, яку відіграє Генеральний секретар стосовно органів Ради, поширюється також і на Європейську Раду.

Комітет постійних представників. У структурі Ради функціонує декілька різних комітетів, що складаються з посадовців держав-членів ЄС. У зв'язку з тим, що члени Ради мають різний статус (постійні та непостійні члени), основна робота з підготовки сесій Ради ЄС здійснюється *Комітетом постійних представників* – КОРЕПЕР, який складається з дипломатичних співробітників, що мають вищий ранг. У зв'язку з тим, що засідання Ради тривають кілька днів протягом місяця, а її члени мають у своїх країнах постійні обов'язки міністрів або державних службовців (державні службовці не мають права голосу), Комітет перебрав на себе переважну частину підготовчої роботи. Комітет є постійно діючим органом, що включає представників країн-членів при Європейському Союзі (або їх заступників).

КОРЕПЕР було засновано внутрішнім регламентом Ради у 1958 р. відповідно до моделі Координаційної комісії, створеної 7 грудня 1953 р., яка складалася з найвищих посадовців держав-учасниць. Його основна функція полягає в уважному вивченні пропозицій, які надходять від Комісії, до винесення остаточного рішення. У свою чергу, КОРЕПЕРу надають допомогу кілька робочих груп, що займаються конкретними галузями. Такий передавальний процес (робоча група – КОРЕПЕР – Рада) дає можливість вирішувати окремі питання на відповідному рівні, залишаючи Раді більш складні та суперечливі рішення. Проте, при цьому остаточне рішення завжди залишається за Радою.

Представники в Комітеті мають ранги послів і призначаються відповідними урядами, як правило, на тривалий термін. Постійні представники розглядають у межах цього Комітету питання, що передаються на розгляд міністрів під час засідань Ради. Головує тут посланець тієї країни, яка на той момент головує в Раді Європейського Союзу. У кожній державі є постійне представництво в Брюсселі. Комітет має у своєму розпорядженні власний апарат, а за необхідності може створювати робочі групи для реалізації покладених на нього завдань. Рішення з обговорюваних питань Комітет приймає консенсусом.

КОРЕПЕР є постійним органом, який проводить попереднє обговорення питань, що виносяться на розгляд Ради, і таким чином забезпечує безперервність функціонування останньої. Загалом роль КОРЕПЕРу у процесі ухвалення рішень є значною, оскільки на

практиці 90% рішень Європейського Союзу фактично приймаються ним того, як вони виходять на міністерський рівень.

Діяльність КОРЕПЕРу здійснюється на двох рівнях – на рівні послів та на рівні заступників послів. Це пов'язано з тим, що з 1962 р. КОРЕПЕР було поділено на дві частини, засідання яких відбуваються окремо у різні дні тижня. Так, на рівні послів (так званий КОРЕПЕР II) здійснюється підготовка роботи Ради із загальних справ, справ економіки та фінансів, юстиції, внутрішніх справ і цивільної безпеки, а також справ розвитку. Розподіл завдань, прийнятий головою КОРЕПЕРу II разом із Секретаріатом Ради, є гнучким та може варіюватися залежно від важливості питань та робочого навантаження різних структур КОРЕПЕРу. Його засідання, як правило, проходять у четвер, за винятком тижнів, що передують засіданням Ради «з загальних питань» або Ради «Екофін» (економіка та фінанси), – у таких випадках його засідання відбуваються по середах.

Всі інші Ради готуються на рівні заступників послів (КОРЕПЕР I), або «першої частини». КОРЕПЕРу I зокрема належить підготування роботи Ради з питань внутрішнього ринку, справ споживачів і туризму, промисловості та енергетики, досліджень, транспорту й телекомунікацій, рибальства, довкілля, зайнятості та соціальної політики, охорони здоров'я, освіти та молоді, культури та сільського господарства, ветеринарні та фітосанітарні питання. Його засідання відбуваються по середах, іноді – по п'ятницях. Напрямки, визначені КОРЕПЕРом, завжди може переглянути Рада, оскільки лише вона наділена повноваженнями ухвалювати рішення. Загалом КОРЕПЕР не є інституцією Європейського Союзу, а лише структурним підрозділом Ради, який здійснює підготовчу роботу і не має власних повноважень та не наділений правом ухвалювати рішення.

В межах другої та третьої опор у Раді створено ще два важливих органи, які відіграють значну роль у здійсненні підготовки та реалізації рішень Ради. Це, по-перше, **Комітет з питань політики та безпеки**. Він складається з керівників політичних департаментів міністерств закордонних справ держав-членів. До його відання належить слідкування за обстановкою та сприяння формуванню політики шляхом направлення своїх висновків Раді. В межах повноважень, делегованих Радою, він здійснює політичний контроль та стратегічне керівництво операціями з урегулювання криз.

По-друге, це **Координаційний комітет**, який діє в межах третьої опори. Він включає вищих посадових осіб, до відання яких належать питання боротьби зі злочинністю та забезпечення співробітництва судових органів. Під егідою Ради діють численні робочі групи з конкретних питань. Їх завданнями є підготовка рішень Ради та контроль діяльності Єврокомісії у випадку, якщо їй делеговано певні повноваження Ради. Засновницькі договори запроваджують також існування деяких спеціалізованих комітетів, на які покладається координація діяльності Ради в окремих галузях. Це, передусім, економічний і фінансовий, спеціальний, політичний комітети та комітет з питань зайнятості. Ці комітети не відіграють провідної ролі, проте в їх складі діють експерти, яких направили відповідні міністерства різних держав-членів для розгляду конкретної ситуації в цих державах, тому вони з власної ініціативи, або на вимогу Ради та Комісії можуть подавати відповідні висновки.

Отже, Рада Європейського Союзу або Рада Міністрів це той орган в Європейському Союзі, який ухвалює рішення. Має законодавчі та бюджетні повноваження, схвалює закони, і у деяких обмежених областях Рада ЄС може ініціювати новий закон сама.

5.6. ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ

Європейська Комісія (англ. European Commission) – незалежний від національних урядів орган, який представляє і захищає інтереси ЄС у цілому. Вона є виконавчим органом, що несе відповідальність за вироблення законодавчих ініціатив, реалізацію рішень та дотримання договорів Союзу, тобто суміщає законодавчу та виконавчу функції. Європейська Комісія – це єдина інституція, що має право ініціювати законодавство для розгляду в Парламенті та Раді ЄС. Вона також управляє та втілює політику і бюджет ЄС, відстежує дотримання європейського законодавства країнами ЄС і європейськими компаніями, а до порушників може застосовувати відповідні процедури аж до притягнення до Європейського Суду чи накладення санкцій.

Комісія веде своє походження від Верховного органу Європейського співтовариства вугілля і сталі (першого з Європейський спільнот, створеного в 1951 р Паризьким договором). Назва «Верховний орган» пояснювалася тим, що даний інститут фактично був головною керівною інстанцією ЄСВС, був наділений не

тільки виконавчими, а й законодавчими повноваженнями в сфері регулювання спільного ринку вугілля і сталі (лише в окремих випадках акти Верховного органу вимагали підтвердження з боку Спеціального органу Ради міністрів – прообразу Ради ЄС).

При підписанні в 1957 р. Римських договорів про заснування Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії виконавчий інститут кожного з них був названий Комісією (Комісія ЄЕС і Комісія Євратому), в той час як носієм законодавчої влади стала Рада, пізніше розділивши її з Європейським парламентом.

Відповідно до «Договору про злиття», який набрав чинності в 1967 р., Комісія, як і Рада, перетворилася в єдиний інститут для трьох Європейських співтовариств, що здійснює функції і повноваження колишнього Верховного органу ЄСВС, Комісій ЄЕС і Євратому. З цього моменту вона стала називатися «Комісія Європейських співтовариств».

Найменування «Комісія Європейських співтовариств» збереглося і в 1990-ті рр. Незважаючи на те, що Маастрихтським договором 1992 р. на базі Європейських співтовариств був заснований Європейський Союз (нагадаємо, що Європейські співтовариства аж до 1 грудня 2009 р залишалися структурним елементом ЄС – його першої опори). Однак в цей період за ініціативою самої Комісії стало використовуватися й інше найменування – «Європейська Комісія».

Після реформи Лісабонського договору Європейська Комісія стала єдиним офіційним повним найменуванням даного інституту, закріпленим в установчих документах оновленого ЄС. Поряд з ним продовжує використовуватися коротке офіційне найменування – *Комісія*.

Європейська Комісія виконує чотири головні **функції**:

1) *ініціативна функція* – висування проектів та інших ініціатив, спрямованих на подальший розвиток інтеграційних процесів в рамках ЄС. Комісія має «право ініціативи». Інакше кажучи, Комісія відповідає за розробку нових законопроектів які потім вона подає до Парламенту та Ради. Ці пропозиції покликані захищати інтереси Союзу і його громадян, а не інтереси конкретних країн або галузей. Перед тим як виступити з новою ініціативою, Комісія повинна добре вивчити ситуацію і знати проблеми, що виникають у Європі. Комісія також повинна визначити, чи буде європейське законодавство

найкращим способом вирішення цих проблем. Саме тому Комісія підтримує постійний зв'язок з широким колом різних груп та з двома дорадчими органами – Європейським економічним і соціальним комітетом, і Комітетом регіонів. Комісія також враховує думку національних парламентів та урядів. Комісія пропонує вдатися до дій на рівні ЄС тільки в тому випадку, якщо проблему не можна вирішити більш ефективно завдяки заходам на рівні країни, регіону або місцевої влади. Цей принцип вирішувати питання на найнижчому можливому рівні називається «принципом субсидіарності». Проте, якщо Комісія дійшла висновку, що необхідне прийняття нового європейського законодавства, вона виносить пропозицію, що, на її думку, найбільш ефективно вирішує проблему та задовольняє найширше коло інтересів. Для отримання всіх деталей по суті питання, Комісія проводить консультації з експертами, які входять до складу різних комітетів і робочих груп. Комісія регулярно публікує «Зелені» і «Білі» книги, проводить слухання, враховує думки громадянського суспільства і замовляє експертні дослідження, а також, часто, безпосередньо радиться з громадянами, перед тим як подати законопроект. Все це робиться для того, щоб мати якомога повну картину ситуації.

2) *наглядова функція* – здійснення нагляду за дотриманням установчих документів, законодавчих актів та інших джерел права ЄС державами-членами з можливістю пред'явлення до них позовів до Суду ЄС. Комісія виступає в якості «опікуна договорів». Це означає, що Комісія разом з Судом ЄС забезпечує правильне й належне застосування законодавчих актів ЄС всіма країнами-членами ЄС. Якщо Комісія виявила, що якась із країн ЄС не дотримується законодавства ЄС, тобто порушує свої юридичні зобов'язання, Комісія починає процес, що має назву «процедура порушення».

3) *функція поточного управління* – самостійне вживання заходів, спрямованих на втілення в життя права ЄС, в тому числі шляхом видання виконавчих і делегованих актів і за допомогою виконання бюджету ЄС. Більша частина видатків провадиться національними та місцевими органами влади, проте Комісія здійснює контроль за цією діяльністю – в свою чергу, під наглядом Рахункової палати. Діяльність обох інституцій спрямована на забезпечення ефективного фінансового менеджменту, тільки після згоди Європейського Парламенту із щорічним звітом Рахункової палати, Парламент затверджує дії Комісії з виконання бюджету.

Комісія впроваджує рішення, прийняті Парламентом і Радою ЄС в таких сферах, як спільна сільськогосподарська політика, рибальська промисловість, енергетика, регіональний розвиток, екологія, молодь, освітні програми й обміни. Комісія також відіграє головну роль у політиці конкуренції, забезпечуючи рівні правила гри для бізнесу. Комісія може виступити проти злиття компаній, якщо, на її думку, це приведе до порушення чесної конкуренції. Комісія також слідкує за тим, щоб країни ЄС не надавали своїм галузям промисловості такі субсидії, які б призводили до порушення принципів конкуренції.

Європейська Комісія зобов'язана щороку, але не пізніше ніж за сім місяців до відкриття сесії Європейського Парламенту, публікувати загальний звіт про діяльність ЄС. Під час виконання своїх обов'язків Комісія є абсолютно незалежною.

Місцезнаходженням Європейської Комісії є м. Брюссель. У той же час згідно з Протоколом деякі підрозділи Комісії, наприклад, Статистичне відомство (Євростат) або Відомство офіційних публікацій ЄС, розташовані в Люксембурзі, де розміщувався прообраз даного інституту (Верховний орган ЄСВС).

Склад. Починаючи з 1 листопада 2014 р., Європейська Комісія складається з кількості членів яка відповідає кількості країн-членів ЄС, а саме з 28. Термін службових повноважень членів Європейської Комісії становить п'ять років, після чого перебування їх на посаді може бути продовжене на наступний термін.

Допускається також дострокове припинення повноважень окремих комісарів за рішенням Суду ЄС або Голови Комісії. Держави-члени ні за яких обставин не можуть відкликати своїх громадян з Комісії. Відповідно до ст. 246 ДФЕС в разі відставки (добровільної чи примусової) або смерті члена Комісії він «замінюється на термін, що залишився повноважень новим членом з аналогічним національним громадянством, якого призначає Рада за спільною згодою з Головою Комісії, після консультацій з Європейським Парламентом» і при дотриманні вищевказаних критеріїв для призначення на посаду комісара.

Порядок обрання членів Європейської Комісії визначається кожною країною самостійно. Обраним членом Єврокомісії може бути тільки особа, яка є громадянином однієї з держав-учасниць ЄС. Крім того, на посаду членів Єврокомісії, як правило, обираються особи з числа політиків високого рангу, які мають значний досвід управлінської роботи та високий професійний рівень.

Неофіційно призначений член Комісії називається «комісаром».

Європейський комісар – один з 28 членів Європейської комісії на чолі з головою Європейської комісії. Кожна держава-член Європейського Союзу має квоту на призначення 1 комісара.

З метою конкретизації гарантій незалежності членів Комісії, викладених в установчих документах, Голова цієї фінансової інституції в 2004 р. видав спеціальний дисциплінарний акт під назвою **Кодекс поведінки комісарів**.

Кодекс встановлює перелік конкретних випадків, при яких «приватна» діяльність комісара може бути визнана сумісною з його посадовим статусом:

- безкоштовне надання освітніх курсів «в інтересах європейського будівництва»;
- здійснення на безоплатній основі функцій почесного голови фондів, освітніх та інших установ в політичній, культурній, мистецькій або благодійній сфері;
- членство в політичних партіях за умови, що це «не ставить під сумнів їх перебування на службі Комісії».

Інші види діяльності, навпаки, ставляться під заборону або супроводжуються обмеженнями:

- ведення «хронік» в пресі (розглядається як побічна професійна діяльність, неприпустима для комісарів);
- обов'язок інформувати Голову про намір опублікувати книгу, при цьому «авторські гонорари за видання, підготовлені в ході виконання ними своїх обов'язків, передаються благодійній організації за їх вибором»;
- неприпустимість отримувати винагороду за проголошення промов і участь в конференціях;
- обов'язок інформувати Голову та отримувати його згоду і Комісії в цілому для участі у виборчій кампанії;
- заборона «розголошувати зміст дебатів в Комісії»;
- неприпустимість отримувати подарунки вартістю понад 150 євро (зазначені подарунки передаються в службу протоколу Комісії);
- обов'язок інформувати Голову про отримання будь-яких нагород, призів або почесних звань та ін.

Всі комісари повинні представляти «декларацію інтересів» (франц. *Declaration d'interet*), що підлягає оприлюдненню для загального ознайомлення. У декларації повинні міститися відомості про «зовнішню діяльність» комісара за останні 10 років, про його

«фінансові інтереси» (акції та інші цінні папери), майновий стан, а також про професійну діяльність чоловіка (для жінок). В окремому додатку до Кодексу також встановлені фінансові та інші правила щодо відряджень членів Комісії.

В Комісії як виконавчому інституті проводиться розподіл обов'язків між особами які входять до її складу. Член Комісії, подібно члену національного уряду – це не тільки і не стільки учасник колегії з 28 осіб, але комісар стосовно деяких справ. При цьому, на відміну від практики деяких держав, у складі Комісії не буває комісарів «без портфеля».

Кожен комісар, таким чином, не тільки несе колегіальну відповідальність разом з Комісією, але також є посадовою особою, яка індивідуально відповідальна за доручену йому галузь управління.

Заробітня платня комісара зафіксована на рівні 112,5% максимальної заробітної платні для цивільної служби ЄС, що дорівнює €19,909.89.

Очолює Європейську Комісію Президент. **Президент Європейської комісії** – вища виборча посада голови Європейської комісії, з деякими законодавчими можливостями. Президент Європейської комісії бере участь у самітах Великої вісімки (G8). Формально президент призначається міністерством Ради Європейського союзу (на практиці, Європейською радою – главами держав-членів) на 5 років. Кандидатура схвалюється Європейським Парламентом (Парламент може висловлювати недовіру роботі Комісії). Президент у такому випадку набирає інших Європейських комісарів. Перед моментом прийняття комісарами своїх справ, вони зобов'язані виступити перед Європейським парламентом.

Нинішній склад Європейської комісії Європейський парламент затвердив 1 листопада 2014 р. Замість попереднього президента Європейської комісії **Жозе Мануела Дурау Баррозу**¹ на цю посаду на п'ятирічний термін було призначено **Жана-Клода Юнкера**².

¹ **Жозе Мануель Дурау Баррозу** (нар. 23 березня 1956 р., Лісабон) – португальський політичний діяч, президент Європейської комісії з 1 листопада 2004 р. (замінив Романо Проді). Перед тим міністр закордонних справ Португалії (1992–1995), прем'єр-міністр Португалії (2002–2004). Член Соціал-демократичної партії Португалії з 1980 р., голова партії у 1999–2004 рр.

² **Жан-Клод Юнкер** (нар. 9 грудня 1954 р., Реданж, Люксембург) – європейський і люксембурзький політик. Прем'єр-міністр Люксембургу з 20 січня 1995 до 4 грудня 2013, міністр фінансів (1989–2009). Колишній голова Єврогрупи. 15 липня 2014 р. обраний президентом Європейської комісії. Його кандидатуру підтримали 422 депутата Європейського парламенту. Вступив на посаду 1 листопада 2014 р.

Статус Президента Європейської Комісії відповідає статусу глави уряду. Президент Європейської Комісії представляє ЄС на міжнародному рівні у питаннях, що належать до сфери юстиції та безпеки.

Президент обирається на поновлюваний термін строком на п'ять років. Його правління вважається дійсним через п'ять місяців після виборів до Європейського парламенту. Даний закон було затверджено Маастрихтським договором (до якого комісія мала строк повноважень строком на чотири роки). Вибори відбуваються в червні кожні п'ять років (в роки, які закінчуються на 4 і 9).

Президента та його комісію може бути відсторонено від посади шляхом голосування Парламенту. На сьогодні Парламент не вчиняв таким чином. Але у 1999 р. мало відбутися голосування Парламенту у зв'язку з фінансовими махінаціями. Аби уникнути відсторонення від посади, комісія самостійно подала у відставку.

Заробітна платня Президента Європейської комісії становить 130 %, для віце-президента – 125 %, для Високого представника – 130 %.

Президент Комісії (або голова Комісії):

- встановлює керівні положення щодо роботи Комісії;
- визначає структуру Комісії, забезпечуючи послідовність, ефективність та колегіальність її роботи;
- призначає з-поміж членів Комісії заступників Голови, інших ніж Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки.

Член Комісії іде у відставку, якщо цього вимагає Голова. Беручи до уваги результати виборів до Європейського Парламенту та після проведення належних консультацій, Європейська Рада кваліфікованою більшістю подає Європейському Парламентові кандидатуру Голови Комісії. Цього кандидата обирає Європейський Парламент більшістю членів свого складу. Якщо кандидат не отримує необхідної більшості, Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, протягом одного місяця подає на розгляд Європейському Парламенту нову кандидатуру, яка проходить ту саму процедуру обрання.

Європейська Комісія складається з 24 Генеральних директоратів і 17 служб, які опікуються певною сферою політики і підпорядковуються одному з комісарів. Генеральні директорати, у свою чергу, поділяються на директорати та сектори, які відповідають

за певні напрямки роботи. Кожен Генеральний Директорат очолює Генеральний директор, який є відповідальним перед одним або декількома комісарами.

Кількість і коло повноважень Генеральних директоратів і служб не збігаються з кількістю та повноваженнями комісарів. Отже, один комісар може мати у своєму підпорядкуванні декілька Генеральних директоратів, а коло обов'язків Генерального директора може поширюватись на кількох комісарів. Комісар може взагалі не мати «свого» Генерального директорату.

Загальна координація діяльності директоратів і служб Комісії забезпечується Генеральним секретаріатом, який також організовує щотижневі засідання Комісії. Генеральний секретаріат очолюється Генеральним секретарем, який є безпосередньо відповідальним перед Головою Комісії, бере участь в офіційних засіданнях Комісії, а також головує на регулярних засіданнях Генеральних директорів.

Порядок формування Комісії неодноразово змінювався в процесі розвитку ЄС. Ці зміни свідчать про поступову еволюцію ЄС в бік парламентарної системи правління.

Спочатку призначення членів Комісії цілком і повністю перебувало в руках держав-членів в особі їх урядів. Однак в 90-ті рр. ХХ ст. право вирішального голосу в цьому процесі придбав Європейський Парламент, яке було ще більш посилено Лісабонським договором 2007 р., в результаті порядок формування Комісії придбав деяку схожість з порядком призначення уряду в парламентській і змішаній республіці, де роль колективного президента виконують Європейська рада або Рада ЄС.

Формування Комісії в даний час включає п'ять етапів (§ 7 ст. 17 ДЕС).

1. *Висування Європейською радою кандидата на пост Голови Комісії.* Європейська рада висуває кандидата кваліфікованою більшістю голосів (тобто без права вето представлених в ньому керівників держав-членів). У той же час Європейський рада зобов'язана висувати кандидата в Голови Комісії «з урахуванням виборів до Європейського парламенту», тобто виходячи з того, яка з фракцій в Європарламенті є домінуючою.

2. *Обрання Європейським парламентом Голови Комісії.* Голова «обирається Європейським парламентом більшістю членів, що входять до його складу», тобто абсолютною більшістю від спискового складу Європарламенту (до вступу в силу Лісабонського

договору достатньо було простої більшості від числа тих, хто проголосував депутатів).

Перед тим як дати свою згоду, Європарламент заслуховує політичну програму кандидата в Голови, по якій парламентарії проводять дебати, а потім виносять свій вердикт.

Якщо представлений Європейською Радою кандидат не отримує необхідної більшості, то Європейська Рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, протягом місяця пропонує нового кандидата, який обирається Європейським парламентом згідно аналогічної процедури.

3. *Підбір Радою ЄС за спільною згодою з Головою Комісії кандидатів в комісари.* Підбір кандидатів проводиться, «виходячи з пропозицій, зроблених державами-членами» (кожна держава-член пропонує одного або кількох своїх громадян, яких Рада ЄС та Голова Комісії вносять до загального список майбутніх членів даного інституту). При затвердженні списку Рада ЄС, як і Європейська Рада, діє кваліфікованою більшістю, тобто без права вето окремих держав-членів.

На практиці вже на цьому етапі комісари відбираються не просто як майбутні члени колегіального інституту, але як посадові особи, відповідальні за певні галузі управління (майбутній комісар з питань внутрішніх справ, майбутній комісар з транспорту і т.д.). Відповідно, враховуються їх ділові якості, професійна придатність до заміщення відповідного поста.

В особливому порядку проводиться підбір кандидата на пост віце-голови Комісії – Верховного представника Союзу у закордонних справах і політиці безпеки. Верховного представника призначає Європейська Рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, також за погодженням з Головою Комісії.

4. *Схвалення Європейським парламентом всього складу Комісії.* Після завершення підбору кандидатур весь склад майбутньої Комісії надходить на затвердження Європарламенту. З цією метою кандидати в комісари (включаючи Верховного представника Союзу у закордонних справах і політики безпеки) заслуховуються на пленарних засіданнях Європарламенту і в парламентських комісіях, відповідають на запитання депутатів. Потім Європейський парламент простою більшістю голосів виносить Комісії в цілому (як «колегії») вотум довіри або відмовляє в такому. У разі відмови в вотум довіри процедура формування Комісії повертається на третій етап (заміна

всіх або деяких кандидатів в комісари, проти яких виступив Європейський парламент).

5. *Офіційне призначення Європейською Радою Комісії.* Після того як Комісія отримає вотум довіри Європарламенту, Європейська Рада кваліфікованою більшістю голосів приймає рішення про призначення всіх членів Комісії. Даний етап, як правило, носить формальний характер, оскільки держави-члени через своїх представників в Європейській Раді і Раді в ході попередніх етапів вже дали згоду на призначення і Голови, й інших комісарів. Проте лише після цього процедурного акта Комісія вважається остаточно сформованою і може приступити до роботи.

Отже, Європейська Комісія є вищим органом виконавчої влади Європейського Союзу, який приблизно відповідає ролі і функціям уряду у системах національних держав. На відміну від національних урядів, Єврокомісія може також користуватися функцією законодавчої ініціативи, але тільки у рамках ЄС та відповідно до Законодавства Європейського Союзу. Європейська Комісія має право розробляти й пропонувати законодавчі акти; керувати запровадженням політики Співтовариства; розпоряджатися бюджетом; підтримувати зовнішні відносини; наглядати за дотриманням законів Співтовариства; вказувати шляхи та перспективи розвитку.

5.7. СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Суд Європейського Союзу (англ. The Court of Justice of the European Union (CJEU)) (також Європейський суд, Суд справедливості) – є офіційною інституцією Європейського союзу, яка охоплює всю судову владу ЄС. Як незалежний орган Суд ЄС, в межах своєї юрисдикції, забезпечує дотримання права при тлумаченні та застосування відповідних договорів Євросоюзу.

Судова система Європейського Союзу покликана забезпечити вирішення суперечок між суб'єктами європейської інтеграції, безконфліктність взаємодії норм права Європейського Союзу та внутрішнього права держав-членів як необхідної засади функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції.

Суд Європейського Союзу був створений у 1952 р., за Паризьким договором (1951 р.) у рамках Європейського

співтовариства вугілля і сталі. Він був створений із семи суддів, які представляли кожна з шести держав-членів, проте непарне число суддів необхідне було для вирішення спірного питання. Один суддя призначався від кожної держави-члена, а сьоме місце чергувалося між «великими державами-членами» (Західна Німеччина, Франція та Італія). З підписанням Римських договорів 1957 р., коли було створено Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) та Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом), суд став загальним для всіх співтовариств, і з 1958 р. мав назву Суд Європейських співтовариств (СЄС).

Загальний суд було створено в 1988 р. (відомий як Суд першої інстанції), а Європейський трибунал публічної служби – у 2004 р.

З підписанням Маастрихтського договору (1992 р.) та його ратифікацією (1993 р.) яким було створено Європейський Союз, назва Суду не змінилася, на відміну від інших установ. Влада Суду не була ще на той час виокремлена, і перебувала на стовпі Співтовариства (перший стовп). Суд отримав владу в 1997 р., після підписання Амстердамського договору. Відповідно до Амстердамського договору була значно переглянута європейська система співпраці у сфері правосуддя та внутрішніх справ. Амстердамський договір розширив повноваження Суду ЄС в основному за рахунок створення так званого простору свободи, безпеки та правосуддя, яке прагне згрупувати в можливо гомогенну нормативну сукупність всі питання, пов'язані з вільним переміщенням осіб та з скасуванням прикордонного контролю всередині ЄС.

З набуттям чинності Лісабонського договору в 2009 р. офіційну назву Європейського Суду було змінено з «Суду Європейських співтовариств» на «Суд», хоча найбільш поширеною є назва Європейський Суд. Суд першої інстанції був перейменований в «Загальний суд», і термін «Суд Європейського Союзу» став офіційно найменувати два суди разом із його спеціалізованими трибуналами.

Спочатку суд не був помічений в особливій активності. Але вже на початку 1960-х рр. швидко перейшов в наступ на суверенітет держав-членів організації. У період так званого «євросклерозу», в 1970-х рр., Суду вдалося фактично перезапустити процес європейської інтеграції за рахунок зняття бар'єрів на шляху вільного руху товарів. У 1990-ті рр. в діяльності Європейського суду з'явилася нова категорія справ, пов'язаних з гуманітарними питаннями. З набранням чинності Лісабонським договором компетенція Суду

Європейського Союзу набула значного поширення внаслідок скасування «триопорної» системи ЄС.

Суд Європейського Союзу складається з трьох основних органів:

1. Основний Суд (1952 р.), розглядає справи направлені від національних судів, певні анулювання та апеляції.
2. Загальний суд (створений в 1988 р.), розглядає анулювання від фізичних і юридичних осіб і в деяких випадках від урядовців ЄС. На практиці це означає, що цей суд займається спірними питаннями, справами з державної допомоги, торгівлі, сільського господарства та торгових марок.
3. Спеціалізовані суди (Цивільний трибунал створений в 2004 р.), розглядає справи, що стосуються ЄС та його співробітників.

Роль Суду полягає у забезпеченні дотримання права ЄС «у тлумаченні та застосуванні» державами-членами. Для цього Суд виконує такі **функції**:

- перевіряє законність актів інститутів Європейського союзу;
- забезпечує виконання зобов'язань державами-членами за договорами ЄС;
- інтерпретує право Європейського Союзу на прохання національних судів і трибуналів.

Суд ЄС є судовим органом Європейського Союзу, у співпраці з судами держав-учасниць, приймає рішення щодо застосування і однакового тлумачення права Співтовариства. Штаб-квартира Суду Європейського Союзу в Люксембурзі.

Склад. Кількісний склад Суду відповідає числу держав-членів. Суд складається з 28 суддів (представлені по одному судді від кожної держави-учасниці) і 8 генеральних адвокатів. Суддів і генеральних адвокатів призначають за загальною згодою урядів держав-учасниць після консультації з комітетом, якому доручено дати висновок про придатність кандидатів виконувати свої відповідні функції.

Термін їх повноважень складає шість років, з можливістю продовження. Вибір здійснюється з числа осіб, незалежність яких не викликає сумнівів і які мають право на призначення на вищі судові посади у своїх країнах або є юристами з визнаним авторитетом. Кожні три роки відбувається часткова заміна суддів та генеральних адвокатів.

Судді обирають зі свого складу Голову Суду строком на три роки (може бути переобраним). Судді й генеральні адвокати, чий термін повноважень закінчився, можуть бути призначені повторно.

Обов'язки генерального адвоката, який має діяти з повною неупередженістю і незалежністю, полягають у тому, щоб у відкритому судовому засіданні надавати обґрунтовані висновки по справам, які вимагають його участі.

Функції та сфера повноважень Суду ЄС. У своїй діяльності Суд ЄС виконує функції міжнародного, конституційного, частково адміністративного та цивільного суду.

Як *міжнародний* суд він вирішує суперечки між державами-учасниками, які стосуються об'єкта установчого договору, а також між державами-учасниками та інститутами ЄС чи між останніми. До держави-учасниці, яка не виконує рішень Суду ЄС, останній може застосовувати санкції у формі одноразових виплат або штрафів (ст. 260 ДФЄС).

Виконуючи роль *конституційного* суду, Суд ЄС розглядає законність законодавчих актів, прийнятих спільно Європарламентом і Радою, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, які не належать до рекомендацій і висновків, а також актів Європарламенту і Європейської ради, що мають правові наслідки для третіх сторін.

Виконуючи функції *адміністративного* суду, Суд ЄС має юрисдикцію в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями, а також у випадках вирішення спорів стосовно відшкодування збитків, заподіяних інститутами ЄС чи його службовцями при виконанні ними своїх обов'язків.

Як *цивільний* Суд також може надавати висновки стосовно арбітражних застережень, вміщених у контракті, укладеному ЄС або від його імені.

Він також розглядає апеляції на рішення Загального суду.

Суб'єкти позову. З позовами до Суду можуть звертатися:

- держави-учасниці;
- Європарламент;
- Рада ЄС;
- Європейська Комісія;
- Рахункова палата;
- Європейський центральний банк;
- Комітет регіонів.

Здатність фізичних та юридичних осіб звертатися до Суду ЄС обмежена випадками:

1) коли вони оскаржують законність актів, які мають пряме й безпосереднє відношення до таких осіб;

2) коли вони оскаржують регламентарні акти, які їх стосуються і які не вимагають виконавчих заходів;

3) коли йдеться про бездіяльність інститутів у формі неприйняття щодо таких осіб актів обов'язкового характеру.

До Суду ЄС можуть також звертатися національні суди держав-учасниць з проханням винести преюдиціальне рішення стосовно тлумачення установчих договорів, дійсності і тлумачення актів інститутів ЄС, тлумачення статутів органів, створених за рішенням Ради. У разі такого звернення судовий розгляд справи у відповідному національному суді призупиняється до винесення рішення Судом ЄС. Після отримання преюдиціального рішення Суду ЄС національний суд приймає остаточне рішення у справі.

Право Суду ЄС виносити рішення у преюдиціальному порядку забезпечує однакове тлумачення і застосування права Євросоюзу в усіх державах-учасниках.

Форма роботи. Суд засідає у повному складі (пленумом), але може також формувати палати: Велику палату, до складу якої входять 13 суддів, та палати, до яких входять від трьох до п'яти суддів.

У повному складі Суд засідає, як правило, для розгляду справ:

- про звільнення з посади Омбудсмена;
- члена Комісії;
- члена Рахункової палати;
- якщо Суд вважає, що надана йому на розгляд справа має виняткову важливість.

Також існує ще *Європейський Суд аудиторів* (Рахункова палата) (англ. *European Court of Auditors*), який було засновано у 1977 р. Його ще називають «фінансовим сумлінням ЄС». Суд аудиторів – «несправжній суд», його повноваження полягають лише у вивченні фінансових справ ЄС. Статут цього органу Спільноти міститься в Договорі про Європейський Союз.

У фінансовому регламенті від грудня 1977 р., оновленого в березні 1990 р., держави члени надали Суду аудиторів повну адміністративну й бюджетну незалежність. В Маастрихтському договорі держави-члени ЄС піднесли статус Суду аудиторів до рівня таких інституцій, як Рада ЄС, Комісія ЄС, Європарламент і Суд ЄС.

Зростання ролі і значення Суду аудиторів пов'язане не тільки з суттєвим збільшенням прибутків і витрат ЄС, а й збільшенням стурбованості громадськості і політиків щодо марнування ресурсів ЄС, відвертання коштів та шахрайства.

Амстердамський договір ще більше посилив роль Суду аудиторів у боротьбі зі шахрайством, надав йому повноваження провадити належне керування фінансами і розширив його права щодо інших інституцій ЄС. Ніццький договір підтвердив принцип «по одному члену Суду аудиторів на кожну державу-члена», і надав Суду право створювати судові палати.

Початково Європейський суд аудиторів складався з 15 суддів які обиралися Радою ЄС на шість років. Після набуття чинності Ніццького договору їх стало 27, по одному представнику від кожної держави-члена, на 2018 р. – 28 суддів. Представників Суду аудиторів призначають з поміж фахівців з досвідом роботи в галузі фінансового контролю або державних фондів. На практиці, кожна держава-член призначає по одному члену Суду аудиторів, Рада ж, після консультацій з Європарламентом, затверджує його склад одноставним голосуванням.

Члени Суду аудиторів обирають поміж себе президента на трирічний термін з правом подовження мандата. Зміна президента тягне за собою повну зміну повноважень: кожен з членів відповідає за певний сектор або аудит окремої бюджетної сфери. Суд аудиторів розміщується в Люксембурзі, його персонал становить близько 750 чоловік. Суд аудиторів повинен бути цілком незалежним від урядів країн-членів. Цей орган здійснює бухгалтерський аудит усієї Спільноти, контролює доходи, витрати і раціональність використання коштів кожною інституцією. Він готує річний звіт, який публікується в «Офіційному журналі Європейського Союзу», а також спеціальні рапорти і звіти.

Таким чином, Судову владу Європейського Союзу покладено на Суд ЄС (Суд, Трибунал і спеціалізовані суди). Суд ЄС виступає правотворчим органом, який у своїх рішеннях формулює нові принципи та норми. Суд ЄС своєю правозастосовною практикою не лише утвердив розуміння права Європейського Союзу як права особливої міжнародної організації, і сприяв, завдяки подальшому розвитку інтеграційних процесів, відокремленню права Європейського Союзу як системи норм, спрямованих на забезпечення

досягнення ефективного функціонування організації, від норм міжнародного права.

У процесі своєї діяльності Суд ЄС співпрацює з усіма органами ЄС, насамперед з Комісією ЄС, яка є «наглядачем» за дотриманням права ЄС, Парламентом ЄС та Радою ЄС. До Суду вправі звертатись усі без винятку органи ЄС.

5.8. ДОПОМІЖНІ ІНСТИТУЦІЇ ТА АГЕНЦІЇ ЄС

ДОРАДЧІ ОРГАНИ ЄС

Інституціональна система Європейського Союзу включає консультативні органи, в яких представлена думка виробників, споживачів і представників соціально-економічної сфери. Відмінність органу від інституції обумовлена тією роллю, яку даний суб'єкт відіграє в системі управління ЄС. Так, органи відіграють в основному допоміжну роль або здійснюють окрему функцію і за своєю природою є органами спеціальної компетенції. До таких органів належать наступні:

- Економічний і соціальний комітет;
- Комітет регіонів;
- Омбудсмен;
- Служба інспектора захисту інформації;
- Служба офіційних публікацій;
- Європейське управління відбору персоналу.

Європейський соціально-економічний комітет (англ. *European Economic and Social committee*) – дорадчий орган Європейського Союзу. Соціально-економічний комітет (СЕК) створено 1958 р. згідно з Римськими договорами про заснування Європейської Спільноти, щоб забезпечити представництво інтересів різних економічних і соціальних груп, а саме з метою відображення інтересів підприємців, робітників, службовців і представників вільних професій з проблем економічного і соціального розвитку. Всі пропозиції Комітету мають рекомендаційний характер. Установлено, що всі консультації Ради й Комісії з Комітетом поділяються на обов'язкові і факультативні. За природою Економічний і соціальний комітет є інститутом соціального партнерства на рівні ЄС, де висловлюються погляди різних соціально-професійних груп, а не представників окремих держав.

Комітет складається з 350 членів від усіх держав-членів ЄС, які призначаються Радою Європейського Союзу на п'ятирічний термін за рекомендацією національних урядів. Поточний мандат виконується з жовтня 2015 р. по вересень 2020 р. Кількість членів на одну країну є пропорційною до населення країни. Члени Соціально-економічного комітету належать до таких категорій так званого «організованого громадянського суспільства» як роботодавці, профспілкові діячі та представники різних груп інтересів (професійних об'єднань, фермерів, захисників довкілля, споживачів тощо). Соціально-економічний комітет представляє їхню позицію та відстоює їхні інтереси в діалозі з Європейською Комісією, Радою Європейського Союзу та Європейським Парламентом. Соціально-економічний комітет відіграє роль містка між Європейським Союзом та громадянами. Члени Соціально-економічного комітету зустрічаються на пленарних засіданнях близько десяти разів на рік, а частіше засідають меншими групами.

Ніщський договір не змінив розподілу місць у Комітеті між державами-членами, він лише обумовив, з огляду на розширення Союзу, що в майбутньому кількість місць у Соціально-економічному комітеті не повинна перевищувати 350. Договір прояснив також засади призначення членів комітету: він повинен складатися з «представників різних економічних та соціальних груп організованого громадянського суспільства»

Члени Соціально-економічного комітету представляють широкий спектр соціальних та економічних інтересів в ЄС, і утворюють три окремі групи, приблизно однакові за кількістю:

- I група – роботодавці (з промисловості та сектору послуг);
- II група – робітники (переважно з національних профспілок);
- III група – європейська група різноманітності (професійні об'єднання, фермери, захисники довкілля, споживачі тощо).

Кожна група має свій секретаріат. Члени Комітету самі вибирають, до якої групи вони хочуть приєднатися. Члени Комітету не отримують зарплати за свою роботу, але їм відшкодовують витрати. Хоча політичний вплив Комітету незначний, його члени користуються такими перевагами, як періодичні відрядження до Брюсселю та престижна причетність до справ ЄС. Національні уряди дивляться на Комітет, як на спосіб заохочення.

Соціально-економічний комітет раз у два роки обирає президента, який представляє його у відносинах з інституціями ЄС, державами-членами, третіми державами, різними лобі, та національними соціально-економічними радами й подібними національними органами. До керівного органу комітету – Бюро – входять президент, два віце-президента і тридцять один інший член. Бюро призначає членів комітету в кожну з шести секцій, де поєднуються різні національності й інтереси. Секції охоплюють такі галузі:

- Сільське господарство, розбудова села і довкілля;
- Економічний та монетарний союз і економічне та соціальне гуртування;
- Зайнятість, соціальні справи та громадянство;
- Зовнішні відносини;
- Єдиний ринок, виробництво і споживання;
- Транспорт, енергетика, інфраструктура та інформаційне суспільство.

Попри свою другорядну роль, Комітет виконує кілька корисних функцій. Він збирає до Брюсселя представників впливових соціальних та економічних кіл, і надає їм форум для регулярного і систематичного обміну думками з важливих питань. Також слугує каналом інформації від Брюсселя до держав-членів, і попереджає зацікавлені сторони про впровадження заходів соціальної та економічної політики.

Комітет регіонів (англ. *European Committee of the Regions*) – орган ЄС, що в рамках своєї консультативної роботи висловлює думку з питань, пов'язаних з місцевими і регіональними органами влади в Європі, з питань субсидіарності або багаторівневого управління.

1985 р., напередодні перетворень в Європейській Спільноті, окремі регіони з власної ініціативи об'єдналися і створили Асамблею європейських регіонів – пан'європейський орган, що прагнув до формалізації своєї участі в справах ЄС. Частково з міркувань демократичної легітимності, частково через те, що вона вважала регіоналізм невіддільною частиною федералізму, Комісія підтримала бажання Асамблеї надати регіонам і місцевим громадам змогу насправді відчувати себе частиною системи Спільноти. Тому в жовтні 1991 р. Комісія подала на розгляд міжурядової конференції з політичного союзу пропозицію про створення Комітету регіонів, який

мав консультувати Раду й Комісію щодо відповідних напрямків діяльності, зокрема, у сфері політики гуртування.

Комітет регіонів (КР) створений згідно з Договором про Європейський Союз, розпочав свою діяльність 1994 р. Він складається з представників місцевих і регіональних органів управління, яких призначає Рада за пропозиціями країн-членів на п'ятирічний термін. В процесі ухвалювання рішень з питань, що зачіпають місцеві й регіональні інтереси, як освіта, справи молоді, культура, охорона здоров'я, соціальне й економічне гуртування, консультації з *Комітетом регіонів* обов'язкові.

З 1999 р. коли набрав чинності Амстердамський договір коло питань, якими займається Комітет Регіонів значно розширилось, включивши до них охорону довкілля, розпоряджання коштами з Європейського соціального фонду, професійно-технічна освіта, транскордонна співпраця і транспорт. Крім того, Комітет регіонів може готувати висновки і з власної ініціативи.

Кількість і розподіл місць у Комітеті регіонів такі ж, як у Європейському соціально-економічному комітеті. Так само, як і у випадку останнього, Ніццький договір не змінив розподіл місць в Комітеті регіонів між державами-членами. Він лише обумовлює, з огляду на розширення Союзу, що в майбутньому кількість місць у Комітеті не повинна перевищувати 350. Крім того, Договір чітко визначає, що членом Комітету може бути лише представник виборних органів регіональної чи місцевої влади або особа, політично підзвітна виборному органу.

Виконавчим органом Комітету регіонів є Бюро, яке складається з 63 членів: президента (обирається на два роки), першого віце-президента, 28 віце-президентів (по одному на кожну державу-члена), президенти політичних груп КР та ще 28 членів від національних делегацій, що дозволяє відображати національний та політичний баланс. Бюро загалом збирається сім-вісім разів на рік, щоб скласти політичну програму КР і доручає адміністрації виконувати свої рішення.

Члени КР зустрічаються на пленарному засіданні в Брюсселі шість разів на рік, щоб обговорити та прийняти думки, доповіді та резолюції. Члени Комітету регіонів розподілені між спеціалізованими комісіями відповідно до сфери їхніх інтересів:

- громадянство, управління, інституційні та зовнішні справи;
- територіальна політика згуртування;

- економічна політика;
- навколишнє середовище, зміна клімату та енергетика;
- природні ресурси та сільське господарство;
- соціальна політика, зайнятість, освіта, культура та дослідження.

Комітет регіонів дуже активний у своїй діяльності. Ним проводяться внутрішні та зовнішні наради, семінари конференції та спеціальні заходи. Важливі події включають пленарні засідання, де відбувається голосування та прийняття рішень. Комітет регіонів також проводить дні відкритих дверей. Ця щотижнева подія об'єднує регіональних та місцевих учасників зі всієї Європи для обміну ідеями та передовим досвідом.

Омбудсмен (англ. *European Ombudsman*). Посада, запроваджена Договором про Європейський Союз. Уповноважений приймати скарги від громадян Союзу, фізичних чи юридичних осіб, резидентів держав-членів на незадовільну діяльність інституцій або установ Спільноти. У відповідь на скаргу, або за власною ініціативою, європейський омбудсмен проводить розслідування. Інституції ЄС зобов'язані надавати йому будь-яку інформацію і доступ до відповідних документів. Виявивши факти порушень, він сповіщає установу, про яку йдеться, і надсилає їй свої рекомендації. Установа-адресат має три місяці на те, щоб дати докладну відповідь, після чого омбудсмен направляє остаточний звіт Європейському Парламентові та відповідній установі. Крім того, він сповіщає скаржника про результати свого розслідування.

Європейського омбудсмена призначає Європейський Парламент на п'ять років. Щорічно омбудсмен звітує у Парламенті про результати усіх розслідувань, проведених впродовж року.

Цей орган ЄС був створений Маастрихтським договором з метою здійснення подальшої демократизації та адміністративної гласності.

Омбудсмен розглядає всі скарги, що стосуються недоліків функціонування інститутів або органів ЄС. Це можуть бути такі питання, як надмірно тривалі терміни розгляду питань, відсутність гласності, відмова в наданні інформації, трудові відносини між інститутами і їх співробітниками, проведення конкурсів, контрактні відносини між інститутами ЄС та приватними фірмами.

До осіб, які можуть звернутися до Омбудсмена, відносяться громадяни держав-членів ЄС, громадяни держав, які не є членами ЄС,

але проживають на їх території, підприємства, асоціації або товариства, що мають своїм місцезнаходженням територію ЄС. Скарга повинна бути подана на одній з офіційних мов ЄС. Заява подається в довільній формі. До неї повинні бути додані всі необхідні документи і дані про заявника, включаючи адресу.

Після розгляду скарги в Комітеті з петицій Європейського парламенту Омбудсмен зазвичай не розглядає скаргу знову, якщо тільки в ній не представлені нові обставини.

Служба інспектора захисту інформації – забезпечує збереження та нерозповсюдження особистої інформації та інформації із обмеженим доступом, яку використовують у своїй діяльності різні органи та інституції ЄС. Посаду запроваджено в 2001 р. в рамках Договору про заснування Європейської Спільноти. Європейський інспектор захисту даних (*англ. European Data Protection Supervisor*) має забезпечувати право громадян на таємницю приватних даних, якими оперують інституції та установи ЄС. Інспектора з захисту даних та його помічника призначають Європейський Парламент і Рада ЄС на п'ять років з правом подовження мандату.

Служба офіційних публікацій (*англ. Office for Official Publications of the European Communities*) – є міжвідомчою службою, завдання якої (згідно Постанови ЄС № 2009/496/) полягає в публікації видань інститутів Європейських співтовариств і Європейського союзу. Видавничий відділ щоденно публікує в Офіційному журналі Європейського Союзу усіма мовами ЄС про ініціативи та заходи ЄС.

Європейське управління відбору персоналу (*англ. European Personnel Selection Office*) (*EPSO*) – відповідає за підбір персоналу для роботи в установах Європейського Союзу (Європейський парламент, Рада Європи, Європейська комісія, Європейський суд, Рахункова палата, Економічний і соціальний комітет, Комітету регіонів і Європейський омбудсмен). Кожна установа отримує повний доступ до набору співробітників з резерву кандидатів, відібраних *EPSO*.

Більшість співробітників ЄС¹ складається з постійних службовців, які обираються за допомогою конкурсних іспитів,

¹**Співробітником ЄС** вважається особа, яка працює на постійній основі в одній із інституцій ЄС на підставі письмового рішення про її призначення. Права та обов'язки корпусу цивільної служби визначає прийнятий Радою ЄС Статут співробітника, остання версія якого набула чинності 1 травня 2004 р. Залежно від рівня та характеру посади, співробітників поділяють на дві групи: перша група – адміністратори (*AD*), які відповідають за політику та право ЄС, а друга – асистенти (*AST*), які виконують допоміжні функції, секретарську та адміністративну роботу.

широко відомих як відкритий конкурс, який організовує EPSO. Установи ЄС також набирають співробітників на тимчасовій основі, і вони також обираються за допомогою тестів EPSO.

Європейська адміністративна школа (англ. *European Administrative School*), (EAS). Основна місія Європейської адміністративної школи полягає у забезпеченні підготовки і можливостей для розвитку груп співробітників для роботи в інституціях ЄС:

- останні новобранці;
- люди, які здійснюють управлінські функції, або які можуть бути залучені для цього;
- помічники класу співробітників, відібраних як потенційні адміністратори.

Всі програми цієї школи націлені на формування професійних навичок і поведінки, оскільки вони є якостями, які необхідні, незалежно від установи, до якої належать учасники. Європейською адміністративною школою пропонуються індивідуальні програми для окремих установ і агентств ЄС. Європейська адміністративна школа також є активним членом мережі директорів інститутів та шкіл державного управління, яких зокрема об'єднує інноваційний підхід до навчання та розвитку.

ФІНАНСОВІ ОРГАНИ

До фінансових органів Спільноти відносяться Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський центральний банк (ЄЦБ).

Європейський центральний банк (ЄЦБ) (англ. *The European Central Bank (ECB)*) – центральний банк Єврозони¹, зони де в обігу перебуває валюта Євро². Є головним елементом Європейської

Основним обов'язком працівників інституцій спільноти є діяльність на користь спільноти. До безперечних переваг європейських співробітників належать відносно велика зарплата і достойний соціальний пакет. Адміністративний персонал спільнот розростається разом із розширенням і поглибленням інтеграції: у 1968 р. він налічував близько 9 тисяч осіб, з 2000-х рр. перевищує 30 тисяч осіб. Однак річні витрати на утримання інституцій увесь цей час не перевищують 5 % бюджету спільнот.

¹**Єврозона** – група 19 держав Європейського Союзу, офіційною валютою яких є євро. Тут проживає понад 336 мільйонів європейців. Європейський центральний банк відповідає за грошово-кредитну політику Єврозони. Країни які входять до Єврозони, це – Австрія, Бельгія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія, Франція, Греція, Словенія, Кіпр, Мальта, Словаччина, Естонія, Латвія, Литва.

²**Євро** – офіційна валюта 19 з 28 країн Європейського Союзу, відомих як Єврозона. Використовується також в 6 інших європейських державах. Євро був запроваджений у 1999 р. на заміну ЕКЮ, в готівковому обігу перебуває з 2002 р. Символ валюти: €, літерний код:

системи центральних банків (ЄСЦБ), який, як юридична особа, виконує основні функції, радить національним державам та наддержавним органам щодо господарчої оцінки ухвали законів та інших правових норм Європейського Союзу, а також висловлює свою думку щодо грошової та цінової політики відповідним органам.

Європейський центральний банк був створений у 1998 р. Відповідно до Маастрихтського договору. Основною функцією ЄЦБ є управління єдиною європейською валютою, яка знаходиться в готівковому обігу ЄС з 1 січня 2002 р. ЄЦБ відповідає також за визначення і здійснення економічної та монетарної політики ЄС.

Для виконання цієї функції ЄЦБ працює з *Європейської системою центральних банків (ЄСЦБ)*, яка охоплює всі держави-члени ЄС. На даний момент лише 16 держав-членів ЄС входять до зони євро.

В рамках діяльності всередині Європейської системи центральних банків, ЄЦБ виконує наступні функції:

– *Емісія грошових знаків.* Європейський ЦБ є єдиною організацією яка має право випуску європейської валюти;

– *Співпраця в сфері банківського нагляду.* ЄЦБ не здійснює прямий контроль за діяльністю Національних банків, так як ЄСЦБ сильно децентралізована. Тому роль ЄЦБ зводиться тільки до дачі рекомендацій;

– *Консалтинг*¹. Європейський центральний банк надає консалтингові послуги для Ради Європи і урядів країн єврозони з питань, пов'язаних з банківською діяльністю;

– *Надання та аналіз статистичної інформації.*

Діяльність ЄЦБ ґрунтується на засаді незалежних від національних держав та наддержавних органів ухвал, що передбачає передусім брак примусу в покриванні їхніх внутрішніх і зовнішніх боргів.

Основні цілі та завдання Європейського центрального банку визначені в Статуті Європейської системи центральних банків і ЄЦБ.

EUR. Поділяється на 100 центів (часто їх називають євроцентами). В обігу перебувають монети номіналом 1, 2, 5, 10, 20, 50 євроцентів та 1, 2 євро і банкноти в 5, 10, 20, 50, 100, 200 та 500 євро. Євро є єдиною офіційною валютою усіх інституцій Європейського Союзу. Сьогодні Євро є однією з основних резервних валют у світі, він займає 2-ге місце за часткою валютних резервів та обсягами торгівлі на міжнародному валютному ринку і 1-ше за показниками готівкового обігу.

¹**Консалтинг** – діяльність з консультування керівників, управлінців з широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної, технічної, експертної діяльності.

Там сказано, що першочерговим завданням ЄЦБ є підтримка цінової стабільності. Стратегія Європейського центрального банку повинна підтримувати економічні напрямки політики Європейського співтовариства. Пріоритетною метою для ЄЦБ також є утримання інфляції на рівні нижче 2% в довгостроковій перспективі.

Для досягнення поставлених цілей ЄЦБ вирішує такі конкретні завдання передбачені його Статутом:

- Проведення єдиної грошово-кредитної політики;
- Управління валютними резервами країн-учасниць Євросони і проведення валютних операцій;
- Забезпечення правильної і нормальної роботи платіжно-розрахункових систем.

ЄЦБ є офіційною установою ЄС в центрі Євросистеми і Єдиного Контрольного Механізму. Більше 2500 співробітників з усієї Європи працюють в ЄЦБ у Франкфурті-на-Майні, в Німеччині. Вони виконують цілий ряд завдань, в тісній співпраці з національними центральними банками в рамках Євросистеми і банківського контролю, з національними наглядовими органами в рамках Єдиного Контрольного Механізму.

Управління Європейським центральним банком здійснюють три керівні органи: Рада керуючих, Виконавча рада та Генеральна рада.

Головним керівним органом є *Рада керуючих (Правління)*, яка включає членів Виконавчого комітету, а також голів Центральних банків держав-членів ЄС (крім Великобританії, Данії та Швеції). Рада керуючих ЄЦБ здійснює управління резервами Європейської системи центральних банків, визначає грошову політику країн Євросони, встановлює ключові процентні ставки. Засідання Ради керуючих проводяться 2 рази на місяць. Рішення приймаються шляхом голосування, більшістю голосів. У разі рівного розподілу голосів визначальним є голос президента ЄЦБ. Для проведення голосування необхідна присутність 2/3 членів Ради керуючих.

Виконавча рада ЄЦБ є органом виконавчої влади ЄЦБ і на неї покладено виконання рішень прийнятих Радою керуючих. Крім цього Виконавча рада здійснює безпосереднє керівництво робочим процесом ЄЦБ і займається підготовкою засідань Ради керуючих. Управляє Виконавчою радою президент ЄЦБ.

Президент або Голова ЄЦБ очолює Виконавчу раду, Раду керуючих та Генеральну раду Європейського Центрального Банку.

Він також представляє банк за кордоном, наприклад, в G-20¹. Кандидатуру президента пропонують члени Ради керуючих, після чого вона повинна бути схвалена Європейським парламентом і главами держав що входять в Євросоюзу. Президент призначається на посаду на 8-річний термін без права переобрання. З 1 листопада 2011 р. Головою Європейського центрального банку був обраний *Mario Dragi (Італія)*.

Генеральна рада ЄЦБ складається з президента і віце-президента ЄЦБ і 28 голів Національних банків країн членів Євросоюзу. Крім 19 країн які представляють Євросоюзу, на засіданнях Генеральної ради Європейського центрального банку присутні керівники Нацбанків: Данії, Швеції, Англії, Болгарії, Чехії, Хорватії, Угорщини, Польщі, Румунії.

Генеральна рада є консультативним органом і в число її завдань входить:

- Здійснення консультативних функцій ЄСЦБ;
- Підготовка та обробка статистичних звітів;
- Розробка і впровадження заходів зі стандартизації бухгалтерського обліку;
- Розробка посадових інструкцій для працівників ЄЦБ.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) (англ. *The European Investment Bank (EIB)*) – державна фінансово-кредитна установа Європейського Союзу для фінансування розвитку відсталих європейських регіонів у формі довготермінових кредитів. Штаб-квартира розташована в м. Люксембург.

Заснований у 1958 р. згідно з Договором про ЄЕС, Європейський інвестиційний банк фінансує інвестиційні проекти ЄС (залізничні та автошляхи, аеропорти, екологічні проекти), спрямовані на поглиблення європейської інтеграції, збалансований розвиток та розбудову інноваційної економіки, особливо в менш розвинених регіонах держав-членів, державах-кандидатах та в країнах, що розвиваються. ЄІБ також кредитує інвестиційні проекти малого бізнесу.

¹ Велика двадцятка, або G-20 (формальніше – Група Двадцяти Міністрів Фінансів та Керівників Центральних Банків) є групою міністрів фінансів та керівників центральних банків 20 економік: 19 з найбільших економік світу та Європейського Союзу.

Місія ЄІБ – інвестувати проекти які сприяють досягненню цілей ЄС. З січня 2012 р. головою Європейського інвестиційного банку є *Вернер Хойєр (Німеччина)*.

ЄІБ не отримує прибутку від внесків громадян або надання банківських послуг, він також не використовує кошти з бюджету ЄС. Більшу частину фінансових ресурсів Банк отримує на ринках капіталу, де він позичає гроші завдяки своєму високому кредитному рейтингу, а також від своїх пайовиків – держав-членів ЄС. Вони спільно підписуються на його капітал, однак внесок кожної країни залежить від її економічної ваги в ЄС.

Європейський інвестиційний банк став одним із найбільших міжнародних кредиторів. Лише у 2006 р. ЄІБ видав кредитів на загальну суму 53,4 мільярди євро по всьому світі порівняно з 18,5 мільярдами євро усіх кредитів, виданих Групою Світового банку, та кредитами у розмірі 4,9 мільярди євро, виданих Європейським банком реконструкції та розвитку.

ЄІБ має декілька фінансових механізмів, завдяки яким він надає допомогу проектам в залежності від категорії проекту та/або регіону:

- Індивідуальні позики – це позики, які надаються для конкретних проектів як у державному, так і приватному секторі, включаючи банківську справу.
- Глобальні позики – це кредитні лінії, котрі надаються посередникам (банкам, лізинговим компаніям або фінансовим установам), які у свою чергу дають позики органам місцевої влади або малим та середнім підприємствам для нових інвестиційних проектів обсягом до 25 мільйонів євро.

Структуровані кредитні лінії забезпечують крупні позики та гарантії на підтримку проектів з високим ступенем ризику, зокрема великомасштабні інфраструктурні програми, які ЄІБ починає дедалі більше фінансувати.

Проекти які фінансує Банк, ретельно відбираються відповідно до таких критерій:

- Вони мають сприяти досягненню таких цілей ЄС як підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості та малого бізнесу; створення транс'європейських мереж (транспортних, телекомунікаційних та енергетичних); стимулювання інформаційно-технологічного сектора; захист

навколишнього природного середовища; підвищення якості системи освіти та охорони здоров'я.

- Вони мають бути корисними, головним чином для найбільш розвинених та найменш розвинених регіонів.
- Вони мають допомагати залученню інших джерел фінансових ресурсів.

ЄІБ також підтримує сталий розвиток у країнах Середземномор'я, Африки, Карибського та Тихоокеанського регіонів, а також проекти в Латинській Америці та в Азії. Нарешті, ЄІБ є найбільшим акціонером Європейського інвестиційного фонду.

28 країн-членів ЄС є акціонерами ЄІБ і спільно надають капітал для ЄІБ, а їх відповідні внески відображають економічну вагу кожної країни всередині Спільноти. Статутний капітал формується із внесків країн-учасниць і на кінець 2012 р. був збільшений до 245 млрд. євро.

Рішення Банку приймаються наступними органами:

Рада керуючих складається з міністрів країн-членів Європейського союзу (зазвичай міністри фінансів або економіки). Рада визначає загальну кредитну політику, схвалює балансовий та річний звіти, уповноважує Банк фінансувати проекти поза межами ЄС та приймає рішення щодо збільшення капіталу.

Рада директорів складається з 28 директорів: кожна країна-член ЄС призначає по одному директору, і один – Європейською комісією, а також дублерів – всі вони призначаються Радою керуючих.

Адміністративний комітет є постійним виконавчим органом ЄІБ, що управляє Банком, і складається з 9 членів. Засідає у Люксембурзі під головуванням президента. Члени комітету призначаються керуючими банку.

Комітет аудиту складається з трьох членів і трьох спостерігачів. Призначається керуючими терміном на три роки.

АГЕНСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Однією з найдивовижніших рис ЄС останніми роками є велика кількість агентств, створених згідно з актами вторинного законодавства на виконання специфічних технічних, наукових або управлінських завдань.

Агентства Європейського Союзу (англ. *European Union agencies*) – установи Європейського Союзу, які керуються європейським публічним правом, відрізняються від інституцій

Спільноти (Рада Європейського Союзу, Європейський Парламент, Європейська Комісія тощо) і мають власний юридичний статус.

Перші агентства виникли у 1970-х рр., але більшість із них почали роботу в 1994 або 1995 рр. після того, як Європейська Рада в Брюсселі (жовтень 1993 р.) нарешті вирішила в яких країнах розмістять штаб-квартири семи з них.

Нині сімнадцять організацій відповідають визначенню агентств Європейського Союзу, хоча називають їх по-різному: центр, бюро, фундація тощо.

Агентства ЄС поділяють на наступні групи:

***Агентства, що сприяють функціонуванню
внутрішнього ринку***

– ***Бюро гармонізації внутрішнього ринку*** (*Office for Harmonisation in the Internal Market, OHIM* (Аліканте, Іспанія)) – є установою Європейського Союзу і відомства з промислової власності. Його технічними функціями є реєстрація прав на промислову власність.

– ***Бюро Спільноти з прав на різновиди рослин*** (*Community Plant Variety Office, CPVO* (Анже, Франція)) – розглядає заявки на отримання прав кандидатом сорту на основі формальної та технічної експертизи.

– ***Європейське агентство з оцінювання лікарських препаратів*** (*European Medicines Agency, EMEA* (Лондон, Велика Британія)) – є децентралізованим органом Європейського Союзу. Його головним завданням є захист здоров'я людей і тварин шляхом оцінки і контролю лікарських засобів для людської медицини та ветеринарії. EMEA відповідає за наукову оцінку заявок на європейські торгові ліцензії на лікарські препарати (у централізованому порядку).

– ***Європейське агентство з безпеки харчових продуктів*** (*European Food Safety Authority, EFSA* (тимчасово Брюссель, Бельгія)) – проводить незалежні наукові консультації з усіх питань, що безпосередньо або опосередковано можуть впливати на безпеку харчових продуктів – у тому числі здоров'я тварин, соціального забезпечення та захисту рослин. EFSA також консультиє з питань харчової галузі відповідно до законодавства Спільноти. Орган інформує громадськість відкритим і прозорим чином з усіх питань, що належать до його компетенції. На основі наукової оцінки EFSA визначається політику з впровадження законодавчих та

адміністративних заходів, необхідних для забезпечення високого рівня захисту споживачів.

– **Європейське агентство з морської безпеки** (*European Maritime Safety Agency, EMSA* (Лісабон, Португалія)) – допомагає владним органам країн-членів ЄС у питаннях безпеки на морі. З 2004 р. EMSA також допомагає ЄС країнам у боротьбі із забрудненням морського середовища, шляхом фрахтування нафтовіддачі судів, які знаходяться в резерві, щоб допомогти будь-якій країні ЄС, якій загрожує великий розлив нафти. З 2007 р. система спостереження Clean Sea Net забезпечує раннє попередження країн ЄС про будь-яке незаконне або випадкове забруднення прибережних вод.

– **Європейське агентство з авіаційної безпеки** (*European Aviation Safety Agency, EASA* (Кельн, Німеччина)) – є органом Європейського союзу, якому дано конкретні нормативні та виконавчі функції в галузі забезпечення безпеки польотів. Агентство є одним з ключових елементів стратегії Європейського Союзу щодо створення і підтримки високого єдиного рівня безпеки польотів в цивільній авіації в Європі. Місія агентства складається з двох частин: воно повинно надавати технічну допомогу Європейській Комісії у складанні правил безпеки польотів в різних областях, і надання технічної підтримки для укладення відповідних міжнародних угод. Крім того, Агентству було надано право сертифікації авіаційної техніки та організацій, що беруть участь в їх розробці, виробництві та обслуговуванні. Ці заходи допомагають забезпечити виконання льотної придатності та охорони навколишнього середовища.

– **Європейське агентство з мережевої та інформаційної безпеки** (*European Network and Information Security Agency, ENISA* (Іракліон, острів Крит, Греція)). Роль ENISA полягає в забезпеченні високого рівня мережної та інформаційної безпеки в ЄС через: надання експертних консультацій щодо інформаційної безпеки для національних органів і установ ЄС, форум для обміну передовим досвідом, сприяння у встановленні контактів між національними інститутами ЄС, владою і бізнесом. Спільно з інститутами ЄС та національною владою, ENISA прагне розвивати культуру безпеки для інформаційних мереж на всій території ЄС.

– **Європейський центр з профілактики та контролю хвороб** (*European Centre for Disease Prevention and Control, ECDC* (Стокгольм, Швеція)). Місія центру полягає у сприянні зміцненню Європи у боротьбі з інфекційними захворюваннями, такими як грип,

атипова пневмонія, Віл/ СНІД. Він має невеликий кістяк співробітників, та розгалужену мережу партнерів по ЄС і ЄП/ЄАВТ держав-членів. ЕСРС працює в партнерстві з національними органами охорони здоров'я для зміцнення і розвитку континенту, епідеміологічного нагляду та систем раннього попередження.

У завдання центру входять: підвищення потенціалу Спільноти і держав-членів окремо для захисту здоров'я людини через запобігання і контроль захворювань людини; діяти за своєю власною ініціативою, коли спалахи інфекційних захворювань невідомого походження загрожують Спільноті; забезпечення взаємодоповнюваності та узгодженості дій в області суспільної охорони здоров'я шляхом виконання обов'язків держав-членів ЄС, Організації та відповідних міжнародних організацій.

– **Європейське залізничне агентство** (*European Railway Agency (ERA)* (Лілль, Франція)) – надає допомогу в інтеграції європейських залізничних систем шляхом безпечного руху поїздів, де вони можуть перетинати національні кордони, не зупиняючись. Працює для розвитку економічно життєздатних загальних технічних стандартів і заходів безпеки і цілей у співпраці із залізничним сектором, національними органами, інститутами ЄС. Сприяє створенню створення єдиних стандартів сигналізації по всій Європі.

Моніторингові центри

– **Європейське агентство з охорони довкілля** (*European Environment Agency, ЕЕА* (Копенгаген, Данія)) – агентство Європейського Союзу присвячене створенню мережі для моніторингу навколишнього середовища в Європі. Ним керує Правління у складі представників урядів своїх 32 держав-членів, представник Європейської комісії і два вчених, призначена Європейським парламентом, за сприяння комітету вчених. Оскільки агентство є органом ЄС, держави-члени Європейського Союзу, автоматично стають членами агентства, однак постанова про створення агентства передбачає, що його членами можуть стати держави, на основі угод, укладених між ними та ЄС.

– **Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності** (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA* (Лісабон, Португалія)). Роль центру полягає у зборі, аналізі та розповсюдженні «об'єктивної, надійної та співставної інформації» про наркотики та наркоманію. Цільовою аудиторією центру є політики, які використовують цю інформацію

для розробки узгоджених стратегій у боротьбі з наркоманією на національному рівні та рівні Європейського Союзу.

– **Європейський моніторинговий центр з расизму та ксенофобії** (*European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, EUMC* (Відень, Австрія)) – діє з метою надання Спільноті і її державам-членам об'єктивних, надійних і співставних даних на європейському рівні з проблем расизму, ксенофобії та антисемітизму, для того щоб допомогти державам ЄС вжити заходів і розробили варіанти дій в рамках їх відповідних сфер компетенції.

– **Союзне агентство по контролю рибальства** (*Community Fisheries Control Agency (CFCA)* (Брюссель, Бельгія)) – є органом Європейського Союзу, заснований в 2005 р. для організації оперативної координації контролю та перевірки рибної діяльності держав-членів і надання їм допомоги та співпраці, з тим щоб дотримувались правила загальної політики ЄС з рибальства для забезпечення її ефективного здійснення.

– **Союзне управління охорони рідкісних рослин** (*Community Plant Variety Office (CPVO)* (Анже, Франція)) – є установою Європейського Союзу, що була створена в 1994 р. Її завдання полягає в управлінні системою прав на сорти рослин, або прав селекціонерів рослин, форма права інтелектуальної власності, пов'язаної з рослинами. Управління надає захист інтелектуальної власності на нові сорти рослин. Ці права дійсні протягом терміну або 25 або 30 років.

– **Європейське хімічне агентство** (*European Chemicals Agency (ECHA)* (Хельсінкі, Фінляндія)) – керує процесом реєстрації, оцінки, дозволу і обмеження для хімічних речовин з метою забезпечення узгодженості в рамках Європейського Союзу. Ці процеси призначені для надання додаткової інформації про хімічні речовини, для їх безпечного використання та забезпечення конкурентоспроможності європейської промисловості. У процесі прийняття рішень агентство керується найкращою наявною науковою, технічною та соціально-економічною інформацією в профілі.

– **Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав людини** (*European Union Fundamental Rights Agency (FRA)* (Відень, Австрія)) – орган ЄС, якому доручено консультування з питань якнайкращого гарантування прав людини. Його робота полягає у зборі та аналізі даних про основні права людини.

Основними методами роботи є дослідження звітів, надання експертної допомоги органам ЄС, держав-членів та країн-кандидатів і потенційних держав-кандидатів, а також просвіта населення.

– **Орган спостереження за Європейською супутниковою системою глобального позиціонування** (*European GNSS Supervisory Authority (GSA)*) (Брюссель, Бельгія)) – контролюючий орган, що є установою Європейського Союзу. Його було створено в 2004 р. Метою цього органу є забезпечення належним чином основних інтересів Європейського Союзу у сфері супутникової навігації програми (ГАЛІЛЕО і EGNOS). Агентство відповідає за управління та контроль за використанням коштів програми.

Агентства, що підтримують соціальний діалог на європейському рівні

– **Європейський центр розвитку професійної освіти** (*European Centre for the Development of Vocational Training, Cedefop*) (Салоніки, Греція)) – Європейське агентство, створене в 1975 р., яке допомагає розвитку професійно-технічної освіти та підготовки кадрів у країнах Європейського Союзу. Спочатку в Берліні, Cedefop був одним з перших спеціалізованих децентралізованих установ. У 1995 р., головний офіс Cedefop був переведений в м. Салоніки. Cedefop діє в інтересах європейського простору. Принцип діяльності – безперервне навчання протягом всього розширеного ЄС. Центр робить це шляхом надання інформації та аналізу професійно-технічної освіти та підготовки кадрів, політики, наукових досліджень і практики.

Завдання Cedefop полягають у наступному:

- компіляція окремих документів і аналіз даних;
- сприяння розвитку і координації наукових досліджень;
- використання і поширення інформації;
- заохочування до розробки спільних підходів у професійному навчанні;
- забезпечення функціонування форуму для обговорення та обміну ідеями.

Інформація Cedefop направлена на професійне навчання та підготовку політиків, дослідників і практиків в ЄС і за його межами.

– **Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці** (*European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, EUROFOUND*) (Дублін, Ірландія)). Вона була створена в травні 1975 р. Європейською Радою, щоб допомогти поліпшити

умови життя і роботи в Європі. Фундація фокусується на управлінні науковими дослідженнями, зборі інформації та наданні відомостей про його результати. Вона підтримує цілий ряд спеціалізованих операцій моніторингу та оцінки умов життя та праці в Європі.

– **Європейське агентство з безпеки й охорони здоров'я на роботі** (*European Agency for Safety and Health at Work, EU-OSHA* (Більбао, Іспанія)). Агентство виступає в якості каталізатора для розробки, аналізу та поширення інформації, що підвищує безпеку і здоров'я праці в Європі. Поряд з розробкою всеохоплюючої системи безпеки праці на веб-сайтах, агентство також здійснює кампанії та активну видавничу програму, де охоплює широке коло проблем охорони праці. Національні координаційні центри слідкують за охороною праці в своїх країнах, координують і поширюють інформацію в Агентство на рахунок своїх країн. Крім того, Агентство співпрацює з широким колом партнерів, у тому числі Європейською Комісією, іншими європейськими організаціями та європейськими соціальними партнерами, а також з міжнародними організаціями та медичними організаціями по всьому світу. Агентство знаходиться у віданні директора та Правління до складу якого входять представники уряду, роботодавців і працівників з 28 держав-членів і представників Європейської Комісії.

Агентства, що реалізують у своїх галузях програми й завдання від імені ЄС

– **Європейська освітня фундація (ЄОФ)** (*European Training Foundation, ETF* (Турин, Італія)) – є установою Європейського Союзу, заснованою в 1990 р., функціонує з 1994 р. ЄОФ допомагає поліпшити систему професійного навчання в країнах що не входять до ЄС, але готуються до вступу. В основному – це сусідні регіони. ЄОФ пропонує цим країнам ноу-хау та досвід у підготовці людей для нових робочих місць, а також у розробці програм продовженого навчання. Освітня фундація тісно співпрацює зі спорідненим агентством, Європейським центром з розвитку професійно-технічної освіти (Cedefop), який має мандат на професійну підготовку в країнах-членах ЄС.

– **Центр перекладів для органів ЄС** (*Translation Centre for the Bodies of the European Union, CdT* (Люксембург)). Центр створений в 1994 р. Його місія полягає в задоволенні потреб перекладу інших децентралізованих служб Співтовариства. Крім того, він бере участь у роботі Міжвідомчого комітету письмового та

усного перекладу, який працює з метою сприяння співпраці між службами на основі принципу субсидіарності, а також досягнення економії від масштабу перекладу.

– **Європейське агентство з відбудови** (*European Agency for Reconstruction, EAR* (Салоніки, Греція)) несе відповідальність за здійснення політики з надання допомоги в Республіці Чорногорії, Республіці Сербії (включаючи Косово, як це визначено Радою Безпеки ООН резолюцією 1244) та колишній Югославській Республіці Македонії. Місія Європейського агентства з відбудови має наступні завдання:

- Збір, аналіз та поширення інформації Комісії щодо збитків, вимоги по реконструкції;
- Підготовка проекту програми з відновлення цих трьох країн, а також повернення біженців;
- Впровадження допомоги на основі розробки кола повноважень, підготовка тендерів, укладання контрактів, укладання угод про фінансування, укладання контрактів, оцінка і контроль проектів і платежів.

Агентства спільної зовнішньої політики та питань безпеки

– **Європейське агентство оборони** (*European Defence Agency (EDA)* (Брюссель, Бельгія)) – це орган спільної зовнішньої політики і політики безпеки, створений 12 липня 2004 р. До складу входять всі держави-члени, за винятком Данії, яка відмовилася взяти участь в агентстві. Норвегії, яка не є членом ЄС, був наданий вибір на участь у програмах EDA без права голосування.

– **Інститут Європейського Союзу досліджень безпеки** (*European Union Institute for Security Studies (ISS)* (Париж, Франція)) – є паризьким агентством ЄС із загальної зовнішньої політики і політики безпеки. Його цілі полягають в розробці загальної культури безпеки для ЄС. EUISS є автономною установою з повною інтелектуальною свободою. Дослідження інституту з питань безпеки мають велике значення для ЄС, і слугують основою для обговорень.

– **Супутниковий центр Європейського Союзу** (*European Union Satellite Centre (EUSC)*) – є установою Європейського союзу яка збирає інформацію за допомогою супутникових зображень. EUSC була створена в 2002 р. для заміни Western Union Супутникового центру і являє собою частину передачі функцій від Західноєвропейського союзу (ЗЄС) до Європейського союзу (ЄС), а більш конкретно до питань спільної зовнішньої політики й безпеки (

Спільна зовнішня та безпекова). Центр знаходиться в Торрехон-де-Ардос в Іспанії. Інші країни, які за угодою про асоціацію з EUSC також можуть використовувати його ресурси.

– **Європейське агентство координації оперативної співпраці по охороні зовнішніх границь країн Європейського Союзу** (ФРОНТЕКС) (*European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (FRONTEX)* (Варшава, Польща)) – надає допомогу державам-членам у підготовці національних прикордонників, у тому числі встановлення єдиних стандартів підготовки, проводить аналіз ризиків; стежить за розвитком досліджень, що мають значення для контролю і спостереження за зовнішніми кордонами, надає допомогу державам-членам в обставинах, які вимагають збільшення технічної та оперативної допомоги на зовнішніх кордонах, а також надає державам-членам необхідну підтримку в організації спільних операцій. ФРОНТЕКС тісно співпрацює з іншими організаціями та ЄС-партнерами, відповідальними за безпеку зовнішніх кордонів, наприклад, Європол, CEPOL, OLAF, митне співробітництво та співпраця в області фітосанітарного та ветеринарного контролю, з тим щоб сприяти загальній узгодженості. ФРОНТЕКС зміцнює безпеку кордонів, забезпечує координацію діяльності держав-членів у здійсненні заходів Спільноти, що стосуються управління зовнішніми кордонами.

Агентства співпраці органів правоохорони та юстиції

– Європейський поліцейський коледж (*European Police College (CEPOL)*) – об'єднує старших офіцерів поліції по всій Європі з метою заохочення транскордонного співробітництва у боротьбі зі злочинністю та підтримання громадської безпеки та правопорядку. Засновано в якості агенції Європейського союзу в 2005 р. (Рішення Ради 2005/681/ЖНА від 20 вересня 2005 р.), CEPOL базується в Брамсхілл у Великобританії, приблизно в 70 кілометрах від центральної частини Лондона. CEPOL організовує близько 70-100 курсів, семінарів і конференцій на рік. Здійснення заходів націлене на національну підготовку старших поліцейських навчальних закладів держав-членів.

– **Європейське поліцейське управління (Європол) (European Police Office (EUROPOL)** (Гаага, Нідерланди)) – це європейське правоохоронне агентство, спрямоване на підвищення ефективності та співпраці компетентних органів держав-членів в справі запобігання

та боротьбі з тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими серйозними формами організованої злочинності.

– **Європейський підрозділ співпраці у галузі юстиції (Євроюст) (European Judicial Cooperation Unit (EUROJUST)** (Гаага, Нідерланди)) створений з метою стимулювання та поліпшення координації розслідувань і судових розглядів компетентними судовими органами країн Європейського Союзу, коли вони мають справу з транскордонною та організованою злочинністю.

Виконавчі агентства

– **Виконавче агентство освіти і культури (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency) (EACEA)** (Брюссель, Бельгія) – відповідає за управління певних частин програми ЄС в галузі освіти, культури та аудіовізуальних засобів навчання. Його завдання полягає в реалізації ряду програм та заходів в галузі освіти та професійної підготовки, активної громадянської позиції, молоді, що фінансується Європейським Союзом. Агентство має власну правову ідентичність та відповідає за більшість аспектів управління програмами, включаючи розробку конкурсів, відбору проектів і підписання угод з проектів, фінансове управління, моніторинг проектів (проміжних доповідей, остаточних звітів).

– **Рада європейського науково-дослідницького виконавчого агентства (European Research Council Executive Agency) (ERC)**. Її основною метою є стимулювання наукових досліджень в Європі шляхом підтримки та заохочення кращих вчених, науковців та інженерів, яким пропонується представити свої конкретні пропозиції в будь-якій галузі наукових досліджень. ERC складається з незалежної Вченої ради і Виконавчого агентства, що діють від імені Європейської Комісії. Вчена рада визначає наукові стратегії та методології, а Виконавче Агентство здійснює та застосовує ці стратегії та методології в галузі управління функціонування та фінансування діяльності ERC. ERC була офіційно заснована в грудні 2007 р. і отримала адміністративну самостійність 15 липня 2009 р. ERC працює прозоро та цілісно, звітуючи про роботу Європейській Комісії.

– **Виконавче агентство з питань громадської програми охорони здоров'я (Executive Agency for the Public Health Programme) (PHEA)** (Люксембург) було створене в 2005 р. для більш ефективного здійснення громадської програми охорони здоров'я.

– *Керівник відділу агентства досліджень (Research Executive Agency) (REA)* (Брюсель, Бельгія) почав свою роботу в 2008 р. і став повністю автономним від 15 червня 2009 р. Він виконує оцінку пропозицій, управління та підтримку проектів, що лежать в основі досліджень.

– *Виконавче агентство Транс-Європейської Транспортної Мережі (Trans-European Transport Network Executive Agency) (TEN-TEA)* засноване Європейською комісією та відповідальне за управління технічним та фінансовим забезпеченням програми Транс-Європейської Транспортної Мережі (TEN-T), однієї з найбільш важливих засобів фінансування інфраструктури.

ВИСНОВКИ

- Формування інституційної системи ЄС відбувалось поступово, від створення перших органів ЄСВС в 1951 р. аж до теперішнього часу. Важливим етапом у формуванні спільних інститутів Європейських Співтовариств став «Договір злиття» 1967 р., відповідно до якого почали існувати єдині органи для всіх Співтовариств. З прийняттям Маастрихтського договору колишні інститути збереглися, але змінилися назви деяких інститутів. Найбільші зміни у інституційній системі ЄС відбулися з прийняттям Амстердамського та Ніщцького договорів, а також Лісабонської угоди.

- Європейський Парламент це «перша інституція» ЄС, який першим згадується в договорах, і розділяє законодавчі та бюджетні повноваження з Радою. Європарламенту підзвітна Європейська Комісія, зокрема, парламент обирає голову Комісії та затверджує чи відкидає призначення комісії в цілому.

- Європейська Рада надає Європейському Союзові необхідні для його розвитку імпульси і визначає його загальні політичні орієнтири та пріоритети. Європейська Рада вирішує організаційні питання. Вона встановлює квоти держав-членів при виборах до Європарламенту, визначає порядок ротації держав-членів при призначенні членів Комісії, висуває кандидатуру на посаду голови Комісії, призначає Високого представника Союзу із зовнішніх справ і політики безпеки, поширює повноваження Європейської прокуратури на тяжкі злочини транскордонного характеру.

- Рада Європейського Союзу або Рада Міністрів це той орган в Європейському Союзі, який ухвалює рішення. Має законодавчі та

бюджетні повноваження, схвалює закони, і у деяких обмежених областях Рада ЄС може ініціювати новий закон сама.

- Європейська Комісія є вищим органом виконавчої влади Європейського Союзу, який приблизно відповідає ролі і функціям уряду у системах національних держав. На відміну від національних урядів, Єврокомісія може також користуватися функцією законодавчої ініціативи, але тільки у рамках ЄС та відповідно до Законодавства Європейського Союзу. Європейська Комісія має право розробляти й пропонувати законодавчі акти; керувати запровадженням політики Співтовариства; розпоряджатися бюджетом; підтримувати зовнішні відносини; наглядати за дотриманням законів Співтовариства; вказувати шляхи та перспективи розвитку.

- Судову владу Європейського Союзу покладено на Суд ЄС (Суд, Трибунал і спеціалізовані суди). Суд ЄС виступає правотворчим органом, який у своїх рішеннях формулює нові принципи та норми. Суд ЄС своєю правозастосовчою практикою не лише утвердив розуміння права Європейського Союзу як права особливої міжнародної організації, і сприяв, завдяки подальшому розвитку інтеграційних процесів, відокремленню права Європейського Союзу як системи норм, спрямованих на забезпечення досягнення ефективного функціонування організації, від норм міжнародного права.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «інституційна система».
2. Охарактеризуйте історію формування інституційної системи Європейського Союзу.
3. В чому полягає суть «Договору про злиття» 1965 р.?
4. Які зміни в інституційну систему ЄС вніс Амстердамський договір?
5. З'ясуйте, що стало причиною не прийняття Конституції ЄС?
6. Визначте повноваження Європейського Парламенту.
7. Коли і за яких обставин розпочала свою роботу Європейська Рада?
8. Яким чином відбуваються засідання Ради Європейського Союзу?
9. Проаналізуйте функції Комісії ЄС.
10. Назвіть відомі вам агенства Європейського Союзу.

Розділ VI

Інтеграційна політика ЄС на початку XXI ст.

6.1. ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗШИРЕННЯ ЄС

Розширення Європейського Союзу – це процес приєднання європейських країн до Європейського Союзу. Цей процес започаткували країни «європейської шістки», які заснували Європейське співтовариство з вугілля та сталі у 1952 р. Після цього почалось поступове приєднання країн до ЄЕС (пізніше – до ЄС) і наразі налічується 28 країн-членів (2018).

Розширення Європейського Союзу передусім розуміють як збільшення кількості членів цієї Спільноти. Процес розширення, ЄС розглядає як історичну можливість допомогти у перетворенні державам-учасникам, розширення миру, стабільності, процвітання, демократії, прав людини і верховенства закону у всій Європі. Відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз, будь-яка європейська країна може подати заявку на членство, якщо вона відповідає чисельним політичним і економічним критеріям. Крім того, ЄС повинен бути в змозі поглинути нових членів, тому питання готовності прийняти нових членів є дуже важливим.

Початок процесу поглиблення європейської інтеграції характеризувався протіканням на відносно обмеженій території, яка охоплювала лише шість держав: Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Завдяки співробітництву та введенню в дію нових економічних принципів, усі ці країни, що підписали Римський договір, швидко помітили значний економічний підйом, розвиток багатьох секторів виробництва і торгівлі. Європейське Співтовариство поступово перетворилось на один із найбільш потужних центрів глобальної економічної системи з конкурентоспроможними підприємствами, здатними протистояти потужним американським транснаціональним корпораціям.

Економічне піднесення, процес поглиблення європейської інтеграції, прагнення до закріплення досягнутих результатів та зміцнення своїх позицій створювало передумови для територіального

розширення Європейських Співтовариств, а згодом – і Європейського Союзу.

Критерії членства в ЄС вимагають, щоб кандидати досягли стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини, повагу і захист меншин; ефективної функціонуючої ринкової економіки, а також володіли здатністю справлятися з конкурентним тиском та ринковими силами в рамках Європейського Союзу; здатністю взяти на себе зобов'язання членства, включаючи прихильність цілям Політичного, Економічного і Валютного Союзу.

Приєднання до Європейського Союзу нових членів відбувалось в декілька етапів. На різних етапах еволюції європейського інтеграційного об'єднання мотивації його розширення визначалися різними політичними, економічними, безпековими та аксіологічними обставинами та інтересами. Впродовж шести фаз розширення інтеграційні процеси мали нерівномірний характер. Так само змінювалися акценти і в дискусії щодо потенційних меж інтегрованої Європи та критеріїв, пов'язаних зі вступом нових членів.

Перший етап – 1973 р. – приєднання *Данії, Великої Британії та Ірландії*.

Рішення щодо першого розширення було прийнято під час саміту в Гаазі 1 – 2 грудня 1969 р. Переговори щодо розширення Спільноти проходили в два етапи: перша половина 1970 р. – між шісткою країн ЄС; з 30 червня 1970 р. – із державами-кандидатами. Процес вступу Великої Британії, Ірландії і Данії тривав понад одинадцять років. Разом із цими державами переговори проводила і Норвегія. Договір про приєднання був підписаний 22 січня 1972 р. і набрав чинності 1 січня 1973 р., але лише для трьох країн. Норвегія, у зв'язку з негативними результатами внутрішнього референдуму, не ратифікувала Договору і, відповідно, двері до Спільноти перед нею зачинилися.

Приєднання, окрім привілеїв, зобов'язало нових членів до певних дій. Новим державам ЄС був призначений п'ятирічний перехідний період для пристосування національного законодавства до норм Спільнот, які виникають з членства. Хоча вони й «виторгували» для себе певну свободу в питаннях, пов'язаних з рухом капіталу, що було додано до Договорів про вступ у вигляді Додатків.

Долучення Великобританії, Данії та Ірландії збільшило кількість членів ЄС до дев'яти і відкрило дорогу до приєднання іншим країнам, які мали бажання стати членами Спільноти.

Другий етап – 1981 р. – приєднання Греції.

Шлях Греції в єдину Європу не був простим і швидким. Після повернення демократичного уряду на проведеному референдумі 1974 р. однозначність інтеграції до ЄС не заперечувала жодна впливова політична сила Греції. За підсумками чергового референдуму, що відбувся 12 червня 1975 р. країна формально подала заявку на вступ до Європейської Спільноти. Переговори розпочались в липні 1976 р., переговорний процес тривав 4 роки і завершився підписанням в Афінах 28 березня 1979 р. договору про вступ Греції до ЄЕС.

Передбачалось, що Греція стане повноправним членом Спільноти з 1 січня 1981 р. Саме ця Угода увійшла в історію ЄС як перший договір, укладений на той період Європейською Економічною Спільнотою з державою, що не входила до його членів, якими на той період були лише шість держав-засновників. Договором встановлювався п'ятирічний перехідний період для сільського господарства, протягом якого мало бути забезпечено вирівнювання цін на сільськогосподарську продукцію Греції з відповідними цінами Спільноти. Стосовно промислової продукції, то за винятком 14 найменш важливих, передбачалось повне та негайне скасування всіх обмежувальних норм.

Ратифікація договору в державах-членах ЄЕС відбулась без особливих перешкод, за винятком Франції, де більшість соціалістів та комуністів, які побоювались втратити вплив у південних районах Франції проголосували проти. В самій Греції також не було єдності. У парламенті Греції більше ста комуністів та соціалістів виступали проти вступу до Спільного ринку. Бажання керівництва Греції вступити до Спільноти зросло коли аналогічні заявки були подані Іспанією та Португалією, що могло вплинути на процес приєднання Греції. Незважаючи на всі заходи уряду, переговори щодо вступу Греції до Спільноти тривали 3 місяці і були значно довшими ніж аналогічні переговори під час попереднього розширення. І вже у 1981 р. Греція одержує усі права члена Спільноти. Греція стає десятою державою в складі ЄС.

Третій етап – 1986 р. – «середземноморське» розширення ЄС, приєднання Іспанії та Португалії.

Вступ Іспанії та Португалії до ЄС тривав понад вісім років. Іспанія розглядала членство в ЄС як неодмінну умову ефективних макроекономічних зрушень в національній економіці та внутрішньополітичній стабілізації. Геополітичні зміни, пов'язані з розпадом колоніальної системи та вступом Великобританії до ЄС, привели до переорієнтації експорту Іспанії на Спільний ринок. Зіткнувшись в першій половині 1970-х рр. з економічними бар'єрами на шляху до ринків країн Європейської Економічної Спільноти (ЄЕС) у вигляді єдиних зовнішніх тарифів та спільної сільськогосподарської політики (ССП), новий уряд Іспанії бачив єдиний вихід із економічної ізоляції в повноправному членстві в Європейській Спільноті. До 1985 р. ЄЕС перетворилося на основного торговельного партнера Іспанії.

Якісно новий етап у відносинах Іспанії з ЄС почався після 1975 р. Значною мірою він був пов'язаний з ліквідацією інститутів диктатури Франко. Після раунду візитів по столицях країн ЄЕС 28 березня 1977 р. уряд Суареса подав заявку на вступ до ЄС. В Іспанії фактично встановився консенсус щодо вступу країни до ЄЕС. Формально обговорення цього питання в Кортесах відбулося лише в червні 1979 р. – майже два роки після подання заяви. В травні та листопаді 1978 р. рекомендації Європейської Комісії (ЄК) щодо вступу Іспанії та Португалії були представлені Раді Міністрів.

Загалом переговори між ЄЕС та країнами-кандидатам в другій половині 80-х років гальмувались. Помічник Голови ЄК Лоренцо Наталі, відповідальний за питання розширення Спільноти, після свого візиту в Мадрид у червні 1981 р. наполіг на перегляді дати вступу Іспанії до ЄЕС, яка вже була визначена на термін не пізніше 1983 р. (на засіданні Ради міністрів закордонних справ у липні 1980 р). Така позиція країн ЄЕС свідчила про те, що їх національні економічні інтереси грали все ж першочергову роль в порівнянні з підтримкою та захистом демократії в державах-кандидатах.

Прорив у переговорах наступив коли Європейська Рада в жовтні 1983 р. прийняла рішення про доступ середземноморських товарів до Спільного ринку. В червні 1984 р. на саміті в Фонтенбло було досягнуто консенсусу щодо механізму зменшення внеску Великобританії в бюджет ЄЕС та максимального збільшення відшкодування від ВВП в бюджеті від 1 % до 1,4 %. Дата 1 січня 1986 р. була визначена на саміті як остаточна для вступу Іспанії.

Падіння Берлінської стіни. 9 листопада 1989 р. внаслідок політичного перевороту було знесено Берлінську стіну, і кордон між Східною та Західною Німеччиною було відкрито вперше за 28 років, що призвело до возз'єднання Німеччини та територіального розширення ЄС.

Четвертий етап – 1995 р. – приєднання *Австрії, Фінляндії та Швеції.*

Питання чергового розширення Європейської Спільноти за рахунок країн Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) постало вже у другій половині 80-х років. Австрія, Фінляндія та Швеція були однорідною групою невеликих за розміром країн з високим рівнем економічного розвитку та сталими демократичними традиціями, тому їм було легко адаптуватись до основних комунітарних вимог.

Важливим етапом на шляху зближення країн Європейської Спільноти і ЄАВТ було підписання в 1972 р. Угоди про вільну торгівлю. 9 квітня 1984 р. в рамках інтеграційного зближення країн ЄЕС та ЄАВТ відбулось підписання Люксембурзької декларації, яка передбачала консолідацію та посилення співпраці у справі гармонізації стандартів, усунення технічних бар'єрів, спрощення прикордонних формальностей з метою утворення «динамічного європейського економічного простору».

Наприкінці 80-х років перспектива нового розширення ставала все більш реальною. Країни ЄАВТ висловлювались за повноправне членство в ЄЕС, а участь у спільному ринку ЄЕС, керівництво Австрії розглядало як єдину реальну можливість вийти з економічної кризи та мати гарантований доступ до традиційних ринків.

До початку переговорів між країнами ЄЕС та ЄАВТ дала поштовх ініціатива Жака Делора (1989 р.). Жак Делор та прем'єр міністр Норвегії Гро Харлем Брунтленд висловили перед Європейським Парламентом ідею більш «структурованого партнерства» та формалізації інституційних рамок співробітництва між країнами ЄС та ЄАВТ. На погодження позицій було затрачено майже рік, і лише 19 грудня 1989 р. у прийнятті Спільної декларації сторони висловили бажання розпочати формальні переговори щодо Європейської економічної зони (ЄЕЗ), які у свою чергу розпочались тільки в червні 1990 р.

18 червня 1990 р. Рада Міністрів Спільноти, за активної участі Комітету постійних представників, прийняла документ, який фактично становив директиву щодо переговорів про злиття та став

основою для переговорів ЄЕС з країнами ЄАВТ. Основною метою переговорів проголошувалося утворення до 1 січня 1993 р. Економічної зони у складі 19 країн. Поступово в процесі переговорів протягом 1990 р. та на початку 1991 р. для більшості країн ЄАВТ стало зрозуміло, що Європейська економічна зона не дає їм тих легких переваг, на які вони сподівались. Спільнота вимагала від країн ЄАВТ виконання тяжких умов комунітарних правил.

Падіння комуністичних режимів у країнах Східної Європи призвели до нових оцінок нейтральними країнами ЄАВТ свого статусу. Він став практично сумісним з повним членством в ЄЕС.

У грудні 1990 р. шведський парламент схвалив рішення уряду про вступ до Спільноти, і вже в липні 1991 р. Швеція звернулася з формальною заявкою на вступ до ЄС. Комітет із зовнішніх зв'язків шведського парламенту прийняв нові положення, що корегували політику нейтралітету Швеції. Нова концепція передбачала перетворення Швеції на активного суб'єкта процесу формування нової системи безпеки в Європі. На референдумі з цього питання 57 % тих, хто проголосував, підтримали цю ідею.

У січні 1992 р. парламент Фінляндії схвалив рішення уряду про вступ до Спільноти. Офіційна заява в ЄС була подана Фінляндією в лютому 1992 р. Справжній прорив у переговорах стосовно Європейської економічної зони відбувся 21 – 22 жовтня 1991 р. під час зустрічі міністрів закордонних справ країн ЄС та ЄАВТ у Люксембурзі. Було досягнуто компромісу із найбільш складних питань спільної економічної зони, однак було потрібно ще майже пів року на вирішення проблеми спільних інституцій ЄЕЗ.

Дещо інша ситуація була з Австрією. Її нейтралітет мав постійний характер та закріплювався в Конституції Австрії і визнавався нормами міжнародного права. 26 червня 1989 р. найвпливовіші політичні партії Австрії – Соціалістична та Християнсько-демократична народна – дійшли згоди про необхідність внесення відповідних змін до федеральної Конституції, щоб узгодити дві позиції: збереження статусу постійного нейтралітету та урахування економічного значення вступу до Спільноти.

Таким чином, 17 липня 1989 р. міністр закордонних справ Австрії Алоїс Мок передав заяву Австрії на вступ до ЄС у Брюссель. Завдяки тиску з боку соціал-демократів у заяві вказувалося на збереження нейтрального статусу, як умови вступу. Через три місяці

після подання Австрією заяви про членство в ЄС впала Берлінська стіна, а невдовзі розпалася вся комуністична система. В листі Австрійського уряду до Європейської Спільноти в лютому 1990 р. підтверджувалося прагнення країни до вступу в ЄС.

Остаточна угода про Європейську економічну зону була підписана 2 травня 1992 р. у Порто і мала набути чинності після її ратифікації всіма зацікавленими країнами 1 січня 1993 р.

Принципове рішення щодо нового розширення ЄС було прийнято на саміті у Лісабоні у червні 1992 р. з урахуванням інтересу, що постійно зростав, та вимог проведення активнішої політики стосовно країн Центральної та Східної Європи. В серпні 1992 р. Комісія підготувала рекомендації стосовно вступу в ЄС Швеції. В листопаді 1992 р. аналогічні рекомендації було підготовлено стосовно Фінляндії, в березні 1993 р. – Норвегії. У рекомендації визначались основні групи питань, що потребували обговорення.

24 червня 1994 р. Австрія, Фінляндія та Швеція підписали договір про вступ до ЄС.

П'ятий етап – 2004 – 2007 рр. – приєднання *Угорщини, Кіпру, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словаччини, Словенії, Чехії, Естонії, Болгарії та Румунії.*

Шостий етап – 2013 р. – приєднання *Хорватії.*

Таким чином, з шести країн які утворили Європейське співтовариство вугілля і сталі, внаслідок інтеграції, поступово відбувається збільшення числа держав-членів ЄС до 28 держав.

6.2. РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У 2004 – 2007 РР.

У 2004 р. відбулося п'яте розширення ЄС, а саме приєднання Угорщини, Кіпру, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словаччини, Словенії, Чехії, Естонії.

Частиною п'ятого розширення є розширення ЄС яке відбулося 2007 р., коли ще дві держави регіону Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) – Болгарія та Румунія – приєдналися до ЄС.

П'яте розширення Європейського Союзу було найбільш амбітним за всю історію ЄС як за кількістю країн, що приєдналися, так і за складністю, оскільки новими членами стали країни з різною та відмінною соціальною та економічною історією.

Як і країни Середземномор'я в 1980-х р., колишні комуністичні країни Центральної та Східної Європи вийшли з диктатури і заявили про бажання зміцнити свої нові демократії. Вони захотіли оголосити себе частиною «Європи» і переконатися, що вони не повернуться назад у сферу впливу Росії. ЄС мав життєво важливе значення для забезпечення успішного економічного розвитку цих країн. Однак, прагнення ЄС приймати заявки цих країн втілювалось менш швидкими темпами.

Європейський Союз ще на початку 1990-х рр. поділив колишні соціалістичні держави Європи на три групи: перша група – держави Центрально-Східної Європи; друга група – держави регіону Балкан; третя група – Росія і держави СНД. Такий субрегіональний поділ колишніх соціалістичних держав базувався не на географічному, а насамперед на політичному підході і був закріплений системою міжнародних договорів.

До держав *першої групи* (держави ЦСЄ) Євросоюзом були визначені Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Болгарія, Румунія і три держави Балтії (Естонія, Латвія і Литва), а відносини з ними будувалися в рамках інституту Європейських угод, а саме угод про асоціацію. У 1991 р. угоди про асоціацію були укладені з Угорщиною, Польщею, в 1993 р.-х Румунією і Болгарією, в 1994 р. з Чеської Республікою і Словаччиною, в 1995 р. – зі Словенією.

Другу групу (держави Балкан) становили Федеративна республіка Югославія (Сербія і Чорногорія), Хорватія, Албанія, Македонія, Боснія і Герцеговина. Головним завданням ЄС щодо держав цієї групи було сприяння мирному врегулюванню збройних регіональних та етнічних конфліктів і припиненню воєнних дій в державах цього регіону в 1990-х рр. Після нормалізації ситуації в цих державах ЄС планував підписати з ними угоди про стабілізацію і асоціацію.

Держави *третьої групи*, Росія і держави СНД, розглядались ЄС як єдиний політичний простір і отримали статус третіх країн, з якими могли бути укладені угоди про партнерство і співробітництво. Зауважимо, що до третьої групи держав ЄС від самого початку незалежного державотворення визнав й Україну.

У червні 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені країни ЄС визнали можливим приєднання нових членів із числа країн Центральної Європи – після досягнення ними відповідних критеріїв, які були названі «Копенгагенські критерії». Згідно з цими

принципами країни Центральної та Східної Європи, які висловили бажання, можуть стати членами Європейського Союзу. За цього «приєднання може відбутися, щойно країна зі статусом асоційованого члена буде готова взяти на себе обов'язки членства й відповідатиме необхідним економічним та політичним вимогам».

Перша група критеріїв (політичні):

- забезпечення свободи парламентських, президентських виборів і виборів до місцевих органів влади;
- створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації;
- прийняття законодавства, що надійно захищає права меншин, і створення відповідних установ;
- посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією;
- вирішення питань правового забезпечення та посилення спроможності боротьби з відмиванням коштів;
- створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції і внутрішніх справ;
- здійснення заходів із протидії дискримінації у всіх сферах суспільного життя;
- гарантії незалежності судової влади, покращення функціонування судів;
- захист особистих свобод.

Друга група критеріїв (економічні):

- макроекономічна стабільність;
- здійснення адміністративної реформи та структурних реформ;
- наявність ринкових інститутів;
- лібералізація торговельного режиму;
- відповідне правове забезпечення ринкових перетворень;
- поліпшення умов конкуренції;
- створення середовища, сприятливого для підприємницької діяльності;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- підвищення кваліфікації робочої сили;
- поліпшення структури та диверсифікація експорту;
- здійснення промислової політики, спрямованої на зниження матеріало- та енергоємності виробництва.

Третя група критеріїв («членські») полягала у визнанні, прийнятті, виконанні та правовому застосуванні *acquis*

*communautaire*¹ – спільного доробку ЄС, тобто сукупності правових документів, напрацьованих Співтовариствами (договори, постанови, директиви та інші акти).

Досягнення «членських» критеріїв – це ключовий аспект підготовки до членства в ЄС, який вимагає не лише включення національного законодавства, але й забезпечення його дієвого застосування через відповідним чином пристосовані адміністративні та судові структури.

Крім того, існують так звані *критерії конвергенції (зближення)*, виконання яких дає країнам право вступу до Економічного та Валютного союзу. Вони стосуються цінової стабільності, дефіциту бюджету, державного боргу, стабільності національної валюти та відсоткових ставок.

Встановлення чітких критеріїв членства для країн ЦСЄ послужило основою для подачі офіційних заяв держав з проханням про прийняття в члени ЄС: Угорщини та Польщі – в 1994 р., Румунії, Словаччини, Латвії, Естонії, Литви та Болгарії – в 1995 р., Чехії та Словенії – в 1996 р. У 1994 р. Європейським Союзом була схвалена програма підготовки цих країн до вступу в ЄС – так звана Біла книга: «Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу». Важливе значення мали рішення засідання Європейської Ради в Мадриді в грудні 1995 р. На засіданні було встановлено, що при приєднанні до ЄС країни-кандидати повинні мати розвинену ринкову економіку, ефективне управління і стабільне фінансово-економічне становище.

Щодо контролю за виконанням державами-кандидатами Копенгагенських критеріїв, то, згідно з рішенням Європейської Ради у Люксембурзі в 1997 р., ЄК було запропоновано подавати щорічні звіти з відповідними висновками про досягнутий прогрес країн-кандидатів у процесі приєднання.

Відомо, що впродовж усього періоду підготовки до вступу, держави ЦСЄ отримували значну фінансову допомогу з фондів ЄС, таких як PHARE², SAPARD, ISPA. PHARE Programme (Програма

¹ **Acquis communautaire** (фрн.), що означає «доробок спільноти» – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ.

² **PHARE** («ФАРЕ») (англ. *Poland and Hungary: Aid for Restructuring of the Economies, Phare*) – один з трьох фінансових інструментів Європейського Союзу (разом з «SAPARD» та «ISPA») на допомогу країнам-кандидатам з Центральної та Східної Європи у підготовці до

Співтовариств допомоги державам Центральної та Східної Європи) – це головний фінансовий інструмент передвступної стратегії для держав Центральної та Східної Європи, які подали заявки на членство в ЄС. Ця програма була заснована Постановою Ради ЄС № 3906/89 від 18.12.1989 р. «Про економічну допомогу Республіці Угорщині та Польській Народній Республіці». Допомога мала використовуватися здебільшого для підтримки процесу реформ у Польщі та Угорщині, зокрема шляхом фінансування або участі у фінансових проектах, направлених на економічну реструктуризацію.

Фактично підготовка до вступу цих країн до ЄС тривала понад десять років, більш інтенсивно – з 1997-го р., коли було прийнято рішення про перспективи розширення.

Протягом 1997 р. Європейська комісія і 11 країн-кандидатів (10 країн ЦСЄ і Кіпр) досягли домовленості щодо умов і термінів початку переговорів про вступ. На базі рекомендацій Комісії ЄС у грудні 1997 р. на засіданні Ради глав держав і урядів-членів ЄС у Люксембурзі було прийнято політичне рішення про поетапне масштабне розширення Євросоюзу. На саміті, названому самітом розширення, було оголошено список держав, які ближче інших підійшли до виконання копенгагенських критеріїв: Кіпр, Польща, Угорщина, Чехія, Естонія і Словенія. Вже на Лондонській зустрічі 31 березня 1998 р. розпочалися переговори про вступ до ЄС із Угорщиною, Польщею, Естонією, Чехією, Словенією та Кіпром.

13 жовтня 1999 р. Європейська Комісія дала рекомендацію державам-членам Європейського Союзу розпочати переговори з Румунією, Словаччиною, Латвією, Литвою, Болгарією та Мальтою.

У грудні 1999 р., на саміті в Гельсінкі Європейська Рада вирішила розпочати переговори про вступ ще з шістьма країнами-кандидатами: Болгарією, Латвією, Литвою, Мальтою, Румунією і Словаччиною. У процесі переговорів про вступ визначились умови, на яких кожен кандидат може приєднатися до ЄС, та терміни прийняття, імплементації і правового впровадження *acquis*. Згідно з головними переговорними принципами, прийнятими на засіданні Європейської Ради у Люксембурзі й підтвердженими на Гельсінській

вступу в ЄС. Започаткована 1989 р.; спочатку стосувалася лише Польщі й Угорщини (звідки й назва – аббревіатура з початкових букв «Poland Hungary: Action for Restructuring of Economies»), потім поширилась на десять країн, зокрема вісім нових держав-членів (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія), а також Болгарію та Румунію. До 2000 р. західнобалканські країни (Албанія, Боснія та Герцеговина і Колишня Югославська Республіка Македонія) також користувалися фінансовою допомогою «ФАРЕ».

Європейській Раді, кожна країна-кандидат діє за окремим графіком і може бути прийнята до ЄС настільки швидко, наскільки швидко вона досягне відповідності критеріям вступу та членським зобов'язанням.

Важливим документом для держав які прагнули вступити в ЄС, була Стратегія розширення, тобто звіт Європейської Комісії про досягнення держав-кандидатів, представлений та затверджений Європейською Радою в 2000 р. в Ніцці. Даний документ створив фундаментальну основу для подальшого розширення за рахунок країн Центральної та Східної Європи.

У 2002 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені офіційно було визнано, що переговори стосовно принципів членства десяти держав-кандидатів завершилися. Відповідно до процедури прийняття нових держав до Європейського Союзу, після завершення переговорів, Європейський Парламент висловив згоду на членство цих держав. З цього приводу окремі дослідники міжнародних відносин стверджують, що справжнє закінчення «холодної війни» настало після завершення тривалого процесу «повернення» до Європи країн ЦСЄ.

16 квітня 2003 р. на саміті ЄС в Афінах глави держав і урядів 15 країн ЄС і 10 країн-кандидатів: Латвії, Литви, Польщі, Чеської Республіки, Словаччини, Угорщини, Словенії, Мальти, Кіпру, Естонії підписали договори про вступ до ЄС. До Договору був доданий Акт приєднання разом з додатками. Важливою частиною Акту були перехідні терміни, визначені шляхом переговорів між державами-кандидатами. Протягом тих термінів держави не мусили підпорядковуватися принципам, що є обов'язковими для членів Європейського Союзу.

Також на саміті було визначено, що Шенгенський безвізовий режим почне поширюватися на нових членів ЄС тільки після 2006 р., а до цього, країни які вступають в ЄС повинні повністю модернізувати свою прикордонну структуру з Росією, Білоруссю та Україною. Наприкінці 2003 р. Європейська комісія в своїй доповіді про хід підготовки 10 країн-кандидатів до вступу зазначила, що майбутнє розширення буде одним з найбільш підготовлених в історії ЄС. У 70 % категорій, в яких держави-претенденти повинні відповідати стандартам ЄС, необхідні заходи виконані, в 25 % – ведеться робота, яка завершиться до травня, в 5 % – зберігається наявність невирішених проблем (законодавча і адміністративна сфера; відсутність установ, які розподіляють пряму допомогу,

недоліки в галузі забезпечення гігієнічної обробки продуктів харчування та ін. – всього 39 проблем). У 2003 р. у Мальті, Словенії, Угорщині, Литві, Словаччині, Польщі, Чехії, Естонії та Латвії були проведені референдуми, а потім підписаний Договір був ратифікований парламентами.

Розширення ЄС 2004 р. часто називають безпрецедентним. На відміну від попередніх розширень, які не викликали змін у стратегії економічної інтеграції, у змісті й термінах виконання програм, п'яте розширення ЄС стало набагато складнішим і неоднозначним за своїми наслідками для подальшого поглиблення інтеграційних процесів.

Уперше Євросоюз поповнили відразу 10 держав і ще дві мали приєднатися через три роки. Таким чином, чисельний склад зріс майже вдвічі, а чисельність населення збільшилася більш ніж на 100 млн чоловік, або на 28 %, і досягла 450 мільйонів. Територія об'єднаної Європи після їх приєднання зростає на 34 %.

Уперше в Євросоюз вступили держави з таким великим відставанням у рівні економічного й соціального розвитку. За даними 2002 р., лише в чотирьох країнах з дванадцяти виробництво ВВП на душу населення перевищив 50 % від рівня ЄС, а в цілому по всій групі цей показник становив лише 40 %. Нагадаємо, що в рік вступу Ірландії до Євросоюзу виробництво на душу населення в країні становило 58,5 % від рівня Європейських Співтовариств, у Греції – 64,5 %, у Португалії – 51,2 %.

Уперше членами ЄС стали країни (крім Кіпру й Мальти), які лише в 1990 р. почали перехід від усупільненої й директивної економіки до ринкового господарства й від авторитарної держави до демократії західного зразка. Хоча з юридичної точки зору цей перехід відбувся, відкривши їм шлях у європейське інтеграційне об'єднання, формування ефективної ринкової економіки, правової держави й цивільного суспільства в цих країнах ще не відбулось.

Фактично ЄС, здійснюючи стратегію, спрямовану на розширення свого соціально-економічного та політичного простору, пожертвував поточними інтересами забезпечення максимально високого життєвого рівня членів Співтовариства. Обумовлюється ця стратегія тим, що завдяки ширшому інтеграційному простору, в перспективі вдасться отримати істотні геоекономічні та геополітичні переваги.

Вступ до ЄС нових країн став підтвердженням істотних структурних зрушень в їхніх національних економіках. По-перше, національні економіки нових країн-членів ЄС стали органічною складовою Єдиного внутрішнього ринку ЄС. По-друге, використовуючи існуючі конкурентні переваги, виробники ЄС-10 формують нові — як ланцюжки європейських (і не тільки) інтегрованих виробничих систем, що об'єднують підприємства різних країн ЄС з метою організації досліджень, розробки, виробництва, збуту, обслуговування відповідної продукції. По-третє, орієнтація на попит Єдиного внутрішнього ринку ЄС сприяє поширенню передових технологій в їх економіках, активно формує виробництва третього та четвертого технологічних укладів. Так, у 1995 – 2001 рр. практично всі країни-кандидати на вступ до ЄС значно підвищили свій індекс технологічного розвитку за оцінками ЮНКТАД (конференція ООН по торгівлі і розвитку) та увійшли до групи країн із найвищою інноваційною активністю.

Однак не слід думати, що вступ до ЄС розв'язав усі соціально-економічні проблеми нових членів. Це далеко не так. Вступ до ЄС дає можливість використовувати комунітарні механізми розв'язання економічних проблем розвитку, але це не відбувається автоматично. Тому в нових країнах-членах ЄС залишалися проблеми безробіття, відставання від рівня соціально-економічного розвитку ЄС – 15, не було подолано технологічний розрив між цими групами країн, далеко не повністю вирішено питання соціальної конвергенції.

Отже, розширення Європейського Союзу 2004 р. стало безпрецедентне за своїми масштабами, але ще більше – за складністю самого процесу інтеграції старих і нових членів ЄС, що перебували на різних рівнях економічного й соціального розвитку.

У 2007 р. до Європейського Союзу приєдналися Болгарія та Румунія. На вступ до Європейського Союзу Болгарія і Румунія чекали 12 років. 1995-го р. ці країни подали заявки на вступ, за п'ять років почали переговори і ще через такий самий час підписали договір про приєднання. З їх приєднанням ЄС розширив свої кордони, збільшивши кількість членів із 25 до 27.

Вступ Румунії до ЄС не зумовлено успіхами в удосконаленні економіки та демократизації суспільства. Румунський варіант євроінтеграції – приклад того, як головним критерієм приймання стають не досягнення, а географічне розташування та потенціал

держави. Румунія стала членом ЄС завдяки успішному використанню свого вигідного геополітичного положення та наявністю стратегічного виходу до Чорного моря.

Ще у 60-х роках ХХ ст. Румунія підписала декілька угод із Спільним ринком щодо постачання сільськогосподарської продукції, у 1974 р. – спеціальну Угоду, згідно з якою отримала низку преференцій щодо власного експорту, а в 1980 р. Угоду про промислові виробы, що було демонстрацією незалежності від радянської системи та, водночас, від принципів і норм Ради Економічної Взаємодопомоги. Дипломатичні відносини між Румунією та ЄС встановлено у 1990 р., відразу ж після повалення диктаторського режиму Н. Чаушеску.

Серед документів про взаємовідносини між Румунією та ЄС одним з головних стала Європейська угода про асоціацію між Румунією та ЄС. Угода була підписана 1 лютого 1993 р. і набрала чинності після її ратифікації всіма країнами-членами Євросоюзу, а також самою Румунією. Наприкінці 1994 р. Рада ЄС визначила передвступну стратегію, яка готувала б країни-кандидати до отримання членства в ЄС. Стратегія базувалася на трьох основних елементах: імплементації європейських угод про приєднання; програми фінансової підтримки PHARE; структурованому діалогу, який в майбутньому дозволив країнам-членам ЄС та країнам-кандидатам обговорювати питання, що становлять спільний інтерес.

22 червня 1995 р. Румунія подала заяву про набуття членства в ЄС, що стало важливим етапом на шляху консолідації їх взаємовідносин. У свою чергу в липні 1997 р. Європейська комісія опублікувала документ під назвою «Думка щодо заяви Румунії стати членом ЄС», а через рік вперше було складено «Періодичну доповідь щодо зареєстрованого Румунією прогресу на шляху приєднання». У другій «Періодичній доповіді» з питань Румунії, надрукованій у жовтні 1999 р., Європейська Комісія рекомендувала започаткувати переговорний процес щодо приєднання цієї країни до ЄС, однак за певних умов, серед яких фігурувало і питання щодо розроблення стратегії середньотривалого економічного розвитку. Починаючи з того часу, щорічні доповіді з питань готовності Румунії до вступу до ЄС стали оприлюднюватися систематично. Внаслідок ухваленого на засіданні Ради Європейського Союзу (грудень 1999 р.) рішення в рамках Гельсінського саміту ЄС, 15 лютого 2000 р. розпочався

переговорний процес щодо вступу Румунії до Євросоюзу разом із Мальтою, Словаччиною, Литвою, Латвією та Болгарією.

Щодо Республіки Болгарія (РБ), то свій шлях до ЄС вона розпочала із підписання 8 травня 1990 р. в Брюсселі Угоди про торговельне й економічне співробітництво між Болгарією та ЄЕС, а 8 березня 1993 р. в бельгійській столиці – Європейську угоду про асоційоване співробітництво між країнами-членами ЄЕС і Республікою Болгарією.

Домовленість про асоційоване членство Болгарії в ЄС набрала чинності 1 лютого 1995 р. І з того часу розпочався тривалий, важкий підготовчий період, під час якого країна зобов'язалась виконати умови членства в ЄС, прийняті Європейською Радою в Копенгагені у 1993 р. Це дало можливість країні утвердитись, упевнитись у своїй європейській ідентичності й реалізувати тісні економічні, політичні та культурні зв'язки з розвинутими країнами Західної Європи. Болгарія почала використовувати великі переваги Європейського Союзу – величезний єдиний ринок, залучення іноземних інвестицій, широке регіональне співробітництво, глобалізацію в економічній галузі.

Для координації роботи (діяльності) щодо інтеграції Болгарії до структур ЄС було створено Раду асоційованих членів, яка включала представників вищих органів Європейського Союзу й уряду Республіки Болгарія, Комітет із питань асоціації, який складався з представників Ради міністрів, Європейської комісії та вищих болгарських службовців. Між Європейським парламентом у Брюсселі й Народними зборами було створено Спільний парламентський комітет, у роботі якого брали участь 12 болгарських депутатів, а Радою міністрів Республіки Болгарія сформовано Комітет із питань європейської інтеграції.

13 жовтня 1999 р. Європейська комісія доручила зустрічі на вищому рівні країн-членів ЄС з Болгарією. До Болгарії було пред'явлено дві попередні умови участі в переговорах – прийняття програми закриття перших чотирьох реакторів атомної електростанції «Козлодуй» і продовження економічних реформ. Саме це перешкоджало входженню країни в новий етап інтеграції до об'єднаної Європи відповідно до розпочатого переговорного процесу.

Переговорний процес розпочався в лютому 2000 р., коли було відкрито перші (головні) теми діалогу між Болгарією та Європейським Союзом.

Під час переговорів Болгарія почала брати участь у програмах, структурі та інституціях Європейського Союзу. У квітні 2000 р. вона приєдналася до Європейської соціальної хартії, а у грудні того ж року стала повноправним членом Європейської агенції з питань навколишнього середовища.

Завершуючи переговорний процес з питань приєднання (2000 – 2004 рр.), було вирішено забезпечити приєднання до ЄС Болгарії і Румунії не пізніше 2007 р. Попередня угода з Болгарією була підписана ще у червні 2004 р., відповідно до неї остання змогла отримати оцінку, що характеризувала її як «країну з ринковою економікою, яка реально функціонує». У квітні 2005 р. аналогічна угода була укладена з Румунією, яка, на відміну від Болгарії, підтвердила наявність меншої кількості критеріїв відповідності. Зокрема зазначалося, що однією з основних перешкод на шляху до ЄС залишалася недостатня відкритість румунської економіки та недосконалість її політичних структур. Особливо проблемним виявився Референдум щодо низки положень Конституції Румунії відповідно до вимог ЄС, який відбувся у жовтні 2003 р.

У квітні 2005 р. була підписана угода про вступ Болгарії та Румунії до ЄС. У ній зазначалось про те, що приєднання відбудеться тільки в тому випадку, якщо до 1 січня 2007 р. країни виконають всі поставлені умови. Від Болгарії головним чином вимагали посилення законів по боротьбі з корупцією та злочинністю, поліпшення умов проживання в країні нацменшин і зростання економіки. Від Румунії – реформ освітньої та судової систем, вдосконалення соціальної політики щодо нацменшин і більше відповідального підходу до охорони навколишнього середовища. У разі невиконання цих умов Єврокомісія залишила за собою право відкласти вступ Румунії та Болгарії ще на рік.

У цілому умови вступу Болгарії та Румунії до ЄС були підтверджені висновками моніторингової доповіді Єврокомісії 26 вересня 2006 р. Ця подія завершила п'яте розширення ЄС. 1 січня 2007 р. відбулося підписання Договору про вступ Болгарії та Румунії до Європейського Союзу. Під документами поставили підписи керівники Болгарії та Румунії, а також міністри закордонних справ 25 країн-членів ЄС.

По відношенню до Болгарії та Румунії Європейським Союзом було відзначено, що цим країнам буде надано сприяння і буде фіксований строк їхнього прийняття в ЄС. Вказувалось, що

причиною відставання Болгарії та Румунії була в першу чергу невідповідність економічним критеріям, прийнятим в Копенгагені. Позитивним моментом для нових держав-членів стала фінансова допомога Євросоюзу. А саме, Румунія отримала з євробюджету 32 млрд євро кредитів на структурні реформи, а Болгарія – 15 млрд євро.

Виконавши ряд вимог та передвступних формальностей, поставлених ЄС, Болгарія та Румунія набули статусу країн-членів ЄС.

Президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу з нагоди приєднання двох нових країн до ЄС назвав 1 січня 2007 р. історичним днем: *«Я вітаю громадян та лідерів Болгарії та Румунії за їхню сміливість, визначеність та роботу щодо підготовки до членства»*.

Загалом слід відзначити, що Румунія і Болгарія фактично були прийняті до ЄС «авансом». Ані Софія, ані Бухарест на момент приєднання до Євросоюзу не виконали всіх вимог спільноти, зокрема щодо боротьби з корупцією. Тоді в Брюсселі сподівалися на те, що вже саме по собі членство в ЄС допоможе розв'язати існуючі проблеми. Але сталося все з точністю до навпаки: набувши членство, уряди Болгарії і Румунії стали спочивати на лаврах замість продовження реформ. Саме тому ці новачки спільноти досі не можуть приєднатися до Шенгенського простору. На початку 2018 р. країни знову порушили питання Шенгену, проте поки що безрезультатно. Хоча Європейська Комісія констатувала, що обидві країни виконали технічні вимоги, які були їм висунуті, низка держав ЄС, насамперед Німеччина та Франція, висунули щодо цього свої застереження.

Таким чином, реалізація проекту п'ятого розширення відбувалася протягом десяти років, але й вступ цих країн не означав завершення процесу інтеграції в ЄС. Адже після офіційного вступу Болгарії і Румунії в ЄС тривала робота з економічної інтеграції цих країн: гармонійний розвиток економічних інститутів; стабільне та збалансоване економічне взаємопроникнення; підвищення рівня життя; високий рівень зайнятості; економічна і валютна стабільність.

6.3. ІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС З 2010 Р. ПО 2018 Р.

На саміті в Лісабоні у березні 2000 р. Європейська Рада визначила для ЄС стратегічну мету: протягом десяти років стати найбільш конкурентоспроможною економікою у світі, яка базується на знаннях та здатна забезпечити стійке економічне зростання, що

супроводжується створенням нових і кращих робочих місць та більшою соціальною згуртованістю.

У 2001 р. країни-члени ЄС прийняли *Лісабонську декларацію*. Лісабонська стратегія починалась як широкомасштабна програма, спрямована на посилення конкурентних позицій ЄС у світі, і мала бути найважливішим каталізатором проведення реформ у країнах-членах ЄС. Однак її реалізація зіткнулась з ускладненнями у зв'язку з відсутністю необхідної відповідальності за її виконання як на рівні союзних органів, так і країн-членів ЄС.

У 2005 р. було вжито заходів з оновлення програми, зокрема розроблено єдину національну програму дій для зростання та створення робочих місць. Мету, що передбачала утворення найбільш конкурентоспроможної економіки світу, було змінено, і пріоритетом стали економічне зростання та зайнятість.

У 2006 р. ЄС прийняв *«Інноваційну стратегію»*, основною метою якої було забезпечення глобальної економічної конкурентоспроможності ЄС. Стратегія передбачала подальші суттєві зміни у сферах освіти; потенціалу внутрішнього ринку Євросоюзу; регуляторного середовища; співпраці основних учасників інноваційного процесу; фінансової підтримки інновацій; ролі національних урядів тощо. Визначено десять основних дій як політичний пріоритет і складову Лісабонської стратегії розвитку та зайнятості. У розвиток *«Інноваційної стратегії»* 2006 р. Європейський Парламент і Рада прийняли рішення про започаткування *«Рамкової програми конкурентоспроможності й інновацій на 2007 – 2013 рр.»*, загальне фінансування на виконання якої складало 3,621 млрд євро.

Об'єктивні критерії свідчать про те, що у цілому Лісабонська стратегія спонукала країни ЄС до конкретних дій, спрямованих на їх економічне зростання і покращання динаміки їх розвитку. Деякі країни досягли значних успіхів. Разом з тим застосування цих критеріїв дозволило виявити суттєві відмінності між країнами-членами ЄС у рівнях досягнутих результатів і значне відставання середнього рівня досягнення розглядуваних параметрів ЄС-27 від їх рівня, досягнутого США та Східною Азією, і одночасно значне відставання США та Східної Азії за більшістю параметрів від скандинавських країн-членів ЄС – Швеції, Фінляндії та Данії, – а також нерівномірність розвитку країн-членів ЄС стосовно окремих параметрів (критеріїв). Звертає на себе увагу й те, що згідно з цими об'єктивними критеріями Греція, яка найвідчутніше відреагувала на

світову фінансову кризу, посідала краще місце, ніж Польща, Італія, Румунія і Болгарія.

З початку 2010-х рр., Європейський Союз переживає ряд випробувальних факторів, серед яких боргова криза в деяких країнах Єврозони, зростаюча міграція з близькосхідних країн та питання виходу Великої Британії з ЄС.

Криза державних боргів в Євразоні (також зветься «Єврокризою» або «Кризою Євразоні») – фінансова криза, яка походить з неспроможності урядів деяких європейських країн самостійно рефінансувати¹ державні борги без допомоги третіх країн.

Першою країною, яка опинилась в кризовому стані виявилася Греція. Новий уряд, вибраний в 2009 р., скорегував прихований попереднім урядом кризовий стан і попросив допомогу Європейського Союзу.

В другій половині 2009 р. серед інвесторів почало поширюватися занепокоєння можливістю кризи державних запозичень низки європейських країн, що значно зросло на початку 2010 р. Зазначені кризові явища поширилися серед таких країн Євразоні як Греція, Ірландія, Італія, Іспанія та Португалія, та перекинулися на інші країни ЄС, що знаходилися поза зоною обігу євро. Ісландія, що пережила дуже глибоку кризу в 2008 р., під час якої зазнала колапсу вся банківська система країни, цього разу більш помірно відчула кризу, частково завдяки рішенням не виплачувати борги іноземним банкам.

В той же час проблема лише кількох країн учасниць перетворювалася на загальну системну кризу всієї Євразоні. В травні 2011 р., грецький державний борг опинився у центрі уваги всього світу.

Справжнього переполоху серед світових інвесторів спричинили новини про зростаючі державні заборгованості в різних куточках світу, поруч із цілою зливою рейтингових втрат країн ЄС. 9 травня 2010 р., Рада фінансових міністрів ЄС схвалила рішення про формування спеціалізованого резервного фонду розміром у €750 мільярдів, основною метою якого було забезпечення фінансової

¹Рефінансування – це процес здійснення банком активних операцій (кредитних вкладень) за рахунок позик, отриманих у інших банках.

стабільності на європейському континенті – *Європейський фонд фінансової стабільності*¹.

2 травня 2010 р. країни Єврозони та Міжнародний валютний фонд² домовилися про €110 мільярдний кредит для Греції, який супроводжувався дуже жорсткими заходами економії. Зразу ж за тим був наданий €85 мільярдний рятувальний пакет для Ірландії, та €78 мільярдний план по викупу державних боргових паперів Португалії. Всі ці кроки мали зупинити кризу, що розпочалася в Греції, та крокувала по всьому континенту.

За даними європейського бюро статистики Eurostat, в цілому за 2010 – 2011 рр. економіка 27 країн ЄС сповільнила темпи зростання на 0,5 %.

Розвиток європейської боргової кризи став можливим через одночасний вплив низки складних факторів, серед яких: глобалізація фінансового ринку; легкість доступу до кредитів у 2002 – 2008 рр., яка призвела до видачі значної кількості кредитів з високим рівнем ризику; світова фінансова криза 2007 – 2012 р.; дефіцит торговельних балансів окремих країн; застій на ринках нерухомості; низькі темпи економічного зростання з 2008 р.; провал заходів податково-бюджетної політики, спрямованих на регулювання величини державних доходів і витрат; широке поширення практики надання державної екстреної фінансової допомоги банківським галузям і приватним власникам облігацій, викуп боргів або перенесення збитків приватного сектора на платників податків.

Також до причин боргової кризи можна віднести: порушення правил ЄС і неефективність системи збору і контролю статистичної інформації; прийняття до Європейського Союзу країн, які мали занадто високі розміри державної заборгованості.

Після глобальної кризи 2008 – 2009 рр. Європа опинилась на порозі змін, оскільки криза знищила роки економічного та соціального прогресу та виявила структурні недоліки європейської

¹**Європейський фонд фінансової стабільності** (англ. *European Financial Stability Facility EFSF*) – компанія створена урядами держав ЄС з метою запобігання поширенню європейської боргової кризи. Фінансування фонду здійснюють держави ЄС, найбільшу долю в інвестиційній структурі фонду мають країни яким рейтинговими агентствами присвоєно найвищий кредитний рейтинг.

²**Міжнародний валютний фонд, МВФ** (англ. *International Monetary Fund, IMF*) – спеціальне агентство ООН, засноване з метою регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті.

економіки в умовах посилення довгострокових труднощів – глобалізація, тиск на ресурси, старіння населення. Тому для ЄС стала вкрай необхідна стратегія для того, щоб вийти з кризи сильнішими та перетворити Євроспільноту на розумну, стійку і всеохоплюючу економіку з високим рівнем зайнятості, продуктивності та соціальної згуртованості.

Лісабонська стратегія не досягла поставленої нею основної мети – зробити Європу до 2010 р. найбільш конкурентоспроможною економікою, побудованою на знаннях, та наблизити рівні економічного і соціального розвитку країн-членів ЄС. Тому Європейський Союз розробив нову економічну стратегію «**Європа 2020: Стратегія розумного, стійкого і всеохоплюючого зростання**» («*Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*»), яка була прийнята у березні 2010 р. і покликана допомогти в умовах глобальної нестабільності державам-членам Євросоюзу повернутися на шлях сталого розвитку. Вважається, що стратегія «Європа 2020» розкриває європейську соціально-економічну концепцію XXI ст., яка містить три основні фактори зміцнення економіки (базові стратегічні цілі):

1. Розумне зростання: розвиток економіки, основою якої є знання та інновації.
2. Стійке зростання: підтримка такої моделі економіки, яка базується на ефективному використанні ресурсів, не шкодить довкіллю і є конкурентоспроможною.
3. Всеохоплююче зростання: підтримка такого варіанта економічного розвитку, який характеризується високим рівнем зайнятості та забезпечує соціальну і територіальну єдність.

На підставі визначених факторів зміцнення економіки були визначені цілі, які ЄС має досягти до 2020 р.:

1. Зайнятість: рівень зайнятості населення віком від 20 до 64 років має збільшитися від поточних 69 % до 75 % населення, зокрема шляхом більшого залучення жінок, працівників літнього віку та кращої інтеграції мігрантів у трудові ресурси.
2. Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. ЄС прагне інвестувати 3 % від ВВП в науково-дослідну діяльність. Існує очевидна необхідність покращення умов приватної науково-дослідної діяльності в ЄС.

3. Кліматичні зміни / енергія. Викиди парникових газів необхідно скоротити на 20 % (чи навіть на 30 % за сприятливих умов) порівняно з рівнем 1990 р. Частка енергії від відтворюваних джерел має становити 20 % в енергобалансі. Енергоефективність ВВП повинна зрости на 20 %.
4. Освіта / соціальне виключення (ліквідація). Частка учнів, що не здобули середню освіту, не повинна перевищувати 10 %. Не менш як 40 % молоді віком 30-34 роки має отримати вищу освіту.
5. Бідність. Кількість громадян, що живуть на рівні, нижчому за національно визначену межу бідності, повинно бути зменшено на 25 %, дозволяючи тим самим більш як 20 млн осіб вийти з цієї ситуації (межа бідності, визначена на національному рівні, визначається як 60 % від середнього доходу в кожній державі-члені ЄС).

Згідно вказаної стратегії, одним із пріоритетних завдань є сталий розвиток конкурентноспроможної «нової європейської економіки знань» і зайнятості економічно активного населення в умовах глобалізації та старіння населення. Іншими словами, упродовж поточного десятиліття створення якісно нових робочих місць і реалізація принципу гнучкості та захисту на ринку праці стане адекватною відповіддю європейської спільноти на соціально-економічні проблеми, високий рівень безробіття та негативні демографічні зміни у суспільстві.

Європейська Комісія запровадила сім флагманських ініціатив, спрямованих на стимулювання прогресу за кожною пріоритетною темою:

– *«Інноваційний Союз»*: ініціатива, спрямована на поліпшення умов і доступу до фінансування досліджень та інновацій, які можуть бути перетвореними на продукцію та послуги, і тим самим створити умови для економічного зростання та створення робочих місць.

– *«Молодь у русі»*: ініціатива, спрямована на підвищення продуктивності системи освіти та сприяння доступу молодих людей на ринок праці.

– *«Програма в області цифрових технологій для Європи»*: ініціатива, спрямована на прискорення можливостей доступу до

високошвидкісного Інтернету та забезпечення таких технологій у кожному домі.

– *«Ресурсо-ефективна Європа»*: має на меті допомогти відокремити економічне зростання від використання ресурсів. Ця ініціатива передбачає перехід до низько-вуглецевої економіки, ширше використання поновлюваних джерел енергії, розвиток екологічно чистих технологій і створення модернізованого транспортного сектору.

– *«Промислова політика для епохи глобалізації»*: ініціатива передбачає поліпшення бізнес-середовища, першою чергою, для малих і середніх підприємств, наприклад, допомога в отриманні доступу до кредитів і боротьбі з бюрократією.

– *«Програма для нових умінь і робочих місць»*: ініціатива, спрямована на модернізацію ринку праці та розширення можливостей людей у отриманні нових та удосконаленні набутих навичок, а також на підвищення гнучкості та безпеки робочого середовища. Ця ініціатива також спрямована на надання допомоги працівникам шукати роботу на всій території ЄС.

– *«Європейська платформа проти бідності»*: спрямована на забезпечення соціальної та територіальної згуртованості для надання допомоги бідним і соціально ізольованим особам з метою покращення доступу цих осіб до ринку.

Ці сім основних ініціатив генерують зобов'язання як для ЄС, так і для держав-членів. Спочатку Європейською комісією був оголошений бюджет програми в 87 мільярдів євро, однак при перегляді бюджету ЄС дана сума була зменшена до 70,2 млрд євро. Взявши до уваги зростання інфляції, Єврокомісія запустила «Горизонт – 2020» в 2014 р., в 2015 р. бюджет програми був оцінений в 80 млрд євро. Крім того, для підтримки відстаючих економік і регіонів Європейського союзу близько 86 млрд євро надається фондами європейської програми вирівнювання.

Таким чином, Стратегія «Європа 2020» – це стратегія перетворення ЄС на розумну, стійку й всеосяжну економіку, що забезпечує високий рівень зайнятості, продуктивності та соціальної згуртованості. Це програма для всіх держав-членів з урахуванням різних потреб, різних відправних точок і національних особливостей, щоб сприяти зростанню для всіх держав-членів ЄС.

Вступ до ЄС Хорватії

З 2013 р. Європейський Союз поступово виходить з фінансової кризи, і знову продовжує політику розширення та приєднання нових держав. Саме в цьому році відбувається «шосте розширення» ЄС, а саме вступ до Спільноти *Хорватії, яка стала 28 країною-ЄС*.

У Хорватії не завжди існував консенсус щодо необхідності набуття членства в ЄС. Хоча відносини між Республікою Хорватія та ЄС були започатковані ще 15 січня 1992 р. з моменту визнання Євросоюзом незалежності країни, справжні євроінтеграційні процеси розпочалися лише після зміни у 2000 р. парадигми хорватської влади і досягнення консенсусу провладних та опозиційних сил щодо стратегічної мети вступу країни до ЄС.

Водночас, сутність і динаміка євроінтеграційного шляху Хорватії закладалися протягом попереднього десятиріччя. Унікальність хорватського євроінтеграційного досвіду, як і виклики, з якими майже увесь час боролася країна на шляху до ЄС, впливали з процесів, розпочатих ще у 90-х рр. ХХ ст. під впливом низки специфічних зовнішніх і внутрішніх факторів.

Важливість розвитку регіонального співробітництва як однієї з умов просування на шляху до ЄС було підкреслено у підсумковій декларації Саміту ЄС у Загребі у листопаді 2000 р., у якій зазначалося, що «демократія і регіональне примирення і співпраця, з одного боку, і зближення кожної з держав з ЄС з іншого боку – становить єдине ціле».

Хорватія разом з іншими країнами Балканського регіону брала участь у таких регіональних інтеграційних ініціативах, як Руайомонський процес зміцнення стабільності та добросусідства в Південно-Східній Європі (1995 р.), Ініціатива зі співробітництва у Південно-Східній Європі (1995 р.), Процес співпраці в Південно-Східній Європі (1996 р.). Дані програми повинні були забезпечити стабілізацію ситуації на Балканах шляхом залучення країн у регіональні інтеграційні процеси і розвитку міждержавного співробітництва (так звана політика «інклюзивної безпеки»).

У червні 1999 р. ЄС ініціював прийняття нової програми – Пакту стабільності для Південно-Східної Європи. Ідея Пакту була висунута в «плані Фішера», який міністри закордонних справ ЄС вперше обговорили в травні 1999 р. і прийняли так звану загальну позицію. Пакт стабільності являв собою міжнародну ініціативу, яка об'єднала зусилля країн балканського регіону, ЄС, США, Росії,

міжнародних та фінансових організацій з метою досягнення стабільності на Балканах.

У рамках реалізації Пакту західно-балканським країнам пропонувалося встановити новий тип договірних відносин з ЄС, який передбачав би в перспективі можливість їх вступу до Євросоюзу за умови виконання Копенгагенських критеріїв 1993 р. Одночасно з Пактом стабільності ЄС ініціював інтеграційну стратегію для держав Західних Балкан – Процес стабілізації та асоціації (ПСА).

Такий регіональний підхід забезпечив активне залучення Хорватії до регіональних інтеграційних процесів та договірні відносини з ЄС задовго до офіційного декларування своєї стратегічної мети набуття членства в ЄС. З іншого боку, регіональна складова, зокрема, що стосується примирення та усунення проблемних питань з порядку денного двосторонніх відносин з сусідніми країнами, зайняла визначне місце серед критеріїв, які Хорватія мала виконувати задля наближення до членства в Євросоюзі.

Ще одним вагомим фактором, який вплинув на визначення та перебіг подальшого євроінтеграційного процесу Хорватії, це наслідки війни за незалежність 1991 – 1995 рр. Починаючи з 1991 і до 2000 р. зовнішня політика Республіки Хорватія була сфокусована передусім на забезпечення міжнародного визнання новопроголошеної незалежної держави та забезпечення її територіальної цілісності. Це питання було найвідповідальнішим для країни, як через тривалу окупацію частини її території (Республіка Сербська Країна — самопроголошена, невизнана республіка, утворена на території незалежної Хорватії у 1991 р. Включала в себе частини території Північної Далмації, Західної Славонії, звільнені у 1995 р. в результаті військових операцій «Блискавка» та «Буря», а також Західного Срієму, Східної Славонії та Бараньї, які мирно реінтегровані до складу Хорватської держави у 1998 р. згідно з Ердутським договором), так і через перебування до 1995 р. в Хорватії миротворчої місії UNPROFOR¹, що обмежувало її суверенітет та незалежність.

¹ **UNPROFOR**, «*United Nations Protection Forces*» (Охоронні сили Організації Об'єднаних Націй), миротворча місія ООН в Хорватії та в Боснії і Герцеговині під час Югославських війн, створена 21 лютого 1992 р. і розпущена 31 березня 1995 р.

Лише після повного відновлення державного суверенітету над всією територією Республіки Хорватія як військовими, так і мирними засобами, на порядку денному зовнішньої політики Хорватії з'являється мета європейської та євроатлантичної інтеграції.

У грудні 2000 р. відбувся Загребський Саміт глав держав та урядів країн ЄС, на якому лідери Євросоюзу закликали всі держави Західних Балкан прискорити свій шлях до ЄС. Таким чином, починаючи з 2000 р. членство в ЄС та НАТО набуває статусу стратегічної зовнішньополітичної мети Хорватської держави.

Подальший процес євроінтеграції Республіки Хорватія відбувався прискореними темпами. 20 жовтня 2001 р. Хорватія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію, яка вступила в силу 1 лютого 2005 р.

У лютому 2003 р. Хорватія подала заявку на членство в ЄС, у червні 2004 р. отримала офіційний статус кандидата на членство і вже в грудні 2004 р. Рада ЄС прийняла рішення про початок переговорів з Хорватією щодо її вступу до Європейського Союзу у березні 2005 р. у разі її повного співробітництва з Міжнародним карним трибуналом для колишньої Югославії. Така залежність євроінтеграційних процесів від співробітництва з Гаазьким трибуналом не була випадковістю. По-суті, Євросоюз побудував свою політику щодо балканських країн на необхідності делегітимізації екстремістських націоналістичних ідеологій як передумови для членства в ЄС.

Протягом 2001 – 2004 рр. у відносинах Загреба і Брюсселя виникло напруження через висунення Міжнародним карним трибуналом для колишньої Югославії обвинувачень проти відомих хорватських генералів Анте Готовіни, Рахіма Адемі та Яна Бобетко за скоєння ними військових злочинів у 1990-х роках. Це загальмувало початок переговорів про членство аж до жовтня 2005 р., а в грудні того ж року був заарештований та виданий міжнародному правосуддю хорватський генерал Анте Готовіна.

19 січня 2005 р. Хорватський Сабор (парламент) ухвалив Декларацію про основоположні принципи переговорів стосовно повноправного членства Республіки Хорватія в ЄС та створив національний парламентський комітет з ведення переговорів щодо членства в ЄС, головою якого обирався виключно представник парламентської опозиції.

Переговори по 35 главах правового доробку Європейського Союзу *acquis communautaire* почалися, фактично, у 2007 р. При цьому

переговорні глави відкривалися для обговорення лише у разі, якщо офіційний Брюссель визнавав готовність Хорватії до цього. Кожного року, у період з 2007 по 2011 р., Європейська Комісія ухвалювала т.зв. «звіт про прогрес» Хорватії на шляху до членства, в якому містилися усі політичні, правові, економічні, соціальні оцінки щодо ступеню готовності Хорватії до членства.

Упродовж тривалого періоду каменем спотикання залишалося неефективне за оцінкою Єврокомісії співробітництво Хорватії з Міжнародним карним трибуналом для колишньої Югославії. Офіційний Загреб був змушений передати Брюсселю всю документацію військового часу з ознакою «цілком таємно».

У сфері ринкових відносин уряд Республіки Хорватія вирішив тривалу проблему реструктуризації підприємств суднобудівної галузі, взявши на себе зобов'язання щодо виплати всіх їхніх боргів у сумі 11,3 млрд. кун (1,54 млрд. євро) і відкривши цим самим можливість їхньої подальшої приватизації.

В антикорупційній сфері було створено низку нових інституцій, зокрема Комісію уряду Республіки Хорватія з моніторингу імплементації заходів боротьби з корупцією, Національне віче моніторингу за імплементацією Стратегії запобігання корупції при парламенті, Поліцейський національний офіс з питань боротьби проти корупції та організованого криміналу, Інспекторат органів правосуддя, Академію правосуддя, Державну школу службовців правосуддя тощо. Також посилені дієвість та адміністративна потужність вже існуючих інституцій – Міністерства юстиції, МВС, Офісу з питань боротьби проти корупції та організованого криміналу, Державного судового віча, Генеральної прокуратури.

Водночас, майже півтора роки у період з 2007 до 2009 р. процес європейської інтеграції Хорватії був пригальмований через територіальний спір зі Словенією. Лише у 2011 р. Хорватія спромоглася закрити всі глави переговорного процесу та підписати з ЄС Угоду про вступ, а у січні 2012 р. відбувся всенародний референдум щодо вступу Республіки Хорватія до Євросоюзу, де більшість виборців висловилися на користь членства в ЄС.

Майже увесь процес євроінтеграції Хорватії позначався високим рівнем євроскептицизму. Зокрема, напередодні референдуму, далеко не всі аналітики наважувалися передбачити позитивну відповідь хорватських громадян. Навіть Європарламент у своїй резолюції 17 лютого 2011 р. висловив занепокоєння низьким рівнем підтримки

членства в ЄС хорватським населенням. Так, явка на референдумі склала лише 43,51 % громадян, що було найнижчою явкою за часів незалежної Хорватії. З них 66,27 % висловилися на користь членства Хорватії в ЄС, 33,13 % проголосувало проти.

Низька активність виборців засвідчила неоднозначне сприйняття хорватами переваг членства в ЄС. Не в останню чергу позитивний результат всенародного референдуму став можливим завдяки змінам до Конституції у 2010 р., які допускали прийняття рішення простою більшістю голосів тих громадян, хто вийшов на референдум (а не 2/3 від зареєстрованих виборців, як було раніше).

Нарешті, 1 липня 2013 р. Хорватія офіційно постала країною – 28-м членом Європейського Союзу, що стало шостим розширенням ЄС з 1950 р. З моменту подачі Загребом заявки на членство у 2003 р., процес наближення Хорватії до Євросоюзу тривав десять років. Це дещо більше, ніж у середньому тривав процес вступу інших держав (9 років). Водночас, це менше, ніж тривали переговори між ЄС та, зокрема, Кіпром і Мальтою (14 років).

Таким чином, процес набуття Хорватією членства в Євросоюзі був доволі складним та мав суттєві перепони як політичного так і структурного характеру. Незважаючи на певні коливання, офіційний Брюссель все-таки вирішив справу на користь Хорватії, зваживши як її суттєвий прогрес у пристосуванні до критеріїв ЄС, так і політичні наслідки від приєднання цієї невеликої держави до сім'ї європейських країн.

Так, Хорватія складає лише 1,3 % від території ЄС, хорватські громадяни становлять усього 0,8 % від населення Євросоюзу, а ВВП Хорватії – 0,3 % від загального ВВП ЄС. Серед можливих переваг Хорватії серед решти країн ЄС можна відзначити туристичну галузь, яка є доволі конкурентоспроможною, а також викликає все більшу зацікавленість у світі. Саме туризм становить 15,7 % від національного ВВП Хорватії, а 7,5 млрд. євро на рік прибутку від цієї галузі дорівнює прибуткам Португалії та Бельгії, чий економіки набагато сильніші, ніж хорватська.

Після вступу Хорватія, так само як і Румунія і Болгарія, не отримала можливості приєднатися до Шенгенського простору.

Вихід Великої Британії з ЄС ***BREXIT***¹

Будь-яка держава-член Європейського союзу відповідно до своїх конституційних прав може прийняти рішення про вихід зі складу Союзу (Ст. 50 Договору про ЄС).

23 червня 2016 р. у Великобританії відбувся Референдум, за рішенням якого Великобританія вийшла з Євросоюзу. Ця подія сколихнула всю європейську спільноту, адже таке рішення є безпрецедентним в історії європейської інтеграції.

Слід зауважити, що Великобританія ще на початку своєї євроінтеграції мала ряд непогодженостей із країнами Західної Європи. Ще в далекому 1973 р. членство Великобританії в ЄЕС було під великим питанням і викликало сумніви в уряді країни. Ці сумніви виникли відразу після приєднання Великобританії до тодішньої Європейської економічної спільноти. Попри те, що саме Великобританія прагнула набути членства в об'єднаній Європі, увійшла до ЄЕС на особливих умовах, які вона послідовно відстоювала у подальшому, перебуваючи осторонь від більшості інтеграційних процесів, у 1974 р. лейбористи, що прийшли до влади поставили питання про перегляд ряду умов вступу країни до ЄЕС. 5 червня 1975 р. Лондон вперше виніс на загальнонаціональний референдум питання про членство країни в ЄЕС де 67,2 % виборців висловилися на користь збереження членства у ЄЕС. Вже на той час, головною вимогою уряду було зменшення внеску країни в бюджет ЄЕС, що було прийнято ЄЕС.

Також Велика Британія будучи однією із перших учасниць заснованої в 1979 р. Європейської валютної системи, вже через два роки вийшла з механізму, що діяв у рамках регулювання обмінних курсів. А при підготовці Договору про Європейський Союз (1992 р.) Британія погодилася підписати його при двох умовах: по-перше, збереження за нею права не брати участь у заключній фазі створення Економічного й Валютного Союзу і тому не перейшла на євро; по-друге, не включення в текст договору угоди про соціальну політику, підписаної іншими 11 державами-членами ЄС. Не приєдналася вона й до єдиного візового режиму, введеному більшістю країн ЄС відповідно до Шенгенської угоди.

¹Brexit - вихід Великобританії з Європейського Союзу.

Певні суперечності між Британією і ЄС виникали і у функціонуванні бюджетної системи ЄС, де найгострішою проблемою Велика Британія вважала – нерівномірний розподіл бюджетного навантаження. Велика Британія, Італія і Франція виступали за перегляд правил, на відміну від Німеччини, яка наполягала на поважанні правил бюджету. Основними платниками коштів до бюджету були Німеччина, Франція, Італія та Велика Британія. Основними отримувачами коштів – Польща, Іспанія, Франція та Німеччина. Тому для корегування надмірних внесків держав-членів ЄС до бюджету, зокрема Великої Британії протягом 2007 – 2013 рр. використовувалися так звані «Поправки для Великої Британії»: їй відшкодовувалося 66 % різниці між внеском країни в бюджет та тим, що вона отримувала з нього у вигляді дотацій та проектів підтримки. Сума компенсації розподілялася між іншими державами-учасниками ЄС шляхом збільшення розміру їх внеску до ВНД ЄС. Проте, Німеччина, Нідерланди, Австрія і Швеція, платили лише 25 % від їх нормального фінансування частки компенсації Великої Британії.

При обговоренні параметрів довгострокового бюджету ЄС на 2014 – 2020 рр. (Багаторічний фінансовий план) Британія висловила низку вимог, серед яких однією з найважливіших стала вимога про скорочення бюджету ЄС. Д. Кемерон навіть пропонував створити два бюджети ЄС: один – для Єврозони, другий – для всього ЄС. Також Великобританія відмовилася в березні 2012 р. приєднатися до Бюджетного пакту – Договір про стабільність, координацію і управління Економічним і Валютним союзом. Цим договором було закріплено більш жорсткі вимоги до фінансової дисципліни держав-членів, які мають прагнути досягнути бездефіцитних (збалансованих) бюджетів.

Одним з найболючіших питань для Великої Британії та одним із найбільш важких випробувань для Європи стала проблема імміграції, яка серед інших причин, в найбільшій мірі для британців, відіграла роль катализатора від'єднання від ЄС.

Ще в 2013 р. після початку міграційної кризи в Європі прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон і уперше підняв питання

¹Девід Вільям Дональд Кемерон (англ. *David William Donald Cameron*; нар. 9 жовтня 1966) – прем'єр-міністр Великої Британії (з 11 травня 2010 р. до 13 липня 2016 р.), лідер Консервативної партії Великої Британії у 2005 – 2016 рр., член Парламенту по виборчому округу Вігні. 2010 р. очолив коаліційний уряд з ліберальними демократами, ставши наймолодшим прем'єр-міністром країни за останні 198 років.

референдуму про вихід Великобританії з ЄС, адже вихід з ЄС допоміг би захистити Великобританію від європейських економічних проблем і обмежив число мігрантів.

Основними вимогами Великобританії до ЄС були:

- незалежна міграційна політика – ключова вимога – можливість регулювати самостійно міграційний потік, зокрема право відстрочити підключення до соціальної системи країни іноземних мігрантів (передусім трудових мігрантів з інших країн ЄС);
- відмова від посилення євроінтеграції – право залишатися поза Шенгенською зоною; послаблення політичної інтеграції з ЄС, що актуально передусім для відносно нових країн-членів Східної Європи; введення права вето для національних парламентів на рішення ЄС;
- мультивалютність – офіційне визнання Євросоюзу мультивалютним союзом. Лондон залишатиметься одним із глобальних фінансових центрів і не втрачатиме свого впливу, у тому числі в країнах – колишніх англійських колоніях;
- конкуренція – підвищення конкурентоспроможності ЄС за рахунок зниження навантаження на бізнес, більшої гнучкості регулювання.

У 2015 р. питання членства Британії в ЄС залежало від переговорів з Євросоюзом, тому що Великобританія хотіла добитися вигідніших для своєї країни і громадян умов членства. Ще в січні 2013 р. Д. Кемерон пообіцяв, що у разі перемоги консерваторів на парламентських виборах 2015 р., уряд Великої Британії проведе переговори про більш вигідні умови продовження британського членства в ЄС, а потім – референдум про членство Великої Британії в ЄС, причому позиція уряду з питання членства залежатиме від результату переговорів з ЄС.

Тому відразу після травневих виборів 2015 р. прем'єр-міністр Великобританії оголосив про початок процесу переговорів з Європейським Союзом і перегляд правил членства Великобританії в ЄС. Питання про референдум було включене в промову королеви на церемонії відкриття нового складу парламенту 27 травня 2015 р. 28 травня 2015 р. пропозиція про проведення референдуму була внесена до Палати громад.

Основні питання, які були винесені Великобританією на обговорення це:

- Зміна міграційного законодавства.
- Відмова від подальшого політичного зближення Великобританії з ЄС.

Ці питання були також умовами Сполученого Королівства для збереження членства в ЄС.

В продовженні процесу переговорів в листопаді 2015 р. уряд Великобританії направив офіційний відкритий лист представнику Європейської Ради Дональду Туску, в якому були викладені основні цілі, розділені на чотири блоки, яких Великобританія хотіла домогтися в результаті переговорів:

- Вільна торгівля на світовому ринку, а не тільки в зоні ЄС.
- Зниження рівня бюрократії і регулювання бізнесу, підвищення конкурентоспроможності ЄС.
- Повага суверенітету країни і бажання відмовитися від подальшої тісної побудови політичного союзу, оскільки економіка Великобританії являється п'ятою за величиною в світі, зняття обмежень Євросоюзом.
- Контроль міграції. Введення правила: емігранти, які приїжджають до Великобританії з країн ЄС повинні пропрацювати не менше 4-х років у Великобританії для отримання допомоги і соціального житла.

На засіданні Європейської Ради в грудні 2015 р. керівники країн членів Європейського союзу обговорювали вимоги Великобританії, які були винесені. По трьох з чотирьох цілей Великобританії було досягнуто компромісу. За четверту мету Рада не змогла досягти згоди, так як на думку більшості представників країн ЄС, проблему з еміграцією вирішити не можна, так як це порушує право на свободу пересування на єдиному ринку ЄС, що є однією з головних ідей Європейського Союзу.

У лютому 2016 р. на Саміті ЄС було досягнуто деяких домовленостей за умови, якщо Великобританія залишиться в ЄС, а саме:

- заборона на отримання податкових пільг і допомог приїжджиків з ЄС буде діяти сім років (Великобританія домогалася 13). Про повну відмову від допомоги для дітей європейців, що живуть за межами Великобританії, домовитися не вдалося, але країна зможе істотно знизити їх обсяг;
- Великобританії буде гарантовано право голосу під час прийняття економічних рішень, хоча цей пункт є більше

формальним, оскільки країни ЄС до Великобританії прислухалися і раніше;

- Великобританія отримає право ухвалювати обмежувальні заходи щодо тих громадян ЄС, які, на її думку, можуть становити загрозу.

У кінцевому результаті прем'єр міністр Британії заявив про запланований Референдум, який відбудеться 23.06.2016 р. і всі хто згоден або не згоден зможе висловити свою думку, проголосувавши за вихід Сполученого Королівства з ЄС або за збереження членства Великобританії в Європейському союзі.

23 червня 2016 р. у Великій Британії та Гібралтарі¹ відбувся референдум, який тривав з 7.00 до 22.00 год. На референдум було винесене питання, щодо доцільності членства Великої Британії в ЄС. Результати голосування вранці 24 червня 2016 р. стали несподіванкою для всього світу: за Brexit проголосували 51,9 % (17 410 74 громадян), а проти – 48,1 % (16 141 241 громадян). Явка на референдумі становила 72,2 % громадян.

Після оголошення підсумків референдуму Д. Кемерон визнав, що зазнав поразки як політик, виступаючи проти виходу своєї країни з ЄС. Він заявив, що подасть у відставку до початку жовтня, коли Консервативна партія визначиться з новим лідером, 13 липня 2016 р. королева Єлизавета II прийняла відставку Д. Кемерона.

Також результати референдуму стали шоком для фінансових та товарних ринків. Англійський фунт стерлінгів обвалився майже на 10 % відносно долара США; євро – майже на 4 %. Європейські очільники заявили, що поважають вибір британців... І вимагали від Лондона без зволікання розпочати офіційний процес виходу з ЄС. Брюссель і провідні країни ЄС на підсумки британського референдуму дали швидку і однозначну відповідь «Ідучи – йди!».

Першим результатом референдуму про вихід Великої Британії з ЄС, стало формування нового уряду на чолі з Терезою Мей, на плечі якої лягло завдання вирішити проблеми Brexit.

29 березня 2017 р. у Брюсселі отримали офіційного листа на шести сторінках від прем'єр-міністра Великої Британії Терези Мей на ім'я голови Європейської Ради Дональда Туска про те, що Британія офіційно розпочинає процес виходу з Європейського Союзу згідно зі ст. 50 Лісабонського договору ЄС. Британський прем'єр, за її

¹**Гібралтар** – британська заморська територія, що лежить на вузькому гористому просторі на півдні Піренейського півострова; площа становить 6,5 км².

словами, у такий спосіб виконала «демократичне рішення народу Сполученого Королівства». Приймаючи прощального листа Т. Мей з рук британського посла при ЄС Тіма Барроу, Дональд Туск сказав: «Ми сумуватимемо за вами». Можна зрозуміти, що Британія прагне після виходу забезпечити собі статус «найближчого друга й сусіда» Євросоюзу. Прихильники виходу Великої Британії називають початком формального процесу виходу після дев'яти місяців невизначеності перемогою. Противники готуються до того, що Британія зазнає колосальних економічних збитків, а її вага на міжнародній арені зменшиться.

У січні 2018 р. Рада Європейського Союзу остаточно визначила яким повинен бути перехідний період Brexit з точки зору ЄС. У повідомленні зазначається, що перехідні механізми повинні бути чітко визначені і точно обмежені в часі. У зв'язку з цим Рада ЄС запропонувала дату закінчення перехідного періоду – 31 грудня 2020 р.

Отже, причини для виходу з ЄС Великої Британії вже зародилися давно, а ідея того, що без ЄС економічна ситуація у Великобританії поліпшиться і проблеми будуть вирішені була досить дієвою і реальною у думках багатьох британців.

6.4. УМОВИ ВСТУПУ ДО ЄС

Будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, і зобов'язується проводити їх в життя, може звернутися із заявою з метою стати членом Союзу (Ст. 49 Договору про ЄС).

Порядок вступу до кожного з Європейських співтовариств був чітко виписаний в договорах про їх заснування. В них зазначалося, що будь-яка європейська держава може подати заяву з проханням про приєднання до Договору. Національний уряд має подати звернення до Ради, яка, після отримання думки Вищого керівного органу, приймає одностайне рішення. Рада також одностайно визначала умови такого приєднання (ст. 98 Договору про утворення Європейського об'єднання вугілля та сталі).

З часом, після утворення Європейського Союзу, даний порядок зазнав змін. Маастрихтський договір передбачає, що будь-яка європейська держава, що поважає спільні для всіх держав-членів принципи, може звернутися з проханням про членство у ЄС. Вона

направляє заяву до Ради, яка приймає рішення одногосно після консультації з Комісією і отримання висновку Європейського Парламенту, який приймає рішення абсолютною більшістю голосів. Умови приєднання є предметом угоди між державами-членами і державою-кандидатом.

Можливість прийняття нової країни до складу ЄС передбачена в Статті 49 Договору про ЄС (відповідно до Лісабонського договору). Теоретично, кожна країна може подати заявку на вступ. Однак, практика показує, що зацікавлена країна робить це після того, як Європейська Рада дає «політичний імпульс».

В історії європейської інтеграції можна прослідкувати, що усі держави останніх розширень підписали спочатку з Європейським Союзом так звані європейські договори, тобто *договори про асоціацію*, які мали на меті підготувати їх до повного членства. Договори про асоціацію стосувались співпраці договірних сторін майже у всіх сферах економічного та суспільного життя. Вони визначали зовнішні зобов'язання держав, що претендують на членство, і необхідність суттєвих змін їхніх правових систем, економічної політики та стосовно суспільного життя і стосувались таких питань: політичного діалогу, свободи переміщення товарів, переміщення працівників, створення підприємств і надання послуг, платежів, капіталу та конкуренції, узгодження законодавства, економічної співпраці, культурної співпраці, фінансової співпраці, інституційних положень, охорони середовища, транспорту, мита.

Наступним кроком на шляху членства у спільноті є подання заявки на членство. Але, щоб приєднатися до Європейського Союзу, держава повинна виконати економічні і політичні умови, які називаються Копенгагенськими критеріям та вимагають стабільного демократичного уряду, який поважає верховенство закону.

Копенгагенські критерії – критерії вступу країн в Європейський Союз, які були прийняті 21 – 22 червня 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені (Данія) та підтверджені в грудні 1995 р. на засіданні Європейської Ради в Мадриді (Іспанія). Критерії вимагають, щоб держава-кандидат була правовою, де б дотримувалися демократичні принципи свободи і поваги прав людини. В країні має бути конкурентоздатна ринкова економіка, і повинні визнаватись загальні правила і стандарти ЄС, включаючи прихильність цілям Політичного, Економічного і Валютного союзу. Членство вимагає, щоб держави-кандидати добилися стабільності

інститутів, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини, повагу і захист меншин, наявність функціонуючої ринкової економіки, а також здатність справлятися з конкурентним тиском ринкової економіки в рамках Союзу.

Більшість цих елементів були уточнені протягом останнього десятиліття законодавством Ради Європи, Європейської Комісії і Європейського парламенту, а також прецедентного права Європейського суду і Європейського суду з прав людини.

Статтею 49 Договору про ЄС визначено географічний критерій – «кожна європейська країна може подати заявку про вступ до ЄС». Однак, як показує практика, виконання цього критерію не є настільки обов'язковим, що яскраво показує приклад із Туреччиною.

На зустрічі Європейської Ради 1993 р. у Копенгагені були визначені наступні вимоги для кандидатів:

- *політичні критерії*: стабільність інституцій, які гарантують демократію, легітимна влада, повага до прав людини, охорона прав національних меншин країною-кандидатом;
- *економічний критерій*: функціонуюча конкурентоздатна ринкова економіка;
- *незалежний критерій*: прийняття даної країни не призупинить інтеграції.

Важливим є також критерій спроможності держави-кандидата прийняти правовий доробок Спільноти та взяти на себе зобов'язання, що випливають із членства, зокрема реалізацію цілей Політичного, Економічного та Валютного Союзу. Приведення державами-кандидатами свого внутрішнього законодавства у відповідність з обов'язковим мінімумом (*acquis communautaire*) законодавства ЄС є обов'язковим. Цей доробок Спільноти було відпрацьовано в середині 90-х років для 10 держав Центральної та Східної Європи, а також Кіпру, з якими ЄС на той час встановив відносини асоційованого членства. Союз сповнений рішучості зберігати доробок Спільноти у його цілісності та розвивати його далі.

З країнами, які мають Європейські Угоди та претендують на членство у ЄС, відбувається так звана процедура скрінінга законодавства, коли весь об'єм законодавства держав-кандидатів, який відноситься до компетенції ЄС, послідовно перевіряється на відповідність законодавству ЄС, на що виділяється відповідна експертна та фінансова підтримка.

Таким чином за п'ять – сім років законодавство держави-кандидата повністю приводиться у відповідність до законодавства ЄС, що зробило можливим їх інтеграцію у внутрішній ринок, та, насамкінець, вступ до ЄС.

Окрім виконання вище зазначених вимог, для набуття членства в Європейському Союзі держава-претендент повинна пройти наступну процедуру вступу:

- подання до Ради Європейського Союзу заяви про членство (держава-кандидат подає до Ради ЄС заявку про членство, відтак починається процедура її розгляду);

- звернення Ради до Комісії з проханням підготувати Висновок-думку (avis) щодо заяви про членство;

- вручення Комісією Раді висновку (після розгляду Комісія готує документ про ступінь готовності країни-кандидата до вступу до ЄС і передає його до Ради). Важливо зазначити, що думка Комісії не має зобов'язального характеру для Ради. Саме Раді належить рішення і, якщо Комісія висловить негативну думку щодо вступу країни-кандидата, Рада все ж може прийняти рішення про початок переговорів (така ситуація мала місце з Грецією);

- рішення Ради щодо початку переговорів про вступ (після розгляду цього документу Рада приймає рішення, яке повинно бути одноголосним, про початок переговорів із кандидатом);

- початок переговорів між державами-членами та державою-заявником;

- одноголосне ухвалення Радою (за пропозицією Комісії) спільної позиції на переговорах з державою-претендентом на вступ;

- укладання окремої угоди між ЄС і державою, що вступає, стосовно проекту Договору про вступ;

- подання Договору про вступ до Ради і до Європарламенту;

- підготовка Комісією Висновку щодо Договору про вступ;

- надання згоди (абсолютною більшістю) Європарламентом;

- одноголосне схвалення Договору Радою ЄС;

- укладення Договору між Європейським Союзом і країною, що вступає;

- ратифікація Договору сторонами;

- набуття Договором чинності з визначеної сторонами дати.

Особливої уваги в процедурі вступу до ЄС нової держави заслуговує перебіг переговорного процесу. Тривалість переговорів залежить від ступеня готовності країни-кандидата до членства, що,

своєю чергою, залежить від багатьох чинників, найважливішими з яких є наступні: прогрес кандидата в імplementації права ЄС у національне законодавство, можливості для інституційного пристосування, пристосування національних структур держави-кандидата до функціонування на єдиному європейському ринку.

Зі сторони ЄС, переговори мають міжурядовий характер, головну роль у цьому процесі відіграють країни-члени, а не Європейська Комісія, як прийнято вважати. Учасниками спеціально скликаної для переговорів Міжнародної конференції є всі країни-члени (т.зв. колективний неогоціатор). Формальні переговори веде головуєча країна в Раді ЄС у даному півріччі. У переговорах беруть участь представники Трійки ЄС, Комісії та країни-кандидата. Результати переговорів формулюються в проекті Договору про приєднання. Після завершення переговорів проект Договору передається Раді та Європейському Парламенту для затвердження. З цього питання Рада приймає рішення одногосно, а Парламент – абсолютною більшістю гососів.

Далі країни-члени та держава-кандидат підписують та ратифікують Договір згідно з їх власними внутрішніми процедурами, після цього країна-кандидат стає повноправним членом ЄС.

У 1998 р. Рада ЄС прийняла формулу розширення, у якій йдеться про те, що зустрічі спеціально скликаної Міжнародної Конференції відбуваються на рівні голів делегацій (міністрів закордонних справ) або на рівні заступників голів делегацій. Кожна з Конференцій відбувається у визначений час. Переговори, які відбуваються на рівні неогоціаторів¹ та послів, формально затверджуються міністрами закордонних справ.

Роллю Комісії є підготовка та переклад проектів переговорних позицій ЄС, які стосуються конкретних сфер діяльності. Загальний проект спільної переговорної позиції має бути поданий на розгляд Групі зі справ розширення в Раді ЄС, після чого він передається всім країнам-членам. Країни-члени затверджують проект і, після цього, він стає офіційною позицією ЄС під час переговорів.

Завданням переговорів є якнайбільше зміцнення кандидата, аби він якнайлегше міг виконувати обов'язки та користуватися привілеями, які випливають із членства в ЄС. По-друге, країна-кандидат веде переговори про членство в ЄС з країнами-членами, а

¹ **Неогоціатор** – посередник, той що веде переговори.

інституції ЄС є посередниками. Тому надзвичайно важливим є лобіювання¹, яке ведеться кандидатами в столицях країн-членів, завдяки дипломатичним ходам. По-третє, впровадження стандартів ЄС може бути тісно пов'язане з великим фінансовим навантаженням. Тому деяким кандидатам вдається домогтися поетапного впровадження цих стандартів упродовж перехідного етапу.

Поняття «перехідний етап» означає «етап, під час якого новий член ЄС тимчасово не набуває обов'язків із деяких елементів законодавства ЄС. Після цього етапу всі правові положення ЄС починають зобов'язувати загалом».

Вступною фазою перед переговорами є перегляд права (т.зв. *screening*). Вона не зараховується до частини переговорів, але відіграє дуже важливу роль із організаційно-технічного боку. Для того, щоб жодне правове положення не залишилося без розгляду, під час перегляду право ЄС ділиться на 31 тематичну сферу. Принаймні за 15 днів перед його початком Європейська Комісія пересилає кандидатам два переліки правових актів. У переліку А перераховуються правові акти, які потрібно узгодити з національним законодавством якнайшвидше. Це, як правило, положення установчих договорів та директив (т.зв. *hard law*). Перелік Б – це акти вторинного права ЄС (т.зв. *soft law*), які не обов'язково повинні бути впроваджені, але надають цілісне бачення необхідного пристосовування законодавства в даній сфері. Однак, Комісія не надає кандидатам рішень Європейського Суду, хоча вони є складовою частиною права ЄС.

Після цих приготувань починається *screening*, тобто безпосередній перегляд права. Цей етап починається в конкретних сферах від багатостороннього перегляду, який відбувається під час т.зв. сесії перегляду і полягає у представленні одночасно всім кандидатам права Союзу в певній тематичній сфері, яку проводять працівники Європейської Комісії, представляють працівники Генеральної Дирекції Європейської Комісії зі Справ Розширення. Це дуже довгий процес, під час якого обговорюються усі правові акти ЄС.

¹ **Лобіювання, лобізм** (англ. *lobbying, lobbyism,*) – цілеспрямований легальний вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування, а також на їх посадових осіб, спрямований на них від імені іншої особи, організації або групи. Метою лобіювання становить закріплення власних інтересів чи інтересів третіх осіб (клієнтів) в управлінських рішеннях, що ухвалюються.

Після закінчення багатостороннього перегляду починається наступний етап – етап двостороннього перегляду. Його суттю є представлення кандидатами ступеня відповідності національного права праву ЄС. Уся ця фаза має на меті донесення до кандидатів усього доробку Спільноти, представлення застосовуваних правових рішень, як нормативних, так і інституційних, у певних сферах.

Приставаючи до переговорів, кандидат висловлює бажання прийняти цілий правовий доробок ЄС. Однак, у разі виникнення раніше описаних проблем, ЄС дає можливість конкретним кандидатам вирішити їх упродовж перехідного періоду, хоча це ще потрібно обґрунтувати та обумовити під час переговорів. Результатом перегляду права є перелік розбіжностей між правом Спільноти та національним правом кандидата, що є вихідним пунктом для напрацювання країною-кандидатом переговорної позиції (*position paper*), яка є пропозицією вирішення цих розбіжностей. Ця позиція містить також пропонований календар імплементації права ЄС. Пропозиція передається головуючому, після чого ЄС готує відповідь у формі спільної позиції (*common position*). Однак існує поділ повноважень у ЄС щодо підготовки проектів спільних позицій. Проекти позицій у справах, які є в компетенції Спільноти, готує Генеральна Дирекція зі Справ Розширення Європейської Комісії. Спільні позиції у таких сферах, як Спільна Зовнішня і Безпекова Політика та Сфера Юстиції та Внутрішніх Справ готує Трійка ЄС за допомогою країн-членів та Комісії. Офіційне передання спільної позиції кандидатові є початком переговорів у даній сфері.

Після початку переговорів держава-кандидат представляє раніше підготовлене пояснення стосовно проблем, які згадувалися у спільній позиції ЄС, а також представляє дії, які держава-кандидат робить у напрямку пристосування внутрішнього законодавства до законодавства ЄС і створення інституційних рамок членства. У відповідь, сторона ЄС переглядає спільну позицію (*revised common position*) і представляє її.

Переглядає її Комісія, а затверджує – Рада, після чого з'являється нова актуальна спільна позиція.

Коли сторони досягають згоди щодо даної сфери, наступає тимчасове закриття переговорів по даній сфері. Це означає, що позиції є узгоджені, хоча вони можуть бути змінені. Як виняток, позиції кандидатів можуть містити вимоги про перехідний період.

Пропозиції про перехідний період можуть бути викладені також Європейським Союзом.

З точки зору ЄС, перехідні періоди повинні бути якнайкоротшими. Для його впровадження опрацьовується графік досягнення повного узгодження з *acquis*, а його реалізація підлягає контролю. З іншого боку, держави-кандидати є зацікавленими у якнайдовшому перехідному періоді, щоб зменшити витрати на вступ до ЄС. Сторони погоджуються на перехідний період з різних причин. Це насамперед:

- технічні причини – бувають ситуації, коли з технічної точки зору неможливо запровадити *acquis* до моменту членства. Прикладом тут є ситуація, коли впровадження правового доробку вимагає імплементації міжнародного договору, що є неможливим до вступу кандидата до ЄС. Іншим прикладом є неможливість впровадження права Спільноти з огляду на брак якогось обладнання, яке вимагають норми ЄС;

- необхідність підтримки країн-членів у їх діяльності, пов'язаній із закінченням суспільних чи економічних реформ;

- принципові фінансові питання як, наприклад, у ситуації, коли швидке впровадження *acquis* може дестабілізувати бюджет країни або становити велике навантаження для бюджету Спільноти.

Передвступна допомога.

Держави-кандидати на членство в ЄС та потенційні майбутні члени спільноти отримують з союзного бюджету фінансову допомогу, метою якої є підтримка політичних, економічних та інституційних реформ. Передвступну допомогу в межах ***Децентралізованої системи реалізації (EDIS)*** в 2004 – 2006 рр. отримали держави, які вступили в ЄС в 2004 р. Для Румунії та Болгарії програмою EDIS була передбачена післявступна перехідна допомога на 2007 р.

1 січня 2007 р. був упроваджений новий Інструмент передвступної допомоги ***ІПА***, до якого увійшли:

- програма PHARE – охоплює інструменти інституційного розвитку засоби для підтримки економічної та суспільної єдності;
- програма ISPA – призначена для підтримки великих інвестицій, пов'язаних з охороною середовища та транспортом;

- програма SAPARD – підтримує розвиток сільського господарства і сільських територій;
- турецький перевеступний інструмент, що функціонує на засадах аналогічних до інших програм;
- програма CARDS для Західних Балкан – допомога спільноти в реконструкції, розвитку та стабілізації.

ІРА стосується держав, які мають статус держав-кандидатів, або статус потенційних держав-кандидатів. Інструмент допомоги ІРА складається з п'яти елементів, три з яких призначені для держав-кандидатів і спирається на структурні фонди, що вимагає з боку держав-кандидатів відповідного управління.

Структура ІРА така:

- регіональний розвиток;
- розвиток міжлюдських контактів;
- розвиток сільських територій;
- міжнародна співпраця;
- допомога під час перехідного періоду і в інституційному розвитку.

Ще одним інструментом, пов'язаним з розширенням ЄС, є програма PRINCE, завданням якої є допомога у впровадженні інформаційних і комунікаційних стратегій, що стосуються розширення ЄС.

Таким чином, можна прослідкувати, що процедура вступу до ЄС була вироблена практикою розширення Спільноти та ґрунтується на правових нормах універсального характеру. Проаналізувавши попередні етапи розширення Європейської Спільноти, можна зробити висновок, що Євросоюз притримується тактики поступового, виваженого прийняття рішення щодо вступу нових членів. Основними критеріями вступу до ЄС є – Копенгагенські критерії. В даний час порядок прийому в члени ЄС регулюється ст. 49 Лісабонського договору.

6.5. КРАЇНИ КАНДИДАТИ НА ВСТУП ДО ЄС

На сучасному етапі офіційними кандидатами на вступ до Європейського Союзу є *Албанія, Македонія, Сербія, Чорногорія та Туреччина*. В липні 2009 р. *Ісландія* подала заявку на вступ до Євросоюзу проте в 2013 р. припинила переговорний процес та заявила про відмову приєднуватися до Європейського Союзу. 15

лютого 2016 р. заявку на членство подала *Боснія і Герцеговина*. Потенційним кандидатом (який ще не подав заявку на членство) є *Косово*.

Курс на зближення з ЄС провадять такі країни як *Україна*, *Молдова* та *Грузія*. Дані країни підписали Угоду про асоціацію з Європейським Союзом та мають намір у майбутньому подавати заявку на членство. *Азербайджан* поки не поспішає розвивати інтеграцію з ЄС, а *Вірменія* змінила курс на Митний союз. *Білорусь* є членом Митного союзу, але ЄС сподівається що в майбутньому і ця країна зможе бути членом Об'єднаної Європи.

Швейцарія та *Норвегія* не планують офіційного подання заявки на членство, але без того вони є досить тісно інтегровані з Європейським Союзом, зокрема в рамках Європейської асоціації вільної торгівлі та Шенгенської угоди.

Протягом уже декількох десятиліть досить гостро стоїть питання щодо вступу *Туреччини* в Європейський Союз. Відбувається переговорний процес, проводяться зустрічі, консультації, в Туреччині проводяться реформи, але по сьогодні Туреччина ще не стала повноправним членом ЄС.

Туреччина очікує своєї черги до ЄС із 1959 р., коли подала першу заявку на вступ до Європейського Економічного Співтовариства. Але після військового перевороту 1960 р. заявку було відкликано. Проте вже в 1963 р., після повернення до влади цивільного уряду, керівництво країни вдруге прийняло рішення подати заявку на вступ до ЄЕС. За підсумками проведених переговорів в Анкарі 12 вересня 1963 р. було підписано «Угоду про асоціацію» з ЄЕС, так званий «Анкарський договір». Особливістю даного документа було те, що в статті 28 передбачене отримання Туреччиною статусу повноправного члена Співтовариства за умов, якщо Анкара дотримається європейських вимог та проведе відповідні реформи.

Рішення ЄЕС укласти угоду про асоціацію з Туреччиною та згодом про приєднання до спільноти в якості повноправного члена передусім мало геополітичні наміри з боку ЄЕС, адже Туреччина межує з Азією, Європою та Африкою, об'єднує різні релігії – іслам та християнство.

Анкарський договір, що став рамковим документом у взаєминах Туреччини з ЄЕС, а потім і ЄС, припускав три стадії інтеграції – попередню, створення Митного союзу і завершальну – повноправне

членство. У 1996 р., коли Угода про вільну торгівлю нарешті трансформувалася в створення Митного союзу, завершивши тим самим дві початкові стадії об'єднання, повноправне членство залишалось і аж до сьогоднішнього дня залишається віддаленою перспективою.

Основні етапи інтеграції мали відбуватися наступним чином.

На першому етапі 1965 – 1969 рр. передбачалось надання пільг для низки важливих сільськогосподарських товарів турецького експорту. Крім того, країні надавалися кредити для будівництва інфраструктурних об'єктів.

Після підписання 23 листопада 1970 р. Додаткового протоколу розпочався другий етап, розрахований на 22 роки. Він передбачав поетапні процеси зниження мита і податків. У цей період Туреччина повинна була повністю адаптуватися до сільськогосподарської політики ЄЕС.

На третьому етапі планувалося створити Митний союз, виробити регламент міграції турецької робочої сили й капіталу. Проте підписану асоціацію фактично було відкладено через вторгнення турецьких збройних сил на територію північного Кіпру 20 липня 1974 р.

У 1987 р., під час перебування при владі Тургута Озала, Туреччина офіційно подала заявку про повне членство в ЄЕС. Президент Т. Озал здійснив кілька лібералізаційних кроків на тлі подачі офіційної заявки на членство в ЄС. Наприклад, було знято заборону на використання курдської мови; були визнані компетенція Європейської комісії з прав людини вислуховувати індивідуальні скарги, а також обов'язкова юрисдикція Європейського суду з прав людини. Проте ці реформи не справили значних змін в політичній, економічній і соціальній сферах, тому заявка про повне членство в ЄЕС Туреччини була відхилена керівними органами організації. Така відповідь ЄЕС була викликана низкою причин, а саме: Туреччині вказувалося на недоробки у сфері соціальних і політичних свобод, на утиски прав національних меншин, невирішеність кіпрської проблеми і наявність спірних питань з Грецією.

Два роки потому Європейська спільнота оголосила про своє рішення призупинити розгляд заявок, оскільки в найближчому майбутньому розширення не передбачалося, а також планувалося завершити формування митного союзу.

Виділення Євросоюзом в 1993 р. Копенгагенських критеріїв знову загостило увагу на критичну необхідність проведення структурних реформ в Туреччині для вступу. В числі цих критеріїв виділяють наступні групи: в політичній сфері – стійкі демократичні та правові інститути, що забезпечують повагу прав людини, що також передбачають права етнічних меншин, викорінення тортур; в економічній сфері – розвинена ринкова економіка, що передбачає лібералізацію цін і системи внутрішньої торгівлі, а також створення законодавчої бази для захисту власності. І нарешті, третя група – відданість цінностям об'єднаної Європи.

Проте правлячі кола Туреччини не відразу усвідомили необхідність виконання Копенгагенських критеріїв для вступу в ЄС. У 1995 р. в Туреччині відбувається конфронтація між турецькими силами та курдською робочою партією, це призвело до погіршення відносин із ЄС. При цьому уряд Туреччини звинуватив ЄС у втручанні у внутрішні справи держави. Відносини Туреччини та ЄС залишалися напруженими аж до 1999 р., коли відбулася зміна політичних сил та лідерів, було налагоджено відносини з Грецією. Реформи однак проводилися повільно через слабку урядову коаліцію.

На саміті ЄС у Гельсінкі 1999 р. Туреччину було визнано кандидатом на вступ до ЄС на рівних умовах поряд з іншими державами-кандидатами. Фактично, йшлося про розробку стратегії для вступу Туреччини у ЄС на основі вже наявної європейської стратегії щодо країн Центрально-Східної Європи.

Одночасно на саміті було закріплене попереднє рішення щодо пов'язання питання про надання Туреччині повного членства в ЄС з питаннями врегулювання кіпрської проблеми та залагодження суперечок стосовно єгейського питання. Було підтверджено рішення саміту ЄС у Люксембурзі 1997 р., який врахував застереження Греції щодо чіткого дотримання Туреччиною курсу на підтримання миру, стабільності безпеки та добросусідства; поваги суверенітету інших країн, принципів цілісності та непорушності їхніх зовнішніх кордонів; мирного розв'язання суперечок з іншими державами, особливо в межах юрисдикції Міжнародного суду в Гаазі. Практичними кроками, що змусили Туреччину активізувати вирішення проблемних питань на шляху вступу до ЄС, стало рішення саміту щодо можливості вступу Кіпру навіть за остаточного неврегулювання відносин між грецькою та турецькою спільнотами.

У 2001 р. були розроблені поправки до турецької Конституції, а також дев'ять пакетів для гармонізації, один з яких був дійсно революційним, так як він вперше закріпив існування етнічних меншин (курдів).

З приходом до влади в Туреччині в 2002 р. Партії справедливості і розвитку (ПСР) на чолі з Реджепом Таїпом Ердоганом¹ зовнішня політика Анкари стала викликати підвищений інтерес в світі. Уже тоді політична еліта країни заявила про прагнення змінити зовнішньополітичні орієнтири Туреччини і разом з ними її міжнародний імідж. Прем'єр-міністр Ердоган зробив своєю головною метою вступ Туреччини до Європейського Союзу.

У червні 2002 р. на саміті Євроради у Севільї було проголошено, що нові рішення щодо статусу Туреччини будуть прийняті вже на грудневому саміті у Копенгагені. З цього моменту в державах-членах ЄС почалася серйозна політична дискусія на тему можливого початку переговорів про вступ Туреччини до ЄС. Прибічниками можливого вступу Туреччини у ЄС були Великобританія, Німеччина, Іспанія та Італія, а такі держави як Нідерланди, Швеція та Австрія не сприяли союзу.

Згодом, на саміті в Копенгагені, в грудні 2002 р. Європейським Союзом було прийнято рішення про те, що у випадку виконання Туреччиною до грудня 2004 р. визначених критеріїв, буде остаточно визначена дата про початок переговорів щодо приєднання. Так звані копенгагенські критерії вимагали, щоб у Туреччині була діюча ринкова економіка і стабільні інститути, які гарантували б демократію, верховенство закону і права людини, а саме скасування смертної кари, реформа судової системи, забезпечення прав жінок, заборона тортур, дотримання прав Курдського населення. Більшість із цих вимог були виконані державою в прагненні приєднатися до Європейської спільноти.

Новим етапом у відносинах ЄС з Туреччиною став грудневий саміт ЄС 2004 р. у Брюсселі, на якому було прийнято рішення розпочати 3 жовтня 2005 р. переговори про вступ до Європейського Союзу. Водночас як проблемне на саміті знову постало кіпрське питання, а саме тривали суперечки між Туреччиною і Грецією щодо

¹**Реджеп Таїп Ердоган** – турецький державний діяч, прем'єр-міністр Туреччини у 2003–2014 рр. Лідер турецької правлячої Партії справедливості і розвитку, Президент Туреччини (обраний 10 серпня 2014, вступив на посаду 28 серпня 2014). У 1994–1998 рр. був мером Стамбула.

статусу Кіпру, котрий з 2004 р. уже був членом ЄС. Перемовини щодо північної частини, що належить Туреччині, та півдня грецького Кіпру зайшли в глухий кут. До того ж Туреччина відмовила кіпрським суднам у доступі до портів, що є порушенням існуючих договорів ЄС. Проте у рамковому документі Брюсельського саміту наголошувалося про необхідність виконання Туреччиною зобов'язання включити до митного союзу всіх без винятку нових членів ЄС, відкривши для них свої морські та повітряні порти.

Упродовж 2005 – 2006 рр. кіпрське питання залишалося важливою перепоною для успішного ведення переговорів з Туреччиною щодо її членства в ЄС. У січні 2006 р. Анкара виступила з ініціативою вирішити позитивно це питання за умови, що будуть також відкриті морські та повітряні порти Північного Кіпру. І хоча турецька ініціатива була схвально прийнята Єврокомісією та країнами ЄС, греки-кіпріоти¹ відмовилися її прийняти.

З 2005 р. переговорний процес про вступ Туреччини до ЄС розпочато. Хоча і відбувався досить повільними темпами. З 2007 р. відносини між Туреччиною та ЄС позначилися додатковими негативними факторами. Першим з них стала зміна політики Франції стосовно євроінтеграції Туреччини. У січні 2007 р., будучи ще кандидатом у президенти Франції, майбутній президент Ніколя Саркозі заявив про те, що Туреччині немає місця в Євросоюзі: «Я хочу сказати, що у Європи є певні межі, і далеко не всі країни можуть стати її повноправними членами. Це стосується і Туреччини, якій немає місця в Євросоюзі». Н. Саркозі запропонував новий інтеграційний проект регіонального Середземноморського Союзу, однією з цілей якого було недопущення Туреччини в ЄС.

Другим негативним фактором стало загострення внутрішньополітичної ситуації в країні, пов'язаної із серією терористичних актів в Анкарі та заяви прем'єр-міністра Реджепа Ердогана про принципову згоду на проведення воєнної спецоперації в Іраку для ліквідації терористів-бойовиків Робітничої партії Курдистан.

За вісім років від початку переговорного процесу було відкрито діалог лише по 13 главам, завершено переговори лише по одній. З 2010 р. відкрито лише одну нову главу. До того ж протягом другого

¹ Греки-кіпріоти – грецьке етнічне населення Кіпру, яке складає близько 80% всього населення країни (648 455 осіб). Більшість з них православні християни, паства Кіпрської православної церкви.

півріччя 2012 р. турецькі посадовці відмовлялися брати участь у заходах ЄС, що організовувалися головною в той період Республікою Кіпр, яку вони не визнають як таку, що представляє весь острів (без представників самопроголошеної Турецької Республіки Північного Кіпру).

Проривним моментом у переговорах між Туреччиною і ЄС стало підписання 16 грудня 2013 р. Угоди про реадмісію між Туреччиною та ЄС, результатом чого розпочато діалог щодо лібералізації візового режиму поїздок турецьких громадян до країн Євросоюзу. Міністр закордонних справ А. Давутоглу відмітив, що безвізові поїздки стануть можливими вже протягом трьох з половиною років або раніше, разом з завершенням усіх необхідних для цього процедур.

Вже 18 березня 2016 р. Туреччина і ЄС досягли угоди, покликаної зменшити потік мігрантів до Європи. Згідно з угодою, країни ЄС повертали мігрантів до Туреччини з 4 квітня 2016 р. Сторони також домовилися прискорити виділення ЄС 3 млрд євро, вже обіцяних на підтримку біженців в Туреччині, і надати ще 3 мільярди до 2018 р.

Негативний вплив на переговорний процес мала також і спроба військового перевороту у Туреччині, яка відбулася у ніч з 15 на 16 липня 2016 р. Президент Європейської ради Дональд Туск заявив, що сподівається, що Туреччина залишиться ключовим партнером ЄС у всіх вимірах співпраці, а також, що ЄС підтримує її демократично обрані уряд, інституції та верховенство права, і закликає її повернутися до конституційного порядку.

Він також наголосив, що те, як Туреччина вийде з цієї кризи та дасть раду її наслідкам, матиме вирішальний вплив на неї саму, на її регіон та на її відносини з ЄС.

Після спроби військового перевороту Європарламент оприлюднив Звіт про успіхи Туреччини, який виявився невдалим за всі роки. ЄС засудила політику турецького уряду щодо представників ЗМІ і медіа. Рада ЄС засудила спробу державного перевороту в Туреччині в 2016 р. та реакцію на нього держави.

В березні 2018 р. на черговому саміті ЄС-Туреччина Єврокомісія визнала незадовільним ступінь готовності Туреччини до вступу в Європейський Союз. Основними причинами залишається питання правової держави, свободи слова, незалежність органів юстиції. Аби налагодити переговорний процес ЄС наполягав на

скасуванні надзвичайного стану, запровадженого після спроби військового перевороту 2016 р. Єдиним пунктом, що викликав схвальний відгук з боку аналітиків Єврокомісії, була турецька економіка. Її названо в доповіді «добре розвиненою».

Таким чином, Туреччина так і залишається лише країною-кандидатом на вступ до ЄС. Хоча влада країни, і Р. Ердоган заявляють, що членство в ЄС залишається стратегічною метою для Туреччини, й уряд має намір продовжити переговори про вступ.

Крім Туреччини країнами-кандидатами на вступ у ЄС є також держави західних Балкан, а саме: *Албанія, Македонія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина.*

Країни Західних Балкан мають непросту і суперечливу історію взаємовідносин з Європейським Союзом. В силу ряду причин і на відміну від інших країн балканського регіону вони виявилися пізніше втягнуті в процес євроінтеграції. У 1990-ті рр. регіон розглядався Євросоюзом як зовнішній фактор нестабільності і західно-балканські країни не мали будь-яких реальних перспектив об'єднання з ЄС. Становлення політики ЄС щодо країн Західних Балкан приходився на період розпаду Югославії та перегляду країнами Європейських Співтовариств відносин з Белградом. У той період інтеграція відійшла на другий план, тому що в першу чергу, необхідно було запобігти подальшому поширенню кризових явищ в регіоні і стабілізувати ситуацію на Балканах.

Першочерговим дипломатичним завданням ЄС вважалось недопущення регіональної ескалації конфлікту: виступивши посередником у переговорному процесі, ЄС організував дві постійні конференції з врегулювання конфлікту – Конференцію Європейського Співтовариства з колишньої Югославії в Гаазі (вересень 1991 р. – серпень 1992 р.) і спільну з ООН Міжнародну конференцію з колишньої Югославії в Женеві (вересень 1992 р. – грудень 1995 р.). Саме дипломати ЄС розробили основні плани врегулювання конфлікту, включаючи план Ж. Кутіль'єро, план Венса-Оуена, план Оуена-Столтенберга та план дій ЄС. Проте слабкість механізмів Європейського політичного співробітництва призвела до неефективності координування політик під час югославського конфлікту, основною причиною чого було домінування національних інтересів держав над інтересами Співтовариств.

Югославській конфлікт став першою серйозною зовнішньополітичною проблемою ЄС після прийняття Маастрихтського договору та створення власне Європейського Союзу, проте відсутність консенсусу унеможливила вироблення єдиної позиції та проведення ефективних самостійних кроків для запобігання поширенню конфлікту. Іншими причинами неефективності політики ЄС на югославському напрямку стали обмежена компетенція Союзу у питаннях безпеки та оборони, відсутність бази та власних інструментів для проведення операцій (операційні структури, логістика, розвідка тощо).

У другій половині 1990-х рр. Союзна Республіка Югославія, Хорватія, Боснія та Герцеговина були включені у схвалену Євросоюзом в лютому 1996 р. Програму «Регіональний підхід для Балкан» програма передбачала досягнення таких основних цілей: успішну реалізацію Дейтонських домовленостей¹; створення умов для політичної та економічної стабілізації на основі зміцнення законності та створення громадянського суспільства, просування економічних реформ.

У квітні 1997 р. Рада ЄС запровадила регіональний підхід, що встановив політичні та економічні умови для розвитку двосторонніх відносин з 5 країнами регіону (Албанія, Боснія та Герцеговина, Хорватія, СРЮ та колишня Югославська Республіка Македонія), а саме: повага до демократичних принципів, прав людини, верховенство права, захист національних меншин, реформи у напрямку ринкової економіки, регіональне співробітництво.

Остаточне концептуальне визначення регіону як «регіону Західних Балкан» і оформлення механізмів та інструментів політики ЄС відбулося у червні 1999 р., коли Євросоюз ініціював програму для балканських держав – Пакт стабільності для Південно-Східної Європи², який представляв собою міжнародну ініціативу, яка

¹ **Дейтонські угоди** – мирний договір, підписаний з ініціативи Великої Британії та США між учасниками громадянської війни в Боснії та Герцеговині у листопаді 1995 р. в місті Дейтон (США). Договором передбачалося врегулювання конфліктів у цьому регіоні. Згідно з Дейтонськими угодами, Боснія і Герцеговина залишалася єдиною державою, що складалася з двох суб'єктів: Мусульмано-Хорватської Федерації і Республіки Сербської з єдиними федеральними інститутами влади.

² **Пакт стабільності для Південно-Східної Європи** (ПСПСЄ) (англ. *Stability Pact for South Eastern Europe*) – міжнародний документ, підписаний 10 червня 1999 р. в Кельні міністрами зовнішніх справ Європейського Союзу, спрямований на стабілізацію країн балканського півострова за допомогою заходів у галузях демократизації, реконструкції економіки та безпеки. Пакт Стабільності є ініціативою Європейського Союзу, що здійснюється під егідою

об'єднала зусилля країн балканського регіону, ЄС, США, Росії, міжнародних і фінансових організацій. У рамках реалізації Пакту західнобалканським країнам пропонувалося встановити новий тип договірних відносин з ЄС, який передбачав би в перспективі можливість їх вступу в Євросоюз за умови виконання Копенгагенських критеріїв; велике значення надавалося двостороннім і багатостороннім відносинам в субрегіоні. З 2000-х рр. почався період відновлення економік країн Західних Балкан і на порядок денний постало питання про необхідність активізації процесу інтеграції країн регіону до ЄС.

24 листопада 2000 р. на саміті у Загребі держави ЄС та Західних Балкан підписали фінальну Декларацію саміту, що офіційно розпочала Процес стабілізації й асоціації та запровадила фінансовий інструмент допомоги регіону – програму КАРДС. Країнами ЄС було підтверджено, що механізмом оцінювання готовності потенційних кандидатів до членства в ЄС буде їхня відповідність Копенгагенським критеріям. Інструменти передвступної допомоги були доповнені на саміті країн Західних Балкан та ЄС у Фессалоніках (червень 2003 р): варіант колективного вступу відкидався та запроваджувався індивідуальний підхід (готовність кожної країни регіону до вступу мала перевірятися індивідуально). Фактично, на країни Західних Балкан було поширено «принцип регати», апробований на ЦСЄ, відповідно до якого перспектива та строки вступу до ЄС віднині залежали від виконання індивідуальних домашніх завдань, що мали оцінюватися Європейською Комісією у щорічних звітах.

Наслідком такої політики ЄС стали внутрішньополітичні реформи в країнах регіону: протягом 1999 – 2000 рр. в Хорватії, і пізніше у Сербії відбувся відхід від влади націоналістичних партій та формування широких коаліцій, що склалися з проєвропейських сил, орієнтованих на демократизацію політичного життя в країнах. Регіональна ініціатива ЄС відкрила шлях й до поживлення політичного діалогу між країнами у 2000 – 2001 рр. Було завершено процес встановлення дипломатичних відносин між країнами регіону (у грудні 2000 р. встановлено відносини між СРЮ та Боснією й

Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ). Пакт підписали представники Албанії, Боснії і Герцеговини, Македонії, Сербії та Чорногорії, Хорватії, Румунії, Болгарії. У 2001 р. до нього приєдналась Молдова.

Герцеговиною, СРЮ та Словенією) та укладено Угоду про питання правонаступництва колишньої СФРЮ.

В цілому, Процес стабілізації та асоціації включає в себе два виміри: двосторонній, з метою поживлення торгівельно-економічних, політичних відносин ЄС з кожною країною регіону, та багатосторонній, спрямований на стимулювання регіонального співробітництва.

Так, інструментами зміцнення двосторонніх зв'язків з ЄС стали:

1. Надання країнам торговельних преференцій – запровадження автономних торговельних заходів, що надавали безмитний доступ на ринки ЄС товарів, включно з сільськогосподарською продукцією, за винятком продукції виноробства та рибальства;

2. Укладання Угод про стабілізацію та асоціацію – аналогів Європейських угод про асоціацію з країнами ЦСЄ.

3. Надання країнам регіону економічної та фінансової допомоги.

У грудні 2000 р. ЄС започаткував спеціальну програму КАРДС – допомогу в реконструкції, розвитку та стабілізації країн Західних Балкан. Програма передбачала фінансування політичних, економічних та адміністративних реформ, допомогу у європейській інтеграції та була спрямована на реалізацію наступних цілей:

1) реконструкція, демократична стабілізація, примирення та повернення біженців;

2) інституційний та правовий розвиток, включаючи гармонізацію законодавства із законодавством ЄС, підтримка демократії та верховенства права, прав людини та національних меншин, громадянського суспільства та незалежних ЗМІ, боротьба з організованою злочинністю, функціонування вільної ринкової економіки;

3) сталий економічний та соціальний розвиток, включаючи структурні реформи;

4) стимулювання тісних зв'язків і регіональної й міжнародної співпраці між країнами регіону, ЄС та країнами-кандидатами з Центральної Європи. В 2000 – 2006 рр. в рамках програми країнам регіону було виділено 4,6 млрд. євро.

На саміті Європейської Ради в Салоніках (Греція) у червні 2003 р. всі держави-члени ЄС заявили про «недвозначну підтримку європейської перспективи країн Західних Балкан» і те, що «майбутнє Балкан – у Європейському Союзі». Декларація у Салоніках дала конкретний вигляд членства Албанії, Боснії і Герцеговині, Хорватії,

Македонії та Югославії (яка тоді складалася з Сербії разом з Косовим і Чорногорії). Втім, конкретні терміни приєднання країн Західних Балкан визначені не були. Як умови прийняття Балканських держав Євросоюз визначив не лише проведення економічної та судово-правової реформ, налагодження регіонального співробітництва, а й результативність боротьби з корупцією та організованою злочинністю як основними загрозами стабільності та демократичного розвитку Балканського регіону. Зі свого боку ЄС підтвердив наміри сприяти інтеграції регіону в єдину Європу шляхом надання трирічної фінансової допомоги у розмірі 200 млн євро.

З 1 січня 2007 р. програма КАРДС була замінена Інструментом передвступної допомоги, що об'єднала фінансові ресурси програм КАРДС, ФАРЕ, САПАРД, ІСПА. Загальний бюджет програми в період 2007 – 2013 рр. становив 11 млрд 470 млн євро.

У червні 2010 р. відбувся неформальний міністерський саміт у Сараєво (Боснія і Герцеговина). Цю конференцію було проведено після провальної спроби зібрати за столом переговорів лідерів західнобалканських держав у березні 2010 р. в Словенії. Тоді через участь представників керівництва самопроголошеного Косова на чолі з прем'єр-міністром Хашимом Тачі відмовився приїхати до Словенії президент Сербії Борис Тадич, а голова Ради міністрів Боснії і Герцеговини Нікола Шпирич демонстративно залишив залу засідань під час виступу косовського прем'єра, пояснюючи це тим, що Боснія і Герцеговина не визнає цю незаконно створену державу.

Але сараєвський саміт розвіяв найгірші побоювання держав, які проголосили членство в ЄС своїм найважливішим зовнішньополітичним завданням, бо головним підсумком саміту в Сараєво стало недвозначне підтвердження Європейським Союзом своєї прихильності європейській перспективі країн Західних Балкан, вважаючи цей процес ключовим для підтримки миру і стабільності в регіоні. Це підтверджено і новою стратегією розширення ЄС, прийнятою наприкінці 2009 р.

Загальна схема вступ країн Західних Балкан в ЄС виглядає наступним чином: попередній етап починається з підписання «Угоди про стабілізацію та асоціацію», далі країна подає заявку на вступ до ЄС і при умові успішного розвитку відносин і досягнення відповідності копенгагенським критеріям за країною визнається право бути кандидатом в члени ЄС, після чого країна офіційно отримує статус кандидата. Наступний етап реалізується за допомогою

переговорів з країною-кандидатом по так званім 35 розділам/главам переговорного досьє. У разі успішного завершення переговорів країна стає членом Європейського Союзу за згодою всіх держав-членів.

На даний момент відносини ЄС з країнами Західних Балкан знаходяться на різних стадіях передвступного процесу, тому що країни досягли різних результатів на шляху інтеграції: Боснія і Герцеговина досі залишається потенційним кандидатом на вступ, Албанія і Македонія отримали статус кандидатів, Сербія і Чорногорія знаходяться на стадії переговорів, Хорватія стала повноправним членом ЄС з 1 липня 2013 р.

17 червня 2018 р. в столиці Болгарії Софії відбувся перший за останні 15 років саміт ЄС-Західні Балкани. На саміті були присутні лідери шести країн-партнерів з Західних Балкан – Албанії, Боснії і Герцеговини, Сербії, Чорногорії, Македонії та Косово і лідери країн ЄС. За підсумками саміту лідери Європейського Союзу та президенти держав Західних Балкан прийняли фінальну декларацію саміту ЄС-Західні Балкани.

Даний саміт має важливе значення для подальшої євроінтеграції країн Західних Балкан. Зокрема, ЄС підтвердили свою підтримку європейським перспективам Західних Балкан: *«ЄС сповнений рішучості зміцнювати і активізувати свою участь на всіх рівнях з метою підтримки політичних, економічних і соціальних перетворень в регіоні Балкан, в тому числі шляхом розширення допомоги в області верховенства права, а також в соціально-економічних реформах»*, – йдеться в декларації.

Також було приділено увагу побудові щільної мережі зв'язків і можливостей в регіоні, і з ЄС зокрема: *«Грунтуючись на досягнутому прогресі, в тому числі в рамках регіональних ініціатив, ми зобов'язуємося істотно розширювати зв'язок у всіх його вимірах: транспортному, енергетичному, цифровому, економічному і людському»*, – йдеться в декларації.

Також, Європейська Комісія 6 лютого затвердила стратегію по Західних Балканах, в якій передбачається перспектива розширення і активізації взаємодії ЄС із Західними Балканами. Ця стратегія назвала конкретні терміни входження двох західно-балканських країн (Сербії і Чорногорії) в ЄС – до 2025 року. З іншими країнами також буде нарощуватися співпраця для їх подальшої євроінтеграції.

Відповідно можна виділити проміжні підсумки зближення окремих країн Західних Балкан з ЄС.

Зближення *Албанії* з ЄС почалося з підписання Угоди про стабілізацію і асоціацію в 2006 р., ратифікація всіма членами ЄС відбулася тільки в 2009 р. У цьому ж році країна подала офіційну заявку на вступ до Євросоюзу і тільки 24 червня 2014 р. Албанія отримала офіційний статус країни-кандидата на вступ. Останні звіти Єврокомісії свідчать про відносний прогрес Албанії у виконанні необхідних перетворень, зокрема, в питаннях реформування політичної системи, при цьому продовжують гостро стояти питання організованої злочинності і корупції.

В червні 2018 р. Рада ЄС за підсумками засідання міністрів внутрішніх справ країн спільноти прийняла рішення розпочати переговорний процес про вступ Албанії до складу співтовариства в червні 2019 р.

Що ж стосується економічного стану країни, то воно визначається в документах неоднозначно. До негативних факторів належать: значні боргові зобов'язання, слабка диверсифікація виробництва, значна частка тіньового сектора економіки, зростання рівня безробіття. До позитивних факторів можна віднести: деяке зростання зайнятості, низький рівень інфляції, зберігається зростання ВВП, зменшення кількості технічних бар'єрів в торгівлі, відносна стабільність банківської системи при наявності кредитних і боргових ризиків. Деякий прогрес спостерігається у розвитку системи освіти, транспорту та інфраструктури в сфері енергетики.

Переговори про укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію з *Боснією і Герцеговиною* почалися в 2005 р., в 2008 р. відбулося підписання Тимчасової Угоди, 1 червня 2015 р. Угода про стабілізацію та асоціацію вступила в силу, замінивши собою діючу з 2008 р. Тимчасову Угоду. Умовою підписання угоди стала модернізація пріоритетних областей: фіскальної системи, організації єдиного економічного простору, інтегрованих енергетичних систем, цивільної адміністрації, громадських ЗМІ та ін.

Офіційну заявку на вступ в ЄС Боснія і Герцеговина подала 15 лютого 2016 р. Проте в лютому 2016 р. Єврокомісія заявила, що в найближчі роки Боснія і Герцеговина не зможе вступити в ЄС. На саміті ЄС-Західні Балкани у червні 2018 р. також, поки що, не було визначено дати майбутнього членства Боснії і Герцеговини в ЄС.

Згідно з останніми доповідями Єврокомісії в політичному, так само як і в економічному плані в країні спостерігається незначний прогрес. По більшості економічних умов Боснія і Герцеговина знаходиться на початковому етапі передвступного процесу, негативними чинниками, що перешкоджають подальшому просуванню, можна вважати високий рівень безробіття, зростання заборгованості, хоча її рівень становить близько 40-45 % ВВП, наявність проблем з розвитком інфраструктури, збереженням застарілої структури виробництва. До позитивних факторів можна віднести деяке поліпшення в розвитку бізнес-середовища, помірну інфляцію і зниження дефіциту бюджету в чому завдяки підвищенню ставок податку в Республіці Сербській.

Як відомо, невирішені суперечки часів війни постійно перешкождали необхідним реформам в країні та призвели до відставання Боснії і Герцеговини від своїх балканських сусідів на шляху європейської інтеграції.

Македонія уклала Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС у 2004 р., а вже в 2005 р. отримала офіційний статус кандидата на вступ до ЄС, але за умови подальшого дотримання Охридської угоди¹ – збереження міжетнічного коаліційного уряду. У 2008 р. Македонія отримала умови вступу в ЄС – поліпшення бізнес-клімату, прискорення реєстрації прав власності, зміцнення незалежності судової влади.

1 січня 2008 р. відбувається спрощення візового режиму між Македонією та ЄС. Македонія розпочала діалог про лібералізацію візового режиму з ЄС в лютому того ж року і була додана в список країн з безвізовим режимом 19 грудня 2009 р., тим самим був дозволений в'їзд в Шенгенську зону, Болгарію, Кіпр і Румунію для громадян Республіки Македонії без віз при поїздках з біометричними паспортами.

Як впливає з останніх доповідей Єврокомісії, в питанні побудови стійких політичних інститутів відзначається серйозне спотворення реальних результатів реформ з огляду на політичну кризу в країні. Економічний стан визначається неоднозначно. З одного боку, спостерігається невелике зростання економічної активності, збереження припливу прямих іноземних інвестицій,

¹**Охридська угода** – документ, підписаний македонським урядом і албанськими політичними силами під тиском міжнародного співтовариства 13 серпня 2001 р. Охридська угода призвела до припинення конфлікту.

подальша диверсифікація виробництва, зростання обсягів зовнішньої торгівлі і якісні зміни в структурі експорту (зростання частки товарів з високою доданою вартістю). З іншого боку, серйозною проблемою залишається державний борг, що перевищив 65 %, високий рівень безробіття (28 %), а також стан транспортної та енергетичної інфраструктури, яка потребує модернізації. В цілому, в ряді сфер спостерігається помірний прогрес за винятком питань захисту навколишнього середовища, вирішення регіональних проблем, вільного пересування фізичних осіб, науки і освіти.

Важливою перешкодою для повноправного членства Македонії в ЄС є постійні заперечення Грецією з приводу назви країни. Європейський Союз офіційно називає країну тимчасовим найменуванням «Колишня Югославська Республіка Македонія», а не її конституційною назвою – «Республіка Македонія». Проблемою також є македонсько-болгарські відносини: Болгарія не визнає македонців як окрему етнічну групу.

Проте, 12 червня 2018 р. уряди Греції та Македонії після довгої суперечки прийшли до консенсусу щодо найменування країни, в результаті якого македонська сторона прийняла рішення почати процедуру зміни назви на *Республіку Північна Македонія*. 17 червня міністри закордонних справ двох держав підписали угоду про відповідну зміну назви. Одразу ж, в червні 2018 р. Рада ЄС за підсумками засідання міністрів внутрішніх справ країн спільноти прийняла рішення розпочати переговорний процес про вступ Македонії разом із Албанією до складу співтовариства в червні 2019 р.

Відносини між **Сербією** та Європейським Союзом були офіційно започатковані 1 червня 2003 р. на засіданні Європейської Ради в Салоніках, коли ця держава входила до складу Державного союзу Сербії та Чорногорії. На цьому засіданні було підтверджено поширення процесу стабілізації і асоціації на західну частину Балканського півострова, і Сербію і Чорногорію (разом з п'ятьма іншими державами західних Балкан) визнано «потенційними» кандидатами. Вже у березні 2004 р. Урядом країни створено Канцелярію по приєднанню до Європейського Союзу, а з 1 жовтня 2005 р. почалися переговори щодо підписання Угоди про асоціацію і стабілізацію, проте вже з травня 2006 р. ЄС відклав переговори щодо підписання Угоди, пояснивши це тим, що Уряд країни не хоче співпрацювати з Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії.

Між тим, у травні 2006 р. в Чорногорії пройшов референдум про незалежність і вона відокремилася від союзу, а перемовний процес між Сербією та Європейським Союзом був призупинений.

13 червня 2007 р. переговори між Сербією та ЄС поновилися після арешту 31 травня та видачі Міжнародному трибуналу колишнього генерала Здравко Толімира. Через 4 дні після відновлення переговорів щодо Угоди про асоціацію і стабілізацію був заарештований і колишній начальник служби безпеки Властимир Джорджевич, обвинувачений в злочинах проти косовських албанців. 7 листопада 2007 р. заступник прем'єр-міністра Сербії Божидар Джелич і європейський комісар з питань розширення Оллі Рен парафували Угоду¹. Після парафування Оллі Рен заявив, що повноцінне підписання Угоди буде можливо тільки в разі всеосяжного співробітництва Сербії з Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії.

Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС Сербія підписала в 2008 р, і одразу ж уряд Республіки Сербія приступив до виконання підписаної угоди з Європейським Союзом, під час якої мали бути створені зона вільної торгівлі та більш сприятливі умови для інвестиційної діяльності в Республіці.

У 2009 р. році Європейський Союз скасував візовий режим громадянам Республіки Сербії і це дало їм можливість здійснювати короткострокові поїздки до країн Шенгенської угоди без віз. Аналогічним трохи пізніше було рішення сербського уряду, яке надавало право громадянам ЄС, а також Швейцарії, Норвегії та Ісландії на безвізову поїздку в Республіку Сербія терміном до 90 днів. У цьому ж році Сербією була подана заявка на прийняття її до складу Європейського Союзу. Була розпочата вступна процедура. Стартували переговори Європейської комісії (за дорученням Європейської Ради) з країною-кандидатом у члени Сербією про умови вступу, а також продовження необхідних реформ у країні для наближення її до стандартів Європейського Союзу в усіх аспектах суспільного життя. Окрім цього, Сербія зобов'язалася завершити

¹**Парафування договору** – попереднє підписання договору, міжнародного (або окремих його статей) ініціалами уповноважених осіб, що брали участь у його розробці. Парафування договору може мати місце в тих випадках, коли договір повністю погоджено між його учасниками, але він потребує ще схвалення з боку відповідних урядів, чи коли підписання остаточно оформленого тексту відкладається з якихось інших причин. Це не замінює підписання договору та не є обов'язковим етапом укладення міжнародної угоди.

видачу воєнних злочинців Міжнародному трибуналу щодо колишньої Югославії і врегулювати територіальний спір із Косовим.

19 січня 2011 р. Європейський парламент дав свою згоду на Угоду про стабілізацію та асоціацію між ЄС і Сербією. Однак до цього моменту Сербії не було надано статусу офіційного кандидата у члени ЄС. На розгляд уряду Республіки було запропоновано анкету з питаннями, які потребували відповіді, і які охоплювали майже всі аспекти суспільного життя країни.

В 2012 р. Сербія отримала офіційний статус країни-кандидата. 3 червня 2013 р. країна почала переговорний процес. 1 вересня 2013 р. ЄС повністю завершив процес ратифікації Угоди про асоціацію і вона набула чинності. Згідно з угодою запроваджувалася зона вільної торгівлі. Набуття чинності Угоди сприяло подальшій активізації економічної, політичної й культурної співпраці між країною та Європейським співтовариством. 23 грудня 2013 р. Європейська комісія надала Сербії майже 180 млн євро допомоги на реалізацію національної програми підготовки до вступу в ЄС.

Упродовж 2014 р. тривали перемовини про умови вступу Сербії у ЄС. Сербський уряд продовжував узгоджувати своє законодавство з правовими нормами ЄС і впроваджувати стандарти ЄС у повсякденне життя. 18 серпня 2014 р. Європейська комісія запропонувала Сербії програму фінансової допомоги з підтримки реформ у межах нового Інструменту підготовки до вступу в ЄС.

21 січня 2015 р. запусився переговорний процес про вступ Сербії в Євросоюз у межах Міжурядової конференції держав-членів ЄС. Основою для обговорення стали 35 пунктів вимог ЄС до країни-кандидата, що охоплюють всі аспекти суспільного життя.

Останні звіти Єврокомісії свідчать про деякий прогрес, зокрема, спостерігаються успіхи в реформуванні судової системи, державного управління, в питаннях боротьби з корупцією, захисту прав і свобод людини. Економічний стан країни характеризується наявністю ряду тенденцій: Сербія поступово починає долати негативні наслідки кризи, відновлюються темпи економічного зростання, при цьому зберігається високий рівень безробіття, дефіцит бюджету, триває зростання державного боргу, знижується приплив прямих іноземних інвестицій. Ситуація ускладнюється наявністю низки інституційних проблем (правова система, корупція, приватизація).

У січні 2018 р. Європейський парламент заявив, що Сербія поряд із Чорногорією є основними кандидатами на вступ до ЄС.

6 лютого 2018 р. Європейська комісія презентувала нову Стратегію розширення ЄС. Ключове послання документа – підтвердження перспектив щодо членства в Євросоюзі країн Західних Балкан, що досі перебувають за межами ЄС, за умови виконання ними всіх визначених для цього критеріїв. Відповідно до даної Стратегії для Сербії навіть визначений конкретний часовий проміжок приєднання до Євросоюзу – до 2025 р.

Через два роки після проголошення незалежності в 2006 р **Чорногорія** подала заявку на членство в ЄС. Державний Союз Сербії і Чорногорії почав процес приєднання до ЄС в листопаді 2005 р. з переговорів по можливості приєднання країни до процесу стабілізації та асоціації. У травні 2006 р. Чорногорія провела референдум про незалежність, стала суверенною державою і почала власні переговори з ЄС у вересні 2006 р.

15 жовтня 2007 р. Чорногорія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію і Тимчасову угоду з питань торгівлі. Перша набула чинності 1 травня 2010 р., друга – 1 січня 2008 р. Тимчасова угода дозволила Чорногорії і ЄС застосовувати положення Угоди про асоціацію, яке в той час ще проходило процедуру ратифікації.

У січні 2008 р. між сторонами вступив в силу договір про реадмісію. Тоді ж було підписано угоду про скасування віз між Чорногорією і Шенгенською зоною. Своє практичне застосування вона отримала в грудні 2009 р., коли громадяни Чорногорії отримали право в'їжджати в країни Шенгенської угоди без віз.

15 грудня 2008 р. Чорногорія офіційно подала заявку на вступ до ЄС. 9 листопада 2010 р. Європейська комісія рекомендувала дати Чорногорії статус країни-кандидата, відзначивши досягнення держави, необхідні для початку офіційних переговорів про членство. 17 грудня 2010 р. Чорногорія отримала офіційний статус кандидата в ЄС. У грудні 2011 р. був початий процес приєднання з метою запуску переговорів з Чорногорією в червні 2012 р. 29 червня 2012 р. переговори почалися.

За даними на 2017 р. країна веде переговори з 30 глав переговорного досьє. У звітах Єврокомісії щодо побудови стійких політичних інститутів в Чорногорії відзначаються помітні успіхи, включаючи реформу судової системи і державного управління. В економічному плані можна відзначити приплив прямих іноземних інвестицій, що має тенденцію до зростання, успішну приватизацію, полегшення режиму доступу на ринок нових учасників, низький

рівень втручання держави в економіку. При цьому показник безробіття досить великий (близько 20%), відзначається також зростання дефіциту бюджету і державного боргу. Деякий успіх в переговорах досягнуто з питань фінансової, бюджетної, продовольчої та соціальної політики. У всіх інших сферах досягнуто помірний прогрес.

У січні 2018 р. Європейський парламент заявив, що Чорногорія поряд із Сербією є основними кандидатами на вступ до ЄС. 6 лютого 2018 р. Європейська комісія презентувала нову Стратегію розширення ЄС. Відповідно до даної Стратегії для Чорногорії навіть визначений конкретний часовий проміжок приєднання до Євросоюзу – до 2025 р.

Таким чином, країни Західних Балкан знаходяться на різних етапах європейської інтеграції, але поступово роблячи ряд кроків наближаються до ЄС. Загалом, євроінтеграційна перспектива для країн Західних Балкан виступає в ролі консолідуючого для регіону чинника. Якщо наприкінці 90-х рр. через домінування дестабілізуючих, центробіжних тенденцій, очевидною була штучність новоутвореного регіону «Західні Балкани», досвід десятирічної діяльності Процесу стабілізації та асоціації свідчить про успіхи такої стратегії: відбувається покращення внутрішньополітичного життя в країнах регіону, поступово нормалізуються міждержавні відносини. Особливо успішною виявилася стратегія ЄС, спрямована на стимулювання регіонального співробітництва як інструменту постконфліктної стабілізації та запобігання конфліктам. В той же час складний процес державного будівництва та економічного відновлення балканських країн далекий до завершення.

Отже, Албанія, Чорногорія, Сербія, Македонія (Республіка Північна Македонія), Туреччина є країнами-кандидатами на вступ у ЄС, ці країни перебувають у процесі «перенесення» (або інтеграції) законодавства ЄС у національне законодавство. Потенційними країнами-кандидатами, які поки що не відповідають вимогам щодо членства в ЄС є Боснія і Герцеговина.

6.6. УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

З проголошенням Україною незалежності розпочинається і налагодження відносин із європейською спільнотою. Європейський Союз визнав створення нашої держави однією із найважливіших

подій сучасної Європи. Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані, коли Міністр закордонних справ головуючих в ЄС Нідерландів, від імені ЄС офіційно визнав незалежність України. А вже в жовтні 1993 р. в Україні відкрилось Представництво Європейської Комісії.

Намір України розбудувати відносини з ЄС на принципах інтеграції був вперше проголошений у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. *«Про основні напрями зовнішньої політики України»*. У документі закріплювалося, що *«перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна підпише Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації»*. Метою євроінтеграційної політики України було визначено проведення необхідних соціально-економічних, політичних перетворень та створення сприятливих зовнішньополітичних умов для вступу України в ЄС.

Передумови для процесу інтеграції України до Європейського Союзу були закладені підписанням 14 червня 1994 р. *«Угоди про Партнерство та Співробітництво між Україною та ЄС» (УПС)*. Укладення УПС дозволило встановити регулярний двосторонній діалог між Україною та ЄС на політичному та секторальному рівнях, упровадити впорядкований режим торгівлі між обома сторонами на основі принципів ГАТТ/СОТ, визначити пріоритети адаптації законодавства України до стандартів і норм Європейського Співтовариства у пріоритетних секторах української економіки.

Головна мета *«Угоди про партнерство і співробітництво»* – створення сприятливих умов для інтеграції України в європейський і світовий економічний порядок. Угода також розглядає проблематику політичного співробітництва та має у цілому комплексний характер. Її специфічною рисою є положення про збереження єдиного економічного простору між членами-країнами СНД. Дана угода була прийнята 16 червня 1994 р., ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 р. і набула чинності 1 березня 1998 р. після її ратифікації національними парламентами країн-членів ЄС. Імплементация *«Угоди про партнерство і співробітництво»* вимагала від України адаптації національного законодавства, вдосконалення

адміністративного апарату та судочинства, реформування та реструктуризації економіки.

У вересні 1997 р. у м. Києві відбувся перший саміт Україна–ЄС, в ході якого було підтверджено європейський вибір України, обговорено наявні проблеми в договірно-правовій сфері, розглянуто шляхи економічного співробітництва. У 1998 р. було сформовано інституційну базу співпраці.

Указом Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615/98, інтеграція до Європейського Союзу проголошена стратегічною метою України. Сьогодні цей курс став офіційним зовнішньополітичним курсом та частиною внутрішньої політики України, який підтримується її законодавчим органом.

Ця Стратегія визначила основні напрями співробітництва України з Європейським союзом – адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини, економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС, інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки, політична консолідація та зміцнення демократії, адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС, культурно-освітня і науково-технічна інтеграція, регіональна інтеграція України, галузева співпраця, співробітництво в галузі охорони довкілля. Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС покладалося на центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органами законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування. Керівництво стратегією інтеграції України до ЄС здійснював Президент України. Кабінет Міністрів України забезпечував реалізацією Стратегії інтеграції України до Європейського союзу.

Важливим етапом у відносинах між Україною і ЄС стало ухвалення Європейською Радою 10 грудня 1999 р. в Гельсінкі Спільної стратегії ЄС щодо України (ССУ), спрямованої на зміцнення відносин «стратегічного партнерства» між Україною та ЄС. Ця стратегія передбачалась на чотирирічний початковий період з майбутнім продовженням, переглядом і, в разі потреби, зміною Європейською Радою за рекомендацією Ради ЄС. У документі відзначалися європейські прагнення України і вітався її проєвропейський вибір. ЄС підтвердив свої зобов'язання щодо підтримки політичних та економічних перетворень в Україні, які

мають забезпечити подальше її наближення до ЄС. Рада підкреслювала рішучість Євросоюзу розвивати «стратегічне партнерство» з Україною. Спільна стратегія трактувала Україну як ключового партнера, що займає «унікальну позицію» у Європі і є «регіональним актором першого плану».

З метою реалізації положень Стратегії інтеграції України до ЄС органами виконавчої влади було розроблено і Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. схвалено Програму інтеграції України до Європейського союзу. У Програмі охоплено практично всі сфери суспільного життя держави з метою досягнення критеріїв, визначених Європейською Радою в червні 1993 р. у Копенгагені. Механізм реалізації Програми визначено у Стратегії інтеграції України до Європейського союзу, який передбачав щорічне розроблення і виконання Плану дій по реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до ЄС. Крім того, організовано систематичний моніторинг виконання Плану дій.

Важливе значення мала схвалена у березні 2001 р. Європейським парламентом резолюція про «Спільну стратегію ЄС щодо України», в якій підтверджено: «будь-яка європейська держава, яка поважає принципи свободи, демократії, поваги до прав людини та основних цінностей і верховенства права, може подати заявку на членство в ЄС; у цьому контексті Україну слід було б розглядати як потенційного кандидата на вступ до ЄС у певний момент у майбутньому».

Важливою подією стало також схвалення у грудні 2001 р. «Плану дій ЄС щодо України у сфері юстиції та внутрішніх справ». Він передбачає поглиблення співпраці між Україною й ЄС у таких сферах, як протидія нелегальній міграції та торгівлі людьми, боротьба з тероризмом, організованою злочинністю, відмиванням коштів, наркобізнесом, незаконною торгівлею зброєю, контрабандою, а також допомогу нашій державі у наближенні законодавства до норм і стандартів Євросоюзу.

У 2003 р. Україні було надано статус «країни-сусіда ЄС». З метою зменшення негативних наслідків від вступу в ЄС сусідів України, з ними було укладено угоди про спрощення візового режиму. Влітку 2004 р. Європейський Союз започаткував реалізацію зовнішньополітичної ініціативи – «Європейська політика сусідства» (ЄПС), яка охопила східне та південне коло сусідніх з ЄС країн.

У Повідомленні Європейської Комісії «Європейська політика сусідства. Стратегія» основними завданнями було визначено наближення країн ЄПС до стандартів та цінностей ЄС. ЄПС мала надавати рівні можливості для співпраці як державам, які прагнуть членства, так і тим, у кого це не є основним завданням. Це, у свою чергу, означало, що Європейська політика сусідства не ставила за мету інституційну інтеграцію сусідів до ЄС, не будучи механізмом набуття членства в ЄС, а тільки прагнула інституційно наблизити країни до стандартів Європейського Союзу.

Основне, що потрібно було для Європейського Союзу втілюючи у життя політику сусідства, щоб сусідній з ним регіон поділяв спільні європейські цінності, та наблизився до норм і стандартів Європейського Союзу.

У 2005 р. президент В. Ющенко офіційно підкреслив, що Україна не відчуває себе адресатом ЄПС у тій формі, в якій вона була запропонована в 2003 р., але не зважаючи на це, 21 лютого 2005 р. було підписано План дій Україна – ЄС, який став інструментом реалізації ЄПС і визначив пріоритетні сфери двосторонньої співпраці. Серед них: подальше зміцнення стабільності та ефективності інститутів, що гарантують демократію та верховенство закону, забезпечення демократичних виборів, свободи ЗМІ та свободи слова, розширення співпраці у сфері роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї, з питань спільної сусідської та регіональної безпеки, вирішення прикордонних питань; вдосконалення системи освіти та навчання, культурний діалог; започаткування конструктивного діалогу щодо спрощення візового режиму між Україною та ЄС.

Уже наприкінці 2005 р. зарубіжні аналітики та експерти фіксували в Україні значний прогрес у чотирьох сферах: виборчому процесі, незалежних ЗМІ, громадянському суспільстві та правовій системі, що сприяло поглибленню відносин із Євросоюзом.

Слід зауважити, що ще починаючи з 2004 р., коли Польща стала членом ЄС, вона починає активно розвивати східну політику ЄС щодо України, однак Європейський Союз переважно ігнорував її спроби, тому що вони не задовольняли позицію всіх країн-членів. У 2006 – 2007 рр. польські урядові структури підготували для Брюсселя такі документи: «Європейська політика сусідства – Східний вимір» та «Відносини ЄС – Україна: польські пропозиції», в яких, зокрема, наголошувалось, що формат Європейської політики сусідства є незадовільним, оскільки вона об'єднує держави різних в історичному,

географічному і цивілізаційному відношеннях регіонів (Східна Європа та Північна Африка). Тоді як східні сусіди ЄС є європейськими сусідами, європейськими державами, сусіди на півдні – сусідами Євросоюзу, але не європейськими державами. До того ж Польща вимагала рівноваги у фінансуванні східного і південного напрямів політики сусідства. У квітні 2008 р. спікер польського Сейму Б. Коморовський розкритикував той факт, що 70% коштів на здійснення політики сусідства прямують на південь.

5 березня 2007 р. розпочато переговори про укладання «Угоди про асоціацію». «Угода про асоціацію» – нова угода між Україною та Європейським Союзом, яку було розроблено на заміну Угоди про партнерство та співробітництво.

9 вересня 2008 р. в Евіані (Франція) відбувся 12-й щорічний саміт ЄС-Україна. Під час зустрічі Президент України Віктор Ющенко, Президент Французької Республіки Ніколя Саркозі та Президент Європейської Комісії Жузе Мануель Баррозу привітали той факт, що з часу прийняття Плану дій Україна-ЄС у 2005 р. партнерство між Україною та Європейським союзом просунулося значно вперед у всіх галузях спільного інтересу: співпраця у зовнішній політиці та управлінні кризовими ситуаціями, економічна та енергетична співпраця, співпраця у галузі юстиції, свободи та безпеки, включаючи питання візової політики, та багато інших сфер.

16 червня 2009 р. під час засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС було схвалено «Порядок денний асоціації Україна – ЄС» для підготовки та сприяння імплементації «Угоди про асоціацію», який є новим практичним інструментом на заміну «Плану дій Україна – ЄС». Нова «Угода про асоціацію» та «Порядок денний асоціації» повинні були сприяти подальшій політичній асоціації й економічній інтеграції України до ЄС шляхом запровадження та вдосконалення усестороннього співробітництва.

З 2009 р. відносини ЄС із Україною відбуваються відповідно до запровадженої нової ініціативи Європейського Союзу «Східне Партнерство». Поява даної ініціативи пов'язана із відокремленням східного напрямку від Європейської політики сусідства. Коли Франція запропонувала створити Союз для Середземномор'я, Польща та деякі інші держави-члени побачили новий шанс для впровадження чіткої диференціації між різними групами держав ЄПС: якщо чиста ЄПС недостатньо добра для Середземномор'я, то чому вона повинна бути достатньою для партнерів на Сході

європейського континенту. Саме за цих обставин, 22 квітня 2008 р. депутат Європейського Парламенту від Німеччини Інго Фрідріх задекларував ідею створення Східноєвропейського Союзу. Було запропоновано створити на східному напрямку ЄС організацію, до якої б увійшли Україна, Молдова та країни Південного Кавказу. Вже наступного дня, 23 квітня, було проведено два засідання: засідання країн Вишеградської групи і спільне засідання цих країн та Швеції і України, які зафіксували чітке прагнення посилити східний напрямок ЄПС.

20 березня 2009 р., Європейська Рада затвердила «Східне партнерство», оголосивши про те, що його офіційний старт відбудеться у травні 2009 р. Східне партнерство започаткувало новий формат двосторонніх та багатосторонніх відносин відповідно до потреб та прагнень кожного з партнерів. Головною ідеєю «Східного партнерства» є посилення процесів демократизації в країнах Східної Європи і Південного Кавказу, надання їм допомоги в здійснюваних ними процесах модернізації і встановленні верховенства права. Умови політичного співробітництва та економічної інтеграції у «Східному партнерстві» сприяють адаптації стандартів ЄС і створенню рамок для подальшого процесу наближення східних партнерів до ЄС.

30 березня 2012 р. в Брюсселі (Королівство Бельгія) було парафоровано «Угоду про Асоціацію» між Україною та Європейським Союзом, а 19 липня 2012 р. там же відбулося парафування «Угоди про асоціацію» у частині положень щодо створення зони вільної торгівлі. З кінця 2012 р. до середини 2013 р. здійснювався офіційний переклад проекту Угоди українською та мовами держав-членів ЄС.

15 травня 2013 р. Колегія Європейської Комісії прийняла рішення рекомендувати Раді ЄС підписати Угоду, а також дозволити її тимчасове застосування до завершення процедур ратифікації державами – членами ЄС. 9 серпня 2013 р. проект Угоди оприлюднений на Урядовому порталі. За пропозицією Сторони ЄС було уточнено назву Угоди, і за згодою Української Сторони остаточною офіційною назвою угоди – «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншої сторони».

21 березня 2014 р. під час Позачергового Саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт Саміту,

які від імені України підписав Прем'єр-міністр А. Яценюк. Зокрема підписані Преамбула, Стаття 1, Розділи I «Загальні принципи», II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» і VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» Угоди.

27 червня 2014 р. Україна та ЄС у Брюсселі підписали економічну частину угоди про асоціацію. З української сторони документ підписав президент Петро Порошенко, а з боку ЄС – президент Ради Євросоюзу Херман ван Ромпей, президент Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу та глави держав та урядів країн-членів ЄС.

16 вересня 2014 р. Європейський Парламент ратифікував Угоду про асоціацію між Україною і Європейським Союзом синхронно з Верховною Радою України (через телеміст за допомогою Skype). 1 листопада 2014 р. вступило в силу тимчасове застосування Угоди про Асоціацію.

23 лютого 2017 р. Верховна Рада ратифікувала Угоду між Урядом України і Європейським Союзом про участь України у програмі COSME¹.

3 липня 2017 р. на саміті Україна-ЄС в Києві завершено процес ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і набуття чинності безвізового режиму з Євросоюзом для громадян України.

9 липня 2018 р. відбувся Саміт Україна-ЄС. Це 20 ювілейний саміт.

Отже, з моменту проголошення незалежності Україна розпочала проводити активну євроінтеграційну зовнішньополітичну діяльність, проголосивши вступ до ЄС ключовим напрямом зовнішньої політики. Відносини України із Європейським Союзом наразі набувають якісно нового змісту, європейська інтеграція поступово перетворюється із зовнішньополітичного курсу на комплексну внутрішню політику реформ.

ВИСНОВКИ

- П'яте розширення Європейського Союзу було найбільш амбітним за всю історію ЄС як за кількістю країн, що приєдналися,

¹ COSME (англ. *Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises*) – «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (2014—2020)» – програма Європейського Союзу.

так і за складністю, оскільки новими членами стали країни з різною та відмінною соціальною та економічною історією.

- Реалізація проекту п'ятого розширення відбувалася протягом десяти років, але й вступ цих країн не означав завершення процесу інтеграції в ЄС. Адже після офіційного вступу Болгарії і Румунії в ЄС тривала робота з економічної інтеграції цих країн: гармонійний розвиток економічних інститутів; стабільне та збалансоване економічне взаємопроникнення; підвищення рівня життя; високий рівень зайнятості; економічна і валютна стабільність.

- Стратегія «Європа 2020» – це стратегія перетворення ЄС на розумну, стійку й всеосяжну економіку, що забезпечує високий рівень зайнятості, продуктивності та соціальної згуртованості. Це програма для всіх держав-членів з урахуванням різних потреб, різних відправних точок і національних особливостей, щоб сприяти зростанню для всіх держав-членів ЄС.

- 1 липня 2013 р. Хорватія офіційно постала країною – 28-м членом Європейського Союзу, що стало шостим розширенням ЄС з 1950 р. З моменту подачі Загребом заявки на членство у 2003 р., процес наближення Хорватії до Євросоюзу тривав десять років. Процес набуття Хорватією членства в Євросоюзі був доволі складним та мав суттєві перепони як політичного так і структурного характеру.

- 23 червня 2016 р. у Великобританії відбувся Референдум, за рішенням якого Великобританія вийшла з Євросоюзу. Ця подія сколихнула всю європейську спільноту, адже таке рішення є безпрецедентним в історії європейської інтеграції. Причини для виходу з ЄС Великої Британії вже зародилися давно, а ідея того, що без ЄС економічна ситуація у Великобританії поліпшиться і проблеми будуть вирішені була досить дієвою і реальною у думках багатьох британців.

- Країнами-кандидатами на вступ у ЄС на 2018 р. є Албанія, Чорногорія, Сербія, Македонія (Республіка Північна Македонія), Туреччина, ці країни перебувають у процесі «перенесення» (або інтеграції) законодавства ЄС у національне законодавство. Потенційними країнами-кандидатами, які поки що не відповідають вимогам щодо членства в ЄС є Боснія і Герцеговина.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте перші етапи розширення ЄС.

2. Проаналізуйте п'ятье розширення ЄС у 2004 – 2007 рр.
3. Які наслідки для Європейського Союзу мало розширення за рахунок країн Центрально-Східної Європи?
4. Охарактеризуйте Копенгагенські критерії 1993 р.
5. Проаналізуйте економічні та політичні чинники вступу до ЄС Хорватії.
6. Визначте суть Стратегії розвитку ЄС на поч. XXI ст.
7. Розкрийте зміст поняття «Криза Єврозони».
8. Визначте причини європейської боргової кризи.
9. Проаналізуйте економічну стратегію Європейського Союзу – «Європа – 2020».
10. Охарактеризуйте процес приєднання до ЄС Хорватії.
11. Дайте визначення поняттю Brexit.
12. З'ясуйте причини виходу Великобританії з Європейського Союзу.
13. Визначте основні умови вступу до ЄС.
14. У чому полягають особливості та проблеми взаємовідносин ЄС з Туреччиною?
15. Проаналізуйте переговорний процес Туреччини з ЄС.
16. Дайте характеристику розвитку відносин ЄС із країнами Західних Балкан.
17. Проаналізуйте процес розвитку відносин між Україною та ЄС.

Розділ VII

Спільні політики Європейського Союзу

7.1. СПІЛЬНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЄС

Спільна аграрна політика, САП (Common Agricultural Policy, CAP) або ж Спільна сільськогосподарська політика ССП – це комплекс норм і правил, що регулює сферу виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією. Одна з найважливіших і найвитратніших сфер діяльності ЄС (понад 40 % бюджету ЄС), належить до виняткових повноважень Спільнот. Головні завдання САП – забезпечити фермерам прийнятний рівень життя, а споживачам – якісні харчові продукти за справедливими цінами, зокрема шляхом організації спільного ринку сільгосппродукції та застосування принципів єдиних цін, фінансової солідарності та переваги Спільноті.

Плани створення в Західній Європі спільного аграрного ринку з'явилися ще за кілька років перед заснуванням ЄЕС.

Протягом 50-х років ХХ ст., коли відбувалося становлення спільного європейського ринку, аграрний сектор у межах усіх майбутніх країн-членів характеризувався значним втручанням уряду. Хоча способи такого втручання вирізнялися, спільним для країн було те, що кожна з них намагалася підтримати доходи фермерів за допомогою утримання внутрішніх цін на основну продукцію вище рівня цін на світовому ринку. Таке втручання спрямовувалося на подолання відсталості аграрного сектора та нееластичного попиту на його продукцію. Країни-члени ЄС були переконані, що інтеграція їхніх національних економік може бути успішною за умови забезпечення особливого становища аграрного сектора.

У 1950 р. було створено спеціальний комітет з вивчення перспектив інтеграції європейського сільського господарства. Особливо прагнула відкриття ринків європейських держав Франція, яка і запропонувала створення вищого органу управління у сільському господарстві зі значними наддержавними повноваженнями: виробництво мало бути під контролем, ціни – фіксовані, а всі перешкоди для вільної торгівлі сільськогосподарською продукцією ліквідовані.

Однак 15 європейських країн, що брали участь у переговорах, не змогли дійти згоди. Загальної ідеї створення вищого органу управління у сільському господарстві перешкоджало протистояння між країнами-членами під час переговорного процесу. Але пропозиції щодо створення такого органу та наступні дискусії допомогли визначити особливості сільського господарства країн, що брали участь у переговорному процесі.

Важливе значення для формування спільної аграрної політики мав період 1955 – 1958 рр., коли були прийняті Римські договори та визначені завдання розвитку сільського господарства ЄЕС. Держави Бенілюксу були першими, які, усвідомивши складнощі, пов'язані з утворенням політичного союзу, підготували низку економічних пропозицій щодо створення інтегрованого європейського ринку. В меморандумі, який вони репрезентували, передбачалося проведення міждержавної конференції з метою розробки договорів щодо створення спільного ринку. Така конференція, де були присутні міністри закордонних справ країн-членів ЄСВС, а також представники багатьох міжнародних організацій, відбулася у Мессіні (на Сицилії) в червні 1955 р. Під час цієї конференції тривали напружені дискусії. Найбільше спротиву мала пропозиція створення наднаціонального органу спільного аграрного ринку. Не дійшли згоди також з питань зближення національних аграрних політик країн-членів ЄСВС. Як наслідок – концепція так званого зеленого пулу залишилася в стані проекту. Однак проблема інтеграції сільського господарства постала під час безпосередніх приготувань до підписання Римських договорів.

Базові принципи спільної аграрної політики були затверджені в березні 1957 р. у Римських договорах, підписаних шістьма країнами: ФРН, Францією Італією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом, їхня суть така:

- вільна торгівля за однаковими цінами між країнами-учасницями договору;
- надання переваг продукції, що вироблена в країнах-учасницях, у порівнянні з імпортною;
- спільна фінансова відповідальність за ринкову та цінову політику Європейського Співтовариства (використання різноманітних механізмів підтримки внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, що робить їх вищими за світові ціни та стимулює виробництво).

Таким чином, внутрішній ринок країн-учасниць спільної аграрної політики ізолювався від чинників, що впливали на рівень світових цін на сільськогосподарську продукцію. Крім цього, важливим джерелом поповнення державного бюджету був податок з імпорту сільськогосподарської продукції.

Ці три принципи чинні впродовж усього періоду існування спільної аграрної політики і постійно перебувають під захистом Європейської Комісії.

Цілями спільної аграрної політики ЄС визначено:

- забезпечення стабільного виробництва сільськогосподарської продукції та помірних цін на продукти харчування;
- гарантування високого стандарту рівня життя для фермерів завдяки отриманню ними відповідних доходів;
- підвищення продуктивності використання ресурсів у сільському господарстві внаслідок запровадження прогресивних технологій виробництва та створення раціональної виробничої системи в аграрному секторі.

Варто зазначити, що прийнята шістьма першими країнами-членами ЄС спільна аграрна політика була надзвичайно послідовною з інтервенціоністською та протекціоністською політиками. Зважаючи на післявоєнну нестачу продовольства в Європі та необхідність досягнення політичної угоди щодо сільського господарства, підґрунтям спільної аграрної політики ЄС стали ринкова та цінова політики ЄС. Так, цінова підтримка зернових культур була встановлена на 50 % вище від світового рівня. Як наслідок, більшість цін на іншу сільськогосподарську продукцію, передусім на кормові культури, теж були визначені на відносно високому рівні. Протягом 70 – 80-х рр. ХХ ст. досягнуто самозабезпечення основними продовольчими товарами, але субсидіювання, прив'язане до виробництва, спричинило такі негативні ефекти:

- неефективне та високозатратне виробництво сільськогосподарської продукції;
- ускладнена структурна адаптація сільськогосподарського виробництва;
- не вигідне становище споживачів з низькими доходами;
- отримання дотацій лише великими фермерськими господарствами (оскільки дотації розподілялись на гектар орної площі та кількість виробленої продукції);
- торговельні конфлікти з третіми країнами.

Відтак становлення спільної аграрної політики у процесі інтенсивних переговорів вимагало вирішення низки спірних питань. Перше з них стосувалося рівня спільних цін. Занадто високий їхній рівень загрожував дисбалансом розрахунків в окремих країнах-членах ЄЕС, а занадто низький – міг негативно вплинути на розвиток аграрного сектора інших країн-членів.

Важливими кроками, здійсненими в рамках спільної аграрної політики наприкінці 60-х років ХХ ст., було запровадження у 1968 р. квотування виробництва рафінованого цукру, а в 1969 р. – заходів, спрямованих на управління перевиробництвом пшениці внаслідок запровадження програм її закупівлі з метою переробки та використання на нехарчові цілі, зокрема для годівлі худоби.

З 1968 р. розпочалося реформування спільної аграрної політики. Було видано «Меморандум про реформи сільського господарства в Європейському Економічному Співтоваристві: сільське господарство 1980», відомий як план Маншольта за ім'ям автора меморандуму С. Маншольта – віце-голови Комісії з питань сільськогосподарської політики.

План Маншольта передбачав, що *«...цінова політика буде спрямована на відновлення нормальних відносин між ринком та цінами, а докорінні земельні реформи допоможуть збільшити розмір господарств, що надасть фермерам можливості жити настільки комфортно, наскільки це можливо»*. План мав на меті зменшити протягом 70 – 80-х рр. ХХ ст. кількість сільського населення на 5 млн і звільнити 12,5 млн га землі від сільськогосподарського використання, збільшуючи в такий спосіб розмір господарств і покращуючи ефективність використання робочої сили й капіталу. Однак цього можна було досягти за умови добровільної участі фермерів. Передбачалася система заохочень останніх щодо раннього виходу на пенсію, переходу на іншу роботу і злиття фермерських господарств. Планувалося, що до середини 1970-х рр. завдяки зниженню цін і зменшенню обсягів перевиробництва харчової продукції будуть отримані значні заощадження.

План спричинив хвилю обурення серед фермерів ЄЕС, і жодна з країн-учасниць не була готова цілком підтримати запропоновані заходи. Через політичну вразливість структурної реформи план Маншольта поєднував структурні зміни з метою зменшення рівня підтримуючих цін, а також більші фінансові зобов'язання, що їх вимагало виконання плану. Але уряди країн «великої шістки», окрім

Франції, підтримали незадоволення відповідних фермерських організацій щодо запропонованого пакету реформ.

Остаточна домовленість, окреслена у 1971 р. і ратифікована в рамках угоди зі структурних директив, мала мало спільного як з вимогами Європейської Комісії, так і з оригінальним планом Маншольта. Компромісний план реформи містив такі основні пункти:

- сприяння відмові фермерів від їхніх господарств і забезпечення пенсії, що становить не менше 500 од. на рік, для фермерів у віці 55-65 років;
- забезпечення надання позик фермерським господарствам за низькими відсотковими ставками і гарантування отриманих кредитів;
- надання фермерам інформаційних та дорадчих послуг;
- сприяння об'єднанню фермерів у групи і кооперативи з метою поліпшення умов збуту;
- запобігання збільшенню розмірів фермерських сільськогосподарських угідь.

Усе це в подальшому було консолідовано у вигляді трьох соціоструктурних директив, прийнятих у 1972 р., стосовно:

- модернізації фермерських господарств;
- сприяння припиненню сільськогосподарської діяльності та використання земель сільськогосподарських угідь з метою структурних перетворень;
- забезпечення дорадчими послугами та можливість доступу до інформації щодо інших вакансій для населення, зайнятого у сільському господарстві.

Протягом 1975 – 1985 рр. розширення ЄС за рахунок країн Північної Європи (Данії, Ірландії та Великої Британії) посилювало регіональні контрасти у розвитку аграрного сектора країн-членів ЄС.

Упродовж 80-х рр. ХХ ст. Європейська Комісія намагалася контролювати зростання надлишку сільськогосподарської продукції, а отже, і бюджетних коштів спільної аграрної політики. З цією метою в рамках реформ спільної аграрної політики були проведені відповідні заходи.

З 1 січня 1986 р., через п'ять років після офіційного вступу Греції до ЄС, повноправними членами Європейського Співтовариства стали Іспанія та Португалія, що ще більше посилювало внутрішні диспропорції та суперечності в ЄС.

У 1988 р. було прийнято важливі рішення щодо подальшого розвитку спільної аграрної політики. Враховуючи зростання перевиробництва продукції, бюджетних витрат на підтримку сільського господарства, нерівномірності підтримки фермерів у рамках спільної аграрної політики, а також під впливом тиску з боку міжнародних торгових партнерів, була прийнята перша комплексна програма, що започаткувала структурні зміни в сільському господарстві країн-учасниць спільної аграрної політики. Для того щоби контролювати бюджетні витрати, були запроваджені так звані сільськогосподарські стабілізатори (система механізмів, завданням яких є стабілізація аграрних ринків) приблизно для половини сільськогосподарської продукції, що вироблялася в країнах-членах ЄС, окрім виробництва яловичини. Якщо фактичний обсяг сільськогосподарського виробництва перевищував «максимально гарантовану кількість», ціни підтримки в наступному році мали би автоматично зменшуватись пропорційно до перевищення виробництва. Запроваджувалися максимальні гарантовані квоти виробництва, вихід за які автоматично знижував підтримку фермерів. Вводилася також бюджетна дисципліна, яка обмежувала бюджетні витрати на заходи в рамках спільної аграрної політики не більше ніж на $\frac{3}{4}$ від середнього відсоткового зростання внутрішнього національного доходу ЄС. Були знижені також інтервенційні ціни і обсяги інтервенційних закупівель.

Однак запроваджені наприкінці 1980-х рр. заходи, котрі мали «автоматично» стабілізувати ринки, не сповільнили зростання перевиробництва продукції. Не очікувалось також, що їх запровадження матиме довгострокові позитивні ефекти.

Досліджуючи еволюцію САП, можна визначити, що у різні часові проміжки реформи були направлені на досягнення різних цілей. Таке реформування було спричинене наступними проблемами:

1) високі ціни підтримки стимулювали надмірне виробництво сільськогосподарської продукції;

2) м'ясомолочні продукти постійно були у надлишку, оскільки ціни на них були набагато вищими від світових;

3) у зв'язку з інтенсивним субсидіюванням свого експорту, з'явилася велика кількість нарікань на нечесну конкуренцію з боку інших країн (США, група КАІРНС: Австралія, Канада, Бразилія, Чилі, Колумбія, Фіджі, Малайзія, Нова Зеландія, Парагвай, Філіппіни, Південна Африка, Таїланд, Уругвай).

Хронологія розвитку САП

	Період, рр.	Ключові ознаки періоду	Характеристика
I етап	1962 – 1973	Потреби у забезпеченні жителів ЄС продовольчими продуктами	Було зафіксовано закупівельні ціни. Їхній рівень був досить високим. Обмеження на імпорт не накладалися. Витрати загального бюджету ЄС на сільське господарство склали 65%, що призвело до перевиробництва.
II етап	1978 – 1992	Боротьба з наслідками перевиробництва агропродукції на першому етапі	Вводиться жорстке регулювання закупівельних цін. Відбувається мотивація експортної діяльності, шляхом експортних субсидій.
III етап	1992 – 2000	Скасування системи регулювання закупівельних цін та запровадження прямих виплат за гектар сільгоспугідь. Реформа Рей Мак Шеррі	Такі нововведення були направлені на стимулювання виробника раціонально використовувати матеріальні, фінансові, природні ресурси. Встановлені вимоги для фермерств щодо обов'язкових сівозмін та щодо відновлення врожайності землі.
IV етап	2000 – 2007	«Agenda – 2000» – «План дій-2000». Реформа Фішлера.	Новий порядок денний проголошував нові принципи САП, які полягали у: – «багатофункціональність». Сільгоспвиробник – центр соціальної, природної, культурної систем; – формування особливої «європейської» моделі сільськогосподарської діяльності, що полягає у посиленні життєздатності та

			конкурентоспроможності сільського господарства.
V етап	2007 – 2013	Посилення конкурентоспроможності сільського господарства	Реструктуризація, модернізація аграрного сектора, підтримка продовольчих та інтеграційних зв'язків, впровадження інформаційних технологій. Захист навколишнього середовища, впровадження енергозберігаючих технологій.
VI етап	2014 – 2020	Зосередження уваги на наданні суспільних і приватних благ в результаті проведенні реформи	Життєздатне виробництво харчових продуктів. Стійке управління природними ресурсами і кліматом. Дії із збалансованого територіального розвитку

Реалізація САП відбувається через низку інструментів, які Європейська Комісія групує у два «стовпи». Перший «стовп» включає спільну організацію ринків (через такі заходи, як експортні субсидії, підтримку ринкових цін, зберігання продукції, митний тариф) та пряму підтримку фермерів (через заходи єдиний платіж на ферму, єдиний платіж на площу земель, платежі, частково пов'язані з рівнем виробництва та додаткові платежі). ЄС гарантує підтримку у рамках САП усім фермерським домогосподарствам та агровиробникам, але за умов дотримання вимог: утримання земель у належному стані, підтримка екології та збереження довкілля. Другий «стовп» САП передбачає розвиток сільської місцевості (збереження сільських ландшафтів, підвищення якості життя в сільській місцевості та диверсифікації сільської економіки).

Усе це в комплексі формує стратегічну мету САП – надання гарантій для агровиробників щодо закупівельних цін та підтримка стабільного рівня їхніх доходів.

З 1990-х рр. відбулося три суттєвих реформування САП: у 1992 р. (так звана реформа Мак Шеррі), 1995 р. в ході Уругвайського раунду переговорів ГАТТ і у 2000 р. (так звана Agenda 2000).

Перша серйозна реформа спільної сільськогосподарської політики, так звана реформа *Мак Шеррі (Mac Sharry)*, почалася з 1992 р. і передбачала передачу значної частини підтримки від споживачів до платників податків. Таким чином, політика САП стала відходити від підтримки цін і управління ринком до підтримки шляхом прямих виплат. Більше уваги почало приділятися захисту довкілля, становленню молодих фермерів. Реформа 1992 р. складалася з двох частин. Перша частина стосувалася цін і системи підтримки. Вона передбачала зниження гарантованих цін до рівня, наближеного до рівня світових цін, повної компенсації за втрати доходів шляхом надання прямих допоміжних виплат фермам; зусилля по регулюванню обсягів сільськогосподарської продукції шляхом заходів по виведенню земель з обігу і встановленню меж на виплати надбавок за тварин. Реформа намагалася зменшити дисбаланси ринку, стимулювати попит через зниження цін. Реформа здійснювалася дуже успішно і привела до більшої збалансованості ринків, зменшення запасів продовольства.

На ринку зернових виведення земель з обігу сприяло контролю за обсягами виробництва, а цінова конкуренція дозволила збільшити обсяг продаж на внутрішньому ринку, в основному фуражного зерна. Ринкові ціни зросли більше, ніж передбачалося. Між 1992 р. і 1996 р. доходи фермерів зростали щорічно на 4,5 %.

Реформа «*Agenda 2000*» здійснювалася протягом семирічного періоду (2000 – 2006 рр.). Реформа поглибила і розширила попередню реформу 1992 р. шляхом більш широкої заміни цінової підтримки прямими виплатами допомоги і підтримки цих процесів відповідною політикою розвитку сільської місцевості. Реформа спрямована на підвищення рівня конкурентоспроможності європейського сільського господарства на внутрішньому і зовнішніх ринках. Безпека і якість продовольства є двома важливими аспектами конкурентоспроможності. Дві основні цілі САП залишаються наступними: забезпечення стандартів життя сільських громад і стабільність доходів фермерів. Нова політика розвитку сільської місцевості доповнила заходи по розвитку сільської місцевості шляхом введення компенсаційних виплат для гірських і менш сприятливих регіонів. Крім розвитку сільської місцевості, реформування охопило сектор зернових, зернобобових і олійних культур, свинини і яловичини, молока і молочних продуктів, вина.

Проте на практиці «План дій 2000» був недостатньо дієвим: ціни на більшість продуктів продовжували бути вищими від рівня цін світового ринку, конкурентоспроможність аграріїв не підвищувалась. Тому, у 2003 р. аграрний комісар ЄС Франц Фішлер запропонував ряд реформ, які були затверджені. Головними складовими реформи були: відокремлення прямих платежів від виробництва; підвищення вимог до господарства; затвердження бюджету на 2007 – 2013 рр.; підвищення фіскальної дисципліни та зниження цін підтримки.

2014 – 2020 рр. – це новий етап у розвитку САП. Основні відмінні риси у порівнянні з реформами попередніх років:

- відбувається активний перехід від підтримки виробництва окремих видів продукції до прямої підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Такі зміни направлені на покращення екологічної безпеки за рахунок відмови від монокультур, що раніше стимулювалися субсидіями, а також створення конкурентного середовища;
- екологічно доцільне заліснення та консервація сільськогосподарських земель. Збереження сільських ландшафтів, флори та фауни, зелених насаджень;
- виділення цільових субсидій на депресивні зони. Надання фінансової підтримки районам, які мають від природи менш вигідні умови для розвитку;
- розширення програм підтримки сільського розвитку, диверсифікації доходів у сільській місцевості за рахунок кооперації, поліпшення якості аграрної продукції та її маркетингу.

Можна спостерігати якісні зміни у політиці САП, які простежуються на зміщенні акцентів. Разом з тим відбуваються зміни і у фінансуванні САП. ЄС було запропоновано, щоб у номінальному вираженні, обсяги фінансування обох «стовпів» САП були застабілізовані на рівні 2013 р.

З 2014 р. САП вказує на важливість екології, на важливість збереження первинних сільських ландшафтів, на важливість підвищення рівня життя людей, які проживають у сільській місцевості, не забуваючи при цьому про необхідність збереження конкурентоспроможності сільгосппродукції за рахунок інвестицій у освіту та інноваційну діяльність.

Таким чином, можна дійти висновку, що досить довгий етап становлення та розвитку САП, який розпочався ще у 1956 р. та триває

до тепер, дає можливість аналізувати усі успішні та неуспішні реформи. Незважаючи на кардинальне реформування, САП залишається найбільш інтегрованою політикою Співтовариства, і у зв'язку з цим поглинає значну частину бюджету ЄС. Європейський Союз щорічно витрачає понад 40 млрд євро на реалізацію САП, тобто більше 40 % свого бюджету, у той час як внесок сільського господарства у валовий внутрішній продукт ЄС становить тільки близько 2 %, а кількість працездатного населення ЄС, зайнятого в цій галузі, не перевищує 6 %.

7.2. РЕГІОНАЛЬНА ТА ТРАНСПОРТНА ПОЛІТИКИ

Регіональна політика Європейського союзу (англ. Cohesion Policy) – система заходів, спрямована на підвищення добробуту регіонів ЄС і на скорочення міжрегіонального економічного розриву. На подолання економічного і соціального відставання, підтримку територій з проблемами в промисловості і сільському господарстві використовується від третини бюджету ЄС. Мета регіональної політики – підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом сприяння економічному зростанню і зайнятості, підтримки програм у сфері захисту навколишнього середовища і енергетичної безпеки.

Спільна регіональна політика ЄС спрямована на забезпечення єдності та гармонійного розвитку регіонів країн-членів на основі оптимального співвідношення поділу повноважень між центром і регіонами, дії правових, економічних, організаційних, інституційних механізмів з метою подолання територіальних диспропорцій у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів.

Історія регіональної політики почалася разом з історією Єдиної Європи. З прийняття Римського договору в 1957 р. одним із головних завдань спільноти стало сприяння гармонійному економічному розвитку.

У преамбулі Римських договорів щодо створення ЄЕС та Євратома була зазначена рішучість країн-засновниць об'єднати національні господарства і забезпечити їх гармонійний розвиток за умови скорочення відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку між окремими територіями. Реалізація цієї ідеї вимагала запровадження механізмів регулювання соціально-економічного розвитку регіонів країн-членів.

У резолюції Ради Європейського Співтовариства про керівні принципи регіональної політики (1979 р.) зазначалося, що регіональна політика – це невід’ємна частина економічної політики Співтовариства і його країн-членів. Вона є одним з елементів, що сприяють досягненню високого ступеня конвергенції економічної політики країн-членів.

Необхідність формування і реалізації регіональної політики Європейського Співтовариства безпосередньо була пов’язана з поглибленням регіональних диспропорцій внаслідок просторового його розширення завдяки Данії, Ірландії, Великій Британії (1973), Греції (1981), Іспанії та Португалії (1986), Австрії, Швеції та Фінляндії (1995).

Наприкінці 60-х рр. минулого століття в ЄС почали розробляти довгострокову концепцію регіональної політики. У 1962 – 1964 рр. була посилена регіональна спрямованість таких фондів, як Європейський Соціальний Фонд¹, створений у 1958 р., та Європейський фонд забезпечення і гарантій у сільському господарстві, сформований у 1962 р. Початком реальної спільної регіональної політики ЄС можна вважати 1975 р., коли були засновані Комітет з регіональної політики та Європейський Фонд Регіонального Розвитку².

Єдиний Європейський Акт, підписаний у 1986 р. у Люксембурзі та Гаазі, визначив напрями політики згуртування (Cohesion Policy) як мету спільної регіональної політики: намагання скоротити розрив і відставання між різними регіонами, які перебувають у найменш сприятливих умовах. Головним засобом досягнення цієї мети вважалося планомірне створення для населення різних регіонів приблизно однакових умов доступу до капіталу, праці, освіти і послуг

¹ **Європейський соціальний фонд** – один із центральних фондів Європейського Союзу (ЄС). Фонд був заснований у 1960 р. Його мета – підвищення рівня кваліфікації та навичок трудових ресурсів як засобів попередження втрат робочих місць внаслідок структурних змін в економіці. Спочатку його кошти використовувалися для фінансування заходів, пов’язаних з переселенням мігрантів та їх адаптацією на новому місці. Європейський соціальний фонд повинен був спрямовувати фінансування головним чином на боротьбу з довгостроковим безробіттям, прискорення інтеграції молоді та адаптацію робітників до процесів індустріальної модернізації. Починаючи з 80-х років, найбільша частка фінансових коштів витрачається на допомогу молоді в її пошуках роботи та отриманні кваліфікації.

² **Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР)** (англ. *European Regional Development Fund (ERDF)*) – один із центральних фондів Європейського Союзу (ЄС), метою якого є фінансування заходів, спрямованих на вирівнювання регіональних диспропорцій у країнах-членах співтовариства.

на ґрунті бюджетно-фінансового вирівнювання. При цьому підсилювалася стимулююча функція, яка мала сприяти розвитку регіональних ініціатив, більш ефективному використанню економічного потенціалу регіонів.

Радикальна реформа регіональної політики, що була включена в пакет Делора, розпочалася в 1989 р. Згідно зі ст. 130 цього документа, регіональній діяльності інтеграційного об'єднання вперше було надано статус офіційного напряму інтеграційної економічної політики. Внаслідок здійснення реформи наприкінці 1980-х рр. регіональна інтеграційна політика перейшла на якісно новий етап розвитку.

У процесі європейської інтеграції, починаючи з 1990-х рр. спостерігалось зростання ролі регіональної політики. Тривалий час її вважали допоміжним напрямом діяльності ЄС, необхідним лише для досягнення прогресу в стратегічно важливих сферах.

Відбулась трансформація понятійного апарату у сфері регіональної політики, оскільки в текстах ЄС термін «регіональна політика» все частіше замінювався терміном «політика згуртування», що означає переплетіння регіональної і соціальної політики, коли вони вже не розглядаються ізольовано одна від одної.

За оцінкою експертів ЄС, реалізація спільної регіональної політики привела до значного (на 20-30 %) зростання ефективності використання бюджетного фінансування ЄС. На реалізацію політики згуртованості у 1993 р. Единбурзький саміт рекомендував витратити до третини бюджету ЄС.

У Статуті Комітету регіонів (1994) поняття «регіон» трактувалося як «територія, яка являє собою очевидну єдність з географічної точки зору, або таку територіальну єдність, де є спадкоємність і населення якої поділяє спільні цінності та намагається зберегти і розвивати свою самобутність задля стимулювання культурного, економічного та соціального прогресу».

У всіх державах-членах Європейського Союзу рівні розвитку та життєві стандарти різняться від одного регіону до іншого, і ці розриви й досі істотні в межах усього Союзу. На початку 1990-х близько 52 % загального населення Союзу мешкало в проблемних регіонах. Рівень валового внутрішнього продукту на душу населення в десяти найбідніших регіонах Союзу становив лише близько однієї чверті від цього ж показника в найзаможніших регіонах. Рівень безробіття в десяти найгірших регіонах був майже всемеро вищим,

ніж у десяти найуспішніших. Співвідношення молодих людей, які здобували професійну освіту, між різними країнами могло сягати позначки 1 до 2, співвідношення загальної інфраструктури – 1 до 3, а співвідношення грантів для проведення досліджень та застосування технологій – приблизно 1 до 7.

Перехід до якісно нового етапу спільної регіональної політики на початку 1990-х рр. вимагав визначення основних принципів її реалізації: субсидіарності, партнерства, концентрації, програмування, компліментарності.

Субсидіарність – це взаємодоповнюваність основних видів економічної політики, кожний з яких по-різному реалізується в рамках ЄС залежно від рівнів суб'єктів інтеграції. Конкретні завдання вирішуються на тому рівні (регіональному, національному, міждержавному, наднаціональному), який виявиться найбільш ефективним.

Відповідно до Маастрихтського договору, принцип субсидіарності є базовим для регіональної політики ЄС (Ст. 3). В усіх країнах-членах ЄС простежується децентралізація, тобто перерозподіл повноважень між державою і регіонами, з метою їх ефективного використання та заохочення прояву регіональних ініціатив. Вважається, що чим більше децентралізації в проведенні регіональних заходів, тим успішніше буде їх виконання.

Партнерство – це співробітництво між різними рівнями (ЄС, країна, регіон) територіально-адміністративних одиниць задля досягнення спільної мети. Погодження політики всіх рівнів відбувається під час підготовки планів регіонального розвитку, розгляду і схвалення стратегічних цілей структурної політики ЄС, визначення компетенцій у використанні фінансових коштів.

Концентрація – це забезпечення ресурсами Структурних Фондів ЄС найменш розвинутих територій ЄС при суворому національному контролі за недопустимістю розпорошення коштів. Відповідно до рішення Ради ЄС, 80 % фінансових виплат з Європейського Фонду Регіонального Розвитку мають надаватися регіонам з чітко вираженим відставанням у соціально-економічному розвитку.

Компліментарність – передбачає взаємодоповнюючий характер субсидій. Інститути ЄС можуть надавати кошти лише як додаткове джерело при виконанні національних програм і не мають права визначати об'єкти свого втручання виключно за власної ініціативи. Вони виконують роль мультиплікатора, стимулюючи приватні

капіталовкладення в слаборозвинуті регіони, але не вказуючи національним урядам, які регіональні проекти їм необхідно підтримувати.

Програмування – це цілеспрямована діяльність на локальному рівні для досягнення поставленої мети.

Важливе значення у здійсненні спільної регіональної політики ЄС має уніфікація критеріїв, за якими національні уряди визначають регіони, що потребують допомоги. До 2000 р. національні органи ЄС на основі єдиних критеріїв класифікації вирізняли чотири типи проблемних регіонів, розвиток яких стимулювався за рахунок бюджету ЄС (вони отримували приблизно 85 % фінансування зі Структурних Фондів ЄС).

До регіонів, що потребували допомоги ЄС, були віднесені:

- слаборозвинуті регіони, де ВВП на душу населення був меншим 75 % від середнього рівня в ЄС. Для цієї групи регіонів передбачалася найбільша допомога, яка в 1994 – 1999 рр. дорівнювала 2/3 Структурних Фондів ЄС. Слаборозвинуті регіони визначалися на декілька років (1989-1993, 1994-1999). Вони були розташовані переважно на південній та західній периферіях ЄС;

- кризові промислові регіони, де проживало 16 % населення ЄС Рівень безробіття в них був вищим від середнього в ЄС; спостерігалася значна залежність їхнього розвитку від розвитку промисловості;

- сільськогосподарські регіони, що мали високу питому вагу сільського населення, низький рівень доходів, відставання в соціально-економічному розвитку і були розташовані переважно на периферії країн-членів ЄС. На розвиток проблемних регіонів цього типу передбачалося 4 % Структурних Фондів ЄС;

- регіони з дуже низькою щільністю населення. В основному – це північні території Швеції та Фінляндії. За 1994 – 1999 рр. вони отримали 0,5 % суми допомоги, яка була надана зі Структурних Фондів ЄС.

У Програмі були переглянуті *цілі регіональної політики ЄС*. Вони передбачали:

- сприяння розвитку і реструктуризації відсталих регіонів (ціль 1);
- підтримку соціально-економічних перетворень та розвитку сільського господарства в регіонах зі структурними проблемами (ціль 2);

– модернізацію політики освіти, професійно-технічної підготовки, зайнятості (ціль 3).

У 2000 р. в ЄС була змінена класифікація проблемних регіонів. Регіональна політика Спільноти визнає два головних види «пріоритетних» регіонів і районів: регіони, які відстають у розвитку, та райони, які потерпають від структурних труднощів. Визначення пріоритетних регіонів і районів на рівні Спільноти ґрунтується на спільній системі класифікації регіонів, яка має назву «Номенклатура територіальних статистичних одиниць (НТСО)», створеній Статистичною службою Європейських Спільнот (Євростат) у співпраці з національними інститутами для ведення статистики та забезпечення відповідності цих неадміністративних одиниць порівняльним економічним, соціальним, географічним показникам та показникам у сфері довкілля.

Сьогодні регіональна політика має три основні напрямки. По-перше, робиться наголос на сприянні економічному наближенню, щоб допомогти менш розвиненим регіонам (які розташовані в основному в нових країнах-учасниках) зменшити своє відставання від більш розвинених країн.

По-друге, реалізуються широкі заходи, спрямовані на покращення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості.

Третя категорія стратегій спрямована на сприяння співпраці між регіонами і країнами, щоб зменшити економічне значення національних кордонів.

Також існують три основні джерела фінансування, які були створені у різні часи протягом розвитку ЄС. Фонд європейського регіонального розвитку зосереджується, в основному, на ініціативах, пов'язаних з економічним зростанням, зайнятістю і конкурентоспроможністю, включаючи інвестиції в інфраструктуру. Фонд наближення зосереджується на транспортній та екологічній інфраструктурі, включаючи відновлювальні джерела енергії. По-третє, фінансування в рамках Європейського соціального фонду спрямовується на інвестиції в людський капітал у сфері освіти і професійної підготовки.

Бюджет регіональної політики 2000 – 2006 рр. ґрунтувався на цих трьох принципах. 15 держав-членів в рамках політики згуртування отримали 213 мільярдів євро. У 2004 р. відбулося найбільше розширення ЄС за всю історію. Новим країнам виділили додатково 22 мільярди на період 2004 – 2006 рр..

У бюджеті на 2007 – 2013 рр. на регіональну політику заклали 347 мільярдів євро. У 2006 р. принципи політики згуртування були знову переглянуті. Тепер вони виглядають так:

Ціль 1 – зближення: сприяння розвитку відстаючих держав і регіонів, чий ВВП на душу населення менше 75 % середнього по ЄС.

Ціль 2 – регіональна конкурентоспроможність та зайнятість: застосовується до всіх інших європейських регіонів.

Ціль 3 – європейське територіальне співробітництво: підтримка міжкордонного і міжрегіонального співробітництва.

Кількість фондів, з яких ведеться фінансування регіональної політики, було скорочено з 6 до 3: Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд і Фонд згуртування.

Найбільше від політики згуртування 2007 – 2013 рр. отримали: Польща (67,3 млрд євро), Іспанія (35,2 млрд євро), Італія (28,8 млрд.), Чехія (26,7 млрд євро), Німеччина (26,3 млрд євро), Угорщина (25,3 млрд євро).

Згідно з бюджетом на 2014 – 2020 рр. політика згуртування отримає 325 мільярдів євро в цінах 2011 р. (366,8 мільярда в поточних цінах). Вони будуть спрямовані на підвищення економічного зростання і створення нових робочих місць, боротьбу зі зміною клімату, енергетичної залежності і соціальними проблемами. Інвестиції будуть направлені в усі регіони ЄС, але з урахуванням рівня їх розвитку.

Країни розділені на три групи:

1. Найменш розвинені (ВВП менше 75 % середнього).
2. Перехідні (ВВП між 75 % і 90 % середнього по союзу).
3. Розвинені (ВВП більше 90 %)

Діяльність Європейського фонду регіонального розвитку зосередиться на 4 пріоритетах: інновації і дослідженнях, розвитку цифрових технологій, підтримки малих і середніх підприємств і низьковуглецевої економіки. Ресурси з цього фонду не обов'язково повинні використовуватися тільки на ці чотири цілі. Але в групі розвинених держав не менше 80 % виділених коштів необхідно витратити на принаймні 2 зазначених пріоритета з 4, в перехідних регіонах не менше 60 %, а в малорозвинених не менше 50 %. Також встановлено мінімальний відсоток коштів, які потрібно вкласти в розвиток низьковуглецевої економіки.

Розвиток транс'європейських транспортних мереж і проектів екологічного спрямування в області енергетики і транспорту –

пріоритет Фонду згуртування (його використовують тільки в державах, де ВВП на душу населення менше 90 % середнього по союзу). В цьому бюджеті фонд отримав близько 75 мільярдів євро.

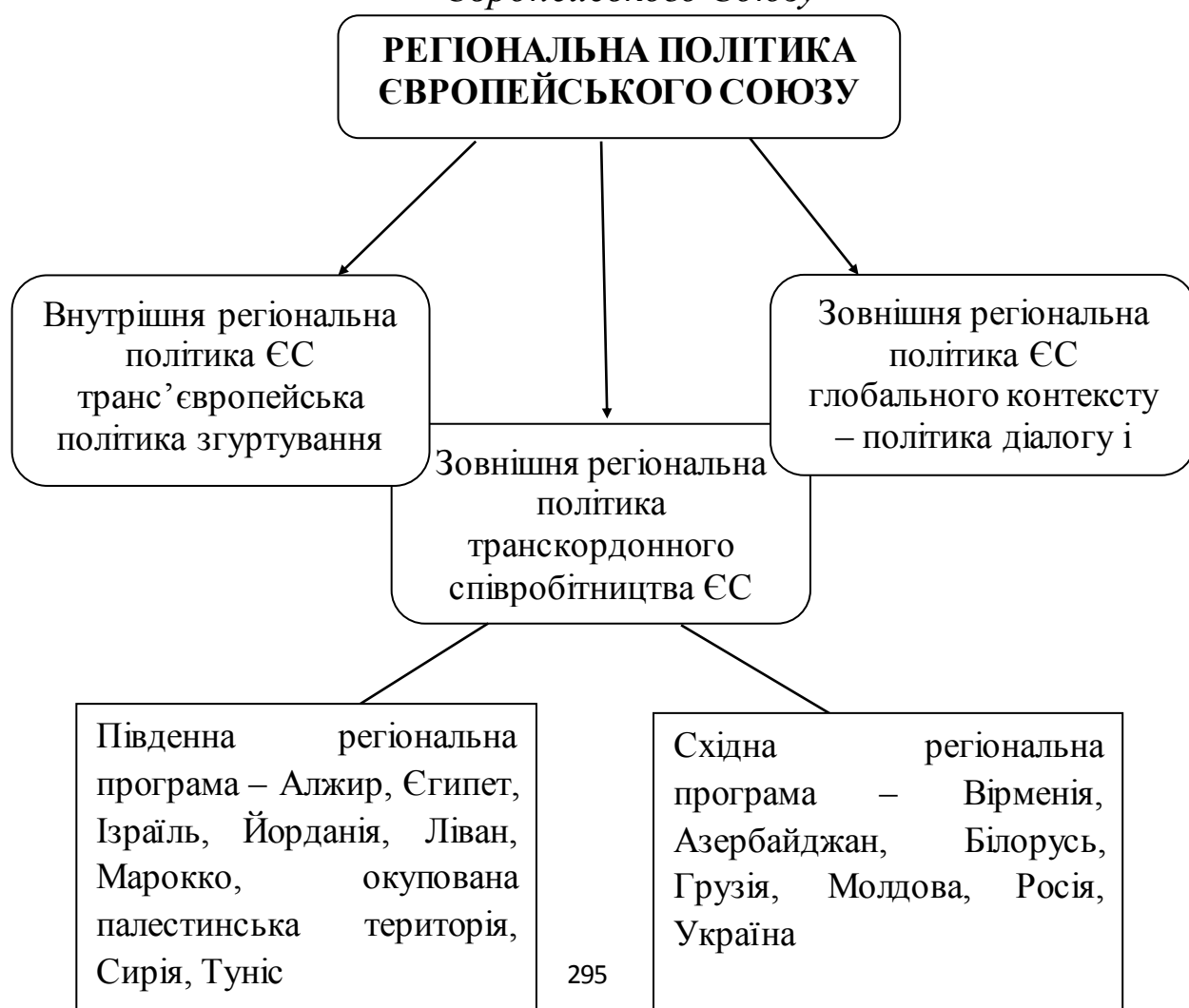
Через Європейський соціальний фонд ЄС буде досягати свої цілі в сфері зайнятості та боротьбі з бідністю. ЄСФ може використовуватися в будь-якій країні ЄС в залежності від потреб конкретної держави. На період 2014 – 2020 рр. цьому фонду виділено 74 мільярди євро.

В цілому найменш розвинені країни отримують в 2014 – 2020 рр. 185,37 млрд євро, перехідні країни 36,16 млрд, розвинені 55,52 млрд. На додаток малонаселеним і віддаленим районам виділено 1,56 млрд, на міжрегіональний розвиток 10,23 млрд. Всі суми виражені в поточних цінах і не враховують розподіл Фонду згуртування.

Більше за інших із зазначених коштів отримає Польща (82,27 млрд євро), за нею Італія (33,08 млрд.) та Іспанія (28,31 млрд.).

Деякі дослідники (напр. Є.Б. Тихомирова) пропонують наступну структуру регіональної політики Європейського Союзу:

*Структура регіональної політики
Європейського Союзу*



Внутрішня регіональна політика охоплює країни-члени ЄС. Вона забезпечує співпрацю між 271 регіоном через внутрішні кордони ЄС, а тому насправді охоплює міжрегіональну, транс'європейську співпрацю країн-членів ЄС. Її можна умовно назвати політикою згуртування Європейського Союзу.

Зовнішня регіональна політика ЄС. Європейські дослідники вважають, що сучасні проблеми викликають потребу мислити глобально, а діяти локально. Основні проблеми, з якими зустрічаються регіони світу, мають значний «територіальний» вимір, який вимагає відповідних дій, насамперед, на місцевому і регіональному рівнях. ЄС не може знайти розв'язок для цих проблем, діючи власними силами. Саме тому співпраця з країнами, що не входять до ЄС, розглядається як така, що є важливою і відповідною спільним інтересам світу. Тому виникає потреба розробки та реалізації зовнішньої регіональної політики ЄС у двоякому прояві.

Передусім, зовнішня регіональна політика глобального контексту, що, по суті, є транснаціональною політикою, яка охоплює партнерську взаємодію ЄС з групами країн за межами ЄС-28, зокрема, ASEAN (Асоціація країн Південно-Східної Азії), країн Центральної Америки чи Західноафриканським Економічним і Валютним Союзом (UEMOA).

Її здійсненню 2009 – 2010 рр., наприклад, сприяла реалізація пілотного проекту «Зміцнення регіональної і місцевої співпраці шляхом сприяння регіональній політиці ЄС у глобальному масштабі», спрямованого на поліпшення двосторонньої співпраці з Китаєм, Росією, Бразилією, Україною та іншими країнами, стратегічними партнерами ЄС.

Регіональне прикордонне співробітництво ЄС має два складники:

1. Південна регіональна програма стосується країн, з якими ЄС межує на півдні Середземномор'я – Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Марокко, окупована палестинська територія, Сирія, Туніс.

2. Східна регіональна програма спрямована на країни східної Європи – Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія, Україна.

Обидві програми спираються на розроблену 2003 – 2004 рр. Європейську Політику Добросусідства. Її основи були вперше викладені в документах ЄК – «Велика Європа» і «Стратегія Європейської політики сусідства». У 2009 р. для південного регіону

було розроблено та запроваджено програму «Союз для Середземномор'я», а для східних країн-сусідів ЄС – «Східне партнерство».

Отже, в процесі європейської інтеграції регіональна політика стала самостійним і важливим напрямом діяльності Європейського Союзу. В розширеному ЄС концепція політики згуртування розглядається насамперед через призму мобілізації внутрішнього потенціалу регіонів. Сила яка рухає регіони вперед – це їх конкурентоспроможність, що залежить від таких факторів, як інфраструктура, екологія, якість робочої сили, науково-дослідний потенціал, позиція регіональної влади.

Спільна транспортна політика (англ. *Common transport policy*) – покликана виробити спільні правила щодо руху міжнародного транспорту, маршрут якого починається чи закінчується на території держав-членів або перетинає її (статті 70-80 Договору про заснування Європейської Спільноти). Вона також визначає умови, за яких перевізники-нерезиденти можуть надавати послуги в країнах ЄС і, нарешті, передбачає заходи щодо підвищення безпеки транспорту.

Ще в Римському договорі транспортна політика проголошена одним із важливих напрямів співпраці ЄС. Це обумовлено тим, що саме в ньому поставлено завдання створення спільного ринку в межах Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), а без належного розвитку співробітництва в галузі транспорту, вільний рух людей і товарів неможливий. Однак на практиці розвиток спільної транспортної політики Співтовариства, зокрема поставлена в договорі мета лібералізації перевезень між державами-членами, практично не реалізовувалися до середини 1980-х рр. Це пояснюється багатьма об'єктивними причинами: і роллю держави в розвитку транспорту, і потребою великих капіталовкладень безстовідсоткової гарантованої віддачі, і наявністю природної монополії на залізничному транспорті, і тим, що транспорт є важливою складовою частиною інфраструктури держави.

Першим кроком до забезпечення стабільності транспортного ринку було прийняття Регламенту Ради (ЄЕС) № 1017/68 від 19 липня 1968 р. про застосування правил конкуренції у сферах залізничного, автомобільного та внутрішнього водного транспорту. Регламент зобов'язав уряди держав-членів ЄС не допускати створення несхожих

умов для еквівалентних операцій із різними партнерами, таким чином ставлячи їх у конкурентно не вигідне становище. Регламенти Ради (ЄЕС) № 1191/69 та (ЄЕС) 1192/69 від 26 червня 1969 р. установили загальні правила й процедури виплати компенсацій, що впливають із нормалізації рахунків суб'єктів господарювання залізниці та відшкодування фінансових витрат, спричинених виконанням зобов'язань, властивих концепції публічних послуг у галузі залізничного, автомобільного й внутрішнього водного транспорту. Інтеграція у сфері транспорту принесла вигоду й самому сектору, який наприкінці 1990-х нараховував близько 7 млн робочих місць, і в ньому вироблялося 6 % послуг від внутрішнього валового продукту країн-членів ЄС.

У розділ Договору про заснування ЄЕС, присвячений транспорту, Маастрихтським договором внесено деякі нововведення. На сферу транспортної політики поширено голосування кваліфікованою більшістю, а питання безпеки перевезень увійшли до компетенції Ради. У Договір також було включено окремий розділ, присвячений створенню транс'європейських мереж. У процесі становлення єдиного внутрішнього ринку значення спільної транспортної політики зростало. Однак національні інтереси держав часто суперечили намірам Комісії. Деякі уряди не повністю підтримували цю ідею, побоюючись за національних перевізників. Існувала також нагальна потреба належним чином інтегрувати всередині Євросоюзу національні та регіональні транспортні мережі в єдине ціле. Крім того, сам розвиток транспорту породжував нові проблеми.

Зокрема, збільшення кількості автомашин призвело до появи дорожніх заторів. Скупчення машин на дорогах і збої в аеропортах сприяли збільшенню забруднення навколишнього середовища та втрати робочого часу. На всіх рівнях прийняття рішень у ЄС з'явилося розуміння того, що відсутність загальної, сучасної, працюючої на благо користувачів транспортної системи загрожує стійкому й поступальному розвитку Євросоюзу.

Ґрунтуючись на положеннях Договору про ЄС, у грудні 1992 р. опубліковано першу Білу книгу про подальший розвиток спільної транспортної політики та лібералізацію транспортного ринку. Програма дій у галузі транспорту на 1995 – 2000 рр., запропонована Білою книгою, передбачала:

1) «подвійну інтеграцію» національних транспортних мереж і різних видів транспорту для створення єдиної європейської транспортної мережі;

2) розвиток транспортної інфраструктури Європейського Союзу;

3) підвищення безпеки транспорту;

4) розвиток транспортних зв'язків між ЄС і третіми країнами;

5) модернізацію устаткування;

6) покращення якості обслуговування.

Сповільнене виконання рішень Співтовариства у сфері транспортної політики призвело до того, що на початок 2000-х рр. продовжувала існувати низка труднощів, а саме:

– нерівномірне зростання різних видів транспорту. У загальному обсязі пасажирського транспорту ЄС основну частку займав саме персональний транспорт (майже 82 %) і тільки 8,5 % – автобусний та близько 6 % – залізничний. Більшість вантажів у ЄС доставляли по автодорогах – 73 %, лише 14,5 % – по залізниці, близько 7 % – по внутрішніх водних шляхах і 5 % – іншими видами транспорту ;

– затори на основних автомобільних та залізничних маршрутах, у містах і в деяких аеропортах;

– шкідливий вплив на навколишнє середовище та здоров'я населення.

У зв'язку із цим 12 вересня 2001 р. Європейська комісія прийняла Білу книгу у сфері транспорту з дуже примітним заголовком «Європейська транспортна політика до 2010 року: час рішень». У документі сформульовано чотири головні завдання транспортної політики ЄС: зміна балансу між різними видами транспорту; орієнтація транспортної політики на її користувачів; отримання ефекту від глобалізації транспорту.

Для того, щоб досягти успіху в досягненні цих цілей, визначали такі напрями для транспортної політики:

1) мобільність населення та підприємств на всій території ЄС;

2) охорона навколишнього середовища, енергетична безпека, сприяння захисту пасажирів і громадян;

3) інновації, які забезпечують здійснення двох попередніх цілей.

Улітку 2006 р. Європейська комісія схвалила перегляд середньострокових перспектив розвитку транспорту в ЄС і представила Білу книгу, у якій зроблено акцент на загальні для всіх країн ЄС підходи та спільний діалог із проблем транспорту. Документ також містить план розвитку галузі до 2020 р. На думку Єврокомісії,

основне завдання розвитку – це оптимізація роботи всіх видів транспорту. Транспортна система має стати більш технологічною, для чого слід інтенсивніше застосовувати досягнення логістики та інноваційних технологій, приділяючи при цьому підвищену увагу різним аспектам безпеки на транспорті й охороні навколишнього середовища.

28 березня 2011 р. у Брюсселі Європейська рада ухвалила чергову Білу книгу – «дорожню карту переходу Єдиної європейської транспортної зони до конкурентної та енергоефективної транспортної системи», що містить положення про заходи, необхідні для переходу до конкурентної низьковуглецевої економіки до 2050 р.

Серед бажаних досяжних ефектів-результатів реалізації, зазначених у документі завдань:

- відсутність машин, що виконують традиційне паливо, в містах;
- досягнення показника в 40 % по використанню палива з низьким вмістом вуглецю (вугілля) в авіації, принаймні на 40 % зниження викидів від судноплавства;
- зміщення на 50 % питомої ваги пасажирських та вантажних перевезень на середні дистанції з автомобільного транспорту на залізничний і водний;
- скорочення до середини століття (до 2050 р.) за допомогою перелічених заходів транспортних викидів в атмосферу на 60 %.

До спільної транспортної політики Євросоюзу включається правове регулювання таких видів транспорту:

- автомобільний;
- залізничний;
- внутрішньоводний;
- морський;
- повітряний;
- комбінований (поєднання різних видів транспорту в одному маршруті);
- змішаний (поєднання різних типів товарів за способом перевезення в одному маршруті).

Автомобільний транспорт розвивається в ЄС дуже швидкими темпами. Позитивні сторони такого виду транспорту: висока маневреність, можливість використовувати ґрунтові дороги, дешевше будівництво автотрас. Щодо негативних сторін, то це насамперед висока собівартість транспорту й менша вантажопідйомність.

Європейська комісія прагне досягнення таких цілей у сфері автомобільного транспорту, як:

- 1) підготовка законодавчих актів щодо організації робочого часу водіїв;
- 2) забезпечення справедливих умов працевлаштування водіїв;
- 3) покращення системи контролю автомобільного транспорту;
- 4) підвищення професійної кваліфікації водіїв.

Метою є більш ефективно застосування наявних норм і положень за допомогою посилення жорсткості контролю та штрафів. Унаслідок зростання обсягу вантажних перевезень збільшилися затори навіть на основних магістралях. Крім того, 84 % усіх токсичних вихлопних газів виділялося саме автомобільним транспортом, тому Єврокомісія запропонувала такі заходи:

- 1) узгодити час роботи водіїв (робочий тиждень у середньому повинен становити не більше 48 годин);
- 2) запровадити «водійський сертифікат» для перевірки законності працевлаштування водія;
- 3) сприяти створенню єдиного транспортного законодавства;
- 4) гармонізувати штрафи й умови, що офіційно дають змогу зупинці транспортних засобів;
- 5) підвищити рівень безпеки дорожнього руху й зменшити вдвоє число жертв автодорожніх аварій тощо.

Незважаючи на вільне пересування в межах ЄС, у країнах-членах існують суттєві розбіжності в нормах, які стосуються використання автомобільного транспорту (максимальна швидкість руху та максимальна вага автомобілів, дозволений рівень алкоголю в крові водія й ін).

Також проблемою було й існування в ЄС великої кількості зразків водійських документів, проте 19 січня 2013 р. були введені нові водійські права єдиного зразка. Нові водійські права єдиного зразка мають формат банківської картки з фотографією і вбудованим мікрочипом, куди заносяться дані про водія. Їхній термін дії від 10 до 15 років, залежно від законів конкретної країни. Усі держави-члени ЄС зобов'язані гарантувати повний перехід з прав старого зразка на новий щонайпізніше до 2033 р.

Залізничний транспорт відіграє провідну роль у здійсненні внутрішньодержавних і значну роль у зовнішньодержавних економічних зв'язках країн ЄС. У липні 1991 р. Рада ЄС прийняла Директиву 91/440. Вона стосується питання функціонування

залізниць Співтовариства й ставить перед країнами-членами вимогу – прийняти низку заходів, спрямованих на виправлення становища залізничного транспорту. Ця директива викликала переверт у сфері залізниць. Заходи, намічені в Директиві 91/440, були розширені та доповнені в Білій книзі з відродження залізниць Співтовариства, що з'явилася в липні 1996 р. В ній ішлося про комплекс заходів, спрямованих на покращення стану залізничного транспорту на європейському ринку транспортних послуг, що тягнули за собою значну реорганізацію його структури.

Новий поштовх розвитку залізничного транспорту в ЄС надали швидкісні потяги. Новий імпульс спонукав до «залізничного пакета» заходів, спрямованих на прискорення ринкової інтеграції через скасування перепон на шляху транскордонного надання послуг, забезпечення високих стандартів безпеки на залізницях, а також зниження цін і спрощення роботи завдяки кращій гармонізації технічних стандартів у залізничних перевезеннях.

У 2002 р. Єврокомісія запропонувала другий «залізничний пакет», що містить заходи, спрямовані на активізацію діяльності залізничного транспорту шляхом побудови інтегрованого європейського залізничного простору. Вони полягають у:

- 1) розробці загального підходу до безпеки на залізниці з метою поступової інтеграції національних систем безпеки;
- 2) підтримці основних принципів інтермодальності;
- 3) заснуванні Європейської головної залізничної агенції;
- 4) приєднанні до Міжурядової організації з міжнародних залізничних перевезень.

Повітряний транспорт стає все більш популярним у країнах Європейського Союзу. За 30 років повітряні пасажирські перевезення продемонстрували тенденцію до зростання – із 4 % у 1970 р. до 8 % у 2010 р.

Мета політики ЄС у секторі повітряного транспорту полягає в контролюванні збільшення повітряного транспорту, вирішенні проблеми завантаженості повітряних коридорів, установленні стандартів безпеки та впливу на навколишнє середовище. Європейське Співтовариство прагне гармонізувати законодавство в авіаційному секторі. У грудні 1987 р. Рада ЄС прийняла пакет рішень про повітряний транспорт («Люксембурзький пакет»), які набрали чинності з 1 січня 1988 р. Основними положеннями цього пакета були: нові ліберальні правила призначення авіаперевізників і їхнього

доступу на ринки, встановлення знижених тарифів, визначення штрафних санкцій.

У 1987 р. за пропозицією Європейської комісії почалося створення «Єдиного європейського неба», або «Відкритого неба», шляхом упровадження:

1) регуляторної програми, що ґрунтується на загальних правилах використання повітряного простору;

2) спільного цивільного й військового керування повітряним транспортом;

3) системи спостереження, інспекції й стягнення штрафів, яка забезпечить дотримання правил.

У 1990 р. прийнято другий, а в 1992 р. – третій пакет заходів щодо лібералізації, які охоплювали регулярні чартерні рейси, вантажні перевезення. Оскільки лібералізація веде до створення насправді єдиного ринку повітряного транспорту, Співтовариство гармонізувало численні правила та регламенти з метою забезпечення однакових умов для всіх повітряних компаній. Зокрема, розроблено технічні стандарти й адміністративні процедури для визначення загальних стандартів льотної придатності повітряного судна, що також законодавчо сприяло взаємному визнанню ліцензій осіб, які працюють у сфері цивільної авіації, що дає можливість безпосередньо наймати пілотів із будь-якої країни-члена ЄС.

До інших видів транспорту, які розвиваються в Європейському Союзі й мають певне значення для економіки, належать *морський, внутрішньоводний і трубопровідний*. Важлива перевага морського транспорту – низька собівартість перевезень, а недолік – тривалість і залежність від погодних умов. Усе-таки, важливе значення цього виду транспорту для ЄС підтверджує той факт, що 85 % зовнішньої торгівлі ЄС обслуговує саме він. За даними Євростату, обсяг вантажних перевезень морським транспортом за період з 1995 до 2005 рр. виріс більш ніж на 30 %, у той же час пасажирські перевезення морським транспортом зменшилися на 11 %.

Морські перевезення та перевезення по внутрішніх водних шляхах є дійсно конкурентоспроможною альтернативою наземному транспорту. Такі перевезення надійні, економічні, чисті та безшумні. Єврокомісія має намір створити інфраструктуру водного транспорту, спростити умови регулювання морських перевезень за рахунок відкриття служб повного обслуговування суден й інтегрування

національних законодавств країн-членів для створення справжніх «морських магістралей».

Розвиток водного транспорту загалом зводиться до двох основних завдань:

- 1) створення внутрішнього простору перевезень;
- 2) розширення портових потужностей.

Намагаючись урівноважити різні види транспорту, потрібно враховувати той факт, що не існує тісного зв'язку між морем, внутрішніми водними шляхами та залізницею. У межах програми «Пілотний план функціонування комбінованого транспорту в період 1992 – 2000 рр.» було запущено 167 проектів. Щорічний бюджет нової програми взаємодоповнення транспортних систем «Марко Поло» на період із 2003 по 2007 становив 115 млн євро, а бюджет цієї ж програми на період із 2007 по 2013 рр. становив уже 450 млн євро.

Мета програми – змінити співвідношення між різними видами транспорту шляхом випереджаючої політики, спрямованої на підтримку взаємодоповнення інтермодальності транспортних систем залізничного, морського та внутрішнього водного транспорту, а також перетворення взаємодоповнюючого транспорту в конкурентоспроможну, економічно життєздатну реальність.

Ідея створення транспортних коридорів із півночі на південь, із заходу на схід Європи була озвучена в середині 80-х рр. ХХ століття. У Маастрихтському договорі з'явилися положення про створення транс'європейських транспортних мереж (TEN-T) і ролі спільноти в їх розробці та реалізації. Розвиток TEN-T покликаний ліквідувати «вузькі проходи» в єдиній Європі й сприяти вирішенню не тільки безпосередньо транспортних завдань, а й служити соціальним та екологічним цілям і в цілому економічному розвитку території Європи.

Комісія сформулювала основні принципи реалізації TEN-T: концентрація фінансування на міждержавних проектах, оптимальний і чесний розподіл ресурсів спільноти, підвищена увага до можливості взаємодії транспортних мереж, послідовне здійснення робіт і співробітництво між державами-членами.

Існує багато проектів під егідою програми TEN-T, у тому числі залізничне сполучення Ліон – Турин, яке включає в себе шляхи через тунель під Альпами, проект «Морські магістралі», а також зв'язок із новими сусідами ЄС на Сході. Інший всеосяжний проект «Галілео» щодо системи супутникової навігації в Європі, розпочато ЄС та

Європейським космічним агентством. У зв'язку з тим, що система складається із 30 супутників, вона забезпечуватиме більш складні функції, ніж нинішні GPS (США) і ГЛОНАСС (Росія) військово-розвинуті системи. Основний сигнал буде доступний для всіх (а не зашифровані для використання у військових цілях) і забезпечуватиме точність до одного метра. Перший тестовий супутник запущено в грудні 2005 р.

З 2013 р. ЄС реалізує оновлену політику розвитку Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), головна особливість якої полягає в системному загальноєвропейському мережевому підході із загальним набором правил для створення і фінансування мережі. Даний підхід базується на активній участі регіонів з метою забезпечення ефективнішої взаємодії.

Того ж року у м. Люксембург прийнято спільну декларацію «Майбутнє співробітництво у сфері транспорту в рамках Східного партнерства», якою схвалено карти транспортної регіональної мережі «Східного партнерства», які демонструють поєднання країн Партнерства між собою та з державами-членами ЄС.

Прийняті в грудні 2013 р. керівні принципи TEN-T окреслюють мережі, які будуть розроблені, визначають технічні вимоги та встановлюють пріоритетні напрямки, зокрема щодо усунення відмінностей інфраструктури країн-членів ЄС, удосконалення мультимодальних зв'язків між різними видами транспорту, скорочення викидів парникових газів від транспорту.

У липні 2016 р. в рамках місії представників Європейської Комісії було обговорено реформи у транспортному секторі та пріоритети оновленої транспортної стратегії. Відбулася дискусія щодо пріоритетних інфраструктурних проектів для розбудови регіональної ключової та базової транспортної мережі, Європейських інструментів фінансування та перспектив залучення фінансування через інструмент «Єднаючи Європу» (CEF).

Нова політика також приділяє підвищену увагу зв'язкам з третіми країнами, такими як Швейцарія, Норвегія, Туреччина. Після домовленостей на політичному рівні, Європейська комісія в лютому 2016 р. прийняла рішення про розширення Транс'європейської транспортної мережі за рахунок країн Західних Балкан, відкриваючи можливості для фінансування проектів, що становлять взаємний інтерес, і сприяють покращенню сполучень.

Отже, розвиток транспорту у ЄС відбувається швидкими темпами. Транспортна політика ЄС може стати потужним інструментом відновлення економічного зростання регіону, головним чином через активізацію торгівлі в Європі і решті частин світу. За останні 60 років політика ЄС в галузі транспортної інфраструктури зазнала суттєвих змін, перейшовши від концентрації на національному рівні окремих країн-членів і питаннях формування внутрішнього ринку до аспектів підвищення конкурентоздатності регіону, від реалізації окремих пріоритетних проектів до розвитку оновленої Транс'європейської транспортної мережі, головна особливість якої полягає в систематичному загальноєвропейському мережевому підході, із загальним набором правил її створення і фінансування.

7.3. ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

Екологічна політика ЄС (англ. Environmental policy of the European Union) – сукупність дій і заходів ЄС, спрямованих на забезпечення екологічних потреб населення країн-учасниць, підтримку екологічної безпеки та раціональне використання, охорону і відтворення природних ресурсів.

Основними напрямками екологічної політики, яка розвивається протягом останніх тридцяти років, є: створення і підтримка організаційного та економічного механізмів охорони навколишнього середовища, захист екологічних прав. Останній напрямок є одним з найбільш істотних сучасних тенденцій розвитку екологічного законодавства і підсумком діяльності ЄС з поліпшення якості навколишнього середовища і досягнення високого рівня її захисту.

ЄС у даний час є одним зі світових лідерів у сфері міжнародного природоохоронного співробітництва. При цьому екологічна політика і діяльність ЄС, у цілому, нерозривно пов'язані з глобальними заходами в сфері захисту навколишнього середовища, в тому числі проведеними під егідою ООН. Захист навколишнього середовища став одним із пріоритетних напрямків діяльності ЄС поряд з іншими напрямками інтеграції.

ЄС має широку компетенцію в області охорони навколишнього середовища, у цій сфері видається значна кількість загальноєвропейських нормативних актів. ЄС має також необхідні

повноваження на здійснення міжнародного співробітництва в екологічній сфері і у сфері навколишнього середовища.

Щодо історії міжнародної екологічної співпраці у Європі та світі, то вона нараховує більше століття. Серед країн-лідерів були Італія та Австро-Угорщина, які ще у 1875 р. прийняли Декларацію про охорону птахів. Наступним поступом у цьому напрямку було підписання багатосторонньої угоди про збереження живої природи у 1886 р. між Швейцарією, Голландією, Люксембургом та Німеччиною. Ця угода передбачала охорону окремих видів риб у водах Рейна. Наприкінці ХІХ ст. виникають перші громадські рухи, основною метою яких було збереження довкілля, створюються перші національні парки (наприклад, перший Йелловстоунський у США в 1872 р.), природні резервати. У фокусі уваги громадських діячів розвинених європейських країн того часу все частіше стають екологічні проблеми, а також стурбованість наслідками техногенної діяльності.

У листопаді 1913 р. в м. Берні відбулася конференція, яка стала важливою подією для проблеми охорони навколишнього середовища на міжнародному рівні. Учасниками конференції (делегатами Швейцарії, Австрії, Бельгії, Великобританії, Голландії, Норвегії, Росії, США та Франції) було прийнято спільне рішення утворити дорадчу Комісію з охорони природи на міжнародному рівні.

Найпродуктивнішим періодом розвитку модерної екологічної політики на теренах Європейського континенту вважаються 60 – 70 рр. ХХ ст. Щодо Римського договору 1957 р., то він не надавав ЄС повноважень у сфері охорони навколишнього середовища. Заходи ЄС у той період лише побічно торкалися даної сфери і здійснювалися для досягнення інших економічно і соціально значимих цілей.

Важливою тогочасною подією стала доповідь Генерального секретаря ООН у 1969 р., яка була присвячена впливу діяльності людини на довкілля. Позитивним моментом у розвитку екологічної політики була конференція ООН у Стокгольмі у червні 1972 р. за участю представників 113 країн світу і багатьох міжнародних організацій. Варто відзначити той факт, що під час конференції не було прийнято чітких міжнародно-правових зобов'язань, однак держави-учасниці конференції дійшли консенсусу у формуванні спільного бачення екологічної політики. Йшлося про те, що екологічні проблеми не обмежуються кордонами, до того ж з'ясували

потребу пошуку нових спільних шляхів вирішення міжнародних екологічних проблем, а також встановлення єдиних стандартів.

У 1970-х рр. на засіданні глав держав-членів ЄС були прийняті рішення про розвиток діяльності організації у сфері захисту навколишнього середовища. При цьому положення установчого договору не були переглянуті, а компетенція ЄС у сфері охорони навколишнього середовища, як і раніше, не передбачалася.

Взагалі, виділяється п'ять етапів формування екологічної політики Європейського Союзу. Перший етап 1957 – 1971 рр., цей період характеризується відсутністю в ЄС правової компетенції у сфері навколишнього середовища. Питання екології визначали межі правового регулювання створення загального ринку країн ЄС, що, наприклад, відбивається в статті 36 зазначеного Договору, яка дозволяє державам-членам ЄС вводити обмеження на імпорту, експорт, транзит у товарному обороті з питань екологічної безпеки. В цілому, незважаючи на відсутність загальної політики у даній сфері у зазначений період, інститути ЄС були підготовлені до розширення своєї діяльності в екологічному напрямку. Проблеми навколишнього середовища торкалися, значною мірою, вторинного права, особливо в документах, спрямованих на здійснення сільськогосподарської та енергетичної політики країн ЄС.

Другий етап 1972 – 1985 рр. Для цього етапу характерне проведення початкових заходів щодо захисту навколишнього середовища країнами ЄС, поява перших програм дій у цій сфері, початок розвитку правового регулювання в області екології. У 1972 р. Рада глав урядів держав-членів ЄС прийняла рішення про розширення компетенції ЄС, у тому числі у сфері навколишнього середовища. Однак у первинне право ЄС зміни внесені не були. Усі рішення в новій сфері діяльності приймалися через статті Римського договору 1957 р., що дозволяло ЄС досягнути цілей шляхом дії у сферах, не позначених в установчому договорі. Подібне розширення компетенції одержало назву «ефект переливу».

У 1973 р. була прийнята Перша програма дій із навколишнього середовища. У цій програмі говорилось про необхідність вироблення принципу «забруднювач платить» і умови його застосування на рівні Співтовариства. Основу принципу «забруднювач платить» становить запобігання, зниження та за можливістю ліквідація забруднення та шкоди навколишньому середовищу; витрати з ліквідації екологічно шкідливих наслідків покладаються на забруднювача. Окрім

застосування штрафів, принцип працює і при введенні екологічних стандартів.

Спочатку поняття «забруднювач» включало в себе лише промисловий сектор, проте у 1975 р. було закріплено ширше визначення цього поняття. «Забруднювач» – особа, яка прямо чи непрямо завдає шкоди навколишньому середовищу або створює умови, що ведуть до такої шкоди.

Регулювання нової сфери інтеграції проводилося в основному шляхом видання директив-актів гармонізації права держав-членів. ЄС приєднався до ряду найважливіших міжнародних конвенцій з охорони навколишнього середовища, наприклад, Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних місць мешкання в Європі (1979 р.), Міжнародної угоди з тропічної деревини (1983 р.), Конвенції про трансграничне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.). Другий етап пройшов під знаком становлення політики ЄС стосовно відношення до навколишнього середовища і розробки основних засобів її правового регулювання.

Третій етап 1986 – 1991 рр. Цей період можна охарактеризувати як етап закріплення компетенції у сфері охорони навколишнього середовища за інститутами ЄС. Єдиний Європейський Акт 1986 р. вніс зміни в Римський договір 1957 р. В ньому були визначені цілі й задачі, принципи і напрямки політики ЄС і у сфері охорони навколишнього середовища. У відносинах між ЄС і державами-членами у сфері охорони навколишнього середовища був впроваджений принцип субсидіарності. Даний принцип означає, що цілі екологічної політики ЄС можуть бути реалізовані краще, ніж окремими державами-членами. У вторинному праві спостерігається ріст правового регулювання природоохоронної діяльності на основі регламентів – актів екологічного законодавства держав-членів. Одночасно продовжувалася діяльність за узгодженням законодавчих основ держав-членів, зокрема у сфері охорони ґрунтів і захисту навколишнього середовища від хімічного забруднення.

В цей період першорядне значення для ЄС мали питання впровадження системи оцінки можливого впливу на навколишнє середовище, моніторингу, поширення екологічної інформації і забезпечення доступу громадськості до неї і, особливо, фінансування природоохоронних заходів. На третьому етапі процес становлення політики ЄС стосовно відношення до навколишнього середовища і правового регулювання в даній сфері в основних рисах завершився.

Четвертий етап 1992 – 2002 рр. Це етап удосконалювання екологічної політики ЄС. У цілому, за цей час були позначені основні рамки поточної екологічної політики за рахунок інституціонального закріплення питань екологічної політики і проблем навколишнього середовища в Договорах ЄС. Сьогодні цілі і задачі політики ЄС у відношенні до навколишнього середовища формулюються, таким чином:

- збереження, захист і поліпшення стану навколишнього середовища;
- турбота про захист здоров'я людей;
- досягнення раціонального використання природних ресурсів;
- сприяння на міжнародному рівні заходам, які спрямовані на вирішення регіональних і глобальних проблем охорони навколишнього середовища.

Діяльність ЄС у сфері охорони навколишнього середовища обумовлена такими особливостями, як: екологічна компетенція ЄС є спільною з державами-членами; екологічна діяльність ЄС нерозривно пов'язана з іншими напрямками європейської інтеграції.

У спільній з державами-членами компетенції у сфері охорони природного середовища відбивається вищезгаданий принцип субсидарності. У Маастрихтському договорі визначені вимоги до поточних програм дій ЄС у сфері охорони навколишнього середовища, а також передбачені положення, що стосуються фінансування природоохоронних заходів. Принцип субсидіарності був виведений з екологічних статей, ставши одним із загальних принципів діяльності ЄС.

Амстердамський договір 1997 р. вніс ряд змін в установчі договори ЄС і заклав основу для подальшої трансформації і розвитку екологічного законодавства. Цей договір підтвердив використання принципів «стійкого розвитку», включаючи питання охорони навколишнього середовища. Крім того, екологічна інтеграція стала обов'язковою для всіх членів і кандидатів на вступ у ЄС. Для порівняння Ніццький Договір 2000 р., метою якого було проведення назрілої інституціональної реформи в ЄС, не передбачав значних змін у сфері охорони і захисту навколишнього середовища.

На даний момент екологічна діяльність ЄС здійснюється на основі статей 174 – 176 Договору про ЄС, а також на основі статті 95 цього ж Договору, що надає повноваження Євросоюзу за

узгодженням екологічного законодавства держав-членів з метою підтримки функціонування внутрішнього ринку.

У зв'язку з обов'язковим характером екологічної інтеграції, в ЄС була розроблена система екологічної сертифікації (Green Star System), що була прийнята в 1998 р. на сесії Європейської Ради в рамках програми «Партнерство для інтеграції». У сферу правового регулювання захисту навколишнього середовища, здійснюваного ЄС, увійшли такі заходи, як екологічна стандартизація, оцінка антропогенних і техногенних впливів на навколишнє середовище, збір і обробка екологічної інформації, моніторинг стану навколишнього середовища, екологічна сертифікація, екологічний менеджмент і екологічний аудит, розвиток механізму фінансування і захист екологічних прав.

П'ятий етап 2003 р. – до нашого часу. Сьогодні екологічна діяльність ЄС здійснюється на основі екологічної компетенції, передбаченої статтями Договору про ЄС. На сучасному етапі в ЄС проводиться удосконалювання правового регулювання охорони навколишнього середовища. Зокрема, відновленню піддалися акти, що закладають правову базу системи збору й обробки екологічної інформації, моніторингу навколишнього середовища, екологічної сертифікації, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, механізму фінансування екологічних заходів.

Починаються спроби кодифікації численних норм у сфері екологічної стандартизації і сертифікації. З часу підписання Маастрихтського договору ЄС поступово перетворюється в «екологічний союз». Держави-члени ЄС зобов'язані інтегрувати задачі охорони навколишнього середовища в нормативно-правові акти, що діють у всіх сферах політики. ЄС приймає численні директиви про охорону навколишнього середовища, які його держави-члени повинні інкорпорувати в національне право.

Функціонування кожного з інститутів ЄС торкається екологічної проблематики. Питаннями охорони навколишнього середовища на рівні ЄС займаються: Європейська Комісія, Європейський Парламент, Європейська Рада і Європейське агентство з навколишнього середовища (ЄАПНС), що було утворено у 1990 р. Постановою про устанovu ЄАПНС і Європейської мережі екологічної інформації і спостережень (ЄМЕІС) передбачалося, що метою цих організацій є забезпечення ЄС і держав-учасників, а також країн, що не є членами ЄС, об'єктивною і достовірною інформацією,

здійснення заходів для захисту навколишнього середовища, належне інформування громадськості. У діяльності ЄАПНС і ЄМЕІС беруть активну участь Європейський інвестиційний банк, Комітет регіонів та Економічний і соціальний комітет.

Отже, екологічна політика Європейського Союзу будується як на основних принципах охорони навколишнього середовища (принцип забруднювач платить, принцип профілактики), так і на допоміжних (принцип збереження біологічного різноманіття, принцип джерела).

7.4. ПОЛІТИКА ЄС У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ

Енергетична стратегія Європейського Союзу (European Union energy policy) – стратегія, розроблена Європейською Комісією, щодо основних напрямів розвитку енергетики країн-членів. Девізом енергетичної стратегії Європейського Союзу є: безпечна, конкурентна та стала енергія.

Енергетичний комплекс є основою розвитку сучасної промислової моделі Європейського Союзу. Великий перелік проблем і викликів, які постали в енергетичній сфері сьогодні, зумовлюють необхідність розробки та імплементації активної енергетичної політики на рівні Співтовариства.

Енергетична політика ЄС носить визначальний характер, тому що саме за її допомогою створюються необхідні для існування будь-якого промислового виробництва передумови. В останні роки в міру посилення інтеграційних процесів у рамках Євросоюзу спостерігається помітна активізація зусиль з розробки і реалізації єдиної енергетичної політики як у державах-членах ЄС, так і у інших країнах, а також міжнародних організаціях.

На думку фахівців Генерального директорату з енергії і транспорту Комісії ЄС, спільна енергетична політика ЄС пройшла низку етапів, а саме:

- перший етап пов'язаний з укладанням Договорів про ЄСВС (1951 р.) та Євратому (1957 р.), які стали «енергетичними двигунами» Європейської інтеграції;
- другий етап – нафтова криза 1973 – 1974 рр. — країни-члени переважно переймалися національними проблемами та визначали власні пріоритети в енергетичній сфері;

- третій етап – липень 2003 р., коли у проекті Договору про конституцію ЄС було запропоновано окрему статтю про енергетичну сферу;
- четвертий етап – липень 2005 р. – на саміті країн «Великої вісімки» надається високий пріоритет енергетичній політиці;
- п'ятий етап – жовтень 2005 р. – глави держав та урядів країн ЄС закликають до формування спільної енергетичної політики, а у грудні того ж року вони закликають до формування інтегрованого підходу у сфері енергетики («Integrated approach» to energy).

Загалом запропонована етапність відображає чітке усвідомлення країнами-членами ЄС переваг від реалізації політики на наднаціональному рівні, а також готовність і надалі дедалі більше функцій передавати органам та інституціям ЄС, згідно з принципом субсидіарності, для ефективнішого розв'язання спільних проблем.

Питання енергетики були одним із ключових факторів створення Європейського Союзу. Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Люксембург та Нідерланди у 1951 р. домовилися про створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі, а у 1957 р. заснували Європейське співтовариства з атомної енергії і Європейське економічне співтовариство. Незважаючи на значну важливість питань енергетики, на жаль, вони не стали окремою опорою ЄС надалі. Політика в області енергетики вважалася прерогативою національних держав і в ЄС не існувало єдиної енергетичної стратегії.

У повоєнний період, до початку 70-х рр. ХХ ст. енергетичне забезпечення функціонування економік західноєвропейських країн було сталим і передбачуваним. Це зумовлювалося тим, що шість країн засновниць у 50-х рр. володіли достатніми покладами вугілля, при цьому інтенсивно розвивався сектор ядерної енергетики. Згодом нафта завоювала провідні позиції в енергетичному балансі Європи, потіснивши вугілля і навіть атомну енергію.

Проте, це не створювало жодних загроз для енергетичної безпеки ЄС, оскільки західні нафтодобувні компанії стабільно постачали до ЄС дешеву нафту з великих африканських родовищ та з країн Близького Сходу. У зв'язку з цим, регулювання енергетичної сфери до першої нафтової кризи 1973 р. було доволі ліберальним.

У 1973 р. виникла перша світова нафтова криза, спричинена арабо-ізраїльською війною. Під час війни арабські країни запровадили кількомісячне ембарго на експорт нафти майже до всіх країн Західної Європи, також було переглянуто принципи визначення

ціни та участі у видобуванні сирої нафти західноєвропейськими нафтовими компаніями. Це призвело до стрибкоподібного зростання ціни на нафту (з 2,90 дол. до 11,65 дол. за барель протягом 2 – 3 місяців) і спричинило значний дефіцит нафтопродуктів на Європейському ринку.

Нафтова криза 1973 р. продемонструвала неготовність Європейської спільноти до оперативного регулювання енергетичного сектора, зокрема через нестачу правових інструментів для активного втручання Співтовариства у цій сфері. ЄС визнало небезпеку залежності від обмеженого джерела поставок енергоносіїв, і вже на рівні Співтовариства було вжито заходів з диверсифікації джерел енергопостачання та утворення запасів енергоносіїв.

Визначним інструментом енергетичної політики була п'ятирічна Рамкова програма дій в енергетичному секторі (1998 – 2002), покликана об'єднати та впорядкувати усі стратегічні заходи в енергетичній сфері ЄС. Серед пріоритетних завдань програми – піднесення ефективності заходів в енергетичному комплексі ЄС, забезпечення їх відповідності загальноєвропейським пріоритетам, інтегрування механізмів енергетичної політики із заходами в межах інших напрямів політики ЄС.

З 1999 р. після введення в дію Амстердамського договору, енергетична політика розглядається як фактор стійкого розвитку співтовариства. Важливу роль відіграє Енергетична Хартія. Договір до Енергетичної Хартії був підписаний у грудні 1994 р. і набрав сили у квітні 1998 р. Він підписаний 51 країною Європи та Азії. Цей Договір є багатобічним, юридично обов'язковим інструментом міжурядового співробітництва в області енергетики. Його метою є вироблення універсальних правил торгівлі енергією.

Одним з основних інструментів реалізації енергетичної політики у період з 2003 по 2006 р. була багаторічна програма дій у галузі енергетики під назвою «Європа інтелектуальної енергії» (Multiannual programme for action in the field of energy (2003 – 2006) «Intelligent Energy – Europe»). На відміну від попередньої П'ятирічної рамкової програми дій в енергетичному секторі (1998 – 2002) нова рамкова програма має у своїй структурі чотири спеціальні програми, а саме: раціональне використання енергії та управління попитом на енергію (програма SAVE), розвиток використання нових та поновлюваних джерел енергії (ALTENER), енергетичні аспекти транспорту (STEER)

та міжнародна кооперація у сфері відновлюваних джерел енергії і енергоефективності (COOPENER).

Питання енергетичної безпеки вперше з'явилося в порядку денному Європейського Союзу після того як країни Центрально-Східної Європи вступили до ЄС у 2004 р. Особливе значення енергетичної безпеки та, зокрема, диверсифікації поставок енергоресурсів було чітко продемонстровано під час газових криз 2006 і 2009 рр., коли транзит територією України було раптово припинено, унаслідок чого велика частина Центрально-Східної Європи залишилася без достатньої кількості енергоресурсів у зимовий період, з відповідними гуманітарними та економічними наслідками. Ця ситуація дозволяє стверджувати, що енергоресурси може бути використано як геополітичні інструменти, спрямовані на досягнення стратегічних і політичних цілей. З урахуванням пов'язаних із цим ризиків для Європи важливо знайти спосіб пом'якшити наслідки поточного вразливого становища в першу чергу шляхом диверсифікації джерел та маршрутів поставок, збільшення обсягів внутрішнього виробництва енергії, оптимізації структури споживання енергії, забезпечивши при цьому конкурентоспроможний рівень цін.

Важливим етапом на шляху розвитку енергетичного діалогу є формування єдиного енергетичного ринку. З 1 липня 2004 р. основним нормативно-правовим актом ЄС, що регулює функціонування європейського газового ринку, стала прийнята 26 червня 2003 р. директива 2003/55/ЄС (Друга газова директива), спрямована на заміну Першої директиви ЄС/30/ЄС від 22 червня 1998 р.

З липня 2004 р. всі промислові покупці були наділені правом вибору постачальників газу. А з липня 2007 р. ринки стали цілком відкриті для всіх споживачів без винятку. Відкриття національних газових ринків ЄС розширює юридичні можливості виробників газу для прямого виходу на європейського споживача, минаючи посередників, компанії-перепродувачі. Вимоги Другої газової директиви стали частиною національного законодавства країн-членів. Ціль директиви полягає в прискоренні створення єдиного газового ринку ЄС на основі інтеграції національних газових ринків держав-членів ЄС. У відповідності з Другою директивою довгострокові контракти будуть залишатися важливою частиною газопостачання держав-членів.

У березні 2006 р. була опублікована «Зелена книга», що мала за мету стати основою єдиної енергетичної політики ЄС. У ній проголошуються основні принципи подальшого розвитку європейської енергетики. Цей документ став основою подальшої дискусії і консультацій в країнах ЄС з питань енергетики. У січні 2007 р. був прийнятий інтегрований пакет дій, спрямований на реформування енергетичного сектора і формування єдиної енергетичної політики. В цьому документі викладені три основні цілі:

- 1) боротьба зі зміною клімату;
- 2) розвиток інфраструктури;
- 3) зниження зовнішньої енергетичної уразливості ЄС.

Документ розглядав можливості зниження цін на енергоносії, а саме: створення вільної конкуренції на внутрішньому енергетичному ринку, реформування вертикально інтегрованих енергетичних концернів, щоб не допускати енергетичні компанії одночасно і до видобутку і доставки енергоносіїв, і до їх збуту.

В червні 2010 р. Європейська Комісія прийняла базовий документ енергетичної політики – *«Енергетика 2020. Стратегія конкурентної, сталої та безпечної енергії» (Енергетика 2020)*. Енергетичною стратегією визначено відповідні цілі у сфері енергетики та зміни клімату на 2020 р. – скоротити викиди парникових газів на 20 %, збільшити частку поновлюваних джерел енергії до 20 % і підвищити рівень енергоефективності на 20 %. При цьому Європейською Радою з ціллю подальшої декарбонізації визначено можливість скорочення викидів від 85 до 95 % на період до 2025 р.

Стратегією Енергетика 2020 визначено п'ять основних пріоритетів:

1. Досягнення енергоефективної Європи.
2. Створення дійсно загальноєвропейського інтегрованого енергетичного ринку.
3. Розширення прав і можливостей споживачів і досягнення найвищого рівня безпеки.
4. Розширення лідерства Європи в енергетичних технологіях і інноваціях.
5. Посилення зовнішнього виміру (впливу) енергетичного ринку ЄС.

Для забезпечення вільного руху енергії Європейські національні енергетичні ринки повинні бути відкритими та інтегрованими, щоб

забезпечити надійне та якісне енергопостачання за конкурентоспроможними цінами. Відповідно до визначених стратегією цілей та пріоритетів енергоефективність визначено як найбільш ефективний засіб підвищення енергетичної безпеки, конкурентоспроможності та зниження викидів в атмосферу.

Організацію виконання зазначеного напряму передбачено в усіх галузях економіки – промисловості, транспорті, енергетиці; житлово-комунальному і будівельному комплексах та домогосподарствах через реалізацію відповідних положень Директив, Регламентів ЄС, а також Національних Планів дій з енергоефективності країн-членів ЄС.

Стратегією передбачено великомасштабне впровадження поновлюваних джерел енергії як за визначеним цільовим рівнем до 2020 р., так і подальшого його підвищення протягом послідуєчих десятиліть з системним і послідовним внесенням необхідних змін і доповнень у відповідну нормативно-правову базу з послідуєчим прийняттям та коригуванням Національних Планів дій з розвитку ПДЕ. Стратегією Енергетика 2020 наголошується: «незважаючи на важливість 20 цілей енергетичної політики, існують серйозні проблеми в транспортуванні енергії».

На момент прийняття Стратегії в країнах Євросоюзу майже 45 % обсягів виробництва електроенергії здійснювалось на основі низьковуглецевих джерел енергії, в основному, ядерної та гідроенергії. У зв'язку з тим, що понад третина їх генерувальних потужностей до 2020 р., через закінчення терміну експлуатації, має бути замінена на технічно і економічно досконалі, нові більш потужні і сучасні, уже сьогодні необхідно здійснювати пошук альтернативних джерел генерації безвипускового палива, а також режимної адаптації електромереж до поновлюваних джерел енергії для формування дійсно інтегрованого конкурентного внутрішнього енергетичного ринку.

Положеннями Стратегії відмічено нагальну необхідність розвитку інфраструктури електромережі для розгортання систем розподіленої генерації на основі ПДЕ та можливості успішної конкуренції з традиційними джерелами. Положеннями Стратегії наголошено на необхідності збалансування енергетичних дій на користь розширення прав і можливостей споживачів і економічного зростання. При цьому, промислові, транспортні та будівельні галузі

повинні проводити активну політику енергозбереження та диверсифікації в сторону розвитку екологічно чистих джерел енергії.

До 2020 р. жодна з держав-членів ЄС не повинна бути ізольована від європейського внутрішнього ринку. Мають бути розроблені 10-річні плани розвитку мережі ENTSO-E і ENTSO-G (Європейська мережа системних операторів передачі електроенергії / постачання природного газу) з відповідними транскордонними коридорами та безпечними маршрутами за допомогою спеціально створеного Агентства з питань співпраці регуляторів енергії (ACER), разом з іншими 21 зацікавленими сторонами. Це повинно супроводжуватися довгостроковими концепціями реалізації визначених стратегією цілей та довгострокової дорожньої карти розвитку енергетики до 2050 р. Висновками стратегії Енергетика 2020 зазначено, що на протязі наступних десяти років необхідно інвестувати близько €1 трлн для заміни застарілих виробничих потужностей і модернізації та адаптації інфраструктури до інтенсивного розвитку ПДЕ. У той час як інвестиційні рішення залежать від енергетичних компаній, операторів систем і споживачів, державна політика має забезпечити стабільну і прозору основу для прийняття інвестиційних рішень.

Отже, формування спільної енергетичної політики було започатковано у 1974 р., коли Співтовариство почало встановлювати цілі та реалізувати заходи, спрямовані на зменшення зовнішньої залежності від імпорту нафти та нафтопродуктів. З часом питання спільної енергетичної політики ставало все важливішим для країн спільноти, тому виробляються спільні плани та стратегії. На сучасному етапі енергетична політика ЄС регулюється відповідно до Стратегії Енергетика 2020.

7.5. БЮДЖЕТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Бюджет Європейського Союзу (англ. Budget of the European Union) – головна фінансова база інтеграційних заходів. Бюджет ЄС є централізованим фондом грошових коштів країн-членів та водночас фінансовим планом формування та використання фінансових ресурсів Європейського Союзу.

Специфікою бюджету ЄС є те, що він не може виконувати роль інструменту макроекономічної політики, тобто впливати на стабілізацію економіки держав-членів. Його доходи та витрати мають

врівноважуватись, тобто не можна використовувати бюджетний дефіцит як інструмент поживлення сукупного попиту й інвестицій або зменшення безробіття.

Бюджет Європейського Союзу включає всі доходи і витрати, є правовим актом, що уможлиблює фінансування кожного року всієї діяльності Спільноти. Ресурси ЄС розподіляються з урахуванням пріоритетів Спільноти.

Перші приписи які послужили підставою для створення та реалізації бюджету Європейських Спільнот, містили Паризький договір 1951 р., а також Римські договори 1957 р. Окрім цих засновницьких договорів, реалізацію щорічного бюджету регулюють упроваджені до них в наступні роки зміни та доповнення. В договорі про заснування Європейського Співтовариства приписи, що стосуються бюджету знаходяться в частині V Інституції Спільноти та частині II Фінансові положення.

Другим юридичним джерелом формування та реалізації бюджету є приписи вторинного права, прийняті згідно з договорами. Третім джерелом є порозуміння, досягнуті між інституціями Спільнот, що беруть участь у бюджетній процедурі (Європейський Парламент, Рада ЄС, Європейська Комісія).

Еволюція бюджетної політики якнайтісніше пов'язана з еволюцією самого союзу, адже кожна країна чи міжнародна організація в реалізації своїх політик і цілей спирається на бюджет. Розвиток бюджетної політики ЄС можна умовно поділити на такі фази за ключовими характеристиками:

- становлення фінансової системи співтовариств (1951 – 1975 рр.);
- криза союзних фінансів (1975 – 1987 рр.);
- реформа союзних фінансів: пакет Делора I (1988 – 1992 рр.);
- консолідація реформи 1988 р.: пакет Делора II (1993 – 1999 рр.);
- заснування сталої бюджетної бази для розширення Європейського союзу: порядок денний 2000 (2000 – 2006 рр.);
- виклики політик ЄС та їх бюджетні інструменти у розширеному ЄС: багаторічні фінансові рамки на 2007 – 2013 рр.

У 1951 р. угода Про Європейський союз вугілля та сталі (ЄСВС) забезпечила його адміністративним бюджетом та операційним бюджетом. У 1957 р. Європейський економічний союз (ЄЕС)

засновує єдиний бюджет, а угода про Євратом створює адміністративний бюджет і бюджет з досліджень та інвестицій. 1965 р. Угода про злиття приєднала до бюджету ЄЕС адміністративні бюджети ЄСВС та Євратома, а у 1970 р. ще й бюджет із досліджень та інвестицій.

Із 1970 р. аж до 2002 р. співіснували два бюджети: загальний та операційний бюджет ЄСВС. Із 1971 р. почала функціонувати система власних ресурсів, що складалася з мита, сільськогосподарських акцизів та доходів на основі ПДВ (спочатку обмежених рівнем у 1 %). З розвитком спільних політик створювалася низка фондів: Європейський сільськогосподарський фонд керування та гарантій (1962 р.), Європейський соціальний фонд (1971 р.), Європейський фонд регіонального розвитку, значно розширилася дослідницька політика. У 1973 р. з приєднанням Великої Британії, Данії та Ірландії відбулося перше розширення співтовариств, що викликало й бюджетні зміни. Нові країни-члени протягом 4 років поступово збільшували розмір свого внеску до бюджету.

За перші 20 років існування фінансова система ЄС зазнала ключових змін, до яких традиційно відносять такі:

- рух у напрямі уніфікації бюджетних інструментів;
- прогрес щодо фінансової автономії ЄС;
- розвиток спільних політик ЄС;
- пошук балансу між інституціями щодо використання бюджетної влади;
- перше розширення Європейських співтовариств.

Правові, політичні та інституційні баланси союзних фінансових домовленостей початку 1970-х рр. поступово протягом наступних 10 років були зіпсовані. Відносини між країнами-членами та між європейськими інституціями стали надзвичайно напруженими протягом цього періоду та поступово переросли у відкритий конфлікт. У результаті функціонування бюджетного процесу з 1980 по 1988 рр. було надзвичайно важким. Інституції зустрічалися в Суді юстиції, затримувалися прийняття бюджету, Парламент відхиляв бюджет, вимагалися авансові платежі та спеціальні виплати тощо.

У 1980, 1985, 1986 та 1988 роках бюджет не було прийнято до початку бюджетного року та протягом 5 – 6 місяців діяло правило 1/12 витрат попереднього року. Основними причинами такого стану відносин були загальна атмосфера конфлікту у відносинах між

інституціями викликана наявністю різних тлумачень у різних засновницьких документах, питання бюджетних дисбалансів з боку Великої Британії (уперше механізми корекції було використано ще у 1976 р.) та Німеччини, неадекватність ресурсів (витрати зростали та значно перевищували ресурси, які, в свою чергу, зменшувалися). Ще одним джерелом напруження була нечіткість запровадженого у 1970 р. розподілу витрат на обов'язкові та необов'язкові. Хоча інституції намагалися владнати суперечності самостійно, приймаючи різні декларації, справи пішли на краще після 1986 р.

1981 р. до співтовариств приєдналася Греція, а у 1986 р. Португалія та Іспанія, які також протягом 5 років нарощували свої внески до спільного бюджету. Це розширення та підписання Єдиного акта надали новий політичний імпульс (єдиний ринок, економічне та соціальне згуртування, рамкова програма з досліджень) реформі союзної фінансової системи.

На початку 1987 р. Комісія презентувала проект реформ – Пакет Делора, що складався з двох повідомлень: «Єдиний акт: нові кордони для Європи» та «Звіт щодо фінансування бюджету співтовариства», а пізніше цього року ще серію пропозицій щодо сільськогосподарської політики та структурних фондів, а також загальних бюджетних і фінансових правил (нові власні ресурси, зміни до фінансових правил, бюджетна дисципліна та корекція бюджетних дисбалансів).

На початку 1988 р. була дана широка дорога запропонованим реформам, які стосувалися трьох основних політичних аспектів: співтовариство отримало додаткові ресурси для забезпечення операцій протягом 1988 – 1992 рр.; відбулися зміни, що стосувалися розподілу цих додаткових ресурсів, пріоритетами серед яких було названо політики згуртування та жорсткі дисциплінарні обмеження, що мали б стати гальмом для зростання сільськогосподарських видатків; запроваджувалася нова система фінансування співтовариства, що прив'язувала внески країн-членів до відносного розміру їх добробуту.

Проведені реформи дістали позитивні оцінки та призвели до впорядкованого зростання витрат, удосконалення бюджетних процедур та бюджетного менеджменту, а також адекватності власних ресурсів. Досягненню позитивних результатів також сприяли добрі внутрішні та світові економічні умови.

На цьому бюджетні реформи не припинилися та було запропоновано Пакет Делора II на 1993 – 1999 рр. Оскільки оцінки

Комісії щодо запровадженої у 1988 р. системи були позитивними, вона дійшла висновку про необхідність оновлення фінансової перспективи та міжінституційної угоди на майбутні періоди з внесенням змін на основі отриманого досвіду. Пакет Делора II фактично запроваджував у життя положення Маастрихтської угоди, основним бюджетним проявом якої було створення Фонду згуртування для фінансування проектів з розвитку інфраструктури, транспорту та захисту навколишнього середовища у країнах, що мають ВВП на душу населення, нижчий 90 % від середнього по співтовариству (Греція, Іспанія, Ірландія, Португалія) з метою підтримки їх зусиль щодо економічної конвергенції в контексті економічного та монетарного союзу. Іншими бюджетними проявами угоди були такі:

- протокол щодо економічного та соціального згуртування (він став сильним політичним сигналом щодо посилення регіональних політик);
- нові повноваження співтовариства у сфері транс'європейських мереж, освіти, промисловості та культури;
- положення щодо спільної зарубіжної та безпекової політики та кооперації у сфері юстиції та внутрішніх справ, що передбачали покладання адміністративних витрат інституцій щодо цих політик на бюджет співтовариства.

Було прийнято запропоновані Комісією пріоритети політик, серед яких необхідно назвати такі: економічне та соціальне згуртування через розвиток нових структурних операцій; зовнішні акції з метою оцінки змін у міжнародному середовищі; посилення конкурентоспроможності промисловості, особливо за рахунок сприяння дослідженням та участі у фінансуванні транс'європейських мереж.

У грудні 1992 р. Рада ЄС затвердила витрати бюджету в розмірі 1,335 % ВВП. Виконання пакета Делора II зіткнулося з проблемою несприятливої економічної ситуації та певного дефіциту власних ресурсів. Країни, що вели переговори про приєднання (Норвегія, Фінляндія, Швеція та Австрія), переймалися бюджетними питаннями захисту сільського господарства та шоку для власних фінансів. Було прийнято зміни до фінансової перспективи на 1995 – 1999 рр., серед яких:

- розширення рамок сільськогосподарських витрат обмежувалося 74 % зростання ВВП у результаті приєднання нових членів;
- збільшення спрямування коштів структурних фондів у країни, що приєднувалися, які, в свою чергу, збільшували розмір доходів бюджету;
- розмір витрат на внутрішні політики збільшено на 7 % відповідно до розміру ВВП нових країн;
- збільшення витрат на зовнішні акції та адміністративні витрати;
- запровадження компенсації новим країнам-членам.

Наприкінці 1995 р. було прийнято рішення про необхідність розпочати підготовку до фінансової перспективи на період після 1999 р., у 1997 р. Комісія вийшла з першими пропозиціями. Необхідність реформи сільськогосподарської політики та структурних акцій, продовження розширення ЄС, запровадження монетарного союзу, занепокоєння окремих країн розміром їх внеску, з одного боку, та необхідність вдосконалення бюджетної та фінансової системи призвели до того, що остаточно фінансова перспектива на 2000 – 2006 рр. була затверджена лише наприкінці 1999 р. на саміті у Берліні.

Була підписана нова міжінституційна угода, запроваджені реформи спільної аграрної політики та нові рамки структурних операцій, прийняті нові інструменти, що передують вступу країн, нові положення щодо бюджетної дисципліни та системи власних ресурсів. Міжінституційною угодою було запроваджено новий «гнучкий» інструмент для покриття витрат, що не можуть бути покриті у зв'язку з наявними прогалинами за різними цілями бюджету. У межах щорічних бюджетних процедур відбувалися дискусії щодо витрат на майбутнє розширення, вдосконалення політик і відповідні фінансові витрати на них.

2004 р. прийнято рішення про поступове запровадження системи прямих сільськогосподарських платежів протягом наступних 10 років. З 1 травня 2004 р. ЄС розширився на 10 країн (Кіпр, Чеська Республіка, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія, Мальта, Польща, Словаччина та Словенія), що внесло зміни до дохідної та витратної статей бюджету ЄС. Аналогічні домовленості були прийняті після приєднання Болгарії та Румунії у 2007 р, та Хорватії у 2013 р.

У більшості країн світу існує чітка процедура бюджету, яка передбачає його прийняття до початку фінансового року. Аналогічно відбувається й у ЄС, але лише з тією особливістю, що щорічний бюджет є питанням більш технічним та спирається на фінансову перспективу, яка визначає основи формування та розподілу бюджету на період у сім років. Процедура прийняття щорічного бюджету ЄС складається з таких етапів:

- до 1 липня кожна з інституцій подає оцінки витрат, які Комісія групує в попередній варіант бюджету;
- до 5 жовтня Рада (попередньо порадившись із Парламентом про обов'язкові витрати) приймає рішення щодо попереднього бюджету, який відтепер стає чорновим варіантом бюджету;
- протягом 45 днів Парламент оцінює чорновий бюджет та може: або прийняти бюджет (тоді процедура завершена); або приймає рішення про внесення змін (пропонує зміни до обов'язкових витрат та/або доповнення до необов'язкових витрат);
- протягом наступних 15 днів відбувається друге читання, коли Рада оцінює пропозиції Парламенту. Рада має право внести зміни до необов'язкових витрат, і тоді текст повертається до Парламенту. Щодо обов'язкових витрат – можливі два сценарії:
 1. парламентські пропозиції приводять до збільшення бюджету, тоді вони повинні бути схвалені в бюджеті кваліфікованою більшістю голосів;
 2. парламентські пропозиції не призводять до збільшення бюджету, тоді вони можуть бути відхилені кваліфікованою більшістю голосів. Мовчання розуміють як схвалення;
 3. закінчення процедури. Для відхилення бюджету необхідна абсолютна більшість, яка має становити не менше двох третин голосів. Зрештою, в разі відсутності чіткої реакції з боку Ради чи її представників під час голосування, Президент Парламенту фіксує згоду Ради та приймає бюджет.

За роки розвитку Європейський Парламент розширив свої повноваження в бюджетному процесі. Спочатку Парламент мав лише повноваження доповнювати, а всі головні повноваження мала Рада. Наразі Парламент вирішує приймати чи ні бюджет, а також має

вирішальне слово щодо необов'язкових витрат. Тому нині він відіграє вирішальну роль у бюджетному процесі.

Отже, з моменту заснування перших європейських об'єднань важливим стає і питання спільного бюджету. Протягом всієї історії європейської інтеграції відбувається еволюція та реформування всієї бюджетної системи ЄС. З приєднанням нових країн-членів бюджетні надходження поступово зростають, проте і витрати ЄС також не меншають.

7.6. СОЦІАЛЬНА ТА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЄС

Соціальна політика – це діяльність, спрямована на управління соціальною сферою суспільства, забезпечення матеріальних і культурних потреб його членів, регулювання процесів соціальної диференціації суспільства, у тому числі доходів економічно активного населення та непрацевдатних громадян. Це дає змогу кожному членові суспільства через державні, недержавні організації, фонди, реалізувати свої найважливіші соціально-економічні права, насамперед право на рівень і якість життя, необхідні для нормального відтворення й розвитку особистості.

Розширення компетенції інститутів ЄС у соціальній сфері відбувалося надзвичайно повільно. На момент створення Європейських співтовариств інтеграція мала галузевий характер. Її автори у відповідних договорах обмежились формулюванням основних соціальних цілей: забезпечення соціального прогресу, сприяння становленню законодавства про працю, зростання зайнятості і підвищення життєвого рівня, покращення умов праці, вільне пересування робочої сили, соціальне забезпечення, діалог між соціальними партнерами, уникнення негативних наслідків економічної інтеграції тощо. Більшість з цих положень мали декларативний характер. Разом з тим, Договір про Євратом скасував обмеження за ознакою національного громадянства щодо доступу до кваліфікованої роботи в сфері розвитку ядерної енергетики, а також містив положення про захист працівників і населення в цілому від загрози радіації.

У договорі про ЄЕС вперше було зроблено крок у напрямку переведення соціальної політики із сфери ідеології в практичну площину. А саме, статтями 193 – 198 Договору створювався Економічний і соціальний комітет зі статусом консультативного

органу, в ст. 122 вперше закріплювався обов'язок Комісії вміщувати в щорічний звіт Європарламенту главу щодо соціального розвитку, а ст. 123 засновувався Європейський соціальний фонд, який з часом став реальним фінансовим важелем реалізації соціальних ініціатив.

Договір про ЄЕС також містив положення, які орієнтували Співтовариство на забезпечення однакової оплати за однакову працю для чоловіків і жінок, гармонізацію національних систем соціального страхування, зміцнення діалогу між працею й капіталом.

У 1972 р. у Парижі відбувся саміт, на якому було піднято питання про формування соціальної політики Європейського Співтовариства як самостійного напрямку інтеграційного процесу, який певним чином сприяє економічній інтеграції.

Починаючи з 1975 р. розпочався етап уповільнення темпів розвитку соціальної державності. Лише з прийняттям у 1989 р. Хартії Співтовариства про основні соціальні права працівників (Соціальну хартію) відбувається подальше реформування європейської соціальної моделі. Соціальна хартія закріпила 12 базових прав: на працю у будь-якій країні-члені; на справедливу винагороду за працю; на покращення умов життя і праці; на соціальний захист відповідно до правил країн-членів. Проте Хартія, яка мала не юридичний, а політичний характер, не розширила компетенцію Співтовариства в соціальній сфері.

Усвідомлюючи необхідність формування соціального законодавства Європейських Співтовариств Європейський Парламент 21 листопада 1990 р. прийняв спеціальну постанову, відповідно до якої Комісія під час розробки будь-яких пакетів законодавчих документів повинна була обов'язково враховувати соціальну політику.

На початку 90-х рр. ХХ ст. соціальні питання набули особливої актуальності, по-перше, у зв'язку зі створенням єдиного ринку і необхідністю забезпечувати соціальну та політичну єдність у часи економічної реструктуризації, а по-друге, драматичні перетворення у Східній Європі поставили нові завдання щодо вироблення пропозицій та висновків для Західної Європи. Ці та інші моменти вимагали переосмислення соціальної політики на національному та міжнародному рівнях. Можна говорити про те, що початок 90-х рр. став «найвищою точкою» соціального виміру Європи. В подальшому цей процес став більш повільний.

Новий етап розвитку соціальної політики та соціального діалогу починається в лютому 1992 р. із підписанням Договору про Європейський Союз у Маастрихті, коли соціальну політику вперше було включено до переліку основних напрямів діяльності на рівні Європейського Союзу. Одинадцять держав-членів (крім Великобританії) підписали два акти: Протокол та Угоду щодо соціальної політики (The Agreement of Social Policy) як додаток до Договору. Процес утвердження соціальної політики як окремого напрямку діяльності Європейського Союзу був закріплений в Амстердамі в жовтні 1997 р. підписанням ревізованого варіанта Договору про Європейський Союз, до якого увійшов XI розділ «Соціальна політика, освіта, професійна підготовка, молодь».

У ст. 136 Договору, що стосується соціальної політики, з урахуванням основних соціальних прав, визначених Європейською соціальною хартією (прийнята Радою Європи у 1961 р.) та Хартією Співтовариства про основні соціальні права працівників (прийнята ЄС у 1989 р.), встановлено цілі європейської соціальної політики. Це стосувалося таких сфер: сприяння зайнятості, поліпшення умов життя та праці з метою їх гармонізації в ході постійного поліпшення, належний соціальний захист, діалог між управлінцями і працівниками, розвиток людських ресурсів для забезпечення довготривалого рівня зайнятості та боротьби зі звільненнями. Відповідно до ст. 138 цього договору перед запровадженням будь-яких заходів у сфері соціальної політики Європейська Комісія повинна консультиватися з соціальними партнерами щодо можливого напрямку дій ЄС та змісту передбачуваної пропозиції.

На засіданнях Європейської Ради у 2001 р. у м. Лаакен (Бельгія) та у 2002 р. у м. Барселоні (Іспанія), а також на соціальних самітах глав держав-членів ЄС та їх урядів, соціальні партнери та Європейська Комісія підкреслювали роль соціального діалогу на всіх рівнях у сприянні модернізації та змінам у ЄС та країнах-кандидатах. Крім того, у ЄС соціальний діалог визнаний прогресивною частиною загальної стратегії, завдяки якій Європа повинна стати більш конкурентоспроможною у світі.

Подальшому розвитку соціальних відносин у ЄС сприяло прийняття у березні 2005 р. «Соціального порядку денного 2005 – 2010. Соціальна Європа в глобальній економіці: робота та участь для всіх» («The Social Agenda 2005 – 2010»). У спеціальному посланні ЄК (Communication of the European Communities 09.02.2005) (COM (2005)

33 final) чітко зазначаються чотири основні принципи сучасної соціальної політики:

- закріплення позитивних європейських підходів щодо забезпечення взаємозв'язків між економічною, соціальною та політикою зайнятості;
- підвищення зв'язків між зайнятістю, соціальною політикою та підприємництвом, що у кінцевому вигляді дозволить підвищити якість людського та соціального капіталу;
- модернізація систем соціального захисту;
- застосування моделі «вартість відсутності соціальної політики».

Підґрунтям для формування соціальної політики ЄС є три важливих принципи: індивідуальності, солідарності та субсидіарності.

Принцип *індивідуальності* зорієнтований не на колектив, державу чи абстрактне загальне благо, а передусім на людину як особистість, індивідуум. Саме з перспективи такого розуміння людини, яке розглядає індивіда в його особистісній гідності, необхідно створювати всі рамкові умови суспільного життя.

Принцип *солідарності* полягає в тому, що кожна окрема людина як істота соціальна перебуває у постійних зв'язках та взаємозалежності зі суспільством. Люди також взаємозв'язані та взаємно відповідальні між собою. Це вимагає подолання соціальної несправедливості та розв'язання конфліктів інтересів мирним шляхом.

Принцип *субсидіарності* допомагає одночасно реалізувати принципи індивідуальності й солідарності. Субсидіарність передбачає захист людини, її свободи та індивідуальні права на самореалізацію в усіх сферах життя. Все, чого людина в змозі досягти з власної ініціативи та власними зусиллями, не має зазнавати перешкод з боку суспільства чи держави. Одночасно принцип субсидіарності визнає необхідність та важливість посередницьких груп та інституцій у суспільстві, наприклад, груп самодопомоги.

Згідно з вищенаведеними принципами, у сучасній економічній системі кожної країни-члена ЄС, залежно від рівня економічного розвитку, соціальних та національних умов, виробилися власні особливі моделі взаємодії соціальної політики з ринковою економікою держави – так звані моделі держав соціального добробуту. Найбільш вдалими економічними моделями для більшості

країн-членів ЄС стали ліберальна, скандинавська та модель соціально орієнтованої ринкової економіки.

Таким чином, незважаючи на тенденції посилення економічних чинників в Європейському Союзі, пріоритети соціальної політики та соціального діалогу залишаються важливим стратегічним аргументом, яким приділяється особлива роль у вирішенні глобальних проблем, досягненні соціальної справедливості та суспільної злагоди.

Освітня політика – діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти, що здійснюється за участі громадянського суспільства. Рівень розвитку громадянського суспільства та його активність є суттєвим фактором ефективності освітньої політики.

На початкових етапах європейської інтеграції установчі договори Європейського Союзу не приділяли особливої уваги сфері освіти і містили лише поодинокі згадки про дії Співтовариств у цій галузі в контексті створення та забезпечення функціонування спільного ринку. Так, положення першого установчого акту ЄС – Договору про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі, який був підписаний у Парижі 1951 р., взагалі не містили положень присвячених освітній політиці. Що стосується наступного установчого акту – Договору про створення Європейського економічного співтовариства, підписаного у Римі 1957 р., положення про соціальну політику не включали освітню сферу у перелік основних напрямів діяльності Співтовариства. Однак, статті 118, 125 та 128 даного Договору містили положення про необхідність поглиблення співпраці між державами-членами у сфері професійної освіти та перепідготовки, та передбачали право Ради Європейського Союзу у майбутньому приймати відповідні рішення з даного питання, які б здійснювали свій внесок у гармонійний розвиток як національних економік держав так і спільного ринку.

Таким чином, освіту Римський договір не розглядав як пріоритетний напрям, зокрема такий, як сільське господарство, фінанси чи митна політика. З цього приводу один із засновників Європейської спільноти, Жан Моне, скаже, що, на його думку, починати інтеграційні процеси в Європі потрібно було саме з освіти.

Тільки починаючи з 1970-х рр. в рамках Європейського економічного співтовариства стали проводитися деякі заходи щодо інтеграції в галузі освіти і в першу чергу в галузі професійного навчання. У 1971 р. було прийнято «Спільні рекомендації для формування програми Співтовариств по професійній підготовці». В 1974 р. прийнята Резолюція міністрів освіти про співробітництво у сфері освіти, яка підтверджувала необхідність інституціоналізації європейського співробітництва у сфері освіти. Так, в результаті спільних напрацювань, Європейською Комісією було створено Комітет з освіти, який презентував усі країни-члени в особі повноважних представників міністрів освіти.

У 1975 р. Регламентом Ради Європейського Союзу було створено Європейський центр по розвитку професійної підготовки. А, у 1976 р. Радою було прийнято першу програму дій ЄС в галузі освіти, розроблену Комітетом з освіти.

З 1980 р. стартувала Європейська освітня інформаційна мережа (European Education Information Network – the Eurydice), яка мала на меті порівняння інноваційних ідей та перспективних практик у галузі освіти за умов європейської кооперації. Ця діяльність розвивалася у декількох напрямках, починаючи від розбудови академічних мереж (наукова співпраця навчальних закладів вищої освіти та наукових центрів), започаткування спільної документації та збирання статистики до вироблення спільних механізмів освітньої політики ЄС.

Маастрихтський договір 1992 р. був переломним у галузі освітньої політики на європейському рівні. Освітній сектор на законодавчому рівні було включено до спільної стратегії, спрямованої на підготовку молоді до дорослого життя в ЄС. Затверджена стратегія у галузі освіти характеризується відмовою від уніфікації освітніх політик країн-членів – за законодавством ЄС організація та зміст освіти є їхньою власною прерогативою. Відповідно до «принципу доповнюваності», ЄС може лише підтримувати та доповнювати діяльність країн-членів в окремих галузях освіти для підсилення «духу європейства». До таких сфер, згідно з законодавством, зачислено й освіту. Ст. 149 і 150 цього договору присвячено освіті та виробничій практиці.

Після Маастрихтського договору видано значну кількість важливих документів, пов'язаних з політикою освіти. Першою була *Зелена книга 1993 р. про європейський вимір в освіті*, яка заохочувала

країни-учасниці розглянути майбутні напрями освітньої політики на європейському рівні і як ця політика повинна співіснувати з національними освітніми політиками. Дискусія, викликана Маастрихтським договором і Зеленою книгою, спричинила вихід у світ в листопаді 1995 р. *Білої книги про навчання та викладання*. Зелена книга: освіта – навчання – викладання; перешкоди в транснаціональній мобільності, яку прийняла Єврокомісія наступного року, визнала існування труднощів у втіленні ідей у життя.

Подальша дискусія з приводу освітньої політики завершилася прийняттям 1997 р. двох важливих документів: «Навчання в інформаційному суспільстві – план дій Європейської освітньої ініціативи, 1996 – 1998» та «До Європи знань».

Також в цей час стартують такі освітні програми ЄС, як «Леонардо да Вінчі» (1994 р.), «Сократ» (1995 р.), Темпус-I, -II (1994 – 1998 р.р.).

Амстердамський договір 1997 р. наголошував на важливості європейського громадянства, яке є очевидною передумовою для освіти. Ця тема розвинена у виданні «Навчання для активного громадянства в ЄС». У вересні 2000 р. видано документ «Глобалізація освіти і навчання», підготовлений Комітетом з освіти і культури. Наступного року Єврокомісія прийняла Меморандум про навчання впродовж усього життя, яким розпочала процес консультацій по всій Європі з метою визначення конкретних стратегій та практичних шляхів стимулювання навчання для всіх протягом усього життя. Результати консультацій покладено в основу плану дій, опублікованого 21 листопада 2001 р. під назвою «Комюніке з реалізації європейського простору довготривалого навчання». Прийняття цього документа сприяє втіленню визначеної Лісабонською конвенцією стратегічної мети, щоб Європа стала найбільш конкурентоспроможним, найдинамічнішим (таким, що базується на знаннях) суспільством у світі.

Освітня рада 14 лютого 2002 р. обговорювала можливість створення Європейського простору довготривалого навчання, відзначивши досягнення на цьому шляху Великобританії і Скандинавських країн. Іншими подібними документами були «План дій розвитку мобільності» (грудень, 2000), «План дій навчання» (травень, 2001) та «План дій розвитку навчання і мобільності» (січень, 2002).

План розвитку європейської освіти, ухвалений у лютому 2002 р. на зібранні Освітньої ради, передбачає поліпшення якості та ефективності системи освіти, полегшення доступу до освіти для кожного та створення освітньої бази для зовнішнього світу. Його головні завдання:

- країни ЄС повинні мати найвищий показник у світі у сфері освіти та навчання;
- система освіти і навчання в Європі повинна бути взаємопов'язана настільки, щоб давати змогу громадянам вільно пересуватися й отримувати кращу освіту;
- слід зробити можливим застосування освіти будь-де в ЄС, незалежно від того, де її одержано;
- європейці будь-якого віку повинні мати доступ до тривалого навчання.

Лісабонський договір розділив рівні компетенції у різних сферах політики між державами-членами та ЄС за трьома категоріями: виключна, спільна та допоміжна. У рамках допоміжної компетенції ЄС може здійснювати діяльність, спрямовану на підтримку, координацію та доповнення дій держав-членів. Вона охоплює такі сфери: охорона здоров'я, промисловість, культура, туризм, освіта, молодь, спорт та професійне навчання, цивільний захист (запобігання лихам) та адміністративна співпраця. Діяльність ЄС в освітній сфері очолює і координує Європейська Комісія в особі Комісара з питань освіти, культури, багатомовності та молоді.

Формування Європейського освітнього простору визнано основним завдання діяльності ЄС в освітній сфері. Для реалізації цього завдання було ініційовано *Болонський процес (1999 р.)*, головна мета якого полягає у консолідації зусиль наукової та освітньої громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях. З підписанням Болонської декларації відбувається створення єдиного простору вищої освіти. Орієнтири на створення єдиного освітнього простору ЄС, узгодженість його освітньої і молодіжної політики значно розширили горизонти можливостей для молоді та зрілих людей.

В Україні Болонський процес офіційно розпочався 19 травня 2005 р. з підписанням декларації на Бергенській конференції. Таким чином, Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і

науковий простір Європи, модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, та практичне приєднання до Болонського процесу.

У межах освітньої політики ЄС та програм зовнішньої допомоги Європейська Комісія впроваджує низку заходів у сфері освіти, які доповнюють внутрішні програми ЄС. Особливу увагу приділено саме системі вищої освіти, яка відіграє ключову роль у розвитку сучасного суспільства, сприяючи соціальному, культурному та економічному розвитку, популяризації загальноєвропейських етичних та культурних цінностей та підготовці лідерів майбутнього. Європейська Комісія впроваджує низку міжнародних програм співпраці у сфері вищої освіти:

- Програму Темпус розроблено для надання допомоги соціальним й економічним перетворенням у країнах-партнерах. Програма Темпус сприяє розвитку в цих країнах систем вищої освіти шляхом максимально збалансованого співробітництва із партнерами з країн ЄС.
- Програма Еразмус Мундус – це програма співпраці та мобільності у сфері вищої освіти, яка спрямована на розвиток ЄС як всесвітнього центру досконалості освітнього процесу та посилення міжнародних зв'язків у сфері вищої освіти через підтримку високоякісних європейських магістерських курсів.
- «Вікно зовнішньої співпраці Еразмус Мундус» – програма підтримує створення партнерських консорціумів між вищими навчальними закладами Європи та третіх країн.
- Програма Жана Моне – це освітня програма, мета якої полягає у підвищенні рівня знань та поінформованості суспільства в ЄС та поза його межами про питання європейської інтеграції, через стимулювання викладання, дослідницької діяльності та дискусій з питань ЄС.
- На розвиток професійної кар'єри та надання можливостей для стажування в європейських компаніях спрямована програма «Леонардо да Вінчі». Основна мета її базується на концепції Європи, побудованої на знаннях, яка має бути досягнута через консолідацію європейського співробітництва у сфері освіти та навчання. Дана програма зосереджується на покращенні доступу до постійного та професійного навчання, що дає можливість набувати вміння

та кваліфікації протягом усього життя; пропагуванні та поширенні обсягу інновацій в процесі професійного зростання, та розвитку конкуренції та підприємництва.

З 2007 р. Європейська Комісія об'єднала свої освітні та навчальні ініціативи під одним дахом – в межах Програми пожиттєвої освіти, мета якої полягає у забезпеченні особам на всіх етапах їхнього життя можливостей навчання по всій Європі. Європейська Комісія відповідає за загальне виконання програми, а управління окремими частинами – в межах компетенції Виконавчої Агенції з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури та національних агенцій у країнах-членах ЄС.

На сьогодні освітня політика країн Європейського Союзу будується на основі стратегій, затверджених спільною резолюцією різних комітетів Європейського Парламенту (Комітет Регіонів, Європейський комітет з питань економіки і соціальної політики) та інших зацікавлених інституцій (Європейська конфедерація профспілок чи недержавні громадські організації). Висунуті кожною інституцією резолюції, коментарі та пропозиції були узгоджені і виокремлені у чотири стратегічні цілі розвитку освіти країн Євросоюзу на 2010 – 2020 рр., які дещо перегукуються з освітніми перспективами Лісабонської стратегії (див. таб.). Стратегії розвитку освіти в Європі до 2020 р. отримали офіційну назву Європа 2020 (Europe – 2020).

***Стратегічні цілі розвитку освіти країн Євросоюзу
з 2000 по 2020 рр.***

<i>Лісабонська стратегія 2000 – 2010 рр.</i>	<i>Європа – 2020 (2010 – 2020 рр.)</i>
<ul style="list-style-type: none"> – підвищення якості й ефективності освіти та підготовки в країнах ЄС; – розширення доступу до усіх форм освіти; – посилення відкритості та доступу громадськості до участі в процесах освіти та 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення якості й ефективності освіти та підготовки в країнах ЄС; – розширення доступу до усіх форм освіти; – посилення відкритості та доступу громадськості до участі в процесах освіти та професійної підготовки. – підвищення якості й ефективності освіти та підготовки кадрів у країнах ЄС; – забезпечення рівності, відкритості доступу до освіти, формування

професійної підготовки.	соціальної згуртованості та активної громадянської позиції; – створення реальних умов доступу до безперервного навчання та мобільності у країнах ЄС; – підвищення творчої та інноваційної, у тому числі підприємницької, діяльності, на всіх рівнях освіти та професійної підготовки.
-------------------------	---

Задля досягнення стратегічних цілей розвитку освіти у країнах ЄС експерти Європейської комісії на робочому засіданні у Страсбурзі (листопад, 2012) запропонували аналітичний проект «Монітор освіти та професійної підготовки, 2012» (Education and Training Monitor 2012). Як супровідний документ до загальноєвропейських обговорень «Переосмислення освіти», проект пропонує урядам країн ЄС до 2020 р. продовжувати реформи, щоб підвищити результативність та ефективність їх систем освіти, де освітня галузь розглядається як рушій економічного зростання та створення робочих місць у європейських країнах до 2020 р.

Таким чином, протягом 1957 – 1992 рр. ЄС постійно намагався врегулювати питання освітньої політики через низку правових актів та спільних дій. З підписанням Маастрихтського договору питання освіти стає одним із найважливіших у європейській інтеграції.

7.7. СПІЛЬНА ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ЄС

Спільна зовнішня та безпекова політика (англ. *Common foreign and security policy (CFSP)*) – один з двох міжурядових «стовпів» Європейського Союзу. Спільну зовнішню та безпекову політику (СЗБП) започаткував Договір про Європейський Союз (ДЄС) замість так званої «європейської політичної співпраці». СЗБП має на меті формування спільної оборонної політики, яка може, зрештою, привести до єдиної системи оборони. Розділ V (статті 11-28) договору, відомий також як «другий стовп», визначає не тільки завдання СЗБП, а й специфічні юридичні інструменти їх реалізації – спільні дії та спільні позиції, застосування яких ухвалюється одноставним голосуванням у Раді.

З 1945 р. і дотепер процес інтеграції зовнішніх політик країн ЄС триває. Варто розділяти два етапи цього процесу: період холодної

війни, коли Західну і Східну Європу розмежовувала залізна завіса і кожна сторона тяжіла до суперсил – США або СРСР. Цей період продовжувався до руйнації Берлінської стіни 9 листопада 1989 р. і характеризувався домінуючими американською або радянською гегемонією. Після 1989 р. ЄС почав заповнювати вакуум, що залишився у спадок від Радянського Союзу. Наприклад, об'єднана Німеччина спромоглася подолати напіврадянську природу політики колишньої НДР і розвинула власну національну зовнішню політику.

Європейський Союз повільно розробляв механізми для формування спільної позиції щодо зовнішньої і безпекової політики. Цей процес започаткований у 1970-х рр., коли зародилося Європейське політичне співробітництво (ЄПС). Воно базувалося на співпраці дипломатів і міністерств закордонних справ. Формалізоване ЄПС у Єдиному європейському акті 1987 р., коли ця мережа стала занадто ускладненою.

СЗППБ вперше була закріплена в Маастрихтському договорі про Європейський союз 1992 р. Проте, ще до створення ЄС держави-учасниці вже координували свої позиції та дії у питаннях зовнішньої політики (як у випадку з економічними санкціями), а також у тих сферах, де вірогідним був її вплив на міжнародну торгівлю чи спільний ринок.

Маастрихтський договір вперше юридично зафіксував СЗППБ як окремий напрям функціонування Європейського Союзу, ставши логічним продовженням норм Єдиного європейського акта.

Одночасно, виходячи з аналізу тексту ДЄС можемо стверджувати, що в частині зовнішньої і безпекової політики він мав рамковий і декларативний характер, не передбачав окремих інституційних механізмів її реалізації і визначав слабкі позиції наднаціональних інституцій, зафіксувавши цю сферу співпраці держав ЄС за межами реальної інтеграції. СЗППБ створено за рамками Римського договору. Досягнуті домовленості відображали компроміс між сторонами переговорів, неготовність держав ЄС взяти відповідальність за розробку і реалізацію самостійних спільних військово-політичних дій на міжнародній арені. Головною новелою ДЄС в частині політичного союзу стало формальне передання до компетенції політичної кооперації його суб'єктів усіх питань безпеки.

Відповідно до ст. В (пункт 2) ЄСД, Євросоюз ставить перед собою мету «утверджувати свою ідентичність на міжнародному рівні, зокрема провадячи спільну зовнішню політику і політику безпеки та

поступово формуючи спільну оборонну політику, що, можливо, призведе з часом до спільної оборони».

У 1993 р. питання спільної зовнішньої і безпекової політики (СЗБП) було узгоджено і втілювалося у другому «стовпі» архітектури ЄС, що закріпив Договір про ЄС 1999 р. Амстердамський договір запровадив посаду «Верховного представника» з питань СЗБП, надав у розпорядження Європейському Союзові новий інструмент СЗБП – спільну стратегію – і дозволив, за певних умов, використання голосування кваліфікованою більшістю. Посаду Високого представника з питань СЗБП, обійняв *Хав'єр Солана*¹.

Оскільки до цього зовнішня політика ЄС тяжіла до «нормативної влади», тобто до встановлення нових стандартів міжнародних відносин, основне місце в яких посідає розбудова миру, захист прав людини і демократія, свобода від страху і переслідувань, Європа опинилася у власній пастці: вона не мала спроможності захищати миролюбні інтереси, не спираючись у тому числі на не м'які методи. Концепцію «мілітаризації» нормативної влади, запропоновану Хав'єром Соланою, підтримала збройна промисловість для формування європейського військово-промислового комплексу; були створені Європейське оборонне агентство та Інститут безпекових досліджень.

Однак удосконалення СЗБП не мали суттєвого впливу на їх зміст, оскільки європейські країни мали значні труднощі на шляху створення інституційних рамок для них. Обмеження Європейської політики сусідства (ЄПС), а в подальшому – СЗБП, проявилися під час війни на Балканах (1991–1995) та у Косово (1999), коли ЄС не зміг діяти як єдине ціле і спробувати вирішити проблему в консолідований спосіб.

Виявилось, що в ЄС нестача ресурсів для ведення воєнних дій, у тому числі в повітрі, і ЄС повністю залежить від США, хоча і в рамках НАТО. Після цих конфузних для ЄС подій було вирішено «мілітаризувати» зовнішню політику, цей процес було закладено у Ніщцькому договорі.

¹ **Франсіско Хав'єр Солана де Мадаріага** (нар. 14 липня 1942, Мадрид) – іспанський політичний діяч, 9-й генеральний секретар НАТО (1995–1999). З 18 жовтня 1999 р. до 1 грудня 2009 р. – Генеральний секретар Ради Європейського союзу і Верховний представник із загальної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗБП). У 2004 р. призначений на другий 5-річний термін. З 2004 р. до 2009 р. – голова Європейського оборонного агентства.

Ніщцький договір (червень 2001 р.), своєю чергою, дозволив, також за певних умов, вдаватися до тіснішої співпраці в СЗБП для здійснення спільних дій і спільних позицій, але не для військових чи оборонних операцій.

Слід зауважити, що СЗБП розвивається як доповнювальна, але не дублююча НАТО структура. Її головним завданням є створення сил та засобів для подальшого розширення можливостей Євросоюзу щодо участі у врегулюванні регіональних та локальних конфліктів, у т. ч. за межами Європи (на Близькому та Середньому Сході, в Африці та інших регіонах світу).

Одним з елементів цього процесу стала перша стратегія європейської безпеки під назвою «Безпечна Європа у кращому світі», яка вийшла 12 грудня 2003 р. Основними загрозами були названі тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, регіональні конфлікти, загроза державності та організована злочинність. За п'ять років, у 2008 р., було здійснено оцінку впровадження цієї стратегії і виокремлено такі додаткові загрози, як кіберзлочинність, енергетична безпека (особливо у випадку з Російською Федерацією), глобальні кліматичні зміни.

Винятково важливе значення має доповнення відповідно до ст. 17 ДЄС сфери СЗПБ таким компонентом, як спільна оборонна політика. Лісабонський договір (ЛД) від 2007 р. (набув чинності 01.12.2009 р.) для вищезгаданої сфери діяльності ЄС вводить нову офіційну назву: «спільна політика безпеки та оборони», під якою розуміють сукупність заходів, спрямованих на надання Європейському Союзові власного військового потенціалу. З його допомогою ЄС планує брати участь у врегулюванні міжнародних конфліктів, що, хоч і в обмежених масштабах, та уже впроваджується на практиці. Так, в 2003 р. під егідою Євросоюзу було проведено військові операції в Республіці Македонія (місія «Конкордія») та в Демократичній Республіці Конго (місія «Артеміда»). Також Лісабонським договором передбачено розширення сфери голосування кваліфікованою більшістю голосів, а також введення посади Високого представника у сфері зовнішньої політики і політики безпеки у статусі комісара Європейської Комісії.

Після розширення ЄС у 2004 р. та 2007 р. виникають нові дискусії навколо проблем спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу. Більшість з 12 нових країн-членів займають обережну позицію щодо домінування наднаціональних принципів у діяльності

Євросоюзу. Країни «Вишеградського блоку» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), балканські країни (Словенія, Болгарія та Румунія), а також середземноморські (Мальта та Кіпр) віддають перевагу традиційній національній зовнішній політиці та власним дипломатичним службам. Крім того, серед «старих» країн-членів Євросоюзу скептично до перспектив спільної зовнішньої та безпекової політики ставляться Велика Британія, Данія, а також нейтральні Австрія, Ірландія, Швеція, Фінляндія.

На початку березня 2010 р. Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки баронеса **Кетрін Ештон**¹ презентувала Європейському парламенту узгоджену концепцію розвитку дипломатичного апарату Євросоюзу та коло пріоритетів. Говорячи про прагнення дипломатії Євросоюзу, К. Ештон поставила задачу проведення «сильнішої та відповідальнішої європейської зовнішньої політики».

30 серпня 2014 р. Верховним представником Європейського союзу із питань закордонних справ була призначеною **Федеріка Могеріні**², яка вступила на посаду 1 листопада 2014 р.

Слід зауважити, що відповідно до статей 18 і 27 Договору про Європейський Союз, Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки має наступні повноваження:

- проводить спільну зовнішню політику Євросоюзу і політику безпеки;
- вносить пропозиції щодо її розвитку;
- головує в Раді закордонних справ;
- є одним з віце-президентів Комісії;
- забезпечує узгодженість Союзу з питань зовнішнього впливу;
- несе відповідальність в рамках покладених на нього в області зовнішніх зв'язків і координації інших аспектів зовнішньої діяльності Союзу повноважень;

¹ **Кетрін Ештон** (нар. 20 березня 1956 р., Ланкашир) – британський політик, баронеса, Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки (2009-2014).

² **Федеріка Могеріні** (нар. 16 червня 1973 р., Рим) – італійський політик, міністр закордонних справ в уряді Маттео Ренці (з 22 лютого 2014). Член Демократичної партії. З 2014 р. призначена верховним представником Європейського союзу із питань закордонних справ.

- представляє Союз з питань, що належать до спільної зовнішньої політики і політики безпеки;
- веде політичний діалог з третіми особами та країнами від імені Союзу та висловлює позицію Союзу в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях.

Отже, спільна зовнішня політика та політика безпеки Європейського Союзу була чи не най суперечливішою з усіх політик ЄС. Процес її формування був доволі тривалим, остаточне оформлення відбулося з підписанням Договору про ЄС у 1992 р. А з підписанням Лісабонського договору була введена посада Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

ВИСНОВКИ

- Найбільш інтегрованою політикою Європейського Союзу є Спільна сільськогосподарська політика, яка поглинає значну частину бюджету ЄС. Європейський Союз щорічно витрачає понад 40 млрд євро на реалізацію САП, тобто більше 40 % свого бюджету, у той час як внесок сільського господарства у валовий внутрішній продукт ЄС становить тільки близько 2 %, а кількість працездатного населення ЄС, зайнятого в цій галузі, не перевищує 6 %.

- Спільна регіональна політика ЄС спрямована на забезпечення єдності та гармонійного розвитку регіонів країн-членів на основі оптимального співвідношення поділу повноважень між центром і регіонами, дії правових, економічних, організаційних, інституційних механізмів з метою подолання територіальних диспропорцій у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів.

- Самостійним і важливим напрямом діяльності Європейського Союзу є регіональна політика. В розширеному ЄС концепція політики згуртування розглядається насамперед через призму мобілізації внутрішнього потенціалу регіонів.

- Транспортна політика ЄС може стати потужним інструментом відновлення економічного зростання регіону, головним чином через активізацію торгівлі в Європі і решті частин світу. За останні 60 років політика ЄС в галузі транспортної інфраструктури зазнала суттєвих змін, перейшовши до розвитку оновленої Транс'європейської транспортної мережі.

- Екологічна політика Європейського Союзу будується як на основних принципах охорони навколишнього середовища (принцип забруднювач платить, принцип профілактики), так і на допоміжних (принцип збереження біологічного різноманіття, принцип джерела).

- З моменту заснування перших європейських об'єднань важливим стає і питання спільного бюджету. Протягом всієї історії європейської інтеграції відбувається еволюція та реформування всієї бюджетної системи ЄС. З приєднанням нових країн-членів бюджетні надходження поступово зростають, проте і витрати ЄС також не меншають.

- Важливою є і соціальна політика ЄС, завдяки якій вирішуються глобальні проблеми. Також протягом всієї європейської інтеграції ЄС постійно намагався врегулювати питання освітньої політики через низку правових актів та спільних дій. З підписанням Маастрихтського договору питання освіти стає одним із найважливіших у європейській інтеграції.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть основні цілі енергетичної політики.
2. Охарактеризуйте принципи енергетичної політики.
3. Що виступає механізмом впровадження спільної сільськогосподарської політики?
4. Назвіть основні етапи еволюції спільної сільськогосподарської політики.
5. З якими напрямками політики пов'язана економічна політика?
6. Назвіть основні завдання економічної політики.
7. Назвіть основні тенденції розвитку соціальної політики в Європейському Союзі на сучасному етапі.
8. Назвіть основні складові Болонського процесу.
9. Які функції виконує Європейська кредитно-трансферна система?
10. Яке призначення та зміст європейських програм в сфері освіти?
11. Охарактеризуйте основні напрямки екологічної політики.
12. Назвіть етапи формування спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу.

ПІСЛЯМОВА

Багато століть Західна Європа була синонімом клаптикової роздробленості народів і держав, гострого суперництва і постійних збройних конфліктів. Саме Західна Європа була джерелом і головним полем двох руйнівних світових воєн. В останні півстоліття становище в цій частині земної кулі радикально змінилося. Війна пішла з життя народів Європи. Ніде в світі не існує таких тісних міждержавних відносин. Ніде не створені настільки міцні і ефективні гарантії недопущення антагонізмів між сусідніми державами. Ніде міжнародні кордони не є настільки прозорими для руху товарів, послуг і факторів виробництва. Все це стало можливим завдяки європейській інтеграції.

Процеси започаткування, становлення й розвитку європейської інтеграції є доказом застосування еволюційного підходу до творення об'єднаної Європи на принципах поваги до прав та основних свобод людини, свободи, демократії і верховенства права. Передумовами виникнення євроінтеграційних явищ і процесів, які спричинили утворення в другій половині ХХ ст. Європейських Спільнот / Європейського Союзу, є тенденції до зміцнення миру та безпеки; потреби взаємного порозуміння між європейськими народами і країнами, передусім між Німеччиною та Францією; сподівання на економічний розвиток та добробут; прагнення реанімувати провідну економічну й політичну роль на міжнародній арені.

Сучасний Європейський Союз як унікальне міждержавне утворення, якому немає аналогів у світі, є результатом більш ніж 60-річної інтеграційної діяльності в Європі. Побудований на основі трьох Європейських Спільнот – вугілля і сталі, економічної та євратому, створених ще в 50-х рр. минулого сторіччя, Європейський Союз демонструє вміння долати різноманітні кризи і виступає одним із найпотужніших гравців на міжнародній арені.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГАТТ – Генеральна угода про тарифи і торгівлю.

ЄАВТ – Європейська асоціація вільної торгівлі.

ЄВС – Європейська валютна система.

Євратом – Європейське співтовариство з питань атомної енергії.

ЄЕЗ – Європейська економічна зона.

ЄЕП – Європейський економічний простір.

ЄЕС – Європейське економічне співтовариство.

ЄЄА – Єдиний Європейський акт.

ЄІБ – Європейський інвестиційний банк.

ЄК – Європейська Комісія.

ЄОЕС – Європейська організація економічної співпраці.

ЄОС – Європейська оборонна спільнота.

ЄПС – Європейська політика сусідства.

ЄСВС – Європейське співтовариство вугілля і сталі.

ЄФВС – Європейський фонд валютного співробітництва.

ЄФРР – Європейський фонд регіонального розвитку.

ЄЦБ – Європейський центральний банк.

ЗВТ – зона вільної торгівлі.

ЗЄС – Західноєвропейський Союз.

КОРЕПЕР – Комітет постійних представників.

НАТО – Організація Північноатлантичного договору.

ОЕСР – Організація економічного співробітництва і розвитку.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

ПДВ – податок на додану вартість.

САП – Спільна аграрна політика.

СЕК – Соціально-економічний комітет.

СЗПШБ – Спільна зовнішня та безпекова політика.

СОТ – Світова організація торгівлі.

ССП – Спільна сільськогосподарська політика.

СШЄ – Сполучені Штати Європи.

ЦЄЄ – країни Центральної і Східної Європи.

ГОЛОСАРІЙ

Агентства Європейського Союзу – установи Європейського Союзу, які керуються європейським публічним правом, відрізняються від інституцій Спільноти (Рада Європейського Союзу, Європейський Парламент, Європейська Комісія тощо) і мають власний юридичний статус.

Аденауер, Конрад (1876 – 1967) – німецький політик, співзасновник партії ХДС. Із 1949 р. – канцлер ФРН. Доклав багато зусиль до прийняття ФРН до Ради Європи (1950) та НАТО (1955). У 1951 – 1955 рр., як міністр закордонних справ, добився для ФРН статусу країни-засновниці у всіх трьох Європейських Спільнотах. Дотримувався федералістичних поглядів на майбутній устрій інтегрованої Європи.

Амстердамська угода – є результатом Міжурядової конференції, яка розпочала свою роботу під час засідання Європейської Ради в Турині 29 березня 1996 р. Угоду було ухвалено на засіданні Європейської Ради в Амстердамі 16 – 17 червня 1997 р.; 2 жовтня 1997 р. її підписали міністри закордонних справ п'ятнадцяти країн-членів. Набрала чинності 1 травня 1999 р. (перший день другого місяця після ратифікації останньою з країн-членів ЄС) після ратифікації її всіма країнами-членами згідно з власними конституційними вимогами. З юридичної точки зору Угода доповнює відповідні положення Угоди про ЄС, угод про створення Європейських співтовариств та інших відповідних актів. Амстердамська угода не замінює інші угоди – вона, радше, стоїть в одному ряду з ними.

Бенілюкс – регіон Європи, створений в 1944 р., що включає в себе Європейські країни митно-економічного союзу: Бельгію, Нідерланди та Люксембург. Назва походить від перших складів назв країн-учасників союзу. В Європі цей союз називають Benelux.

Білі книги Європейської Комісії – ці документи містять пропозиції щодо діяльності Співтовариства. Це опрацьовані офіційними службами конкретні напрямки політики. У деяких випадках цим документам передують публікації так званих «Зелених книг», мета яких – покласти початок консультативному процесу на європейському рівні. Прикладами можуть бути «Білі книги» на теми: завершення формування спільного ринку, зростання, конкурентоспроможність та зайнятість, а також з питань зближення законодавства асоційованих держав Центральної та Східної Європи у

сферах, що мають відношення до спільного ринку. Якщо Рада схвально оцінить «Білі книги», то вони можуть стати програмою дій Союзу у відповідній сфері.

Блакитна Європа – назва європейської політики у галузі риболовлі, складова спільної сільськогосподарської політики.

Бріан, Арістід (1862 – 1932) – франц. політик, кілька разів був прем'єром та міністром закордонних справ Франції. Лауреат Нобелівської премії Миру (разом з О. Чемберленом та Г. Штреземаном). Вважається одним з «батьків європейської інтеграції». Був прихильником «Федеративної Європи», концепцію якої запропонував Лізі Націй 1929 р. У документі, званому «меморандумом Бріана», пропонував створення «тривалих урядів солідарності на базі міжнародних угод». Вважав, що у федеративній Європі держави-члени мають зберігати свій суверенітет і повну політичну незалежність, однак слід забезпечити вільне переміщення товарів, капіталів та осіб. Однак Ліга Націй відхилила тоді «Меморандум Бріана».

Бюджет ЄС – всі надходження ЄС та його видатки включаються до бюджету Співтовариства на основі щорічних прогнозів. Втім, винятком з цього правила є покриття операційних витрат, пов'язаних з реалізацією положень Розділів V та VI Угоди про ЄС, яке може здійснюватися за рахунок країн-членів. Надходження до бюджету формуються з декількох джерел: податки на продукти харчування, що імпортуються до ЄС; митні збори на імпорт несільськогосподарської продукції; частка податку на додану вартість (ПДВ), що стягується на національному рівні в країнах-членах ЄС; внески країн-членів відповідно до їхньої частки у спільному ВВП ЄС. Внески за рахунок ПДВ складають понад половину всіх надходжень ЄС.

Гармонізація – процес координації національної політики та стандартів різних країн, але у дещо більш обмежений спосіб, ніж передбачає апроксимація.

Генеральні директорати – головні адміністративні підрозділи Європейської Комісії. Вони виконують або забезпечують виконання країнами-членами політики ЄС, здійснюють управління виділенням коштів з бюджету на різні стратегічні напрямки.

Гімн Європи – слова твору Міллера «Ода радості», покладені на музику фіналу Дев'ятої симфонії Бетховена; виконується під час урочистих подій.

Грант – безкоштовна допомога.

Громадянство Європейського Союзу – визначається наявністю громадянства однієї з його країн-членів. Іншими словами, будь-який громадянин країни-члена ЄС вважається громадянином Союзу. Окрім прав та обов'язків, визначених в Угоді про ЄС, громадянство Союзу означає чотири спеціальні права:

- свобода пересування та проживання будь-де на території країн-членів Союзу;
- право голосувати та висувати свою кандидатуру на виборах до місцевих органів управління та до Європейського Парламенту в країні проживання;
- дипломатичний та консульський захист з боку органів будь-якої країни-члена ЄС під час перебування особи в країні, яка не є членом ЄС, і де немає представництва країни, громадянином якої є ця особа;
- право подання петиції або апеляції Європейському Омбудсмену. Запровадження громадянства ЄС, звичайно, не означає відміну поняття національного громадянства – воно доповнює його. Це дає пересічному громадянину відчутніше усвідомлення причетності до Європейського Союзу.

День Європи – від 1985 р. за рішенням Європейської Ради країнами Євросоюзу відзначається день оголошення інтеграційного «плану Шумана» – 9 травня.

Де Голь, Шарль (1890 – 1970) – франц. державний діяч, генерал. На початку Другої світової війни командував танковою дивізією, потім був призначений заступником військового міністра. Після капітуляції Франції виїхав до Британії, де виступив по радіо із закликом до продовження збройної боротьби проти Гітлера. Створив організацію «Вільна Франція». Після вторгнення союзників у Нормандію очолив французький тимчасовий уряд; у січні 1946 р. подав у відставку, але 1959 р. був обраний Президентом. З 1969 р. – на пенсії. Був прихильником «Європи вітчизн», згідно з «планом Фуше» (1961). Чільний представник конфедераційної течії в європейській інтеграції. Двічі, в 1963 р. та 1967 р., використовував «вето» проти прийняття Великої Британії до ЄЕС. Намагався протистояти зростанню впливу США в Європі.

Делор, Жак (1925 р.н.) – франц. політик, автор т. зв. теорії Європи «концентричних кіл» в європейській інтеграції. Був головою Єврокомісії в 1985 – 1995 рр., до того – міністром економіки й фінансів Франції. 1987 р. запропонував т. зв. «пакет Делора», що

окреслював можливості подальшої інтеграції. У 1989 р. на Мадридському саміті Європейської Ради було прийнято т. зв. «пакет Делора-2» про валютний та господарський союз. Цей «пакет» передбачав створення Європейського валютного інституту та Європейського Центрального Банку.

Директива ЄС – тип законодавчого акту Європейської спільноти. Директива зобов'язує державу-члена вжити певних заходів, спрямованих на досягнення окреслених у ній цілей. У директиві також визначається термін досягнення цілі. Директиви часто використовуються з метою узгодження законодавств країн-членів, даючи можливість вибору способів та інструментів, які б забезпечували, після певного періоду часу, застосування однорідних юридичних норм.

Економічний та монетарний (валютний) союз – це процес гармонізації економічної та монетарної політики країн-членів Союзу з метою запровадження єдиної валюти. Він був предметом обговорення однієї з двох Міжурядових конференцій, проведених у грудні 1990 р.

ЕКЮ – європейська грошова одиниця, попередниця євро. Грошову одиницю екю запроваджено 1979 р. як центральний елемент Європейської валютної системи задля підтримки механізму обмінних курсів в рамках ERM. В її основу покладено зважений кошик валют. Від 1 січня 1999 р. запроваджено євро за курсом 1 екю = 1 євро.

Європейська Комісія – унікальна інституція ЄС, яка не має аналогів у національних системах урядування. Вона є виконавчим органом, що несе відповідальність за вироблення законодавчих ініціатив, реалізацію рішень та дотримання договорів Союзу.

Європейська Конституція – правовий акт, який досі не ухвалений, дискусії щодо доцільності створення Євроконституції тривають у Європарламенті. Європейська Конституція стала б кінцевою ланкою європейської інтеграції, увінчала б багаторічні зусилля, спрямовані на утвердження Євросоюзу.

Європейська монетарна (валютна) система – запроваджена 1979 р., об'єднала валюти держав-учасниць через механізм валютних курсів, який мав згладжувати коливання курсів, початковий етап економічного та монетарного союзу.

Європейська Рада – інституція ЄС, що передбачає регулярні зустрічі глав держав та урядів країн Європейського Союзу. Згідно Лісабонського договору Європейська Рада офіційно набула статусу

інституції Європейського Союзу і є структурою, відокремленою від Ради Міністрів ЄС.

Європейська служба зовнішньої дії – мета її полягає в наданні допомоги Високому представникові здійснювати політику, передбачену його мандатом, у розвиткові та координуванні зовнішньої політики ЄС, у послідовному та ефективному поширенні європейських цінностей та інтересів в усьому світі.

Європейське Економічне Співтовариство – засноване в 1957 р. з метою створення спільного ринку; після 1967 р. цей термін також часто вживався, коли йшлося про спільну діяльність ЄС. Згідно з Угодою про Європейський Союз назву було змінено на Європейське Співтовариство.

Європейське космічне агентство – засноване в 1975 р. з метою координації космічних досліджень та технологій в мирних цілях.

Європейське співтовариство вугілля і сталі – засноване у 1951 р. з метою формування спільного ринку вугілля і сталі. Перша європейська організація, створена за наднаціональним принципом і наділена значними повноваженнями щодо національних урядів та підприємств.

Європейське співтовариство з атомної енергії – засноване Римською угодою об'єднання сприяє розвиткові та дослідженням атомної енергетики, створенню спільного ринку ядерного пального, контролю за ядерними виробництвами та розвитку атомних технологій в мирних цілях в рамках єдиних стандартів безпеки, а також з метою широкого комерційного використання атомного палива та енергії.

Європейське управління боротьби з наркотиками – створене в 1994 р. з метою сприяння контролю за незаконними операціями з наркотичними речовинами.

Європейське управління відбору персоналу – відповідає за підбір персоналу для роботи в установах Європейського Союзу (Європейський парламент, Рада Європи, Європейська комісія, Європейський суд, Рахункова палата, Економічний і соціальний комітет, Комітету регіонів і Європейський омбудсмен). Кожна установа отримує повний доступ до набору співробітників з резерву кандидатів, відібраних EPSO.

Європейський Банк Реконструкції та Розвитку – міжнародний фінансово-кредитний інститут, який надає допомогу країнам від Центральної Європи до Центральної Азії для проведення

ринкових реформ, активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки. Створений в 1991 р. (штаб-квартира – в Лондоні).

Європейський економічний простір – Угода 1991 р. між ЄС та Європейською Асоціацією вільної торгівлі про створення об'єднаної зони вільної торгівлі в усіх галузях крім сільського господарства. Нині – це спільний ринок товарів, послуг, капіталів та робочої сили, не обмежений державними кордонами.

Європейський Інвестиційний банк – державна фінансово-кредитна установа Європейського Союзу, що функціонує для фінансування розвитку відсталих європейських регіонів у формі довготермінових кредитів. Створений у 1958 р. з метою надання кредитів для спорудження та реконструкції об'єктів, які становлять інтерес для країн ЄС та асоційованих держав.

Європейський Інвестиційний Фонд – фонд при Європейському Інвестиційному банку; надає кредити й гарантії за кредитами, як правило для фінансування транс'європейських проектів.

Європейський інспектор захисту даних має забезпечувати право громадян на таємницю приватних даних, якими оперують інституції та установи ЄС. Інспектора з захисту даних та його помічника призначають Європейський Парламент і Рада ЄС на п'ять років з правом подовження мандату.

Європейський омбудсмен – посада, запроваджена Договором про Європейський Союз. Уповноважений приймати скарги від громадян Союзу, фізичних чи юридичних осіб, резидентів держав-членів на незадовільну діяльність інституцій або установ Спільноти. У відповідь на скаргу, або за власною ініціативою, європейський омбудсмен проводить розслідування. Інституції ЄС зобов'язані надавати йому будь-яку інформацію і доступ до відповідних документів. Виявивши факти порушень, він сповіщає установу, про яку йдеться, і надсилає їй свої рекомендації. Установа-адресат має три місяці на те, щоб дати докладну відповідь, після чого омбудсмен направляє остаточний звіт Європейському Парламентові та відповідній установі. Крім того, він сповіщає скаржника про результати свого розслідування.

Європейський Парламент – інституція ЄС, що разом з Радою Європейського Союзу утворює двопалатний законодавчий орган ЄС, який був описаний як один з найбільш потужних законодавців у світі.

Європейський соціально-економічний комітет – дорадчий орган Європейського Союзу. Соціально-економічний комітет створено 1958 р. згідно з Договором про заснування Європейської Спільноти, щоб забезпечити представництво інтересів різних економічних і соціальних груп.

Європейський Союз (Європейська Унія, Європейська Співдружність) – союз держав-членів Європейських Спільнот, створений згідно з Договором про Європейський Союз (Маастрихтський Трактат), підписаним в лютому 1992 р. і діючим з листопада 1993 р.

Європейський суд аудиторів (Рахункова палата) – інституція Європейського Союзу, що перевіряє законність і правильність прибутків і видатків Європейського Союзу згідно з бюджетом, а також оцінює управління фінансами.

Європейський Центральний банк – головний елемент Європейської системи центральних банків, який як юридична особа виконує основні функції, радить національним державам та наддержавним органам щодо господарчої оцінки ухвали законів та інших правових норм Європейського Союзу, а також висловлює свою думку щодо грошової, цінової політики відповідним органам.

Європейські співтовариства – колективний орган, який виник у 1967 р. внаслідок злиття адміністративного апарату Європейського співтовариства з атомної енергії, Європейського співтовариства вугілля та сталі та Європейського економічного співтовариства.

Європейські угоди – договори про асоційоване членство між ЄС та країнами Центральної та Східної Європи.

Єврорегіони – прикордонні території кількох суміжних держав, що регулюються положеннями Мадридської конвенції про прикордонне співробітництво (1980). Мета створення єврорегіонів – зміцнення добросусідських стосунків, культурних і господарчих контактів, спільні інвестиції, боротьба з наслідками стихійних лих, охорона історично-культурної спадщини, тощо.

Єдиний Європейський Акт – один з договорів Європейської Союзу, підписаний 1986 р. на саміті в Люксембурзі. Вперше вніс значні зміни до основоположного Римського договору. Набув чинності 1 липня 1987 р.

Зона вільної торгівлі – торговельна асоціація, створена з метою скасування митних тарифів і позатарифних бар'єрів між країнами-

учасницями, які зберігають комерційний суверенітет і національні тарифи щодо третіх країн.

Комітет регіонів – орган ЄС, що в рамках своєї консультативної роботи висловлює думку з питань, пов'язаних з місцевими і регіональними органами влади в Європі, з питань субсидіарності або багаторівневого управління.

Копенгагенські критерії – критерії вступу країн в Європейський союз, які були прийняті в червні 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені та підтверджені в грудні 1995 р. на засіданні Європейської Ради в Мадриді. Критерії вимагають, щоб держава-кандидат була правовою, де б дотримувалися демократичні принципи свободи і пошани прав людини (ст. 6, ст. 49 Договору про Європейський союз). В країні має бути конкурентоздатна ринкова економіка, і повинні визнаватись загальні правила і стандарти ЄС, включаючи прихильність цілям Політичного, Економічного і Валютного союзу країн в європейській інтеграції в галузі політики та економіки, зокрема, створення впродовж 10 років зони вільної торгівлі для промислової продукції.

Лісабонська угода – нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу була підписана 13 грудня 2007 р. Договір набрав чинності 1 грудня 2009 р.

Обов'язковий мінімум (*acquis communautaire*) – правовий доробок Європейської Спільноти – це сукупність спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх країнах-членах ЄС. Доробок постійно змінюється і узагальнюється. Він охоплює: зміст, принципи та політичні цілі угод;

- закони, ухвалені на виконання угод, та рішення Суду ЄС;
- декларації та резолюції Союзу;
- заходи в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики;
- заходи у сфері правосуддя та внутрішніх справ;
- міжнародні угоди, укладені Спільнотою, а також державами-членами між собою у сфері діяльності Союзу.

Паризький договір (1951 р.) – договір про заснування Європейської спільноти з вугілля та сталі, перший з чотирьох основоположних договорів Європейського Союзу (разом з Римськими договорами і Договором про Європейський Союз).

Право Європейського Союзу – це унікальний правовий феномен, що склався в ході розвитку європейської інтеграції в рамках

Європейських співтовариств і Європейського Союзу, результат реалізації наднаціональної компетенції інститутів Європейського Союзу. Правом Європейського союзу є специфічний правопорядок, правова система, що склалася на стику міжнародного права і внутрішньодержавного права держав-членів Європейського Союзу, володіє самостійними джерелами і принципами. Автономність Права Європейського Союзу підтверджена рядом рішень Європейського Суду.

Правовий доробок Спільноти – це сукупність спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх країнах-членах ЄС. Доробок постійно змінюється і узагальнюється.

Рада Міністрів Європейського Союзу – інституція Європейського Союзу головний орган ухвалення рішень в Європейському Союзі. До її складу входять по одному міністрові від кожної країни Союзу. Залежно від порядку денного, збираються міністри закордонних справ (Рада з загальних справ та зовнішніх відносин), економіки й фінансів (Екофін), сільського господарства тощо – загалом 9 конфігурацій Ради. Кількість засідань протягом року залежить від масштабів та інтенсивності законодавчого процесу в ЄС і політичних рухів того чи іншого особливого питання. Деякі конфігурації Ради збираються раз на місяць; інші – раз на півроку.

Римські договори – два основоположні євроінтеграційні договори, підписані в Римі 25 березня 1957 р.: Договір про заснування Європейської економічної спільноти (ЄЕС) і Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом). Договори підписали країни-засновниці – Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина та Франція. Після перейменування Європейської економічної спільноти на Європейську Спільноту, згідно з Договором про Європейський Союз, відповідний Римський договір почали називати «Договором про заснування Європейської Спільноти», і коли говорять «Римський договір», в однині, найчастіше розуміють саме його.

Розширення ЄС – збільшення кількості країн-учасниць інтеграційного об'єднання.

Спільна Зовнішня і Безпекова Політика (СЗБП) – її завданням є зміцнення єдності та незалежності Європи, що повинно сприяти збереженню миру, безпеки, прогресу на цілому континенті та в світі.

Суд ЄС – одна з п'яти офіційних інституцій Європейського Союзу, найвищий суд ЄС, рішення якого не можуть бути оскаржені.

Субсидіарність – у перекладі українською мовою термін «субсидіарність» означає доповнюваність. Стосовно відносин між ЄС і країнами-членами принцип субсидіарності передбачає, що поза сферою безпосередньої компетенції органів ЄС вони можуть діяти лише тоді, коли проблема, що виникла, може бути ефективно розв'язана на комунітарному рівні, а не на рівні окремих країн-членів або регіонів.

ТЕМПУС – схема співпраці між країнами ЄС і країнами-партнерами в галузі вищої освіти. Транс'європейська програма взаємообмінів між університетами розпочалася 1990 р. на підтримку реформи вищої освіти в країнах Центральної та Східної Європи; відтоді вона тричі оновлювалась. Нині до країн-партнерів ЄС у цій програмі належать західнобалканські країни, країни Східної Європи та Центральної Азії (так звані «країни «ТАСІС»») і країни Середземномор'я.

Угоди про асоціацію – договір між Європейським Союзом та державою – не членом ЄС, що створює рамки для співпраці між ними. До областей співпраці зазвичай належать розвиток політичних, торговельних, соціальних, культурних зв'язків та зміцнення безпеки. Правову базу такої угоди було створено за статтею №217 Договору про урядування Європейського Союзу.

Управління офіційних публікацій ЄС – є міжвідомчою службою, завдання якої (згідно Постанови ЄС № 2009/496/) полягає в публікації видань інститутів Європейських Співтовариств і Європейського Союзу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Розділ 1

1. Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2011. – 395 с.
2. Гнатюк М.М. Політична суб'єктність Європейського Союзу (інституційно-нормативні характеристики Лісабонської моделі) : дис. доктора політичних наук : 23.00.04 / Микола Миколайович Гнатюк. – К., 2016. – 403 с.
3. Договір про заснування Європейської Спільноти ЄЕС; Договір, Перелік, Міжнародний документ від 25.03.1957. [Електронний ресурс – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017
4. Договір об утворенні Європейського об'єднання вугля і сталі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://innovbusiness.ru/pravo/DocumShow_DocumID_36226.html
5. Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дайнен Десмонд / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006. – 696 с.
6. Европа: проблемы интеграции и развития. Монография. В 2-х томах. – Т.1. История объединения Европы и теория европейской интеграции. – Ч.1. Кол. авт. / Под общей редакцией академика О.А. Колобова. – Нижний Новгород: ФМО/ИСИ ННГУ; Изд-во АГПИ им.А.П. Гайдара, 2008. – 352 с.
7. Європейська інтеграція: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. – ІваноФранківськ: Місто НВ, 2013. – 464 с.
8. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. 2003р. №4 (35). – Х. : Право, 2003. – С. 82 – 92.
9. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюка, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова ; за ред. І. В. Яковюка. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 208 с.

10. Княжинский В. Б. Провал планов «Объединения Европы» / В. Б. Княжинский. – Москва: Госполитиздат, 1958. – 212 с.
11. Корочанська А. О. «Ініціатива Бріана» на рубежі 1920 – 1930-х рр. як етап у формуванні наднаціональної свідомості в Європі / А. О. Корочанська // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 40. – С. 307 – 313.
12. Корочанська А. О. Пан'європейський проект Р. Куденхове-калергі у 1920 – 1930-ті рр.: аналіз основних положень / А. О. Корочанська // Наукові праці історичного факультету запорізького національного університету, 2014, Вип. XXXVIII С. 299 – 302.
13. Кравчук О. Європейська ідея Томаша Масарика / Олександр Кравчук // Проблеми слов'язознавства. – 2013. – Випуск 62. – С. 47 – 57.
14. Куденхове-Калергі Р.Н. Пан-Європа / Р. Н. Куденхове-Калергі. – М. : Вита Планетаре, 2006. – 120 с.
15. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 320 с.
16. Наумов А. «Європейская идея» в 30-е годы XX века: итальянский вариант / Александр Наумов // Історична панорама. – 2010. – Вип. 10. – С. 130 – 142.
17. Скрипник О. М. Вплив європейських революційних рухів 1918 – 1920-х рр. на розвиток ідей європейської інтеграції / О. М. Скрипник // Вісник Черкаського університету, серія Історичні науки. – 2017. – № 1 – С. 54 – 58.
18. Скрипник О. М. Розвиток ідей європейської єдності у 20-30-х рр. ХХ ст. / О. М. Скрипник // Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. – № 1 (17)с (січень-березень). – Т. 2. – С. 28 – 33.
19. Чубарьян А.О. «Бриановская» Европа / А.О. Чубарьян // Метаморфозы Европы / [Отв. ред. О.А. Чубарьян]. – М.: Наука, 1993. – 255 с.

Розділ 2

1. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – К. : Хай-Тек Прес, 2008. – 352 с.
2. Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і

перероб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2011. – 395 с.

3. Гнатюк М. М. Політична суб'єктність Європейського Союзу (інституційно-нормативні характеристики Лісабонської моделі) : дис. доктора політичних наук : 23.00.04 / Микола Миколайович Гнатюк. – К., 2016. – 403 с.

4. Договір про заснування Європейської Спільноти ЄЕС; Договір, Перелік, Міжнародний документ від 25.03.1957. [Електронний ресурс – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017

5. Договір об утворенні Європейського об'єднання вугля і сталі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://innovbusiness.ru/pravo/DocumShow_DocumID_36226.html

6. Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дайнен Десмонд / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006. – 696 с.

7. Европа: проблемы интеграции и развития. Монография. В 2-х томах. – Т.1. История объединения Европы и теория европейской интеграции. – Ч.1. Кол. авт. / Под общей редакцией академика О.А. Колобова. – Нижний Новгород: ФМО/ИСИ ННГУ; Изд-во АГПИ им.А.П. Гайдара, 2008. – 352 с.

8. Європейська інтеграція: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / Кол. авт.; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. – ІваноФранківськ: Місто НВ, 2013. – 464 с.

9. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2012. – 759 с.

10. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. 2003р. №4 (35). – Х. : Право, 2003. – С. 82 – 92.

11. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюка, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова ; за ред. І. В. Яковюка. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 208 с.

12. Казімір Р. Історія Європейської Інтеграції. Від декларації Шумана до розширення на Схід / Роберт Казімір – Режим доступу: <http://www.youth.crimeastar.net>

13. Круглашов А. М. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник. / склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу. – Ч.1.Чернівці, 2010. – 212 с.

14. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 320 с.

15. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. Учебное пособие / В. Г. Шемятенков. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 400 с.

16. Яковюк І. Азбука європейської інтеграції / І. Яковюк Л. Трагнюк, В. Медеяєв Харків: «Апекс+», 2006. – 168 с.

Розділ 3

1. Балан А. В. Вплив економічних факторів на процес вступу Великої Британії до ЄЕС та діяльність в союзі на початковому етапі членства / А. В. Балан // «Історія» (Наукові праці). – Випуск 134 (Том 147). – С.119 – 123.

2. Бисага Ю. М. Право Європейського Союзу. Курс лекцій / Ю. М. Бисага, М.М. Палінчак, І. В. Решетар – Ужгород : 2007. – 157 с.

3. Брензович К. С. Роль Великої Британії у політичній та економічній інтеграції Європейського Союзу / К. С. Брензович, І. В. Лапа // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 10(1). – С. 55 – 58. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

4. Бурнашов И. Маргарет Тэтчер и Жак Делор: полемика по вопросам углубления процесса европейской интеграции (вторая половина 1980-х гг.) / Игорь Бурнашов // Вестник Европы. – №16. – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/vestnik /2005/16/bu6.html>

5. Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дайнен Десмонд / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006. – 696 с.

6. Договір про Європейський Союз Європейський Союз; Договір, Міжнародний документ від 07.02.1992 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029

7. Договор о Европейском Союзе. Консолидированная версия. Документы Европейского Союза. (Маастрихт, 7 февраля 1992 года). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
8. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2012. – 759 с.
9. Єдиний європейський акт Угода від 17.02.1986 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_028
10. Історичні передумови і основні етапи європейської інтеграції [Текст] / І. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. 2003р. №4 (35). – Х. : Право, 2003. – С. 82 – 92.
11. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюка, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова ; за ред. І. В. Яковюка. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 208 с.
12. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 320 с.
13. Ніццький договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про [...] Європейський Союз; Договір, Акт, Декларація [...] від 26.02.2001 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_261
14. Пономарьов М. В. Історія країн Європи та Америки в Новітній час / М. В. Пономарьов. – М.: Проспект. 2010. – 416 с.
15. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. Учебное пособие / В. Г. Шемятенков. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 400 с.
16. Яковюк І. Азбука європейської інтеграції / І. Яковюк Л. Трагнюк, В. Медеяєв Харків: «Апекс+», 2006. – 168 с.

Розділ 4

1. Бисага Ю. М. Право Європейського Союзу. Курс лекцій / Ю. М. Бисага, М.М. Палінчак, І. В. Решетар – Ужгород : 2007. – 157 с.
2. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – К. : Хай-Тек Прес, 2008. – 352 с.

3. Віднянський С. В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2011. – 395 с.
4. Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дайнен Десмонд / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006. – 696 с.
5. Договір про Європейський Союз Європейський Союз; Договір, Міжнародний документ від 07.02.1992 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
6. Договор о Европейском Союзе. Консолидированная версия. Документы Европейского Союза. (Маастрихт, 7 февраля 1992 года). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
7. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2012. – 759 с.
8. Європейський Союз : словник-довідник / ред.-упоряд. М. Марченко. Вид. 3-тє, оновл. – К. : К.І.С., 2006. – 138 с.
9. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу : монографія / І. В. Яковюка, Т. М. Анакіна, О. Я. Трагнюк, Т. В. Комарова ; за ред. І. В. Яковюка. — К. : Ред. журн. «Право України», 2012. – 208 с.
10. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 320 с.
11. Ніщський договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про [...] Європейський Союз; Договір, Акт, Декларація [...] від 26.02.2001 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_261
12. Пономарьов М. В. Історія країн Європи та Америки в Новітній час / М. В. Пономарьов. – М.: Проспект. 2010. – 416 с.
13. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. Учебное пособие / В. Г. Шемятенков. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 400 с.
14. Яковюк І. Азбука європейської інтеграції / І. Яковюк Л. Трагнюк, В. Медеяєв Харків: «Апекс+», 2006. – 168 с.

Розділ 5

1. Голосніченко Д. І. Європейська Рада, Рада ЄС, Європарламент: розподіл повноважень / Д. І. Голосніченко // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – Випуск 2(14). – 2012. – С. 151 – 155.
2. Десмонд Дайнен Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дайнен Десмонд / Пер. з англійської. – К. : «К.І.С.», 2006. – 696 с.
3. Договір про Європейський Союз Європейський Союз; Договір, Міжнародний документ від 07.02.1992 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
4. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник для вузов / Рук. авт. колл. и отв. ред. Л.М. Энтин. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма 2007. – 960 с.
5. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник./ склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу. – Ч.1.Чернівці, 2010. – 212 с.
6. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко; за ред. Л.В. Губерського. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К. : Знання, 2012. – 759 с.
7. Кашкин С.Ю., Четвериков А.О., Калиниченко П.А. и др. Право Европейского Союза: учебное пособие (отв. ред. С.Ю. Кашкин). – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2011 г. – 274 с.
8. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К.: «К.І.С.», 2010. – 536 С.
9. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. По- грібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
10. Офіційний сайт Європейського Союзу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://europa.eu/european-union/index_en
11. Офіційний сайт (23 мовні версії) European Parliament – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/news/public/default_en.htm
12. Право Європейського Союзу: підручн. / за ред. О.К. Вишнякова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 883 с.

13. Рукомеда Р. Орлик В. Конституція Європейського Союзу: бути чи не бути? / ZN.ua. – 23 квітня 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/POLITICS/konstitutsiya_evropeyskogo_soyuzu_buti_chi_ne_buti.html

14. Саломатин А. Ю. Деятельность суда ЕС и европейское общественное мнение / А. Ю. Саломатин // Современная Европа. – 2015. – № 5 (65). – С. 22 – 23.

15. Яворська І. Роль і значення Суду ЄС у системі органів Європейського Союзу / Ірина Яворська // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 37. Частина 2. – С. 82 – 88.

16. Яковюк І. Європейська Рада: еволюція правового статусу / І. Яковюк // Вісник Національної академії правових наук України. – № 3 (78). – 2014. – С. 53 – 61.

Розділ 6

1. Ахмедова Е. Р. Прагнення Туреччини до вступу в Європейський Союз: політико-правова позиція держав-членів ЄС / Е. Р. Ахмедова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. - 2014. - Вип. 7. - С. 274-284. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2014_7_35

2. Боровець І. Особливості процесу інтеграції Республіки Хорватія до Європейського Союзу / Ірина Боровець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

3. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – К. : Хай-Тек Прес, 2008. – 352 с.

4. Бурдяк В. Інтеграція Республіки Болгарія до Європейського Союзу // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л.М. Алексієвець. – Вип. 9: Україна – Європа – Світ: творимо історію разом. Присвячується Євро-2012. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 23-34.

5. В'юницька О. І. Аналіз концептуально-теоретичних підходів до визначення поняття Центрально-Східна Європа / О. І. В'юницька // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2002. . – Вип. 33. – Ч. 1.

6. Грубінко А. В. Участь Великої Британії у європейській політичній інтеграції: між атлантизмом та європеїзмом / А. В. Грубінко // Європейські історичні студії. – 2015. – № 1. – С. 6–17.

7. Договор о Европейском Союзе. Консолидированная версия. Документы Европейского Союза. (Маастрихт, 7 февраля 1992 года). Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
8. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник./ склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу. - Ч.1.Чернівці, 2010. – 212 с.
9. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко ; за ред. Л.В. Губерського.— К. : Знання, 2009. — 751 с.
10. Європа 2020 стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання [Електронний ресурс].ів, 2014. – Режим доступу: <http://fra.org.ua/uploads/media/file/0001/01/85c65ab6bada07f232e264f4d68d79ac8c9ee1a4.pdf>
11. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки [Електронний ресурс]: послання Президента України до Верховної Ради України (травень 2002 р.). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>
12. ЄС без Великобританії: нова форма співпраці чи розпад союзу? [Електронний ресурс] // Free Voice Information Analysis Center. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://iac.org.ua/yes-bez-velikobritaniyi-nova-forma-spi-vpratsi-chi-rozpad-soyuzu/>.
13. Іваницька О. П., Сторожук Р. І. Вихід Великобританії з ЄС (за матеріалами щотижневика «Дзеркало Тижня») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Історія, філософія, право – jvestnik-sss.donnu.edu.ua
14. Іщенко Н. Європейська перспектива для Балкан: що та хто перешкоджатиме розширенню ЄС [Електронний ресурс] / Н. Іщенко // Європейська правда. – 9.02.2018. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/9/7077261/>
15. Каганов Ю. О. Центрально-Східна Європа як історичний регіон: зміст та еволюція концепції / Ю. О. Каганов // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – Вип. ХІХ. – С. 333–341.
16. Ковальова О. Політико-правові і процедурні питання вступу до Європейського Союзу [Електронний ресурс]: матеріал з Правознавець - електронної бібліотеки юридичної літератури. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/chapter/2/25/902>

17. Кудряшова Ю. Перспективы вступления в ЕС балканских государств и интересы России [Электронный ресурс] / Юлия Кудряшова // Российский сонет по международным делам. – 07.12.2011. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=57
18. Лавриненко В.Г. Європейська інтеграція: від Риму до Лісабону : курс лекцій / В.Г. Лавриненко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та управління, Каф. упр. та євроінтеграції. — К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 187 с.
19. Максакова М. А. Страны Западных Балкан на пути в Европейский Союз: проблемы и перспективы / М. А. Максакова. // Российский внешнеэкономический вестник. – 2016. – №11. – С. 42–56.
20. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015.– 320 с.
21. Мельничук Л. Н. Шлях Румунії до Європейського Союзу: досвід для України // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.– 2012. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/put-rumynii-v-evropeyskiy-soyuz-opyt-dlya-ukrainy>
22. Миронова М.А. Еволюція політики ЄС щодо країн Західних Балкан / М.А. Миронова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 93 (Частина II), 2010. – С. 28 – 37.
23. Мислюк Ю. В. Модель інтеграції країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету Випуск 9, 2012.
24. Нартюк О.В. Стратегія «Європа 2020» як складова механізму оптимізації зайнятості населення в країнах ЄС / О.В. Нартюк // Соціально-трудова відносини: теорія та практика. – 2015. – № 2. – С. 201–207.
25. Николук В. П. Європейська боргова криза : виклик для економік Центрально-Східної Європи / В. П. Николук // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3. – С. 64–67.
26. Неприцька Т. І. Вплив виходу Великої Британії з ЄС на інтеграційні процеси в Європі. Збірник наукових праць

професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса за 2015-2016 рр. С. 35–37.

27. Овчар О. Становлення взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом: шлях до підписання Угоди про асоціацію та її подальшої реалізації / О. Овчар, М. Галаган // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ; (голов. Ред. М.М.Іжа). – О.: ОРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 3 (47). – 252 с.

28. Олійник Т. І. Стратегія "Європа 2020". Співробітництво – запорука сталого розвитку України та Європи / Т. І. Олійник, О. В. Горох, О. Ю. Грубнік // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. – 2015. – № 2. – С. 206 – 211. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2015_2_29

29. Основні напрямки зовнішньої політики України [Електронний ресурс]: Закон України від 02.07.1993 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3360_12

30. Палагнюк Ю. Основні інструменти розширення Європейського Союзу на схід // Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 37 “Ефективність державного управління” С. 189 – 195.

31. Попко В. Є. Юридичний зміст «Brexit» та його перспективи для України. Міжнародне право. 2016. № 5. С. 201–204. 14.

32. Скрипник О.М. Історія співпраці України з Європейським Союзом у рамках європейської політики сусідства // Уманська старовина: Науковий журнал. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» 2017. – Вип. 3. – С. 29 – 35.

33. Скрипник О. Історія запровадження програми Європейського Союзу «Східне партнерство» / О.М. Скрипник // Інтелектуальний потенціал в умовах сучасного суспільства : матеріали Регіональної науково-практичної конференції молодих учених (м. Умань, 20 травня 2016 р.) / ред. кол. : В.В. Сокирська [гол. ред.], М. А. Слатвінський, І. В. Хоменко – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 148 с. – С. 113 – 116.

34. Скрипник О.М. Україна і Європейський Союз. Українська державність: історія і сучасність: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (26 листопада 2009 р.) Частина II / Під. заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь, 2009. – 118 с. С. 29 – 31.

35. Сочнева И. Проблемы и перспективы вступления Турции в ЕС // Вестник международных организаций. 2011. – №1. – С. 65 – 71.

36. Співак І. В. Brexit: поточна ситуація та очікування. Міжнародні економічні відносини і світове господарство. 2016. – № 9. – С. 141 – 145.

37. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента від 11 червня 1998 р. // Політика і час [Текст]. – 2000. – № 3/4. – С. 30 – 35

38. Стрільчук Р. С. Польща на шляху до європейської інтеграції: історико-економічний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/istor/2007_1/1/3.pdf

39. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф. Газизуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць [та ін.]; за ред. В. Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: [Агентство «Україна»], 2009. – 84 с.

40. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 16 червня 1994 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012

41. У Софії розпочався перший за останні 15 років саміт ЄС – Західні Балкани [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://dt.ua/WORLD/u-sofiyi-rozpochavsya-pershiy-za-ostanni-15-rokiv-samit-yes-zahidni-balkani-278030_.html

42. Яковюк І. Азбука європейської інтеграції / І. Яковюк Л. Трагнюк, В. Меделяєв Харків: «Апекс+», 2006. – 168 с.

43. Чумаченко. О. А. Східне партнерство для України: наближення до ЄС чи підміна перспективи членства / О. А. Чумаченко // Вісник Київського міжнародного університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2010. – Вип. 10. – 301 с. – С. 328 – 342.

44. Чумаченко О. Політика розширення європейського союзу в західних балканах: основні ризики та шляхи їх подолання / Олена Чумаченко // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць / наук. ред. Некряч А. та ін. – К. : КиМУ, 2010. – Вип. 1. – С. 108 – 119.

Розділ 7

1. Бжужка Я. Енергетична політика європейського союзу як стимулятор інноваційної економіки / Я. Бжужка, Пика Й. Проблеми економіки і управління. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2008. – С. 387 – 392.

2. Бояр А. О., Стукалова А. Ю. Розвиток, сучасний стан та актуальні проблеми транспортної політики Європейського Союзу

[Електронний ресурс] / А. О. Бояр А. Ю. Стукалова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – РОЗДІЛ IV. Світове господарство й міжнародні економічні відносини. 21, 2011. – С. 137 – 142. Режим доступу: <http://fmv-visnyk.pp.ua/wp-content/uploads/2016/2011-21/28.pdf>

3. Варшавська Н.Г. Спільна аграрна політика ЄС: генезис, основні цільові орієнтири для України // Економіка і організація управління. – № 2 (22) 2016. – С. 215 – 222.

4. Вінська О. Й. Особливості сучасного стану реалізації Спільної Аграрної Політики Європейського Союзу / О. Й. Вінська // Екон. простір. – 2010. – № 40. – С. 5-19.

5. Гоголь Т.В. Становлення спільної аграрної політики Європейського Союзу та регулювання розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GTVRST.pdf>

6. Громадська Н.А. Основні напрямки політики Європейського Союзу / Н.А. Громадська, В.В. Дерєга. // Вісник СевДТУ. – №84. – С. 140 – 162.

7. Договір про Європейський Союз (Маастрихт, 7.02.1992) [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029

8. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко ; за ред. Л.В. Губерського.— К. : Знання, 2009. — 751 с.

9. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? // European Commission, Головне управління регіональної політики. – European Union, 2009. – 15 с.

10. Захманн Г. Енергетична стратегія ЄС та її наслідки для України / Д-р Георг Захманн. – Берлін/Київ: Німецька консультативна група – 2011. – 41 с.

11. Заярна В. С. Етапи розвитку міжнародного співробітництва у сфері неформальної освіти в Європейському Союзі / В. С. Заярна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2015. – Вип. 45 (98). – С. 94 – 102.

12. Івасечко О. Особливості формування екологічної політики Європейського Союзу / О. Івасечко // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2013. – № 25. – С. 113–118.

13. Качурінер В. Л. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища та

екологічних стандартів виробництва / В.Л. Качурінер. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 326–331.

14. Клименко І.В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України. Аналітична доповідь / Клименко І.В., Бугрій М.Г., Ус І.В., . – К.: НІСД, 2011. – 19 с.

15. Ковальчук О. Формування освітньої політики країн Євросоюзу під впливом процесів глобалізації та європеїзації [Електронний ресурс] / О. С Ковальчук // Scientific Research and Their Practical Application. Modern State and Ways of Development 2013. – Режим доступу: http://www.sworld.com.ua/konfer_32/1059.pdf

16. Колесник В.Ю. Поняття та загальна характеристика принципів екологічної політики Європейського Союзу / В. Ю. Колесник // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – Випуск №1. – 2012. – С. 130 – 141.

17. Колесник В. Ю. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері освіти / В. Ю. Колесник // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – Випуск № 1. – С. 232 – 250.

18. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації/ О. Краєвська// Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2011. – Випуск 28. – С. 53 – 65.

19. Локшина О. Етапи розвитку стратегії Європейського Союзу у галузі освіти [Електронний ресурс] / Олена Локшина // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2007. – № 2. – Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/-emg.html>

20. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції [текст] підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк – К.: «Центр учбової літератури», 2015.– 320 с.

21. Мартинов А. Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку / Андрій Мартинов // Європейські історичні студії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/andrij-martynov-spilna-zovnishnya-i-bezpekova-polityka-yevropejskogo-soyuzu-osnovni-etapy-rozvytku/>

22. Мартинюк В. Зовнішня енергетична політика ЄС: висновки для України / Віталій Мартинюк // Українська правда. Економічна

правда. – [Електронний ресурс]. – 19.02.2008. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2008/02/19/158123/>

23. Менеджмент європейської економічної інтеграції: підручник / С. М. Писаренко, Н. В. Горін, Л. А. Українець та ін. ; за ред. С. М. Писаренко. — К. : Знання, 2012. — 373 с.

24. Міщенко М. І. Проблеми формування загальноєвропейської транспортної політики / М. І. Міщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vdnuzht/2009_29/911misch.pdf

25. Ніколас Мусис Все про спільні політики Європейського Союзу / Пер. з англійської – К : "К 1 С", 2005. – 466 с.

26. Окладна М. Г. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток / М. Г. Окладна, І. В. Яковюк. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2016. – 40 с. (Серія «Наукові доповіді», вип. 19).

27. Основні положення енергетичних стратегій та програм Європейського Союзу щодо розвитку енергетичної сфери в умовах формування загальноєвропейського ринку електроенергії // Підготовлено відділом інформаційно-аналітичної роботи департаменту міжнародного співробітництва та євроінтеграції. – Київ – 2017. – 93 с.

28. Паппас С. Транспортна політика ЄС: навч. посіб. / С. Паппас. – К. : ІМВКНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. – 80 с.

29. Притула Т. М. Моніторинг бюджетних реформ ЄС в контексті європейської інтеграції та глобалізації / Т. М. Притула. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/download/3690/3845>

30. Регіональна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] : підручник / [за ред. Віктора Чужикова]. — К.: КНЕУ, 2016. – 495 с. Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/19806/1/regional_%20polit.pdf

31. Романюк Н.І. Нормативно-правова база формування екологічної політики Європейського Союзу / Н.І. Романюк, Н.М. Корнійчук. // Особливості внутрішньополітичного розвитку країн та регіонів світу. – 2012. – № 20. – С. 81–87.

32. Рябоштан Є.В. Спільна зовнішня та безпекова політика Європейського Союзу після Лісабонської угоди. Політико-інституційний аспект / Є.В. Рябоштан // Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2012. – Вип. 4. – С. 188 – 199.

33. Сансі М. Екологічне право ЄС: навч. посіб. / М. Сансі, Л. Г. Заблоцька. – К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – 158 с.

34. Шатун В. Т. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція / В. Т. Шатун // Наукові праці [Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Серія “Політологія”. – 2014. – Т. 230, вип. 218. – С. 60 – 67.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Європейського Союзу – <http://europa.eu/>
2. Європейська служба зовнішніх відносин – https://eeas.europa.eu/ru/eu-information-russian_ru
3. Представництво Європейського Союзу в Україні – https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk
4. Офіційний сайт Парламенту Європейського Союзу – <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>
5. Офіційний сайт Ради Європейського Союзу <https://www.consilium.europa.eu/>
6. Офіційний сайт Європейської Комісії – <http://ec.europa.eu/>

Навчальне видання

О. М. СКРИПНИК

ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 16.01.2019 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 21,51

Тираж 100 прим. Замовлення № 118

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Садова, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavisadova@gmail.com